

SCHOTSE KERKHISTORIE 1660-1690

De strijd en het lijden van de Schotse Kerk voor de Kroonrechten van Christus

Naftali is een losgelaten hinde; hij geeft schone woorden, Genesis 49:21

Vertaald en bewerkt door

L. J. van Valen¹

Voorafgegaan door

**De geschiedenis van de kerk in Engeland vanaf de Restauratie 1660 tot de dood
van Karel II, 1685**

Beschreven door T. B. Macaulay

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG**

2007

Gecorrigeerd 2022

¹ Dit document is een gedeelte uit het boek van L. J. van Valen

NAFTALI, EEN LOSGELATEN HINDE. Blz. 80**De strijd en het lijden van de Schotse Kerk voor de Kroonrechten van Christus**

Naftali is een losgelaten hinde; hij geeft schone woorden, Genesis 49:21

Vertaald en bewerkt door L. J. van Valen

INHOUD

1. Ontrouw aan het Verbond
2. In het strijdperk
3. Het evangelie onder de open hemel
4. Zijn vijanden zullen verstrooid worden
5. Tot overgave gedwongen
6. Cameron, de leeuw van het Covenant
7. De ban uitgesproken
8. Het einde van de vervolging

EERSTE HOOFDSTUK

RESTAURATIE OF TERUGKEER VAN KAREL II

De terugkeer van Charles II naar Engeland vanaf het strand van Scheveningen op 2 juni 1660

Pieter van Abeele, Cornelis Beelt, Jan de Bisschop, Pieter Bout, Johannes Lingelbach, Hendrick de Meijer, Pieter Schut, Willem van de Velde de Jonge, Adriaen van de Venne en enkele onbekende schilders, tekenaars en etsers brachten het vertrek van Charles II en zijn broers James II en Henry van het strand van Scheveningen in beeld.

Als gevolg van zijn besluit voor zijn vertrek, nam Charles op 1 juni 1660 afscheid van de Staten-Generaal.

De hele nacht van 1 op 2 juni werd gebruikt voor de voorbereiding van het vertrek, het pakken van de koffers en het sturen van huifkarren en koetsen naar de wachtende boten.

(Bron tekst: The Travels of the King, Charles II in Germany and Flanders 1654-1660 by Eva Scott).

Een menigte van 50.000 (vijftig duizend) personen had de hele nacht in de duinen gewacht.

Om 2 uur in de morgen van 2 juni klonk het tromgeroffel in Den Haag om soldaten en burgers te wekken en te verzamelen. Charles stond vroeg op om de Staten van Holland te ontvangen.

Door hen en de buitenlandse ambassadeurs begeleid en gevolgd door een kolossale menigte en bijna verstikt door de rook van saluutschoten afgevuurd met musketten en van de schepen, kwam hij weldra aan op het strand.

(Bron tekst: The Travels of the King, Charles II in Germany and Flanders 1654-1660 by Eva Scott). (Bron afbeelding: Royalcollection.org.uk)

Daar nam hij afscheid van de Staten. Nadat hij de prachtige, voor hem bestemde boot, die werd aangeboden door de Staten, had afgeslagen, begroette hij Montague met een kus en stapte in zijn sloep met zijn zuster, neefje, tante en de Koningin van Bohemen, waarna de Koninklijke Standaard werd gehesen. Onder vrolijke kreten van de matrozen, die hun mutsen en wambuizen in de hitte van de opwindende, in zee gooiden.

(Bron tekst: The Travels of the King, Charles II in Germany and Flanders 1654-1660 by Eva Scott).

(Bron afbeelding: Royalcollection.org.uk)

Rond 11 uur ging het gezelschap aan boord van de Naseby, nu weelderig met zijden vlaggen, scharlakenrode dekken en goed ingerichte cabines voorzien en na een diner, dat was verstrekt door de Staten, doopten Charles en James de schepen opnieuw en veranderden de namen van de Naseby, Rhichard, Speaker en Dunbar in respectievelijk de Royal Charles, Mary, James en Henry.

(Bron tekst: The Travels of the King, Charles II in Germany and Flanders 1654-1660 by Eva Scott).

(Bron afbeelding: Royalcollection.org.uk)

Nadat dit gebeurd was vertrok James naar de London en Henry naar de Swift-sure, terwijl Charles de hele middag over het dek van zijn eigen schip stapte. Een keer bleef hij staan op het achterdek om te praten over de ontsnapping van Worcester en voor de eerste keer de ware geschiedenis te vertellen van zijn avonturen, die hij tot dan toe trouw geheim had gehouden. Laat in de middag klom hij op het achterschip om naar het strand te kijken en daarna kwam het moment om de gasten weg te sturen. Hij nam hartelijk afscheid van zijn tante en neefje, maar zijn zus Maria Henriette klemde zich aan hem vast in zo'n heftige huilbui, dat hij het nauwelijks over zijn hart kon verkrijgen om afscheid van haar te nemen. Toen het anker was gelicht moesten ze zich van elkaar losscheuren en tenslotte zeilde de vloot weg. Twee uur later waren ze uit het zicht van de Scheveningse kust verdwenen.

De Engelse kust kwam in zicht in de nacht van 2 op 3 juni, maar Charles, James en Henry besloten, voordat ze aan land zouden gaan, eerst het scheepsrantsoen wilden eten van erwten, varkensvlees en gekookt rundvlees.

Daarna gaf Charles aan de bemanning 500 pond en aan de bedienden van Montague 50 pond en rond 12 uur stapte hij in de platboomschuit van de admiraal en roeide met zijn twee broers naar Dover.

(Bron tekst: *The Travels of the King, Charles II in Germany and Flanders 1654-1660* by Eva Scott). (Bron afbeelding: Christies.com)

Volgens de Engelse bron Eva Scott stonden 50.000 (vijftig duizend) mensen in de nacht van 1 op 2 juni 1660 in de duinen van Scheveningen en op het strand te wachten om een glimp op te vangen van Charles II. In 1660 woonden in Delf circa 23 000, in Den Haag circa 25 000, in Rotterdam circa 30 000, in Leiden circa 66 000, en in Amsterdam circa 170 000 mensen.

(Bron: *The Dutch Republic*, Jonathan I. Israel). Onder de toeschouwers waren veel vluchtelingen uit Engeland, die tijdens de burgeroorlog en het bewind van Cromwell naar de Republiek der Nederlanden waren uitgeweken.

TWEEDE HOOFDSTUK²

Ongegrondheid van de blaam die men op de herstellere van het huis Stuart heeft willen werpen.

Terugkeer Karel II

De gedurende de zeventiende eeuw is de geschiedenis van de herschepping van een, op middeleeuwse voet geschoeide, beperkte monarchie, tot een zodanige beperkte monarchie als voor die meergevorderde staat van de maatschappij voegt, waarin de uitgaven van de staat niet meer uit de opbrengst van de kroongoederen bestreden kunnen worden, en de verdediging van het rijk niet langer aan een leenplichtige militie toevertrouwd kan blijven.

Wij hebben gezien dat in 1642 de staatsmannen, die aan het hoofd van het lange parlement stonden, een krachtige poging deden om deze verandering te weeg te brengen, door rechtstreeks en formeel op de rijksstenden de keuze van ministers, het opperbevel over het leger en het oppertoezicht op het gehele uitvoerende bewind over te dragen. Dit plan was wellicht het beste, dat destijds uitgedacht kon worden; maar het werd, door de loop, die de inwendige onlusten namen, geheel en al verijdeld. De huizen zegevierden, wel is waar; maar niet dan na een strijd, die hen gedwongen had een macht in het leven te roepen, die zij niet in toom konden houden, en die weldra aan alle standen en partijen de wet begon voor te schrijven. Een tijdlang werden de euvelen, van het militair bewind onafscheidbaar, gelenigd door de wijsheid en grootmoedigheid van de grote man, die het oppergezag bezat. Toen echter het zwaard, dat hij, met klem voorzeker, maar met een door gezond verstand geleiden en door rechtschapenheid getemperde klem gevoerd had, in de handen van aanvoerders was overgegaan, die noch zijn deugden, noch zijn bekwaamheden bezaten, scheen het slechts al te waarschijnlijk, dat orde en vrijheid met schade schande zouden te niet gaan.

Dat onheil werd gelukkig afgewend. Slechts al te dikwerf is het de gewoonte geweest van schrijvers, die voor de vrijheid ijverden, de restauratie als een rampzalige gebeurtenis voor te stellen, en de dwaasheid of laagheid van die vergadering te veroordelen, die de koninklijke familie terugriep, zonder nieuwe waarborgen tegen slecht beheren te eisen. Zij, die deze taal voeren, hebben de wezenlijke aard van de crisis niet begrepen, die volgde nadat Richard Cromwell zijn waardigheid had neergelegd. Engeland verkeerde in het dreigendste gevaar, van onder de tirannie ener reeks onaanzienlijke mannen te vergaan, die, volgens de grillige inzichten des legers, op de voorgrond geplaatst en straks daarna weer ter zijde gesteld zouden worden. Het land van militaire dwang te verlossen, was dan ook het voornaamste doel van elk verlichte vaderlander. Maar dit was een doel op welks bereiking zelfs de vurigste onder hen nauwelijks durfden hopen, zolang de soldaten eensgezind bleven.

Plotseling ontstond een schemering van hoop. De ene veldheer stond tegen de anderen, leger stond tegen leger over. De gehele toekomst van de natie kon van de wijze afhangen, waarop van een enkel gunstig ogenblik gebruikt werd. Onze voorouders hebben een voortreffelijk gebruik van dat ogenblik gemaakt. Zij vergaten oude grieven, stapten over kleiner bezwaren heen, en stelden alle twist nopens de hervormingen, welke onze staatsinrichtingen zo zeer behoefden, tot meer rustige tijden uit; cavaliere en rondhoofden, bisschopsgezinden en Presbyterianen sloegen de handen ineen en sloten een vast verbond ter verdediging van de oude wetten des lands tegen militaire dwingelandij. De juiste verdeling van de oppermacht tussen koning, lords en gemeenten

² De historie van Koning Karel II door T. B. Macaulay is bijgevoegd, om de lezer aan te tonen wat de visie was van een niet-Covenanter, over dit tijdsbestek.

kon wel uitgesteld worden, totdat eerst uitgemaakt was of Engeland door een koning en door lords en gemeente., dan wel door kurassiers en piekeniers bestuurd zou worden. Hadden de staatsmannen van de conventie een andere weg ingeslagen, hadden zij langdurige debatten over beginselen van staatsbestuur gevoerd, hadden zij een nieuwe staatsregeling beraamd en aan Karel toegezonden, had men conferenties geopend en weken achtereen verloren met ontwerpen en tegenontwerpen, met antwoorden door Hyde en wederantwoorden door Pryme, tussen Westminster en Nederland heen en weder gezonden, het verbond, waarop die openbare veiligheid rustte, zou zeker geen stand gehouden hebben; de Presbyterianen en royalisten zouden ongetwijfeld twist gekregen hebben, de partijen in het leger zouden zich wellicht verzoend hebben, en de dwalende vrienden van de vrijheid hadden, onder een erger regering dan die van de Stuarts, nog lange tijd de heerlijke gelegenheid kunnen betreuren, die men zou hebben laten ontsnappen.

Afschaffing van leenroerigheid

De oude burgerlijke staatswezen werd derhalve, onder algemene toestemming van de beide grote partijen, hersteld. Het was weder juist datgene, wat het geweest was, toen Karel I, achttien jaren te voren, zijn hoofdstad verliet. Al de handelingen van het lange parlement, die de koninklijke bekrachtiging erlangd hadden, werden als volkomen geldig beschouwd. Een enkele nieuwe concessie, een concessie waarbij de cavaliers nog meer belang hadden dan de rondhoofden, werd zonder moeite van de herstelde koning verworven. De militaire leenroerigheid van grondbezitters was oorspronkelijk als middel van nationale verdediging ingesteld. In de loop van de tijden echter was al het nut van deze inrichting verloren gegaan; formaliteiten en bezwaren was al wat er van was overgebleven. Een landbezitter, die, tegen vervulling van ridderdienst, een landgoed van de kroon in leen had — en in deze termen vielen verreweg de meeste grondeigenaren — had een zware uitkoop te betalen, wanneer hij in het bezit van zijn erfgoederen kwam. Hij kon geen enkelen bunder land vervreemden, zonder vooraf een vergunningsbrief daartoe te kopen. Wanneer hij stierf en zijn bezittingen aan minderjarigen vielen, dan was de soeverein hun voogd, en had niet alleen gedurende de minderjarigheid aanspraak op een groot gedeelte van de pachtpenningen, maar kon bovendien zijn pupil, onder oplegging van zware boete ingeval van weigering, tot het ingaan van een huwelijk met elke man van behoorlijke rang uitnodigen. Het voornaamste lokaas, dat een onbemiddeld pluimstrijker naar het hof trok, bestond in de hoop om ten loon van slaafse diensten en vleierijen, een koninklijke aanbevelingsbrief aan een erfdochter te erlangen. Deze misbruiken waren tegelijk met de monarchie opgeheven geworden. Dat zij niet herleven zouden, was de wens van elk landbezittend edelman in het gehele rijk. Zij werden derhalve, door een wet plechtig afgeschaft, en men liet niet het minste overblijfsel van de lede ridderdiensten bestaan, met uitzondering slechts van de enkele erediensden, die thans nog, bij inhuldigingen, door sommige grondheren aan de persoon des konings bewezen worden.

Afdanking van het leger

Thans moest het leger ontbonden worden. Vijftig duizend mannen, die aan de wapenhandel gewoon waren, werden plotseling aan hun lot overgelaten; en de ondervinding scheen de vrees te wettigen dat deze maatregel veel ellende en misdaden zou voortbrengen, dat men ontslagen veteranen in alle straten zou zien bedelen, of dat zij door honger tot roverijen gedreven zouden worden. Zulke gevolgen echter deden zich nergens voor. Na weinig maanden bleef geen spoor meer over, dat de ontbinding van het geduchtste leger van de wereld en zijn samensmelting met de grote massa van

de maatschappij aanduidde. De koningsgezinden zelve erkenden, dat de afgedankte krijgers in alle eerlijke bedrijven beter vooruit kwamen dan andere mensen, dat geen van hun ooit van diefstal of roof beticht werd, dat men hen nimmer om aalmoezen hoorde vragen, en dat een bakker, een metselaar of een voerman, die zich door vlijt en geschiktheid deed opmerken, doorgaans een van Olivier's oude soldaten was.

De militaire dwingelandij was voorbij gegaan, maar zij had diepe en blijvende sporen in de openbare stemming nagelaten. De blote naam van een staand leger was nog lang een voorwerp van afschuw, en het verdient opmerking dat dit gevoel bij de cavaliërs nog sterker was dan de rondhoofden. Het moet als een bijzonder gunstige omstandigheid aanschouwd worden, dat, toen ons land voor de eerste en de laatste maal door het zwaard geregeerd werd, dat zwaard niet in de handen de wettige vorsten, maar in die van muiters was, die de koning ter dood brachten en de kerk sloopten. Had enig vorst, met zulke geldige aanspraken, als Karel had, het opperbevel over een leger als dat Cromwell gepaard, dan was inderdaad voor Englands vrijheid weinig te hopen geweest. Gelukkig werd het enige werktuig waardoor de monarchie onbeperkt worden kon, een voorwerp van afschrik en van verfoeiing voor de monarchale partij, en bleef het, in de gemoederen van konings- en bisschopsgezinden, nog lange tijd onafscheidbaar verbonden met de herinnering aan koningsmoord en straatpredicatiën. Honderd jaar na Cromwell's dood, bleven de Tory's zich nog steeds met hevigheid tegen alle vermeerdering van de geregelde troepen aankanten, en daarentegen de hoogste lof aan het landweerstelsel toezwaaien. Zelfs in het jaar 1786 was het een minister, die in meer dan gewone mate hun vertrouwen genoot, niet mogelijk hun afkeer van een ontwerp te overwinnen, door hem tot versterking van de kusten beraamd; en nooit hebben zij het staande leger met volkomen welgevallen aangezien, tot eindelijk de Franse omwenteling een nieuwe richting aan hun bezorgdheid gaf.

De coalitie, waardoor de koning op de troon hersteld was, eindigde, zodra het gevaar was geweken, dat haar in het leven had geroepen; en twee vijandige partijen vertoonden zich tot de nieuwe strijd gereed. Beiden stemden wel is waar daarin overeen, dat het nodig was enige ongelukkige mannen te straffen, die op dat ogenblik de voorwerpen waren van bijna algemene haat. Cromwell was niet meer; en zij, die voor hem gevlucht waren, moesten zich nu met de ellendige voldoening tevreden stellen, om de overblijfselen van de grootste regent, die ooit over Engeland geheerst had op te delven, aan de galg te hangen, te vierendelen en te verbranden. Andere voorwerpen van wraak vond men, weinig in getal, maar nog te veel, onder de republikeinse aanvoerders.

Herleving van geschillen

Het duurde echter niet lang of de overwinnaars, het bloedvergieten der koningmoorders moede, keerden hun wapenen tegen elkander. De rondhoofden, ofschoon zij aan de goede hoedanigheden van de overleden koning recht lieten wedervaren, en het vonnis afkeurden, dat door een onwettige rechtbank over hem geveld was, beweerden nochtans dat zijn regering in vele opzichten ongrondwettig geweest was, en dat de huizen goede beweegredenen en krachtige aanleiding gehad hadden, om de wapenen tegen hem op te vatten. Naar het gevoelen van deze staatkundigen, leidde de monarchie geen groter vijand dan de vleier, die het prerogatief van de kroon boven de wet verhief, die alle tegenstand tegen koninklijke aanmatiging verwierp, en die niet alleen Cromwell en Harrison, maar zelfs Pym en Hampden met de naam van verraders bestempelde. Wenste de koning in rust en voorspoed te regeren, dan moest hij vertrouwen stellen in hen, die, hoewel zij ter verdediging van de gekrenkte privilegiën van het parlement het zwaard hadden aangegord, niettemin de woede van de soldaten getrotseerd hadden, om zijn vader te redden, en die het meest tot de terugroeping van de koninklijke familie hadden

bijgedragen.

De cavaliers waren van een geheel ander gevoelen. Achttien jaren lang waren zij, door alle lotwisselingen heen, van de kroon getrouw gebleven. Daar zij in de rampen van hun vorst gedeeld hadden, mochten zij immers ook wel deel nemen aan zijn zegepraal? Moest er geen onderscheid gemaakt worden tussen dezen en de trouweloze onderdaan, die tegen zijn rechtmatige soeverein gestreden, die Richard Cromwell aangehangen en nimmer tot het herstel van de Stuarts iets bijgedragen had, totdat het bleek dat dit herstel alleen de natie tegen de dwingelandij van het leger kon behoeden? Toegegeven al eens, dat zulk een man door jongste diensten zijn vergiffenis eerlijk verdiend had, mochten daarom die diensten, te elfder ure bewezen, met de moeiten en bezwaren worden gelijk gesteld van hen, die de last en de hitte des daags gedragen hadden? Moest hij onder de mannen gerekend worden, die konings genade niet nodig hadden, die zich integendeel hun gehele leven lang de dankbaarheid des konings hadden waardig gemaakt? Moest men, bovenal, hem in het genot van een vermogen laten, dat uit de bezittingen van de verarmde verdedigers van de troon bijeen was gebracht? Was 't niet genoeg, dat hen het behoud van hoofd en ouderlijk erfgoed, die naar recht honderdmaal verbeurd waren, verzekerd werd, omdat hij, met het overige gedeelte van de natie, in de zegeningen van die milde regering deelde, waarvan hij zo lange tijd de vijand geweest was? Was het nodig hem voor zijn verraad te belonen, ten koste van gunnen, wier enige reisdaad in de trouw bestond, waarmede zij de *Huldigingseed* gehouden hadden? En welk belang had er de koning bij zijn oude vijanden met buit te overladen, een buit aan zijn oude vrienden ontroofd? Welk vertrouwen kon men in mannen stellen, die zich tegen hun soeverein verzet, hem beoorloogd en in boeien geslagen hadden, en die zelfs nu nog, wel verre van met schaamte en berouw het hoofd buigen, stoutweg al wat zij gedaan hadden verdedigden, en 't er voor schenen te houden, dat zij een uitstekend bewijs van verkleefdheid afgelegd hadden, door zich nog juist bijtijds aan het plegen van koningsmoord te onttrekken? Het was waar, zij hadden nu laatstelijk de troon helpen oprichten; maar het was niet minder waar, dat zij die te voren hadden afgebroken, en dat zij nog steeds beginselen koesterden, die hen wel eens zouden kunnen aansporen om hem opnieuw omver te halen. Het kon voorzeker nuttig zijn aan enige bekeerlingen, die uitstekende diensten hadden bewezen, blijken van koninklijke goedring te schenken; staatkunde echter, evenzeer als rechtvaardigheid dankbaarheid, moesten de koning nopen de eerste plaats in zijn gunst aan diegenen toe te kennen, die ven het begin tot, het eind, in goede en in kwade tijden, aan zijn huis getrouw waren gebleven. Op deze gronden verlangden de cavaliers, gelijk van zelf spreekt, schadeloosstelling voor al hetgeen zij verduurd hadden, en de voorkeur bij het uitdelen van koninklijke gunstbewijzen. Enkele hevige leden van deze partij gingen nog verder, en drongen op uitgebreide proscriptiemaatregelen aan.

Kerkelijke twisten

De staatkundige vete werd, zoals gewoonlijk, door een kerkelijke vete verzwaard. De koning vond de kerk in een zonderlinge toestand. Korte tijd vóór de aanvang van de burgeroorlog, had zijn vader met weerzin toegestemd in een door Falkland krachtig ondersteunde wet, waarbij de bisschoppen van hun zetels in het Hogerhuis beroofd werden; maar het bisschoppelijk stelsel en de liturgie waren nimmer bij wetsbepalingen afgeschaft. Het lange parlement had evenwel besluiten genomen, waardoor het kerkelijk bestuur en de openbare eredienst geheel en al gewijzigd werden. Het nieuwe stelsel was in de grond weinig minder Erastiaans dan datgene wat het vervangen had. (Erastiaans was het stelsel van de ondergeschiktheid van de kerkelijke macht aan de macht van de staat.) Door de raad van de voortreffelijke Selden geleid, hadden de Huizen zich

voorgenomen de geestelijke macht ten strengste aan de wereldlijke macht ondergeschikt te houden. Zij hadden geweigerd te erkennen, dat enige vorm van kerkordening van Goddelijke oorsprong was; en zij hadden bepaald, dat men zich van de uitsprank van de kerkelijke rechtbanken in het laatste ressort op het parlement kon beroepen. Onder dit gewichtig voorbehoud, had men besloten in Engeland een hiërarchie op te richten, die in allen dele op de thans in Schotland bestaande geleek. Het gezag van raadsvergaderingen, die in geregelde volgorde de ene over de andere gesteld waren, werd in de plaats gebracht van het gezag van de bisschoppen en van de aartsbisschoppen. De liturgie moest voor de Presbyteriaanse kerkordening wijken. Nauwelijks echter waren de nieuwe verordeningen ontworpen of de Independenten verwierven de oppermacht in de staat. Deze waren niet genegen om de verordeningen, betrekkelijk classicale, provinciale en Nationale Synoden ten uitvoer te leggen, en die verordeningen kregen derhalve nooit haar volkomen beslag. Behalve in Middlesex en Lancashire werd het Presbyteriaans stelsel nergens voor goed gevestigd. In de overige vijftig graafschappen schijnt tussen de gemeenten onderling bijna geen verband bestaan te hebben. In enkele districten, wel is waar, vormden de leraars vrijwillig verenigingen ter wederzijdse verlening van raad en bijstand; maar deze verenigingen hadden geen gebiedend gezag. De begevers van leraarsambten, thans door geen toezicht van bisschop of Presbyterie beteugeld, zouden vrijheid gehad hebben om het herderlijk onderwijs aan de verachtelijkste mensen toe te vertrouwen, ware Cromwell niet eigendunkelijk tussenbeiden gekomen. Hij stelde, op gezag, een raad van commissarissen in, onderzoekers genaamd. De meesten van deze personen waren Independenten geestelijken; maar ook Presbyteriaanse leraars en enkele leken hadden daar zitting. Getuigschrift van de onderzoekers verving de aanstelling, zowel als de bevestiging; en zonder zodanig getuigschrift kon niemand enig kerkambt hekleiden. Dit was ongetwijfeld een van de meest despotische handelingen, die immer door een Engels regent gepleegd zijn. Maar omdat het algemeen erkend werd, dat zonder een dergelijke maatregel het land overstromd zou worden van onwetende dronkaards en deugnieten, met de naam en de bezoldiging van leraren, zo verklaarden enige hooggeplaatste mannen, die Cromwell overigens niet bijzonder genegen waren, dat hij in dit geval van de natie een weldaad had bewezen. De kandidaten, die door de onderzoekers goedgekeurd waren, stelden zich in bezit van de pastorien, bebouwden de daarbij behorende gronden, gaarden de tienden in, baden zonder boek en zonder kerkgewaad, dienden de communicanten het avondmaal aan lange tafels toe.

De kerkelijke inrichtingen van het rijk bevonden zich dus in een onherstelbare verwarring. De vorm van beheer, welke de nog steeds onherroepen oude wetten voorschreven, was de bisschoppelijke. De door de Parlementsverordeningen voorgeschreven vorm was de Presbyteriaanse. Maar de oude wetten werden evenmin ten uitvoer gelegd als de Parlementsverordeningen. De kerk, zo als ze toen bestond, kon een onregelmatig lichaam noemen, uit enige weinige Presbyteriën, en uit vele onafhankelijke gemeenten samengesteld, die, door het gezag der regering, allen in rust en bijeengehouden werden.

Onder degenen, die tot 's Konings terugroeping medegewerkt hadden, waren velen vol ijver voor de invoering van de Synode en van de Presbyteriaanse kerkordening, en velen, die de wens koesterden, dat de godsdienstgeschillen, die in Engeland zo lang gewoed hadden, door een verdrag werden uit de weg geruimd. Tussen de dweepzieke volgelingen van Laud en Calvin kon vrede noch wapenstilstand bestaan; maar het scheen niet onmogelijk een schikking tot stand te brengen tussen de gematigde bisschopsgezinden van de school van Usher en de gematigde Presbyterianen van de school van Baxter. De gematigde bisschopsgezinden zonden erkennen dat een bisschop

wettelijk door een kerkenraad bijgestaan kon worden. De gematigde Presbyterianen zouden niet ontkennen, dat elke provinciale kerkenraad volgens de wet een permanente voorzitter hebben, en dat deze wettig de benaming van bisschop voeren mocht. Er kon een gewijzigde liturgie aangenomen worden, waarbij het gebed naar de ingeving van het ogenblik niet uitgesloten werd, een doopsbediening, waarbij het teken van het kruis naar goedvinden gedaan of weggelaten mocht worden, een bediening van het Avondmaal, waarbij de gelovigen vergund werd te blijven zitten, zo hun geweten hun het knielen verbood. Maar aan zulke plannen kon het grootste gedeelte van de cavaliers geen geduldig oor lenen. De werkelijk Godvruchtige leden van die partij waren het gehele stelsel hunner kerk van harte toegedaan. Zij was hun vermoorden koning dierbaar geweest. Zij had hun troost verleend in onspoed en gebrek. Haar dienst, die, in de tijd van de beproeving, zo menigmaal al fluisterende in enig binnenvertrek, gehouden was, had zo veel bekoorlijks voor hen, dat zij onwillig waren om slechts een enkele responsie, van het beurtgezag te missen. Andere royalisten, die zich weinig op Godvruchtigheid lieten voorstaan, waren evenwel van de kerk genegen, omdat zij de vijandin van hun vijanden was. Zij stelden gebeden en plechtigheden op prijs, niet omdat zij er stichting uit trokken, maar omdat de rondhoofden er zich aan ergerden; en zij waren er zo ver af door inschikkelijkheid naar overeenstemming te willen streven, dat zij zich tegen het betonen van inschikkelijkheid verzetten, voornamelijk omdat zulks tot bevordering van eensgezindheid gestrekt zou hebben.

Haat van het volk tegen de Puriteinen.

Zulke gevoelens, hoezeer ook laakbaar, waren natuurlijk niet geheel onverschoonbaar. In de dagen van hun macht hadden de Puriteinen ontegenzeggelijk geweldigen aanstoot gegeven. Had niets anders het hun geleerd, hun eigen onenigheden, hun eigen worstelingen, hun eigen zegepraal en de val van die trotse hiërarchie, die hen zozeer verdrukt had, had hun de ervaring moeten geven, dat het in Engeland en in de zeventiende eeuw niet in het vermogen van de burgerlijke overheid stond, de gemoederen van de mensen met geweld tot het aannemen van hun eigen godsdienststelsel te dwingen. Zij toonden zich echter zo onverdraagzaam en bemoeiziek als Laud ooit geweest was. Zij stelden zware straffen op het gebruik van het algemene gebedenboek, niet alleen in de kerken, maar ook in bijzondere woningen. Het werd voor misdaad gerekend als een kind voor het bed van zijn zieke ouders een van die schone smeekebeden las, die het lijden van veertig geslachten van christenen verzacht hebben. Er werden zware straffen vastgesteld voor een iegelijk, die het zou durven wagen de Calvinistische eredienst te laken. Achterswaardige geestelijken werden niet slechts bij duizenden uit hun betrekkingen ontzet, maar ook menigmaal aan de geweldenarijen van een uitzinnig gepeupel prijs gegeven. Kerken en grafgestichten, fraaie kunstgewrochten en merkwaardige gedenktekenen der oudheid werden schromelijk verminkt. Het parlement besloot dat, alle schilderijen van de koninklijke kunstverzameling, die afbeeldingen van Jezus of van de Moedermaagd voorstelden, verbrand zouden worden. De beeldhouwkunst was er niet minder slecht aan toe dan de schilderkunst. Nymphen en Gratiën, het werk van ionische beitelers, werden aan Puriteinse steenhouwers overgeleverd, om eerbaar te worden gemaakt. Tegen overtredingen van lichtere aard werd door de heersende factie oorlog gevoerd met een ijver, slechts weinig door menslievendheid of gezonde rede getemperd. Er werden strenge wetten tegen het aangaan van weddenschappen uitgevaardigd. Er werd afgekondigd dat echtcreuk met de dood zou worden gestraft. De onwettige gemeenschap van de beide seksen werd tot correctioneel misdrijf verklaard, zelfs in die gevallen waar geen spraak was van geweld of verleiding, waar geen openbare ergernis gegeven, geen huwelijksstrouw geschonden

werd. Alle openbare vermaken, zowel de voorstellingen, in de paleizen van de groten ten tonele werden gevoerd, als de worstelspelen en grijnspartijen in het landelijk groen, werden met kracht bestreden. Zekere verordening bepaalde dat alle meiboornen in Engeland onverwijld geveld zouden worden. Een andere verbood alle toneelvermaken. De schouwburgen moesten afgebroken, de toeschouwers beboet, de toneelspelers met roeden gegeseld worden. Koorddanssen, marionetspelen, kegelbanen en wedrennen werden met lede ogen aangezien. Maar bovenal de berengevechten, toenmaals het lievelingsvermaak van aanzienlijken en geringe, waren de onverzettelijke sectarissen een gruwel, en deden hun toorn het hevigst ontbranden. Het verdient intussen opmerking dat hun afkeer van dit vermaak niets gemeens had met het gevoel, dat in onze tijd de wetgeving genoopt heeft, om, tot bescherming van de dieren tegen de nodeloze wreedheid van de mensen, tussenbeide te komen. De Puriteinen haatte de berenjacht, niet omdat de beren daarbij mishandeld werd, maar omdat het de toeschouwer vermaak opleverde. Trouwens, hij wist zich doorgaans het dubbele genot te verschaffen, om zowel de aanschouwers als de beren te kwellen.

Wellicht, werpt geen enkele omstandigheid zulk een helder licht op de stemming van de haarklovers, als hun gedrag ten aanzien van het kerstfeest. Dit feest was, sedert onheugelijke jaren, de tijd van vreugde, van huiselijke genoegens geweest; de tijd dat de families zich verenigden, kinderen van de school huiswaarts kwamen, twisten bijgelegd, en in alle straten vreugdezangen gehoord werden; de tijd dat alle huizen met maagdenpalm versierd, elke dis rijkelijk bezet, was. Dan openden en verruimden zich alle harten, die niet geheel van gevoel waren ontbloot. Dan werden de armen toegelaten om ruimschoots te deden in de overvloed van de rijken, wier gaven, uithoofde van de korthed van de dagen en de ruwheid van het, seizoen, alsdan bijzonder welkom waren. In die tijd was de afstand tussen landheren en pachter, tussen heer en knecht minder scherp afgebakend dan in het overige gedeelte des jaars. Waar veel genot is, merkt men ook wel eens onmatigheid op; over het geheel echter was de geest, in welke dit feest gehouden werd, een christelijke feestviering niet onwaardig.

Het lange parlement vaardigde in 1644 het bevel uit, dat de vijfentwintigste December als een strenge vastendag gehouden moest worden, en dat een iegelijk die dag zonde doorbrengen in nederig berouw over de zware zonden van de natie, die zij evenals de vaderen, op die dag, door gedartel onder de misteltak, door het eten van wildzwijnshoofd en door het drinken van met gebraden appelen gekruide ale, zo menigmaal begaan hadden. Niet een van de openbare maatregelen van die tijd schijnt het volk meer verbitterd te hebben dan deze. Bij de volgende verjaring van het feest braken op vele plaatsen geduchte onlusten uit. De constabels vonden tegenstand, de magistraatspersonen werden gehoond, de woningen van bekende ijveraars aangevallen en de verboden eredienst van de dag openlijk in de kerken voorgelezen.

Zodanig was de geest, die de hevige Puriteinen, Presbyterianen zowel als Independenten, bezielde. Cromwell was inderdaad weinig gestemd om de rol van vervolger of bemoeizieke te spelen, maar het hoofd van een partij, en vandaar in zekere mate ook de slaaf ener partij, kon hij niet, geheel en al volgens zijn eigen inzichten heersen. Zelfs onder zijn bewind maakten zich vele overheidspersonen binnen hun rechtsgebied even hatelijk als Sir Hudibras, verstoorde alle vermaken, die in de omtrek plaats vonden, dreven feestelijke vergaderingen uiteen en lieten de vioolspelers te pronk stellen. De ijver van de soldaten was nog veel geduchter. In ieder dorp waar zij verschenen was 't gedaan niet dansen, met klokkengelui en oogstfeesten. In Londen deden zij meermalen toneelvoorstellingen sluiten, die de protector verstandig en gemoedelijk genoeg geweest was bij oogluiking toe te laten. Met de vrees en de haat, die door deze tirannie verwekt werden, ging een grote mate van minachting gepaard.

De eigenaardigheden van de Puritein, zijn blik, zijn klederdracht, zijn taal en zijn wonderlijke gemoedsbezwaren, waren reeds sedert de tijden van Elizabeth het stokpaardje van de spotters geweest. Deze eigenaardigheden moesten zich veel bespottelijker voordoen bij een factie, die over een groot rijk heerste, dan bij onaanzienlijke en aan vervolgingen blootgestelde gemeenten. Het geteem, dat gelach verwekte toen het op het toneel, in de mond van Tribulatie Heilzaam en van IJverig-voor-het-land-Bezig gehoord werd, was nog belachelijker, wanneer het van de lippen van generaals en van staatsmannen uitging. Het is ook nog merkwaardig, dat, tijdens de burgeroorlog, verscheiden secten in het leven gekomen waren, wier buitensporigheden alles overtroffen, wat men tot dusver in Engeland gekend had. Een krankzinnige kleermaker, Lodewijk Moggleton genaamd, trok al drinkende van de ene kroeg naar de andere, en voorspelde eeuwige marteling aan allen, die geloof weigerden aan zijn getuigenis, dat het Opperwezen slechts zes voet groot, en dat de zon slechts vier Engelse mijlen van de aarde verwijderd was. George Fox heeft een storm van spotternij verwekt door de verklaring, dat het in 't meervoud aanduiden van een enkelvoudig persoon een verkrachting van de christelijke waarheidsliefde was, alsmede dat men een afgodische hulde aan Janus en aan Wodan bewees als men van Januari en van Woensdag sprak. Enige jaren later werd zijn leer door sommige uitstekende mannen omhelsd, en rees grotelijks in de openbare mening.

Tijdens de restauratie echter werden de kwakers in het algemeen voor de verachtelijkste aller dweepers gehouden. Hier te lande werden zij door de Puriteinen met hardheid behandeld, en in Nieuw-Engeland tot de dood toe vervolgd. Evenwel verwarde het publiek, dat zeldzaam heel fijn onderscheid weet te maken, de Puritein menigmaal met de Kwaker. Zij waren beiden afgescheidenen. Beiden keurden het episcopaat en de liturgie af, beider kleding, vermaken en uiterlijke houding schenen naar buitensporige grillen geregeld te zijn. Hoe groot het verschil één lijn; en al wat in de ene groep bespottelijk of hatelijk was, vermeederde de minachting, en de afkeer, waarmede de menigte de andere beschouwde.

Vóór de burgeroorlogen moesten zelfs zij, die de stellingen en gewoonten van de Puriteinen het sterkst afkeurden, toegeven dat hun zedelijk gedrag over het algemeen, in alle wezenlijke punten, onberispelijk was geweest; thans werd die lof hun niet meer gegeven, en, helaas! zij hadden er ook geen aanspraak meer op. Het is het algemene lot der secten, in tijden van verdrukking, de naam van uitstekende vroomheid te verwerven, om die weer te verliezen, zodra zij machtig worden; en dit is licht te verklaren. Zelden wordt de mens door andere dan gemoedelijke redenen genoopt zich bij een vervolgde gemeente aan te sluiten. Zulk een gemeente bestaat derhalve bijna zonder uitzondering uit oprechte leden. De strengste tucht, die men in een godsdienstige gemeente vermag te handhaven, is slechts een zwak louteringsmiddel in vergelijking met een enigszins strenge vervolging van buiten. Wij mogen ons verzekerd houden, dat slechts zeer weinigen, zo zij daartoe niet door hun godsdienstige overtuiging ernstig gedrongen werden, de doop gevraagd hebben, toen Diocletianus de kerk vervolgde, of zich bij protestantengemeenten aansloten, op het gevaar af van door Bonner ten vure gedoemd te worden. Maar als een sekte macht verwerft, als haar gunst de weg tot rijkdom en grootheid baant, dan dringen zich baatzuchtige en eergierige mannen bij haar in, spreken haar taal, volgen stipt haar eredienst, bootsen haar eigenaardigheden na, en gaan in alle uiterlijk betoon van ijver dikwerf veel verder dan de oprechte leden van de gemeente. Geen doorzicht, geen waakzaamheid van de zijde van de kerkvoogden kan het indringen van zulke valse broeders beletten. Het onkruid en de tarwe moeten tezamen opgroeien. De wereld merkt aldra dat de vromen niet beter zijn dan andere mensen, en leidt daaruit, niet zonder grond, af, dat zij, zo ze niet beter zijn, veel slechter

moeten wezen. Binnen weinig tijd werden al die tekenen, die voorheen als kenmerkende trekken van heiligheid beschouwd werden, voor kenmerken van schurkerij gehouden. Zó was het met de Engelse afgescheidenen gesteld. Zij hadden verdrukking geleden, en de verdrukking had hen rein gehouden. Daarna verwierven zij de oppermacht in de staat. Door hun gunst alleen kon men een hoge rang en gezag te erlangen. Hun gunst kon men dan alleen winnen, als men met hen de tekens en leuzen van kerkelijke broederschap wisselde. Een van de eerste besluiten van Barebone's parlement, dat de hevigst Puriteinsgezinde van al onze politieke vergaderingen was, luidde dat geen mens tot openbare bedieningen zou worden toegelaten, zolang het huis zich niet van zijn wezenlijke Godvruchtigheid overtuigd had. Wat destijds als bewijs van ware Godvruchtigheid beschouwd werd, de donkere kleding namelijk, de stroeve blik, het sluike haar, de gemaakte spraak door de neus, de met Bijbelse aanhalingen wonderlijk doorspekte taal, de afschuw van toneelvoorstellingen, kaartspel en valkenjacht, werd zonder moeite nagebootst door mensen, voor wie elke godsdienst dezelfde was. De oprechte Puriteinen stonden weldra te midden van een talloze menigte niet slechts van belangzoekers, maar zelfs van belangzoekers van de slechtste soort; want befaamdste lichtmis, die ooit onder de koninklijke standaard gestreden had, mocht terecht voor deugdzaam gehouden worden, in vergelijking met de een of anderen dergenen die de mond vol hadden van de zalvende ervaringen en van het dierbare woord van de Schrift. Terwijl zij zich bij voortduring aan het plegen van bedrog, roof en geheime uitspattingen schuldig maakten. Met een onbezonnenheid, die wij met recht betreuren mogen, maar die ons niet moet verwonderen, beoordeelde het volk de gehele secte naar deze huichelaren. De godsdienstleer, de gebruiken en de taal van de Puriteinen waren dus in het oog van de natie met de zwartste en laaghartigste ondeugden verbonden. Zodra de Restauratie het betonen van vijandschap tegen de secte, die zolang het overwicht in de staat bezeten had, weer veilig maakte, verhief zich in alle gedeelten van het rijk een algemene kreet tegen het Puritanisme, een kreet die veelal versterkt werd door de stemmen van dezelfde huichelaars, wier laagheden de Puriteinse naam hadden geschandvlekt.

Zo stonden de twee partijen, die na een langdurige worsteling samengewerkt hadden tot herstel van de monarchie, opnieuw, in het godsdienstige zowel als in het staatkundige, vijandig tegen elkander over. De grote menigte van de natie was de royalisten toegedaan. De misdrijven van Strafford en Laud, de buitensporigheden door de sterrekamer en de hoge commissie gepleegd, de belangrijke diensten, die het lange parlement in het eerste jaar van zijn bestaan het land bewezen had, waren in vergetelheid geraakt. De onthalzing van Karel I, de norse dwingelandij van de rompsvergadering, de gewelddadigheden van het leger herinnerde men zich met diepe afkeer, en de menigte was geneigd om allen, die de overleden koning tegenstand geboden hadden, voor zijn dood en voor alle daarop gevolgde rampen aansprakelijk te houden.

Het huis van de gemeenten, verkozen toen de Presbyterianen de bovenhand hadden, vertegenwoordigde in genen dele de algemene geest van de natie. Vele van de leden hielden, hoezeer zij Cromwell en Bradshaw van harte verfoeiden, de nagedachtenis van Essex en Pym in eer. Een opgewonden cavalier, die waagde te verklaren, dat een iegelijk, die tegen Karel I het zwaard gevoerd had, zich evenzeer aan verraad schuldig had gemaakt als degenen, die hem onthoofd hadden, werd tot de orde geroepen, voor de balie gebracht en door de voorzitter in het openbaar berispt. Ontwifelbaar was het de algemene wens van de Huizen, de godsdiensttwisten op een voor de gematigde Puriteinen aannemelijke wijze te beslechten; maar het hof, zowel als de natie, waren afkerig van zulk een beslechting.

Karakter van Karel II.

De herstelde koning genoot thans de liefde van het volk in hoger mate dan ooit een van zijn voorgangers gedaan had. De rampen, die zijn huis getroffen hadden, de heldhaftige dood van zijn vader, het lijden dat hij zolang verduurd had, en zijn romantische lotgevallen, maakten hem tot het voorwerp van de tederste belangstelling. Zijn terugkomst had de natie van een ondragelijk juk bevrijd. Door de stem van beide strijdende partijen teruggeroepen, vond hij zich op een standpunt geplaatst, dat hem veroorloofde als scheidsrechter tussen haar op te treden, en in sommige opzichten was hij goed voor die taak berekend. De natuur had hem een uitnemende aanleg en een gelukkig humeur geschonken. Het liet zich verwachten dat zijn opvoeding zijn verstand ontwikkeld en hem tot het beoefenen van alle maatschappelijke deugden voorbereid had. Hij had alle wisselvalligheden van de fortuin ondervonden en het menselijk hart van verschillende zijden leren kennen. Hij had in zijn vroege jeugd een paleis moeten ontberen, om een leven van ballingschap, kommer en gevaren te gemoet gaan. In de leeftijd, dat ziel en lichaam de hoogste trap van volkommenheid bereikt hebben, en dat de eerste gloed van de jeugdige driften bekoeld kan zijn, was hij uit zijn verbanning teruggeroepen, om een kroon te aanvaarden. Door bittere ondervinding had hij geleerd hoeveel laagheid, trouweloosheid en ondankbaarheid achter de kruipende onderdanigheid van hovelingen schuilen kan, en integendeel had hij in de hutten van de diepste armoede echte zielenadel aangetroffen. Toen schatten uitgelooft werden aan al wie hem verraden wilde, toen de dood een ieder dreigde, die hem een schuilplaats verlenen durfde, hadden hutbewoners en dienstboden zijn geheim trouw bewaard en hem in zijn nederige vermommingsen even eerbiedig de hand gekust, alsof hij op de troon zijvier voorzaten ware gezeten geweest.

Na zulk een school had men mogen verwachten, dat een jongeling, wie het evenmin aan bekwaamheid als aan beminnelijke hoedanigheden ontbrak, als een groot en goed koning zou zijn opgetreden. Karel kwam uit die school met behoefte aan gezelligheid, met beschaafde en innemende manieren, met zeker talent voor het onderhouden van levendige gesprekken, bovenmatig verslaafd aan zinnelijke genietingen, een vriend van lediggang en van beuzelachtig tijdverdrijf, niet bekwaam tot zelfopoffering of inspanning, zonder enig geloof aan menselijke deugd of aan menselijke trouw, zonder de minste eerezucht en zonder de minste gevoeligheid voor blaam. Volgens hem, waren alle mensen voor omkoping vatbaar, alleen knibbelde de een wat scherper om zijn prijs dan de ander; en werd dit gekibbel zeer hardnekkig en loos aangelegd, dan werd er de ene of de andere fraai klinkende naam aan gegeven. De voornaamste kunstgreep, waardoor schrandere mannen hun bekwaamheden in waarde deden houden, noemde men rechtschapenheid. De slimste kunstgreep, die door schone vrouwen tot het op prijs houden van haar schoonheid gebezigd werd, noemde men zedigheid. Liefde tot God, tot het vaderland, tot familie of tot vrienden waren spreekwijzen van dezelfde soort, kiesheid en voegzame omschrijvingen voor eigenliefde. Aldus over de mensen denkende, vond Karel het natuurlijk zeer onverschillig, hoe zij over hem oordeelden. Ere en schande waren voor hem nauwelijks meer dan licht, en duisternis voor de blinde. Zijn minachting voor vleierij, die zo hoog geroemd is, schijnt geen lof te verdienen, wanneer enen haar in verband niet zijn verdere karaktertrekken beschouwt. Men kan beneden alle vleierij zijn, evenzeer als men er boven verheven kan zijn. Hij die niemand vertrouwt, zal ook geen pluimstrijker vertrouwen. Hij, die ware roem niet op prijs stelt, zal ook geen schijnroem waarderen.

Het pleit voor Karel's inborst dat hij, niettegenstaande de slechte mening, die hij van zijn medemensen koesterde, toch nooit een mensenhater werd. Hij zag in de mensen niet veel anders dan hatelijke eigenschappen, en nochtans haatte hij hen niet. Ja, hij was zelfs menslievend, in zover, dat het hem uiterst onaangenaam was hun lijden te zien of

hun klachten te horen. :=Menslievendheid van deze soort echter, ofschoon beminnelijk en lofwaardig in een bijzonder persoon, wiens macht om goed of kwaad te doen zich niet ver uitstrekt, is bij vorsten eerder een gebrek, dan een deugd. Meer dan een goedaardig heerser heeft gehele provinciën aan roof en verdrukking ten prooi gelaten, alleen omdat hij tevreden gezichten aan zijn tafel en in zijn eigen omgeving wilde zien. Wie er voor terugdeinst, om ten behoeve van de velen, die hij nimmer zien zal, de weinigen te kwetsen, die toegang tot hem hebben, is ongeschikt om grote maatschappijen te besturen. Karel's zwakheid was zo groot, dat wellicht niemand van gelijke vermogens hem daarin geëvenaard heeft. Hij was de slaaf van anderen, hoewel hij zich door niemand om de tuin liet leiden. Nietswaardige mannen en vrouwen, die hij tot op de bodem van hun harten doorzag, die hij kende als ontbloomt van liefde tot hem en als zijn vertrouwen onwaardig, konden hens zonder moeite titels, waardigheden, goederen, staatsgeheimen en begenadigingen afveien. Hij gaf veel; nochtans smaakte hij nimmer de voldoening, noch verwierf hij ooit de roem van de weldadigheid. Nooit gaf hij uit eigen beweging; maar het viel hem hard te weigeren. Hieruit volgde dat zijn giften doorgaans niet aan degenen te beurt vielen, die ze het meest waardig waren, ja zelfs niet aan degenen, wie hij het meest genegen was, maar aan de onbeschaamdste en lastigste van de supplianten, die toegang bij hem konden verwerven.

De drijfveren, die de staatkundige houding van Karel II bepaalden, verschilden zeer van die, waarnaar zich zijn voorganger en zijn opvolger hebben gericht. Hij was geen man, die zich door de patriarchale regeringstheorie of door de leer van het Goddelijk recht liet verblinden. Hij was van alle eergierigheid ontbloomt. Hij verfoeide alle ernstige bezigheden, en zou veeleer de kroon nedergelegd hebben, dan zich de moeite willen getroosten, van werkelijk zelf het bewind te voeren. Zijn afkeer van arbeid en zijn onbekendheid met de zaken was zo groot, dat zelfs de schrijvers, die de dienst, bij hem hadden als hij in de raad zat, een schampere lach, om zijn beuzelachtige aanmerkingen en zijn kinderachtig ongeduld, node konden inhouden. Dankbaarheid noch wraakzucht hadden de minsten invloed op zijn handelingen; want nimmer was er enig menselijk gemoed, waarop bewezen diensten of geleden smaad zulke flauwe en voorbijgaande indrukken achterlieten. Hij wenste alleen zulk een koning te zijn, als Lodewijk de XV van Frankrijk later geweest is, een koning die, om aan zijn bijzondere neigingen te voldoen, zonder paal of perk uit de staatskas kon putten; die met rijkdom en titels mensen kon huren, welke hem de tijd hielpen doden, en die, al ware de staat ook door verkeerd bestuur tot de diepste vernedering vervallen en aan de rand van het verderf gebracht, nochtans de onaangename waarheid van de drempel zijn serail konden weren, en hem van de verplichting konden ontheffen, om oog of oor te kenen aan. al wat zijn weelderige rust in het minst zou kunnen storen. Tot dat einde en tot dat einde alléén, wenste hij willekeurige macht te verwerven, zo die macht zonder gevaar en zonder moeite te verkrijgen was. In de kerkelijke twisten, die onder zijn protestantse onderdanen heersten, gevoelde hij zijn geweten volstrekt niet betrokken; want zijn gevoelens slingerden in een staat van zorgeloze weifeling tussen ongeloof en papisme. Hoewel echter zijn geweten geen partij koos in de strijd tussen de Episcopalen en de Presbyterianen, zijn smaak deelde geenszins in die onzijdigheid. Zijn lievelingsondeugden waren juist dezulke, die de Puriteinen het minst verschoonbaar vonden. Hij kon geen enkele dag doorkomen zonder, behulp van de verstrooiingen, die door de Puriteinen zondig geacht werden. Bijzonder fijn opgevoed en uitermate vatbaar voor de indruk van het belachelijke, werd hij door de Puriteinse grillen tot honende spotternij gestemd. Hij had inderdaad redenen om die stroeve secte te haten. Hij had, in de leeftijd dat de driften het onstuimigst, lichtzinnigheid het meest verschoonbaar zijn, enige maanden in Schotland doorgebracht, koning in naam, maar inderdaad als

staatsgevangene in handen van onverzettelijke Presbyterianen. Niet tevreden met hem te dwingen zich naar hun eredienst te voegen en hun Covenant te ondertekenen, bespiedden zij al zijn bewegingen en lazen zij hem om elke jeugdige dwaasheid de les. Hij werd genoodzaakt aan eindeloze gebeden en sermoenen een gedwongen aandacht te schenken, en mocht zich dan nog gelukkig achten, zo hij niet van de kansel met ruwheid aan zijn eigen feilen, aan zijns vaders dwingelandij en aan de afgodendienst van zijn moeder herinnerd werd. Inderdaad, hij was gedurende dat tijdperk van zijn leven zo ongelukkig geweest, dat de nederlaag, die hem op nieuw tot balling maakte, voor hem als een verlossing, veeleer dan als een ramp beschouwd kon worden. Onder de invloed van deze herinneringen wense Karel de partij te vernederen, die zich tegen zijn vader verzet had.

Karakter van de Hertog van York en de graaf van Clarendon

's Konings broeder, Jakobus, Hertog van York, koesterde hertog dezelfde wens. Hoewel losbandig, was Jakobus nochtans werkzaam, methodiek, na-ijverig op gezag en invloed; maar hij was buitengewoon traag en beperkt van geest, daarbij hoofdijg, bars en haatdragend van aard. Dat zulk een vorst Englands vrije instellingen en de partij, die het ijverigst voor die instellingen optrad, met geen goed oog aanzag, kan geen bevreemding baren. Alsnog noemde zich *de hertog lid van de Anglicaanse kerk*, maar reeds had hij blijken gegeven van een gezindheid, die bij goede protestanten ernstige bezorgdheid deed ontstaan.

De persoon, op wie destijds het grootste aandeel van en arbeid van de regering neerkwam, was Eduard Hyde, rijkskanselier, die weldra tot graaf van Clarendon verheven werd. De achting, die wij Clarendon als schrijver met recht toedragen, moet ons niet blind maken voor de misslagen, welke hij als staatsman heeft begaan. Sommige van die misslagen vinden echter hun verklaring en verschoning in de ongunstige stelling waarin hij zich bevond. Hij had zich gedurende het eerste jaar van het lange parlement eervol onderscheiden onder de senatoren, die naar herstel van de grieven van de natie streefden. Een van de hatelijkste van die bezwaren, de raad van York, was, ten gevolge voornamelijk van zijn bemoeiingen, afgeschaft. Toen de grote scheuring plaats greep, toen de partij van de hervorming en de partij van het behoud voor het eerst tegen elkander optraden, koos hij, tegelijk met vele wijze en rechtschapen mannen, de behoudende partij. Voortaan volgde hij de lotwisselingen van het hof, genoot van Karel I zoveel vertrouwen als de achterhoudende natuur en de slinkse staatkunde van die vorst ooit enige minister betoonden; en vervolgens ging hij toen Karel II in ballingschap, waar hij het staatkundig gedrag van deze vorst leidde.

Na de restauratie werd Hyde eerste minister. Weinige maanden later maakte men bekend dat hij door banden van vermaagschapping aan het koninklijk huis ten nauwste verbonden was. Zijn dochter was door een geheim huwelijk hertogin van York geworden. Zijn kleinkinderen zouden wellicht eenmaal de kroon dragen. Deze doorluchtige verbintenis plaatste hem ver boven de oude adel van het rijk, en een tijdlang werd hij voor alvermogenend gehouden. In sommige opzichten was hij voor zijn hoge betrekking wel berekend. Niemand schreef degelijker staatsstukken; niemand wist, in de raad en in het parlement, met zoveel nadruk en waardigheid het woord te voeren; niemand was zo bedreven in de algemene beginselen van staatsbeleid; niemand wist de verscheidenheden van het menselijk karakter met scherper blik te doorzien. Men moet hier nog bij voegen dat hij een diep gevoel voor zedelijke en godsdienstige verplichtingen, oprechten eerbied voor de wetten des lands en nauwlettende bezorgdheid voor de ere en de belangen van de kroon koesterde. Maar hij was gemelijk en hoogmoedig van aard en kon geen tegenspraak dulden. Bovendien, hij was langen

tijd een balling geweest, en, deze omstandigheid alleen ware reeds voldoende geweest, om hem ongeschikt te maken. voor de opperleiding van de zaken. Het is bijna niet mogelijk, dat een staatsman, die ten gevolge van inwendige onlusten genoodzaakt werd in ballingschap te gaan, en vele van de beste jaren zijns levens buiten 's lands doorgebracht heeft, op de ding van zijn terugkomst al dadelijk bekwaam zal zijn om de teugels van het bestuur in handen te nemen. Clarendon maakte geen uitzondering op deze regel. Hij was uit Engeland vertrokken, het gemoed nog verbitterd door de zware strijd, die met de val van zijn partij en van zijn eigen bestaan geëindigd was. Van 1646 tot 1660 had hij aan gene zijde van het Kanaal geleefd, en al wat in zijn vaderland gebeurde op verre afstand en van een verkeerd standpunt aangezien. Zijn meningen aangaande de toestand van de openbare aangelegenheden waren noodwendig aan de berichten van samenzweerders ontleend, waaronder velen verarmde en vertwijfeld mensen waren. De staatsgebeurtenissen kwamen hem natuurlijk al of niet gunstig voor, maar naarmate zij de voorspoed en de roem van de natie vermeerden, maar naarmate zij strekten om de ure van zijn terugkeer al of niet te verhaasten. Zijn wens, een wens die hij verbloemd heeft, was dat zijn landgenoten nimmer in het genot, rust of vrijheid mochten komen, zolang zij het oude stamhuis niet teruggeroepen hadden. Eindelijk mocht hij terugkeren, en zonder dat een enkele week werd vergund om eens mild te zien, om gezelschappen te bezoeken, om de veranderingen gade te slaan, welke veertien hachelijke jaren in het karakter en in de gevoelens van de natie te weeg hadden gebracht, werd hij eensklaps aan het roer van de staat geplaatst. In zodanige omstandigheden zou zelfs een minister, met en fijne tact en met de grootste leerzaamheid begaafd, tot ernstige dwalingen vervallen zijn.

Maar die tact en die leerzaamheid vond men niet in Clarendon's karakter. Voor hem was Engeland nog altijd het land van zijn jeugd; en met minachting zag hij neer op alle theorieën en alle praktijk, die gedurende zijn ballingschap ontstaan was. Hoewel hij er verre af was, het aloude en onbetwijfelde gezag van het Lagerhuis op enige wijze te willen aanranden, sloeg hij nochtans het toenemen van die macht met de grootste onrust gade. Het prerogatief van de Clarendon, waarvoor hij zoveel geleden, en om hetwelk hij eindelijk rijkdom en waardigheid verkregen had, was in zijn oog heilig. De rondhoofden zag hij evenzeer met politieken als met persoonlijke afkeer aan. Aan de Anglicaanse kerk was hij altijd innig toegedaan geweest, en hij had, wanneer het haar belang gold, zich herhaaldelijk en met leedwezen, zelfs van zijn beste vrienden gescheiden. Zijn ijver voor het episcopaat, voor het algemeen gebedenboek was thans vuriger dan ooit, en met en wraakzuchtige haat tegen de Puriteinen gemengd, die hem noch als staatsman noch als christen tot ere verstrekte.

Zolang het huis van de gemeenten, dat de regerende dynastie teruggeroepen had, bijeen bleef, was het niet mogelijk de oude kerkordening weer in te voeren. Niet alleen werden de voornemens van het hof verborgen gehouden, maar ook had de koning op de plechtigste wijze verzekeringen afgelegd, die de gemoederen van de gematigde Puriteinen bevredigden. Hij had eer hij nog op de troon hersteld was, zijn onderdanen gewetensvrijheid beloofd. Thans herhaalde hij die belofte, voegde daarbij de toezegging, dat hij de ijverigste pogingen zou aanwenden om een schikking tussen de twistende secten tot stand te brengen. Hij wenste, zei hij, het beheer van de kerkelijke zaken tussen bisschoppen en Synoden verdeeld te zien. De liturgie zou door een Commissie van Godgeleerden herzien worden, die voor de helft uit Presbyterianen bestaan zou. De vraagpunten aangaande het kerkgewaad, houding, waarin het heilig avondmaal moest gebruikt worden, en het teken des kruises bij de doop, zouden opgelost worden op een wijze, die schroomvallige gewetens gerust zou stellen.

Toen de koning op genoemde wijze de waakzaamheid dergenen, die hij het meest

vreesde, in slaap had gewiegd, ontbond hij het parlement. Hij had reeds zijn goedkeuring gehecht aan een besluit, waarbij, op weinig uitzonderingen na, amnestie verleend werd aan allen, die zich tijdens de jongste onlusten aan politieke misdrijven schuldig hadden gemaakt. Ook had hij van het Lagerhuis een levenslange bewilliging in belastingen erlangd, waar van de jaarlijkse opbrengst op twaalf honderdduizend pond geschat werd. De merkelijke opbrengst beliep inderdaad, enige jaren lang, weinig meer dan een miljoen; deze som echter, gevoegd bij de erfelijke inkomsten van de kroon, was toen voldoende ter bestrijding van de kosten van het beheren in vreedstijd. Voor het onderhoud van een staande legermacht wens niets toegestaan; de blote naam daarvan maakte de natie reeds ziek, en de geringste melding van zulk een macht zou alle partijen verbitterd en verontrust hebben.

Algemene verkiezingen

In het voorjaar van 1661 had een algemene verkiezing plaats. De natie was buiten zich zelve van loyale geestdrift. De hoofdstad hield zich uitsluitend bezig met voorbereidselen tot het prachtigste kroningsfeest, dat men immer gezien had. De uitslag was dat een vergadering van vertegenwoordigers verkozen werd, zo als Engeland er nog nooit een had opgeleverd. Een groot gedeelte van de gekozenen bestond uit mannen, die voor de kroon en de kerk gekampt hadden, en wier gemoederen, door menige, van de rondhoofden verduurde nadelen en beledigingen, in de hoogste mate verbitterd waren. Toen de leden bijeenkwamen, werden de driften, die elk van hun in het bijzonder bezielde, door onderlinge sympathie nog versterkt. Het huis van de gemeenten was enige jaren lang meer koningsgezind dan de koning, meer Episcopaaals gezind dan de bisschoppen. Karel en Clarendon zelve waren bijna ontsteld door de verrassende uitslag; zij hadden meer verkregen, dan zij ooit hadden verwacht. Zij bevonden zich in een stelling, niet ongelijk aan die van Lodewijk XVIII en de hertog van Richelieu, tijdens de zitting van de kamer van 1815. Zelfs, al had de koning gewenst de beloften na te komen, die hij de Presbyterianen gedaan had, het zou hem niet mogelijk geweest zijn. Slechts door de krachtigste aanwending van zijn invloed kon hij de zegevierende cavaliers weerhouden om de indemniteitsacte te herroepen, en zich zonder genade te wreken over al wat zij verduurd hadden.

Hevigheid van de Cavaliers; uitwerping van 2000 leraars

Het Lagerhuis bepaalde al aanvankelijk dat elk lid, op straffe van uitzetting, het avondmaal zou nemen volgens de door de oude liturgie voorgeschreven wijze, en dat het Covenant door beulshanden in het openbaar verbrand zou worden. Er werd een wet aangenomen, waarbij niet slechts de koning de macht van het zwaard bij uitsluiting toegekend, maar bovendien nog verklaard werd, dat de huizen, in geen uiterste hoegenaamde gerechtigd waren hem met kracht van wapenen te weerstaan. Een andere wet schreef elke gemeentelijken beambte de eed voor, dat hij verzet tegen het koninklijk gezag, in elk mogelijk geval, voor onwettig hield. Enige heethoofden wilden zelfs een wetsvoordracht aanbieden, waarbij de door het lange parlement uitgevaardigde wetsverordeningen allen zonder onderscheid vernietigd, en zowel de sterrenkamer als de hoge commissie hersteld zouden worden; hoe hevig echter de reactie ook was, tot dit uiterste ging zij niet over. De wet, dat het parlement om de drie jaren bijeen zou komen, bleef geldig; maar die dwangbepalingen, waarbij de kiesbeambten gelast werden te bekwaamer tijd, desnoods zonder koninklijke oproepingsbrieven, tot de verkiezingen over te gaan, werden ingetrokken. De bisschoppen werden op hun zetels in het Hogerhuis hersteld, De oude kerkordening en de oude liturgie werden weder ingevoerd, zonder enige wijziging ondergaan te hebben, die tot verzoening zelfs van de meest

gematigde Presbyterianen had kunnen strekken. De bisschoppelijke priesterwijding werd thans, voor het eerst, tot een volstrekt vereiste voor het bekleden van kerkbedieningen gemaakt. Meer dan tweeduizend leeraren, wie hun geweten niet verloorde zich met de Staatskerk te verenigen, werden op dezelfde dag uit hun bedieningen ontzet. De heersende partij herinnerde hen zegevierend dat het lange parlement, toen het op het toppunt van zijn macht stond, een nog veel groter aantal koningsgezinde geestelijken uit hun ambt had verdreven. Dat verwijt was maar al te gegrond: maar het lange parlement had tenminste de geestelijken die het afzette, een ondersteuning toegekend, die hen althans tegen gebrek kon behoeden; de cavaliers echter, verblind door haat, waren zo rechtvaardig en menslievend niet, dat ze dit voorbeeld volgden.

Vervolgelingen tegen de Puriteinen

Daarop volgden strafwetten tegen de non-conformisten, wetten waarvan men in de Puriteinse wetgeving slechts te veel antecedenten kon vinden, maar waaraan de koning zijn zegel niet kon hechten, wilde hij geen beloften schenden, die hij in het openbaar, in het gewichtigste keerpunt van zijn leven, aan diegenen had afgelegd, van wie zijn lot afhing. In de uiterste kommer en schrik, namen de Presbyterianen hun toevlucht tot de troon, en beriepen zich op de diensten die zij onlangs bewezen hadden, en op het koninklijk woord, dat hun plechtig en herhaaldelijk tot pand gegeven was. De koning weifelde. Hij kon zijn eigen hand en zegel niet verloochenen. Hij moest beseffen, dat hij hun, die hem om bescherming smeekten, veel verschuldigd was. Het lag niet in zijn aard, dringende sollicitanten terug te wijzen. Zijn inborst was niet die van een vervolger. Hij was voorzeker afkerig van de Puriteinen; maar in hem was afkeer een zwak gevoel, dat zeer weinig van de gloeiende haat had, die het hart van Laud had vervuld. Hij was bovendien de Roomse kerk genegen, en hij wist dat het onmogelijk zijn zou, de belijders van dat geloof godsdienstvrijheid toe te kennen, zonder aan de protestantse afgescheidenen dezelfde gunst te verlenen. Hij stelde derhalve een flauwe poging in het werk om de onverdraagzame ijver van het Lagerhuis in toom te houden, maar dat huis was onder de invloed van veel krachtiger overtuigingen van veel sterker driften dan de zijnen. Na enige tegenkanting gaf hij toe, en keurde onder de schijn van geloofsijver, een reeks van hatelijke wetten tegen de afgescheidenen goed. Het bijwonen ener godsdienstoefening van afgescheidenen werd tot een misdad gemaakt. Een eenvoudig vrederechter mocht, zonder een jury te horen, vonnissen, en bij de derde overtreding van die aard tot zevenjarige deportatie naar de overzeese bezittingen van het rijk veroordelen. Er werd, met verfijnde wreedheid, voor gezorgd, dat de overtreder niet naar Nieuw-Engeland vervoerd werd, waar hij kans had deelnemende vrienden aan te treffen. Keerde hij voor de afloop van de tijd van zijn ballingschap naar het vaderland terug, dan kon hij met de dood gestraft worden. Een nieuwe en hoogst onbillijke zuiveringseed werd de geestelijken opgelegd, die om afwijking van de heersende kerk van hun bedieningen beroofd waren, en al degenen, welke die eed weigerden, trof het verbod om enige stad, die door een raad (corporatie) bestuurd, of die in het parlement vertegenwoordigd werd, of waar zij zelve als leraren gevestigd geweest waren, op vijf mijlen afstand te naderen. De overheidspersonen, die voor de uitvoering van deze harde bepalingen te zorgen hadden, waren meestal mannen, die door partijgeest en door de herinnering van tijdens de republiek door hen zelve geleden verongelijkingen, hogelijk verbitterd waren. De gevangenen waren dus al spoedig vol dissenters; en onder die lijdens waren er sommigen, op wier begaafdheden en deugden elke christelijke maatschappij trots had mogen zijn.

De Staatskerk ijvert voor het koningschap

De kerk van Engeland was niet ondankbaar voor de bescherming, die zij van de regering genoot. Sedert, de eerste dag van haar bestaan was zij de monarchie toegedaan geweest. Maar gedurende de eerste vijftwintig jaren, die op de restauratie volgden, ging haar ijver voor het gezag en de erfelijke rechten van het koningschap alle grenzen te buiten. Zij had met het huis van Stuart geleden, en was tegelijk met dat huis hersteld geworden. Zij was er door overeenstemming van belangen en van betrekkingen van vriendschap en vijandschap nauw mede verbonden. Het scheen niet mogelijk dat ooit een dag zou aanbreken, waarop de banden, die haar aan de kinderen van haar doorluchtige martelaar hechtten, vaneen gescheurd zouden worden, en dat de verkleefdheid, waarop zij zo zeer roemde, ophouden zou een aangename en voordelige plicht te zijn. Met slaafse taal vijzelde zij diensvolgens het prerogatief op, dat bestendig tot haar verdediging en vergroting gebezigt werd, en veroordeelde zij, zeer op haar gemak, de ontaardheid van degenen, welke een verdrukking, waarvan zij niet te lijden had, tot oproer aangespoord had. De leer van de non-resistance (verwerping van tegenstand) was haar stokpaardje. Zonder enig voorbehoud, verspreidde zij die leer, en kwam haar na tot in de uiterste gevolgtrekkingen. Haar volgelingen werden het nooit moede te verkondigen, dat in geen denkbaar geval, zelfs niet indien Engeland met een koning als Busiris of Phalaris gestraft werd, die, de wetten ten spot, en zonder de minste schijn van recht, dagelijks honderden onschuldige offers tot marteling en dood zou doemen, de gezamenlijke Stenden van het rijk gerechtigd zouden zijn, zijn dwingelandij met geweld te keer te gaan. Gelukkig levert de aard van de menselijke natuur overvloedige zekerheid op, dat zulke theorieën nooit iets meer dan holle klanken zijn. De dag van de beproeving kwam: en men zag dezelfde mensen, die de luidste en meest oprechte betuigingen van deze buitensporige loyaliteit afgelegd hadden, bijna in elk graafschap van Engeland, met de wapenen in de hand, tegen de troon optrekken.

De grondeigendommen in het ganse koninkrijk gingen thans opnieuw in andere handen over. De nationale veilingen niet, van parlamentswege bekrachtigd, werden door de gerechtshoven nietig beschouwd. De soeverein, de bisschoppen, dekens en kerkkapittels, de koningsgezinde edel en gentry, herkreten hun in beslag genomen goederen, en verdreven zelfs kopers, die billijke prijzen betaald hadden. Voor de verliezen, die de cavaliers geleden hadden, toen hun tegenstanders de overhand bezaten, werden zij op die wijs voor een gedeelte schadeloos gesteld; doch een gedeelte slechts. Alle gedingen wegens genoten vruchtgebruik waren door de algemene amnestie bepaald geweest. En de talrijke royalisten, die ver beneden de waarde, land verkocht hadden, om door het parlement opgelegde boeten te voldoen, of om de gunst van machtige rondhoofden te kopen, werden van de wettelijke gevolgen van hun eigen handelingen niet ontheven.

Verandering in zeden.

Terwijl deze wisselingen gaande waren, vond een nog veel belangrijker omkeer in de zeden en gewoonten van de maatschappij plaats. Die hartstochten en neigingen welke, onder de heerschappij van de Puriteinen, streng onderdrukt, en zo al, dan toch slechts ter sluik bevredigd waren geworden, braken met tomeloze onstuimigheid los, zodra, die druk was opgeheven. De mensen gaven zich aan beuzelachtige vermaken en aan misdadige genoegens over met de gretigheid, die het natuurlijk gevolg van langdurige en gedwongen onthouding is. De openbare mening stelde daar weinig perken aan. Want de natie, van sectentaal walgend, de schijn van vroomheid niet meer vertrouwend, en nog vol van de pas verduurde druk van heersers, die streng in het leven en sterk door het gebed waren, zag een tijd lang met welgevallen op de nieuwe ondeugden neer, alleen

om haar strelend en aanlokkelijk uiterlijk. De regering was er nog verder af dit te verhinderen. Inderdaad, er was geen buitensporigheid denkbaar, die niet door de praalzieke losbandigheid van de koning en zijn gunstelingen aangemoedigd werd. Enige weinige raadslieden van Karel I, die toen niet meer jong waren, bewaarden de voegzame statigheid, die voor dertig jaar te Whitehall in het oog gehouden werd. Tot deze behoorde Clarendon zelf, en zijn vrienden de lordthesaurier Thomas Wriothesley, graaf van Southampton, en James Butler, hertog van Ormond, die de belangen van het koningschap in Ierland onder velerlei lotwisselingen heldhaftig verdedigd had en dat koninkrijk thans als lordluitenant bestuurde. Maar de herinnering aan de diensten van deze mannen, evenmin van hun grote macht in de staat, kon hen tegen de schampere spottereien behoeden, die nieuwerwetse verdorvenheid zo gaarne tegen verouderde deugd richt. De roem van fijn-gemanierdheid en geestigheid was thans bijna niet anders te verkrijgen, dan door de ene of grove schennis van de welvoeglijkheid. Grote en veelzijdige talenten hielpen de besmetting verbreiden. De zedenkundige wijsbegeerte had onlangs een strekking erlangd, bijzonder geschikt om aan een geslacht te bevallen, dat de monarchie en de zedeloosheid in gelijke mate toegedaan was. Thomas Hebbes had, in bepaalde en duidelijker taal, dan ooit enig metafysisch schrijver gebezigd heeft, betoogd, dat 's vorsten wil de maatstaf van goed en kwaad was, en dat elk onderdaan bereid moest wezen om het pausdom, het islamisme, of het heidendom te belijden, al naar 's konings gebod het voorschreef. Duizenden, die onbekwaam waren om in zijn metafysische vertogen datgene te waarderen wat wezenlijk waarde bezat, omhelsden gretig een theorie, die de koninklijke waardigheid verhoogde, maar de beginselen van de zedelijkheid sloopte en de godsdienst tot een blote staatsinstelling verlaagde. Weldra werd hobbisme bijna het hoofdvereiste, zo men de naam van een wel ontwikkeld, beschaafd man wilde hebben. Alle lichter soorten van letterkunde droegen de stempel van de heersende zedeloosheid. De dichtkunst leende er zich toe de tolk van alle lage driften te zijn. In plaats van misdaad en dwaling te doen blozen, richtte het vernuft zijn geduchte pijlen tegen onschuld en waarheid. De herstelde kerk kampte wel tegen de hand over hand toenemende onzedelijkheid, maar streed zonder kracht en niet van harte. De eerbaarheid van haar wezen leidde haar de plicht op haar dwalende kinderen tot inkeer te vermanen. Maar haar vermaningen werden op een ietwat onverschillige wijs gegeven. Haar aandacht was op een ander punt gevestigd. Van ganser harte daarentegen was zij bezig de Puriteinen te vernederen en haar volgelingen te leren de keizer te geven wat des keizers was. Zij was geplunderd en verdrukt geworden door de partij, die strenge zedelijkheid predikte. Zij was door wereldlingen in haar aanzien en bezittingen hersteld geworden. Hoe ongeneigd de vrienden van genot en mode ook wezen mochten, om overeenkomstig haar voorschriften te leven, zij waren bereid tot aan de knieën in het bloed te waden, wanneer het gold haar hoofdkerken en paleizen, elk woord van haar kerkvoorschriften, elke draad van haar gewaad te verdedigen. Bezocht de losbandige cavalier bordelen en speelhuizen, hij vermeed dan toch de conventiekelen. Opende hij zijn mond niet, zonder vuile en godslasterlijke taal uit te stoten, hij vergoedde dit enigszins door de ijver, waarmede hij Baxter en Howe, ter zake van hun prediciën en gebeden, naar het tuchthuis wenste.

De geestelijkheid voerde dus een tijd lang een zo hevige strijd tegen de scheurmakerij, dat haar slechts weinig gelegenheid overbleef, om tegen de ondeugd te kampen. De losbandige taal van Etherege en Wycherley werd openlijk, in tegenwoordigheid en niet bijzondere goed-keuring van het hoofd van de kerk, uit vrouwelijke mond aan vrouwelijke toehoorders voorgedragen, terwijl John Bunyan, de schrijver van *des Christens Pelgrimstocht* in een kerker smachtte, omdat hij de misdaad begaan had, het Evangelie aan de armen te verkondigen. Het is een ontegenzeggelijk en allerleerzaamst

feit, dat de jaren, waarin de politieke macht van de Anglicaanse hiërarchie het hoogste toppunt bereikt had, ook die waren, welke de deugd van de natie tot de laagst mogelijke trap was gezonken.

Verdorvenheid van staatkundige personen.

Bijna geen stand noch beroep ontging de besmetting der heersende zedeloosheid; maar de personen, die van Staatskunde hun hoofdbezigheid maakten, waren wellicht het meest verdorven deel van de diepverdorven maatschappij. Want zij stonden niet alleen bloot voor de schadelijke invloed, die de natie in het algemeen besmette, maar bovendien nog aan een bederf van bijzondere en hoogstboosaardige uitwerking. Hun karakter had zich gevormd te midden van herhaalde en hevige omwentelingen en tegenomwentelingen.

Binnen

enige jaren tijd hadden zij de kerkelijke en burgerlijke instellingen hun land herhaaldelijk zien veranderen. Zij hadden een Episcopale gezien, die de Puriteinen vervolgde, een Puriteinse, die de Episcopalen en eindelijk weer een Episcopale die de Puriteinen vervolgde. Zij hadden de erfelijke monarchie zien afschaffen en herstellen. Ze hadden tot driemaal toe het lange parlement de opperste macht in de Staat zien uitoefenen, en driemaal onder de hoon en de verwensingen van de ganse natie het zien ontbinden. Zij hadden gezien, hoe nieuwe dynastie met rasse schreden ten toppunt van macht en roem gestegen, en daarop plotseling, zonder enige tegenstand, van hun staatszetel geworpen was. Zij hadden een nieuw vertegenwoordiging stelsel zien ontwerpen, beproeven en verlaten. Zij hadden een nieuw huis van Lords zien vormen en uiteenjagen. Zij hadden de uitgestrekte eigendommen met geweld van de cavaliers op de rondhoofden en van rondhoofden weer op de cavaliers zien overgaan. Terwijl dit alles plaats greep kon niemand zich met ijver en vrucht van de staatkunde toewijden, zo hij niet vooraf gereed was met elke wisseling van de fortuin tevens ook zelf van kleur te wisselen. Slechts in het ambteloos leven was het mogelijk de naam, hetzij van een standvastig royalist of van een standvastig republikein te handhaven. Hij, die in zulk een tijdperk zich grootheid op het staatstoneel ten doel stelt, moet het streven naar vaste onveranderlijke begrippen laten varen. In plaats van zich te midden van eindeloze verandering op onwrikbaarheid te beroemen, moet hij met altijd waakzame blik de voortekenen van een aanstaande reactie gadeslaan. Hij moet het meest geschikte ogenblik waarnemen, om zich aan een verloren zaak te onttrekken. Na zich op allerlei wijzen met een partij te hebben ingelaten, zolang zij de bovenhand had, moet hij, wanneer haar tegenspoeden aanvangen, zich onverhoeds van haar losmaken, haar aanvallen en vervolgen, en in gemeenschap met nieuwe bondgenoten, een nieuwe weg tot macht en voorspoed betreden. Zijn toestand brengt natuurlijk gaven en ondeugden van geheel eigenaardige soort in hem tot de hoogste trap van ontwikkeling. Hij paart aan snelheid van blik, vruchtbaarheid in hulpmiddelen. Zonder enige inspanning weet hij de toon van elke sekte of partij aan te nemen, waarmede hij in aanraking komt. Hij onderscheidt de tekenen des tijd met een scherpzinnigheid, die van de menigte verwonderlijk toeschijnt, een scherpzinnigheid, gelijk aan die, waarmede een ervaren politicus de geringste aanduiding ener misdad nagaat, of een Mohawkse krijger een spoor door het woud volgt. Maar zelden zullen wij in een aldus gevormde staatsman, rechtschapenheid, standvastigheid of een enkele van de deugden van de edele stem van de waarheid aantreffen. Hij heeft geen vertrouwen in enige leer, geen ijver voor enige zaak. Hij heeft zoveel oude instellingen zien vergaan, dat hij geen eerbied meer heeft, voor de oudheid. Hij heeft zoveel nieuwe instellingen, van welke veel verwacht werd, louter teleurstelling zien opleveren, dat hij geen hoop of verbetering kan koesteren. Hij lacht evenzeer om hen, die angstig op behoud bedacht

zijn, als om hen, die ijveren voor hervorming. Niets is er in de staat, dat hij niet, zonder schroom noch schaamte, zou durven helpen verdedigen of vernielen. Trouw jegens vrienden en jegens eigen overtuiging schrijft hij alleen aan bekrompenheid van geest toe. De staatkunde beschouwt hij niet als een wetenschap, die het geluk van de mensheid ten doel heeft, maar als een opwekkend, deels door het toeval, deels door behendigheid, te besturen spel, waarbij een vlug en gelukkig speler een landgoed, een adelskroon, wellicht een koningskroon kan winnen, en een enkele ondoordachte beweging het verlies van goed en leven ten gevolge kan hebben. Van alle hogere en menslievende aandriften ontbloot, wordt nu de eierzucht, die in goede tijden en in goede harten schier een deugd is, een zelfzuchtige begeerlijkheid, weinig minder onedel dan schraapzucht. Onder de staatsmannen, die van de restauratie tot aan de troonsbestijging van het huis van Hannover aan het hoofd van de grote staatspartijen gestaan hebben, kunnen er zeer weinige genoemd werden, wier naam niet de smet draagt van hetgeen in onze tijd schandelijke ontrouw en omkoopbaarheid zonde heten. Dan het is weinig overdreven, te beweren, dat de onzedelijkste van de openbare personen, die (voor zover ons geheugen reikt) deel genomen hebben aan de staatsaangelegenheden, voor nauwgezet en belangeloos zouden moeten doorgaan, werd hun gedrag aan de maatstaf getoetst, die de laatste helft van de zeventiende eeuw gold.

Toestand in Schotland

Terwijl deze staatkundige, godsdienstige en zedelijke veranderingen in Engeland plaats grepen, was het koninklijk gezag in elk ander gedeelte van de Britse eilanden zonder moeite hersteld. In Schotland werd de terugkomst van de Stuarts met geestdrift toegejuicht; want het werd als de wedergeboorte van de nationale onafhankelijkheid beschouwd! En werkelijk werd dan ook het juk, dat Cromwell opgelegd had, schijnbaar weggenomen; de staten kwamen te Edinburgh weder in hun oude vergaderzaal bijeen, en de raadsheren van het hooggerechtshof handhaafden de Schotse wet weer op de aloude wijze. Noodwendig echter bestond de onafhankelijkheid van het kleine koninkrijk meer in schijn dan in wezen; want zolang de koning Engeland aan zijn zijde had, had hij niets van misnoegdheid in zijn overige bezittingen te vrezen. Hij bevond zich thans in een stelling, waarin hij de poging die voor zijn vader verderfelijk geweest was, kon herhalen, zonder gevaar dat hij het lot van zijn vader zou deden. Karel I had getracht de Schotten geloof op te dringen door middel van zijn koninklijke macht op het ogenblik dat zowel zijn kerkelijke als zijn koninklijke macht in Schotland gehaat waren. Hij had niet alleen gefaald in dat voornemen, maar bovendien onlusten verwekt, die hem eindelijk de kroon en het hoofd kosten. Nu waren de tijden veranderd: Engeland was ijverig Monarchaal en prelaatsgezind; derhalve kon het ontwerp, dat bij het vorige geslacht in de hoogste mate gewaagd was, thans, zonder groot gevaar voor de troon hervat worden. De regering besloot een Episcopale kerk in Schotland op te richten. Dit voornemen werd gewraakt door elke Schot, wiens oordeel in aanmerking verdiende genomen te worden. Enige Schotse staatsmannen, die 's konings prerogatief ijverig voorstonden, waren als Presbyterianen opgevoed. Ofschoon weinig met gemoedsbezwaren behept, bleven zij nochtans aan het geloof van hun kindsheid de voorkeur schenken, en zij wisten wat hechte steun dat geloof in de gemoederen van hun landgenoten vond. Zij dienden krachtige vertogen in; maar toen deze zonder vrucht bleven, hadden zij geen wilskracht genoeg, om in een tegenstand te volharden, die hun meester aanstoot gegeven zou hebben. Verscheidenen van hen maakten zich aan de goddeloosheid en laagheid schuldig om te vervolgen, wat volgens hun overtuiging, de zuiverste vorm van christelijke eredienst was. Het Schotse parlement was derwijze samengesteld, dat het bijna nooit ernstige tegenstand geboden had, zelfs niet aan veel

zwakker koningen, dan destijds Karel was. Het episcopaat werd derhalve wettelijk ingevoerd. Ten aanzien van de vorm van de godsdienstoefening werd aan de geestelijkheid de meeste vrijheid gelaten. In sommige kerken werd de Engelse liturgie gebezigd; in andere kozen de leraren daaruit zodanige gebeden en dankzeggingen, die geacht mochten worden den volke het minst aanstoot te zullen geven. In de regel echter werd in het einde van de openbare godsdienstoefening de lofzang gezongen, en bij de bediening van de doop het apostolisch geloofsformulier opgezegd. Het grootste gedeelte van de Schotse natie verfoeide de nieuwe eredienst, als bijgelovig en uitheems, als besmet met de verdorvenheden van de mis, en als een bewijs van Englands overheersing. Het kwam evenwel tot geen algemene opstand. Het land was niet meer wat het tweeëntwintig jaren vroeger geweest was. Ongelukkige oorlogen en vreemde overheersing hadden de fiere volksgeest gebroken. De aristocratie, die door de middelstand en door de geringere volksklasse in hoge ere gehouden werd, had zich aan het hoofd van de beweging tegen Karel I gesteld, maar toonde zich volgzaam jegens Karel II. Van de Engelse Puriteinen was thans geen hulp te verwachten. Zij vormden een zwakke partij, zowel door de wet als door de openbare mening veroordeeld. De meerderheid van de Schotse natie onderwierp zich derhalve met zwijgende wrok, en bezocht onder vele gewetensknagingen de oefeningen der Episcopale geestelijkheid, of van Presbyteriaanse leraren, die er zich toe geleend hadden een halve toelating van het bestuur aan te nemen, bekend onder de naam van de *indulgentie*. Maar er waren vooral in de westelijke laaglanden veel van woeste ijver blakende, en onverschrokken mannen, die staande hielden dat de verplichting om het Covenant na te komen, even heilig was als de verplichting om de overheid te gehoorzamen. Deze lieden bleven, in spijt van de wetten, bijeenkomsten voortzetten om God naar hun overtuiging te dienen. De indulgentie beschouwden zij niet als een gedeeltelijke vergoeding van het ongelijk, dat de overheid van de kerk aandeed, maar als een nieuwe verongelijking, te hatelijker, omdat ze onder het masker ener gunst vermomd was. Vervolging, zeiden zij, kon alleen het lichaam doden maar de afschuwelijke indulgentie was dodelijk voor de ziel. Uit de steden verdreven, kwamen zij op de heide en op de bergen bijeen.

Werden zij door de burgerlijke overheid overvallen, zonder aarzelen keerden zij geweld met geweld. Bij elk conventikel verschenen zij gewapend. Herhaaldelijk gingen zij tot openlijke opstand over. Zij werden zonder moeite ten onder gebracht, en zonder genade gestraft; maar nederlagen konden evenmin als straffen hun geest buigen. Opgejaagd als wilde dieren, gefolterd tot dat hun gebeente platgekneusd was, bij honderden ingekerkerd, bij twintigtallen opgehangen, nu eens blootgesteld aan de moedwil van Engelse soldaten, dan weer aan de genade van Hooglandse roverbenden prijs gegeven, bleven zij zich steeds met zo grote grimmigheid verzetten, dat de stoutste en machtigste verdrukker, ondanks zichzelf, de roekeloosheid van hun vertwijfeling moest duchten. Zodanig was, onder de regering van Karel de toestand van Schotland.

De regering wordt impopulair.

Inmiddels had de regering, zelfs in Engeland, opgehouden populair te zijn. De royalisten waren begonnen, zoowel met het hof als onderling twist te maken; en de partij, die men overwonnen, vertreden, en zelfs vernietigd waande, maar die steeds een krachtig levensbeginsel bewaard had, verhief het hoofd op nieuw, en hervatte de eindelozen krijg.

Al ware het bestuur volkomen onberispelijk geweest, de geestdrift, waarmede de terugkeer van de koning en het einde van de militaire dwingelandij toegejuicht werden, had niet kunnen blijven voortduren; want het ligt in de aard onzer natuur, dat op zulke vlagen van opgewondenheid steeds zekere verflauwing volgt. De wijze, waarop het hof

zijn overwinning misbruikte, maakte dat die verflauwing al spoedig volgde en volkomen was. Ieder gematigde was verontwaardigd over de onbeschaamdheid, wreedheid en trouweloosheid, waarmede de afgescheidenen behandeld werden. De strafwetten hadden de onderdrukte partij terdege gezuiverd van die onoprechte broeders, wier ondeugden haar tot schande gestrekt hadden, en hadden haar op nieuw tot een rechtschapen en Godvruchtige gemeente gemaakt. Als overwinnaar, als heerser, als vervolger, als in beslagnemer van goederen, was de Puritein gehaat geweest.

Verraden en mishandeld, verlaten door al de huichelaars, die zich in de tijd van zijn voorspoed zijn broeders noemden, van huis en haard verdreven, met zware straffen bedreigd, wanneer hij het waagde te bidden, of het avondmaal te vieren, naar de wijze die zijn geweten hem voorschreef, en nochtans onwrikbaar in zijn besluit om God te dienen meer dan de mens, was de Puritein thans, ondanks oenige onaangename herinneringen, een voorwerp van achting en medelijden voor alle weldenkenden geworden. Deze gevoelens versterkten zich toen het gerucht verbreid werd, dat het hof niet voornemens was, de papisten met die strengheid te behandelen, waarmede men de Presbyterianen bejegende. Bij velen rees een duister vermoeden op dat de koning en de hertog geen oprechte protestanten waren. Ook begonnen velen, die zich aan de strengheid en de huichelarij van de Puriteinen geërgerd hadden, de onverholten losbandigheid van het hof en de cavaliers nog veel ergerlijker te vinden, en zichzelf af te vragen, of de stroeve nauwgezetheid van God-Lof-Barebone wellicht niet de voorkeur verdiende boven de ergerlijke godverzaking en zedeloosheid van een Buckingham of een Sedley. Ja, zelfs mensen, die wel van zedelijkheid, maar niet geheel en al van gezond verstand en van vaderlandsliefde ontbloot waren, klaagden dat het bestuur de ernstigste aangelegenheden als beuzelingen behandelde, en aan beuzelingen zijn voornaamste zorgen wijdde; Het was een koning te vergeven, dat hij zijn ledige uren met wijn, met scherts en met vrouwen sleet; maar het was onverdraaglijk, dat hij tot een ledigloper, een wellusteling zou verlopen, dat de gewichtigste staatsaangelegenheden verzuimd, de dienst verwaarloosd en de financiën in wanorde gebracht werden, opdat lichtekooien en tafelschuimers rijkdommen zouden vergaren.

Een groot aantal koningsgezinden stemden met die klachten in, en voegden er menige scherpe aanmerking bij over 's konings ondankbaarheid. Al zijn inkomsten zouden voorzeker ontoereikend geweest zijn om hen allen naar de mate van hun eigen bewustzijn van verdienstelijkheid te belonen. Want elke nooddruftigen gentleman, die onder Rupert of Derby gestreden had, kwamen de door hem bewezen diensten bij uitstek gewichtig, en wat hij geleden had uitermate hard voor. Een ieder vleide zich, dat, wat er ook van de overigen werd, hij althans ruime vergoeding zou erlangen voor al hetgeen hij tijdens de burgeroorlogen verloren had, en dat het herstel van de monarchie door de wederopbouw van zijn eigen vervallen fortuin gevolgd zou worden. Geen van deze lieden, wier verwachting zo hoog gespannen was, kon zijn toorn bedwingen, toen hij zich onder 's konings bestuur even arm vond als hij onder dat van de romp of van de protector geweest was. De onverschilligheid en de buitensporigheden van het hof deden deze loyale oude krijgers in bittere gramschap ontsteken. Zij zeiden, en met recht, dat de helft van hetgeen de koning aan bijzitten en aan grappenmakers verspilde, de zorgen van honderd oude cavaliers zou kunnen verlichten. die, om zijn vader behulpzaam te zijn, hun eiken geveld en hun zilverwerk gesmolten hadden, en thans in afgesleten kleding rondzwierven, zonder te weten, waar zij een middagmaal zouden vinden.

Terzelfder tijd vond een plotselinge daling in de prijzen van de landhuren plaats. De inkomsten van elke grondbezitter werden met vijf schellingen per pond verminderd. De noodkreet van de landbouwende standen werd in elk graafschap van het rijk

gehoord; en die nood werd, als naar gewoonte, aan de regering geweten. De gentry, die nu een tijd lang haar uitgaven moest verminderen, zag de toenemende pracht en overdaad te Whitehall met verontwaardiging aan, en was niet van de gedachte af te brengen, dat het geld, 't welk tot onderhoud van hun huisgezinnen had moeten strekken, op de ene of andere onverklaarbare wijze, in handen van 's konings gunstelingen raakte. De gemoederen waren thans zo gestemd, dat elke openbare handeling aanleiding tot misnoegen gaf. Karel had Catharina, prinses van Portugal, tot vrouw genomen. Dat huwelijk werd algemeen afgekeurd, en het gemor werd luide, toen het bleek dat de koning waarschijnlijk geen wettige nakomelingschap zou hebben. Duinkerken, door Cromwell aan Spanje ontnomen, werd aan Lodewijk XIV, koning van Frankrijk, verkocht. Dit wekte aller verontwaardiging. De Engelsen begonnen de aanwas van de Franse macht reeds met bezorgdheid gade te slaan, en het huis van Bourbon met dezelfde gevoelens aan te zien, waarmede hun voorvaders het huis van Oostenrijk beschouwd hadden. Was het verstandig, vroeg men, om op zulk een tijd de sterkte ener reeds al te geduchte monarchie op enigerlei wijze te vermeerderen. Duinkerken werd bovendien door de natie op prijs gesteld, niet alleen als wapenplaats, en als een sleutel tot de Nederlandse gewesten, maar ook als een gedenkteken van Engelse dapperheid. Het was voor Karel's onderdanen wat Calais voor een vroeger geslacht geweest was, en wat de rots van Gibraltar, gedurende vele rampspoedige en gevaarlijke jaren tegen de legers en vloten van een machtig verbond zo manmoedig verdedigd, thans voor ons is. Het voorgeven van bezuiniging had enig gewicht kunnen hebben, ware het door een spaarzaam bestuur ingebracht. Het was echter algemeen bekend dat de aan het bezit van Duinkerken verbonden kosten oneindig minder bedroegen, dan de sommen, die aan het hof in ondeugd en dwaasheid verkwist werden. Het scheen ondragelijk dat een vorst, die in al wat zijn uitspanningen betrof voorbeeldloos spilziek was, inhalig werd, zodra het de veiligheid en de eer van de staat gold.

De openbare ontevredenheid groeide aan, toen men bevond dat, terwijl Duinkerken onder het voorwendsel van bezuiniging opgegeven werd, bovenmatige kosten werden besteed aan het herstel en onderhoud van de vesting van Tanger, die een gedeelte van de huwelijksgift van de koningin Catharina uitmaakte. Aan die plaats waren volstrekt geen herinneringen verbonden, die het nationaal gevoel konden strelen. Voor het nationaal belang bracht die plaats niet het minste voordeel mede. Zij wikkeldde het land in een roemloze, onvoordelige, en eindeloze oorlog met stammen van halfwilde Muzelmannen, en was in een klimaat gelegen, dat voor de gezondheid en levenskracht van Engelsen bijzonder ongunstig was,

Oorlog tegen Holland

Maar het gemor, door deze misslagen uitgelokt, was nauwelijks hoorbaar in vergelijking met de kreten, die kort daarop losbraken. De regering begon een oorlog met de Verenigde-Provinciën. Het huis van de gemeenten stond, zonder enige aarzeling, sommen toe die in onze geschiedenis zonder voorbeeld waren, en meer bedroegen dan die, waarmede de vloten en legers van Cromwell onderhouden werden, toen zijn naam de schrik van de gehele wereld was. Maar de verkwisting, de oneerlijkheid en onbekwaamheid dergenen, die hem in het bestuur opgevolgd waren, maakten deze onbekrompenheid erger dan nutteloos. De pluimstrijkers van het hof, slecht berekend om tegen de grote mannen op te treden, die destijds de Hollandse wapenen bestuurden, tegen een staatsman als De Witt, en een vlootvoogd als De Ruijter, maakten snel fortuin, terwijl de matrozen van honger aan 't muiten sloegen, de werven onbewaakt, en de schepen lek en zonder tuig waren. Eindelijk werd besloten alle plannen van aanvallender oorlog op te geven; en het bleek weldra dat zelfs een verdedigende oorlog

voor dat bestuur een al te zware taak was. De Hollandse vloot zeilde de Theems op, en verbrandde de oorlogschepen, die voor Chatham lagen. Men verhaalde dat de koning, de dag van die grote vernedering, met de dames van zijn serail feest vierde, en zich in de eetzaal met het najagen ener mot vermaakte. Toen liet men eindelijk aan de nagedachtenis van Cromwell een late gerechtigheid wedervaren. Overal roemde men zijn dapperheid, zijn genie, zijn vaderlandsliefde. Overal herinnerde men zich, hoe onder zijn bestuur, alle vreemde mogendheden voor de Engelse naam gebeefd, hoe de thans zo trotse Staten-Generaal zich voor hem vernederd hadden, en dat bij de verspreiding van de mare van zijn dood te Amsterdam de huizen verlicht werden alsof het een heugelijke verlossing gold, terwijl de kinderen juichend langs de straten en grachten liepen, roepende dat de duivel dood was. Zelfs koningsgezinden beweerden luid dat het land slechts gered kon worden, als men de oude soldaten van de republiek te wapen riep. Weldra begon de hoofdstad de ellende ener blokkade te ondervinden. Brandstoffen waren bijna niet meer te krijgen. Tilburyfort, de plaats van waar Elizabeth met mannelijke moed Parma en Spanje met schampere verachting gehoond had, werd door de vijand aangevallen. Het gebulder van het vreemde geschut klonk de burgers van Londen voor 't eerst en voor 't laatst in de oren. In de raad werd ernstiglijk voorgesteld de Tower te ontruimen, wanneer de vijand nader mocht komen. Grote volksdrommen liepen in de straten bijeen, uitroepende dat Engeland verkocht en verraden was. De huizen en de rijtuigen van de ministers werden door het gepeupel aangerand; het scheen dat het bestuur, in hetzelfde ogenblik, met een volksopstand en met een vijandelijker inval te doen zou krijgen. Dit uiterste gevaar ging wel is waar spoedig voorbij. Er werd een verdrag gesloten, zeer verschillend van die, welke Cromwell gewoon was geweest te ondertekenen; en de natie was op nieuw gerust, maar in bijna geen minder wrokkende en stoeve stemming, dan in de dagen van het scheepsgeld.

De uit het wanbeheer ontsproten ontevredenheid werd verhoogd door rampen, die de beste regering niet had kunnen afwenden. Terwijl de smadelijke oorlog met Holland nog voortwoedde, werd Londen door twee zo ontzettende rampen getroffen, als nog nimmer een stad binnen een zo kort tijdsbestek hadden geteisterd. 1666. Een pestziekte, die in afschuwelijkheid alles overtrof, wat sinds drie eeuwen het eiland bezocht had, kostte, binnen de tijd van zes maanden, meer dan honderdduizend mensenlevens; en nauwelijks had de lijkkar haar rusteloze gang gestaakt, toen een brand, gelijk men er in Europa, sinds de verwoesting van Rome onder Nero, geen gezien had, de ganse City, van de Tower tot aan de Tempel, en van de rivier tot aan de wijken van Smithfield, in puinhopen deed verkeren.

Oppositie in het huis van de gemeenten.

Had er een algemene verkiezing plaats gevonden, terwijl de natie onder zo veel smaad en rampen gebukt ging, de rondhoofden zouden waarschijnlijk het overwicht in de staat herwonnen hebben. Maar het parlement was nog het parlement van de cavaliers, verkozen in de opgewondenheid van loyauteit, die op de restauratie gevolgd was. Desniettemin bleek het al ras dat geen Engelse wetgevende vergadering, hoe loyaal ze ook wezen mocht, zich thans vergenoegen zou, slechts datgene te zijn, wat de wetgevende macht onder de Tudors geweest was. Van Elizabeths dood tot op het ogenblik van de burgeroorlog, waren de Puriteinen, die in het wetgevend lichaam de meerderheid hadden, door een schrander gebruik van de macht van het geld, steeds verder op het gebied van de uitvoerende macht voortgerukt. De leden, die na de restauratie in het Lagerhuis optraden, lieten het zich, ondanks hun afschuw van de Puriteinse naam, zeer wel gevallen, de vruchten van de Puriteinse staatkunde te erven.

Zij waren inderdaad uiterst genegen, om de macht, die zij in de staat bezaten, aan te wenden, ten einde hun koning, zo wel binnen als buiten 's hards, groot en geëerd te maken; maar zij hadden vast besloten die macht niet uit handen te geven.

De grote Engelse omwenteling van de zeventiende eeuw, waardoor het oppertoezicht op het uitvoerend gezag van de kroon naar het parlement werd overgebracht, ging in stilte, maar met snelle en vaste tred voort. Karel, wie zijn ondeugden en dwaasheden voortdurend in financiële verlegenheid brachten, had geld nodig. Het Lagerhuis alleen kon hem wettig geld toestaan. Men kon die vergadering niet verhinderen haar eigen prijs voor haar bewilligende te bedingen. De prijs, die zij daarop stelde, was deze, dat het haar vergund werd zich in elk van 's konings voorrechten te bemoeien, zijn toestemming af te persen tot het aannemen van wetten, die hem mishaaften, kabinetten omver te werpen, de strekking aan te wijzen, die aan de buitenlandse staatkunde moest gegeven worden, ja zelfs het bestuur van de oorlogszaken te voeren. Luide en oprecht betuigde zij overigens haar innige verkleefdheid aan de waardigheid en de persoon van de koning.

Val van Clarendon

Aan Clarendon echter was zij geen onderdanigheid verschuldigd, en zij viel hem even woedend aan, als haar voorgangers Strafford gedaan hadden. Des ministers deugden en ondeugden droegen beide evenveel tot zijn val bij. Hij was het erkende hoofd van het bestuur en werd derhalve zelfs voor die handelingen verantwoordelijk geacht, waartegen hij zich in de raad met nadruk, maar vergeefs, verzet had. Hij werd door alle Puriteinen en door allen die medelijden met hen gevoelden, voor een onverzoenlijke ijveraar, voor een tweede, maar veel meer begaafde, Laud gehouden. Hij had bij alle gelegenheden het beginsel verdedigd dat de indemniteitsakte ten stiptste nagekomen moest worden; en dit gedeelte van zijn gedragslijn, hoe erevol het ook voor hem was, maakte hem gehaat bij al die royalisten, welke hun vervallen fortuin wensten te herstellen door het dagvaarden van rondhoofden tot het vergoeden van schade en van verloren vruchtgebruik. De Presbyterianen in Schotland schreven de val van hun kerk aan heng toe. De pausgezinden in Ierland legden hem het verlies van hun goederen ten laste. Als vader van de hertogin van York had hij een klaarblijkelijke reden om te wensen dat er een onvruchtbare koningin mocht wezen; men verdacht hem derhalve dat hij opzettelijk een zodanige aanbevolen had. Van de verkoop van Duinkerken werd hij met recht beschuldigd. Voor de oorlog met Holland werd hij met minder recht aansprakelijk gehouden. Zijn driftige inborst, zijn trotse houding, de ergerlijke gretigheid, waarmede hij naar schatten haakte, de praalzucht, waarmede hij ze verkwistte, zijn galerij van kunstwerken, die de schoonste meesterstukken van van Dijk bevatte, welke eenmaal het eigendom van thans verarmde cavaliers geweest waren, zijn paleis, welks hoge en statige gevel zich recht tegenover de nederiger woning onzer koningen verhief, lokte veel verdiende en sommige onverdiende aanmerkingen tegen hem uit. Toen de Hollandse vloot op de Theems was, wendde de woede van het gepeupel zich voornamelijk tegen de kanselier. Zijn glazen werden ingeslagen, de bomen in zijn tuin omvergehakt, en een galg voor zijn deur opgericht. Nergens echter was hij meer gehaat dan in het Lagerhuis. Hij kon niet beseffen, naar het scheen, dat met rasse schreden het ogenblik naderde, wanneer dit Huis, indien het werkelijk in wezen bleef, dan ook oppermachtig in de staat moest worden, dat de kunst om dit Huis te leiden het belangrijkste gedeelte van de staatsmacht zou worden, en dat het onmogelijk zou zijn het bewind te blijven voeren, zonder de bijstand van mannen, die in dat huis hun stem wisten te doen horen. Hij ging halsstarrig voort het parlement te beschouwen als een staatslichaam, op generlei wijze van het parlement verschillende,

dat veertig jaren te voren zitting hield, toen hij in de Tempel zijn eerste rechtsstudiën begon. Hij wenste de wetgeving niet van het gezag te beroven, dat volgens de oude staatsregeling van het rijk in haar gevestigd was; maar de nieuwe ontwikkeling van dat gezag, hoe natuurlijk en onvermijdelijk ook, en schoon niet anders te voorkomen dan door de algehele vernietiging van dat gezag zelf, vertoornde en verontrustte hem. Nooit zou men hem hebben kunnen bewegen het grootzegel aan een bevelschrift tot het heffen van scheepsgeld te hechten, of in de raad zijn stem uit te brengen, om een parlamentslid ter zake van in de debatten gebezigde woorden, in de Tower gevangen te zetten; maar toen het Lagerhuis begon na te vorsen, op welke wijze de gelden, tot het voeren van de oorlog verstrekt, verkwest waren, en onderzoek te doen naar het slecht beheer van de zeemacht, toen gloeide hij van verontwaardiging. Zulk een onderzoek, zeide hij, behoorde niet tot het gebied van het Parlement. Hij gaf toe dat het Huis een zeer loyale vergadering was, dat het van de kroon goede diensten had bewezen, en dat de bedoelingen van de leden voortreffelijk waren; maar zoowel in het openbaar als in vertrouwelijke gesprekken gaf hij bij elke gelegenheid zijn leedwezen te kennen, dat mannen, die van de kroon zo oprecht toegedaan waren, de prerogatieven van de koning zo onberaden aanrandden. In welke mate ook hun gezindheid van die van het lange Parlement mocht verschillen, zo traden zij nochtans, naar hij zeide, in de voetstappen van dat parlement, daar zij zich met zaken bemoeiden, die buiten de werkkring van de staten van het rijk lagen, en die bij uitsluiting van het gezag van de kroon afhingen. Hij beweerde dat het land nooit goed bestuurd zou worden, zo lang de vertegenwoordigers van de graafschappen en die van de steden zich niet vergenoegden met te zijn wat hun voorgangers ten tijde van Elizabeth geweest waren. Al de plannen, die, met het doel om een goede verstandhouding tussen het Hof en het Lagerhuis te bewaren, ontworpen werden door mannen, die meer dan hij op de tekenen des tijds letten, verwierp hij met smaad, als onbekookte plannen, niet bestaand met het oude Engelse staatswezen. Tegenover de jonge redenaars, die in het Lagerhuis onderscheiding en aanzien verwierven, was zijn houding onaangenaam; en het gelukte hem, hen allen, bijna zonder uitzondering, tot zijn vijanden te maken. Inderdaad, een van zijn hoofdgebreken was een overdreven minachting van de jeugd; en die minachting was te minder te rechtvaardigen, naardien zijn eigen ervaring in de Engelse staatsaangelegenheden volstrekt in geen verhouding tot zijn jaren stond. Want hij had een zo groot gedeelte van zijn leven buiten 's lande doorgebracht, dat hij, van de wereld, in welke hij zich na zijn terugkeer verplaatst vond, minder wist dan velen, die zijn zonen hadden kunnen wezen.

Om deze redenen haatte hem het Lagerhuis. Om geheel andere redenen haatte het Hof hem evenzeer. Zijn zeden, even als zijn staatkunde, waren die van een vroeger geslacht. Zelfs toen hij nog een jeugdig student in de rechten was, die veel met geestige en levenslustige gezellen verkeerde, hadden hem zijn aangeboren ernstigheid en zijn godsdienstige beginselen in vele opzichten behoed tegen de besmetting van de uitspattingen naar de mode; en het was in genen deele te verwachten, dat hij, tot hoger leeftijd gekomen en met een verzwakte gezondheid, tot een losbandige levenswijze zou overslaan. De gebreken van de dartele jeugd zag hij bijkans met even bittere en minachtende weezin aan, als de theologische dwalingen van de sectarissen. Hij liet geen gelegenheid voorbijgaan om zijn afkeer aan de dag te leggen van de potsenmakers, zwelgers en boeleersters, die in het paleis elkander verdrongen; en de vermaningen, die hij tot de koning zelf richtte, waren zeer scherp, en wat Karel nog veel hinderlijker was, zeer langwijdig. Bijna geen enkele stem verhief zich in het belang van de minister, die, door feiten, welke de volkswoede gaande maakten, en door deugden, die de soeverein tot plaag en tot last verstrekten, een tweevoudige haat op zich geladen had. Southampton

was dood. Ormond vervulde de plichten van de vriendschap met mannelijke moed en trouw, maar vruchteloos. De val des kanseliers was groot. De koning ontnam hem het zegel; het huis van de gemeenten stelde hem in staat van beschuldiging; zijn hoofd was niet veilig meer; hij ontvluchtte het land; hij werd bij wetsbesluit tot eeuwigdurende ballingschap veroordeeld, en zij die hem aangevallen en zijn gezag ondermijnd hadden, begonnen elkander de overblijfselen van zijn macht te betwisten.

Het prijs geven van Clarendon had de brandende dorst naar wraak enigszins geleest. De toorn echter, die de verkwisting en de nalatigheid van de regering, zoowel als de slechte uitkomsten van de jongste oorlog verwekt hadden, was nog in genen dele bekoeld. Karels raadslieden, die het lot des kanseliers voor ogen hadden, waren op hun eigen veiligheid bedacht. Diensvolgens raadden zij hun meester aan de opgewondenheid te bedaren, die zowel in het parlement als in het gehele rijk heerste, en tot dat einde een stap te doen, die in de geschiedenis van het huis Stuart zonder voorbeeld, ja de wijsheid en grootmoedigheid van Cromwell waardig was.

Aard van het Engels Kabinet

Weinige trekken van onze geschiedenis zijn zo merkwaardig als de oorsprong en de ontwikkeling van de macht, die het kabinet thans bezit. Van vroegen tijd af, stond de koning van Engeland een geheime raad ten dienste, wie de wet vele belangrijke verrichtingen en plichten opdroeg. Gedurende verscheiden eeuwen werd dit college over de ernstigste en tederste staatsaangelegenheden geraadpleegd, maar van lieverlede werd de aard gewijzigd. Voor spoedige afdoening en geheimhouding werd het te talrijk. De titel van geheimraad werd dikwerf als erebewijs aan personen geschonken, aan wie niets toevertrouwd, en wier gevoelen nooit gevraagd weed. Bij belangrijke aangelegenheden won de soeverein de raad in van een klein aantal toongevende staatsdienaren. Vroegtijdig reeds had Bacon, met zijn gewoon helder oordeel en zijn bekende scherpzinnigheid, de voor en nadelen van deze handelwijze in het licht gesteld; maar eerst na de restauratie begon deze beperkte raad de algemene aandacht tot zich te trekken. Vele jaren lang bleven de staatkundigen van de ouden stempel het kabinet beschouwen als een ongrondwettig en gevaarlijk college. Desniettemin nam het gestadig in belangrijkheid toe; ten laatste maakte het zich meester van de hoogste uitvoerende macht, en nu sedert verscheiden geslachten wordt het voor een wezenlijk bestanddeel onzer staatsinrichting gehouden. Nochtans bleef het, hoe zonderling dit ook moge klinken, geheel vreemd aan de wet. De namen van de edellieden en van de gentlemen, die het vormen, worden nooit officieel aan het publiek bekend gemaakt. Er worden geen aantekeningen van hun bijeenkomsten en besluiten gehouden; evenmin in het bestaan van een kabinet ooit bij enige parlamentsacte, erkend geworden.

De Kabaal.

Gedurende enige jaren werd het woord kabaal algemeen gebezigd, in dezelfde betekenis als het woord kabinet. In 1671 wilde een grillig toeval dat het kabinet uit vijf personen bestond, wier eerste naamletters in het Engels het woord cabal (kabaal) uitmaakten: Clifford, Arlington, Buckingham, Ashley en Lauderdale.

Sir Thomas Clifford was een van de commissarissen van de schatkist en had zich in het Lagerhuis bijzonder onderscheiden. van de leden van de cabal was hij de meest achtenswaardige : want niet een vurig en heerszuchtig gemoed verenigde hij een krachtig, schoon jammerlijk, afgedwaald gevoel van eer en plicht.

Henry Bennet, lord Arlington, destijds secretaris van staat, had zich sedert hij de mannelijke jaren bereikt had, voornamelijk op het vasteland opgehouden, en had geleerd staatsregeling en kerkordening met die wereldburgerlijke onverschilligheid te

beschouwen, welke men veeltijds zal opmerken; in personen, wier leven in zwervende diplomatie werd doorgebracht. Bestond er een regeringsvorm die hem behaagde, het was de Franse. Gaf hij aan enige kerk de voorkeur, het was aan die van Rome. Hij had enig talent voor gemeenzaam onderhoud en voor het verrichten van gewone regeringszaken. Hij had, in de loop van een leven, aan reizen en aan onderhandelingen besteed, de kunst geleerd om zijn taal en manieren naar de personen te voegen, met wie hij in aanraking kwam. Zijn levendigheid in het kabinet strekte tot vermaak van de koning; zijn deftigheid bij debatten en conferenties verschaft hem aanzien bij het publiek; en het was hem gelukt, deels door betoonde diensten, deels door schone beloften, zich een aanmerkelijken persoonlijken aanhang te verschaffen.

Buckingham, Ashley en Lauderdale waren mensen, bij wie de onzedelijkheid, onder de staatsmannen van die tijd heersende, zich vertoonde in haar afschuwelijkste gedaante, maar gewijzigd door groot verschil van inborst en geestvermogens. Buckingham had tot oververzadiging alle genietingen gesmaakt en nu de eerezucht als tijdverdrijf ter hand genomen. Gelijk hij getracht had zich met bouwkunde en met toonkunst, met het schrijven van kluchtspelen en het zoeken naar de steen van de wijzen, afleiding te verschaffen, zo zocht hij thans zijn genoegen in een geheime onderhandeling en in een Hollandse oorlog. Reeds was hij, veeleer uit wuftheid en zucht tot afwisseling dan met ernstiger inzicht, tegenover alle partijen trouweloos geweest. Nu eens had hij zich ouden de cavaliers geschaard; dan weer waren er bevelen tot inhechtenisneming tegen hem uitgevaardigd, wegens het onderhouden ener hoogverraderlijke betrekking met het overgebleven gedeelte van de republikeinse partij in de City. Thans was hij weder hoveling, en begerig om 's konings gunst te winnen, door diensten, waar van de vermaardste onder hen, die voor het koninklijk huis geleden en gestreden hadden, met afschuw zouden zijn teruggedeinsd.

Ashley, oneindig sterker van geest en door veel ernstiger en feller eerezucht gedreven, was even veranderlijk geweest; maar bij hem was dit geen gevolg van lichtzinnigheid, maar van weldoordachte baatzucht. Hij leid een reeks van regeringen gediend en verraden; maar voor al dat veraad had hij de juiste ure zo wel gekozen, dat zijn voorspoed, door alle omwentelingen heen, steeds klimmende was geweest. De menigte, verbaasd over een geluk dat onveranderlijk bleef, terwijl alles rondom hem aan gedurige wisseling onderhevig was, schreef hem een bijkans wonderbare voorkennis toe, en vergeleek hem met de Hebreeuwse staatsman, van wie geschreven staat, dat zijn raad was alsof men het orakel Gods geraadpleegd had.

Lauderdale, luidruchtig en ruw zowel in vrolijkheid als in toorn, was, onder de uiterlijke schijn van woeste rondborstigheid, wellicht de oneerlijkste persoon van de gehele kabaal. Hij had zich onder de Schotsche opstandelingen van 1638 doen opmerken, ene het Covenant ijverig voorgestaan. Men lei hem ten late dat hij sterk betrokken was geweest in de verkoop van Karel I aan het Engelse parlement, en hij was derhalve, in het oog van goede cavaliers, een verrader zo mogelijk van nog erger soort dan die, welke in het hoog gerechtshof gezeten hadden. Dikwerf sprak hij met uitbundige scherts van de tijd dat hij een femelaar en een muiter was geweest, en thans werd hij door het hof als het voornaamste werktuig gebezigd, om het episcopaat aan zijn afkerige landslieden op te dringen; waarbij hij zich niet ontzag, ruimschoots gebruik te maken van zwaard en strop en foltertuit. Zij evenwel, die hem kenden, wisten dat na dertig jaren tijdsverloop zijn innerlijk gevoel hetzelfde was gebleven, dat hij de nagedachtenis van Karel I nog steeds haatte, en de Presbyteriaanse kerkordening nog boven alle andere de voorkeur gaf.

Hoe weinig schroomvallig Buckingham, Ashley en Lauderdale ook waren, men achtte het nochtans niet raadzaam hun 's konings voornemen toe te vertrouwen om zich

Rooms-katholiek te verklaren. Een vals verdrag, waar men het artikel aangaande de godsdienst had uitgelaten, werd hun voorgelegd. Slechts de handtekeningen en zegels van Clifford en Arlington zijn aan het echte traktaat gehecht. Beide deze staatsmannen koesterden eens grote vooringenomenheid voor de oude kerk, welke de moedige en vurige Clifford al spoedig rondborstig beleed, maar die de meer terughoudende en armhartige Arlington verzwegen tot dat de angst van de naderende dood hem oprechtheid afdwong. De drie andere kabinetsministers echter, waren mannen, voor wie niet licht iets duister gehouden kon worden, en die waarschijnlijk meer vermoedden dan hun bepaald geopenbaard werd. Immers, de staatkundige verplichtingen, die jegens Frankrijk aangegaan werden, waren hun ten volle bekend, en zij schaamden zich niet van Lodewijk grote geschenken aan te nemen.

Karels eerste oogmerk was thans, van het Lagerhuis bewilligingen te erlangen, die tot de uitvoering van het geheime verdrag zouden kunnen leiden. De kabaal, aan het bestuur zijnde, terwijl ons staatswezen in een overgangstoestand verkeerde, verenigde gebreken van verschillenden aard in zich, die tot twee verschillende tijdperken en tot twee verschillende stelsels behoorden. Gelijk deze kwade raadgevers onder de laatste Engelse staatsmannen geteld worden, die ernstig aan de vernietiging van het parlement dachten, evenzo waren zij ook de eerste, die de omkoping op grote schaal beproefd hebben. In hun staatkunde ontmoeten wij zowel het laatste spoor van Strafford's „doortastende maatregelen”, als het eerste van die stelselmatige omkoping, die later door Walpole bedreven werd. Evenwel, zij moesten al spoedig erkennen, dat, ofschoon het huis van de gemeenten voornamelijk uit cavaliers bestond, en hoewel men posten en Frans goud aan de leden verkwist had, er nochtans geringe kans bestond, dat ook slechts de minst hatelijke gedeelten van het te Dover beraamde plan door een meerderheid ondersteund zouden worden. Men moest bedrog te baat nemen. De koning verklaarde zich derhalve zeer gehecht aan de beginselen van het drievoudig verbond, en betuigde dat het nodig zonde zijn de vloot te vermeerderen, indien men Frankrijks eerezucht in toom wilde houden. Het Huis van de gemeenten viel in de strik, en besloot tot een bewilliging van achtmaal honderdduizend pond. Terstond werd het parlement ontbonden, en het hof, alzo van alle toezicht bevrijd, ging tot de uitvoeren van het grote ontwerp over.

Schorsing van betaling van de Schatkist

De financiële moeilijkheden waren groot. Een oorlog met Holland kon slechts met ontzettende kosten gevoerd worden. De gewone middelen waren hoogstens toereikend tot onderhoud van het bestuur in tijd van vrede. De achtmaal honderdduizend pond, die men onlangs van het Lagerhuis had afgeperst, waren zelfs niet voldoende om de kosten van de vloot en van het leger slechts gedurende een enkel jaar te dekken. Na de vreselijke les, die het lange Parlement gegeven had, durfde zelfs de kabaal niet de heffing van zogenaamde vrijwillige bijdragen of van scheepsgeld aanraden. In deze verlegenheid stelden Ashley en Clifford een schandelijke schennis van openbare trouw voor. De goudsmiden van Londen waren te die tijde niet slechts hand laren in edele metalen, maar ook bankiers, en gewoon somwijlen grote sommen aan het bestuur te lenen. In voldoening van deze uitschotten ontvingen zij aanwijzingen op de staatsinkomsten, en werden met interest betaald, naar gelang de belastingen geïnd werden. Ongeveer dertienmaal honderdduizend pond waren op deze wijze aan de eer van het land toevertrouwd geworden. Eensklaps werd bekend gemaakt dat het niet gelegen kwam het kapitaal te voldoen, en dat de geldschietters zich met de interest moesten tevreden stellen. Zij waren diensvolgens buiten staat hun eigen verplichtingen na te komen. De beurs raakte in oproer; verscheiden grote handelshuizen vielen, en

schrik en kommer verpreiden zich door de ganse maatschappij. Inmiddels naderde men het despotisme met grote schreden. Proclamatiën, waarbij Parlementsacten werden geschorst, of bevolen werd wat alleen het parlement wettig gelasten kon verschenen ras na elkander. Het belangrijkste van deze edicten was de toegevendheidsverklaring (declaratie van indulgentie). In dit document werden de strafwetten tegen de Rooms-katholieken op koninklijk gezag opgeheven, en ten einde het wezenlijke doel van die maatregel niet te laten merken, werden tegelijk ook de wetten tegen de protestantse afgescheidenen buiten werking gesteld.

Oorlog met de Verenigde Provinciën

Een paar dagen na de openbaarmaking van de toegevendheidsverklaring werd de oorlog tegen de Verenigde Provinciën afgekondigd. Ter zee hielden de Hollanders de strijd met eer vol; maar te lande werden zij aanvankelijk door onweerstaanbare overmacht overmeesterd. Een Frans leger was de Rijn overgetrokken. De ene vesting na de andere opende haar poorten. Drie van de zeven provinciën van het Bondgenootschap werden door de aanvallers bezet. De vuren van het vijandelijk leger waren van de daken van het Amsterdams stadhuis te zien. De van buiten zo fel bestookte Republiek was in dezelfde tijd door inwendige twisten verdeeld. Het bestuur was in handen van een nauw aaneengesloten oligarchie van machtige burgers. Er bestonden talrijke zelfverkozen stedelijke raden, die, elk in zijn eigen kring, vele soevereiniteitsrechten uitoefenden. Deze raden zonden afgevaardigden naar de provinciale staten en de provinciale staten zonden er naar de statengeneraal. Een erfelijke eerste overheidspersoon was geen noodwendig bestanddeel van deze staatsinrichting. Nochtans had een in grote mannen voorbeeldloos vruchtbaar geslacht van lieverlede een groot en bijkans onbepaald gezag verworven. Willem, de eerste van die naam, prins van Oranje-Nassau en stadhouder van Holland, had de gedenkwaardige opstand tegen Spanje bestuurd. Zijn zoon Maurits was kapiteingeneraal en de voornaamste staatsdienaar van zijn land geweest; hij had zich door uitstekende bekwaamheden en aan de Staat bewezen diensten, zowel als door enige moedige en willekeurige bedrijven, tot bijna soevereine macht verheven, en een gedeelte van deze macht aan zijn geslacht nagelaten. De invloed van de stadhouders was voor de oligarchie van de steden een voorwerp van ergernis en ijverzucht; maar het leger en het grote getal burgers, dat van alle deel in de regering uitgesloten was, beschouwden de burgemeesters en afgevaardigden met dezelfde weerszin, waarmee de legioenen en het volk van Rome de senaat beschouwden, en waren even vurig voor het huis van Oranje gezind als de legioenen en het volk van Rome voor het huis van Caesar. De stadhouder voerde het opperbevel over de krijgsmacht van het gemenebest, beschikte over alle militaire commando's, benevens voor een groot gedeelte over de vervulling van burgerlijke betrekkingen, en was van bijna koninklijke staatsie omgeven. Prins Willem II had veel tegenkanting van de zijde van de oligarchische partij ondervonden. Zijn leven was in 1650 onder zware burgerlijke onlusten geëindigd. Hij stierf kinderloos; de aanhangers van zijn huis bleven gedurende een korten tijd zonder opperhoofd; en het gezag, dat hij bezeten had, werd onder de stedelijke raden, onder de provinciale Staten en de statengeneraal verdeeld.

Doch weinige dagen na Willem's dood bracht zijn weduwe, Maria, dochter van Karel I, koning van Groot-Brittannië, een zoon ter wereld, die bestemd was de roem en het aanzien van het huis van Nassau ten top te voeren, de Verenigde-Provinciën tegen slavernij te behoeden, de macht van Frankrijk te fnuiken en de Engelse staatsregeling op duurzame grondslagen te vestigen.

Willem Prins van Oranje

Deze prins, Willem Hendrik genaamd, was van zijn geboorte af een voorwerp van ernstige bezorgdheid voor de partij, die thans in Holland oppermachtig was, en van trouwe genegenheid voor de oude vrienden van zijn geslacht. Hij stond in hoog aanzien als de bezitter van een vorstelijk vermogen, als het hoofd van een van de doorluchtigste huizen in Europa, als een van de soevereine vorsten van het Duitse rijk, als een prins van de koninklijke bloede van Engeland, en bovenal als de afstammeling van de stichters van Nederlands vrijheid. Evenwel, de hoge waardigheid, die voormaals in zijn familie als erfelijk beschouwd werd, bleef onvervuld; en de toelag van de aristocratische partij was dat er nooit weer een nieuwe stadhouder zijn zou. Intussen werd het gemis aan die eerste overheidspersoon in ruime mate vergoed door de raadpensionaris van de provincie Holland, Jan de Witt, die door bekwaamheid, standvastigheid en rechtschapenheid, in de raadsvergaderingen van de stedelijke oligarchie een onbetwistbaar overwicht verworven had.

De inval van de Fransen had een volkomen verandering ten gevolge. Het gekwelde en beangstigde volk woedde vreselijk tegen het bestuur. In dolle drift randde het de dapperste legerhoofden en de bekwaamste Staatsmannen van de geteisterde Republiek aan. De Ruijter werd door het gepeupel gehoond. De gebroeders de Witt werden te 's Hage op 't wreedaardigst vermoord. De prins van Oranje, die wel geen schuld aan deze moord had, maar bij deze, even als twintig jaren later bij een andere betreurenswaardige gelegenheid, misdaden in zijn belang gepleegd oogluikend had toegelaten, en daardoor een smet op zijn roem heeft geworpen, kwam, zonder enige mededinger, aan het hoofd van het bestuur. Hoe jeugdig hij ook was, zijn vurige, en onverzettelijke geest, ofschoon onder een koel en stug voorkomen verborgen, wakkerde de moed van zijn versaagde landgenoten ras weder aan. Vergeefs zochten zijn oom en de Franse koning hem door schitterende aanbiedingen van de Republiek afvallig te maken. Tot de statengeneraal sprak hij een hooghartige en bezielende taal. Zelfs waagde hij een plan voor te stellen, dat de geest ademt van aloude heldenmoed, en welks uitvoering het schoonste onderwerp voor een heldendicht zou opleverd hebben, dat op het ganse gebied van de nieuwe geschiedenis te vinden was. „Dan zelfs, wanneer uw geboortegrond,” zo sprak hij tot de afgevaardigden, „met de wonderen, waarmee menselijke nijverheid die bedekt hebben, in de oceaan moest bedolven worden, dan nog zou alles niet verloren zijn. De Hollanders zouden Holland kunnen overleven. Vrijheid en reine godsdienst, door dwingelandij en dweepzucht uit Europa verdreven, zouden een schuilplaats vinden in de afgelegenste eilanden van Azië. De scheepsruimte, in de havens van de republiek voorhanden, zou toereikend zijn om tweemaal honderdduizend landverhuizers naar de Indische archipel over te brengen. Daar zou het Hollandse gemenebest een nieuw en roemrijker bestaan intreden, en onder de zuiderkeerkringen, tussen suikerplantsoenen en muskaatbomen, zou het de beurs van een rijker Amsterdam, de scholen van een geleerder Leiden bouwen.”

De volksgeest ontwaakte en verhief zich met kracht. De voorwaarden, door de verbonden mogendheden aangeboden, werden standvastig van de hand gewezen. De dijken werden doorgestoken en het land in een grote zee herschapen, waar de steden, met haar wallen en torens, als eilanden uit oprezen. De vijand was gedwongen zich door overijde vlucht van een wissen ondergang te redden. Lodewijk, die het somtijds nodig achtte, zich aan het hoofd van zijn leger te vertonen, maar die een paleis verre boven een legerkamp verkoos, was reeds naar de nieuw aangelegde wandeldreven van Versailles teruggekeerd, om door de vleitaal van de dichters en de lonkjes van de dames zijn ijdelheid te strelen.

Ras verliep nu het getij. De uitslag van de strijd ter zee was twijfelachtig geweest; te land hadden de Verenigde-Provinciën een uitstel gewonnen, en een uitstel, hoe kort ook,

was van groot belang. Door Lodewijk's verstrekende ontwerpen verontrust, snelden de beide geslachten van het grote Oostenrijkse stamhuis te wapen. Spanje en Holland, door de herinnering van oude grieven en vernederingen gescheiden, werden thans verzoend door de nabijheid van het gemeenschappelijk gevaar. Uit alle streken van Duitsland stroomden troepen naar de Rijn. De Engelse regering had reeds alle middelen uitgeput, die door het bestelen van schuldeisers van de staat in haar bezit waren geraakt. Uit de City kon geen geldlening verwacht worden. Een poging om op koninklijk gezag belastingen te heffen, zou ogenblikkelijk tot oproer geleid hebben, en Lodewijk, die thans de strijd tegen half Europa had vol te houden, was niet in staat om middelen ter beteugeling van het Engelse volk te verstrekken. Het was noodzakelijk het parlement bijeen te roepen.

Vergadering van het Parlement; vermindering van vervolging

In de lente van het jaar 1673 kwamen de Huizen dus, na een reces van bijna twee jaren, weer bijeen. Clifford, thans pair en lordthesaurier, Ashley, thans graaf van Shaftesbury en lordkanselier, waren de personen op wie de koning zich, ten aanzien van de leiding van het parlement, voornamelijk verliet. De landpartij begon onmiddellijk de staatkunde van de kabaal te bestrijden. De aanval werd niet stormenderhand, maar door middel van kunstmatig aangelegde loopgraven ondernomen. Het Lagerhuis gaf aanvankelijk de hoop dat het 's konings buitenlandse staatkunde zou ondersteunen, maar verlangde dat hij die buitenlandse staatkunde zou ondersteunen, maar verlangde dat hij die steun zou kopen door volledige verzaking van zijn stelsel van binnenlandse staatkunde.

Het voornaamste oogmerk van het Lagerhuis was de herroeping van de toegevendheidsverklaring. Onder het grote getal van impopulaire maatregelen, die het bestuur genomen had, was de afkondiging van deze verklaring de meest impopulaire geweest. De meest uiteenlopende gevoelens waren door deze zo vrijzinnige, maar zo despotiek volbrachte handeling gekwetst geworden. De vijanden van godsdienstvrijheid en de vrienden van burgerlijke vrijheid vonden zich allen aan dezelfde zijde geschaard; en deze twee klassen maakten negentien twintigsten van de natie uit. De ijverige staatskerksgezinde verhief zijn stem tegen de gunst, die zoowel de papist als de Puritein betoond was. De Puritein, schoon hij zich over de opschorting van de vervolgingen verheugen mocht, gevoelde weinig dankbaarheid voor een vrijheid, die hij met de antichrist te delen had. En iedere Engelsman die prijs stelde op vrijheid en wet, zag met bezorgdheid wat diepe inbreuk het prerogatief van de kroon op het gebied van de wetgeving gemaakt had.

Men moet, in waarheid, toegeven dat het constitutionele vraagstuk destijds niet van alle duisterheid vrij was. Onze vroegere koningen bedden ontegenzeggelijk aanspraak gemaakt op het recht om strafwetten in haar werking te schorsen, en dat recht ook met van de daad uitgeoefend. De gerechtshoven hadden het erkend. De parlementen hadden het stilzwijgend toegelaten. Zelfs van de landpartij waagden het weinigen, in weerwil van de bestaande antecedenten en autoriteiten, te ontkennen dat zodanig recht aan de kroon toekwam. En toch was de Engelse regering van het eigenlijke despotisme schier niet te onderscheiden, wanneer dit koninklijk prerogatief geen grenzen had. Dat er evenwel een grens bestond, dit werd door de koning en door zijn ministers volmondig erkend; maar het was de vraag of de toegevendheidsverklaring binnen, dan wel buiten die grens lag; en geen van de partijen mocht er in slagen een grenslijn aan te wijzen, die de toets van het onderzoek kon doorstaan. Sommige tegenstanders van het bestuur klaagden dat die verklaring niet minder dan veertig wetten schorste. Maar waarom geen veertig even goed als een enkele? Er was zelfs een redenaar, die het gevoelen uitte, dat de koning, volgens de staatsregeling, wel slechte, maar geen goede wetten kon

opheffen. Het is overbodig de ongerijmdheid van zulk een onderscheiding aan te wijzen. De stelling, die in het Huis van de gemeenten algemeen aangenomen scheen, was deze, dat het recht van dispensatie alleen wereldlijke aangelegenheden betrof, maar zich geenszins over wetten uitstreckte, die tot beveiliging van de godsdienst stil de staat waren gemaakt. Daar echter de koning het opperhoofd van de kerk was, scheen hem het recht van dispensatie, — wanneer hem dit in het algemeen toekwam, - ook niet betwist te kunnen worden in zaken, waarbij de kerk betrokken was. Overigens waren de hovelingen niet gelukkiger, dan de tegenstanders van het bestuur geweest waren, in hun onderzoek naar de juiste grenzen van het koninklijk prerogatief.

De waarheid is, dat het recht van dispensatie in de staatkunde een grote tegenstrijdigheid was. Theoretisch was het volstrekt onbestaanbaar met de beginselen van gemengd bestuur maar het was ontstaan in tijden de mensen zich weinig met theorieën ophielden. Praktisch was er geen grof misbruik van gemaakt; derhalve was het geduld geworden en had allengs een soort van verjaringsrecht verkregen; eindelijk werd het, na een lange tussenpoos, in een tijd van verlichting en bij een belangrijke gelegenheid, in een te voren nooit gekende mate en tot een algemeen verfoeid einde gebezigd. Het werd onverwijld aan een ernstig onderzoek onderworpen. Aanvankelijk echter waagde men 't niet het voor volstrekt ongrondwettig te verklaren; men begon slechts met de erkenning, dat het met de geest van de staatsregeling in strijd was, en dat, wanneer het onbeperkt moest blijven, het Engelse bestuur weldra van een beperkte in een onbeperkte monarchie zoude overgaan.

Intrekking van die verklaring.

Onder de invloed van die vrees betwistte het Huis van de gemeenten 's konings recht tot het verlenen van dispensatie, niet, wel is waar, van alle strafwetten, maar toch van die, welke kerkelijke zaken betroffen, en gaf hem duidelijk te verstaan, dat het geen bijdragen ter voortzetting van de Hollandsen oorlog zou bewilligen, ten ware de vorst afstand deed van dat recht. Een ogenblik toonde deze enige geneigdheid om alles op het spel te zetten; maar Lodewijk raadde hem ten sterkste aan voor de noodzakelijkheid te bukken, en op betere tijden te wachten, wanneer de Franse legermacht, die thans in een zware strijd op het vaste land de handen vol had, beschikbaar zou zijn tot het onderdrukken van mogelijke onlusten in Engeland. In de kabaal zelve begonnen zich tekenen van onenigheid en van verraad te vertonen. Shaftesbury zag, met zijn spreekwoordelijke scherpzinnigheid, dat een hevige reactie nabij was, en dat alles op een soortgelijke crisis als die van 1640 wees. Hij had besloten dat deze crisis hem niet in de toenmalige stelling van Strafford vinden zou; hij sloeg derhalve plotseling een nieuwe weg in, en erkende in het huis van de lords dat de verklaring onwettig was. De koning, alzo door zijn bondgenoot en zijn kanselier verlaten, gaf toe, trok de verklaring in, en beloofde plechtig dat ze nimmer als antecedent aangevoerd zoude worden.

De toetsacte.

Zelfs deze concessie was onvoldoende. Het Huis van de gemeenten, zich niet vergenoegende dat het de koning tot het opheffen van de indulgentie gedwongen had, perste ook nog zijn onwillige toestemming tot een vermaarde wet af, die tot op de tijd van George IV in werking bleef. Deze wet, bekend onder de naam van de toetsacte, bepaalde dat alle personen, die enig burgerlijk of militair ambt bekleedden, de suprematie-eesd 1) afleggen, een verklaring tegen de transsubstantiatie ondertekenen zouden, en zich het avondmaal in het openbaar en na de gebruiken van de anglicaansche kerk zouden laten toedienen. Deze eed, onder de regering van Elizabeth, bij de zogenaamde suprematieacte, wier ten uitvoerlegging tot vele, vervolgingen aanleiding

gaf, voor alle in filmde zijnde geestelijken en voor alleleken, dieenige rijksbediening bekleedden, als maatregel van beveiliging tegen de aanslagen van de Roomsgezinden, vastgesteld, vormt als het ware de basis van de toetsacte, van welke later nog dikwerf sprake zal zijn, en luidt in effecte, dat de eedsaflegger de regerende koninklijke persoon, bij uitsluiting en zonder enig voorbehoud, erkent als de enigen en opperste heerser en machthebber in alle kerkelijke en staatszaken, alle ondergeschiktheid en gehoorzaamheid jegens vreemde vorsten, personen, prelaten en potentaten afzweert, en eindelijk dat hij oprechte trouw, verkleefdheid en gehoorzaamheid jegens de soeverein en zijn erven en opvolgers belooft, en zich verbindt hun macht, privilegiën, rechten, voorrechten en gezag met alle kracht voor te staan en te verdedigen.

De aanhef gaf alleen vijandschap tegen de papisten te kennen, maar de wetsartikelen zelve waren voor de papisten weinig ongunstiger dan voor de strengste klasse van Puriteinen. De Puriteinen echter, ontsteld door de klaarblijkelijke overhelling van het hof tot het pauselijk geloof, en door enige staatskerkgezinden bemoedigd tot de hoop dat de protestantse nonconformisten verlicht zouden worden, zodra de Rooms-katholieken voor goed ontwapend waren, boden weinig tegenstand; en de koning, die in de uiterste geldnood verkeerde, kon het niet wagen zijn toestemming terug te houden. De wet werd bekrachtigd, en de hertog van York dientengevolge in de noodzakelijkheid gebracht om de hoge waardigheid van lord grootadmiraal neder te leggen.

DE Kabaal wordt ontbonden.

Tot dusverre had het huis van de gemeenten zich niet tegen de Hollandsen oorlog verklaard. maar toen de koning, tot beloning voor geld, dat hem niet dan niet de uiterste behoedzaamheid werd toegelegd, zijn gehele plan van inwendig staatsbestuur had opgegeven, viel het zijn buitenlandse staatkunde met onstuimigheid aan. Het verlangde, dat de koning Buckingham en Lauderdale voor altijd uit zijn raad zou verwijderen, en stelde een commissie in, om het al of niet gepaste ener parlements aanklacht tegen Arlington in overweging te nemen binnen korte tijd bestond de kabaal niet meer. Clifford, de enige van de vijf, die recht had om voor een eerlijk man te worden gehouden, weigerde zich aan de nieuwe toets te onderwerpen, legde de witte staf neer en nam de wijk naar zijn landgoed. Arlington verwisselde het ambt van staatssecretaris met een vreedzame en erevolle betrekking in 's konings hofhouding. Shaftesbury en Buckingham verzoenden zich met de oppositie en verschenen aan het hoofd van de woelige democratie van de City. Lauderdale bleef echter nog minister voor de Schotse aangelegenheden, waar het Engels parlement zich niet in mengen kon.

Vrede met het Hollandse gemenebest.

En nu eiste het huis van de gemeenten dat de koning vrede met Holland zou sluiten, en verklaarde uitdrukkelijk dat er verder geen gelden tot voortzetting van de oorlog zouden bewilligd worden, ten ware het bleek dat de vijand hardnekkig weigerde in billijke voorwaarden te treden. Karel achtte het nodig de uitvoering van het traktaat van Dover tot gelegener tijd uit te stellen, en de natie te vleien door een schijnbare terugkeer tot de staatkunde van het drievoudig verbond. Temple, die, zolang de Kabaal de overhand had, in stille afzondering te midden van zijn boeken en bloemperken geleefd had, werd uit zijn kluis teruggeroepen. Door zijn bemiddeling werd met de Verenigde-Provinciën een afzonderlijke vrede gesloten; en hij werd opnieuw tot gezant in Den Haag gekozen, waar zijn tegenwoordigheid als een zekere waarborg voor de oprechtheid van zijn hof beschouwd werd.

Bewindvoering van Danby

De opperste leiding van de zaken werd alsdan toevertrouwd aan Sir Thomas Osborn, een baronet uit Yorkshire, die in het huis van de Gemeenten blijken van uitstekende regerings- en redenaarstalenten gegeven had. Hij werd tot lordthesaurier aangesteld, en al spoedig tot graaf van Danby verheven. Hij was geen man, wiens karakter, zodra het aan een enigszins hogere zedelijke maatstaf getoetst wordt, veel lof scheen te verdienen. Hij werd door hebzucht en eerezucht gedreven, was zelf omkoopbaar en tevens de verleider van anderen. De kabaal had hem de kunst geleerd om parlementen om te kopen, een kunst, die destijds nog in haar kindsheid was, en weinig hoop gaf ooit de trap van zeldzame volkomenheid te zullen bereiken, waartoe zij in de volgende eeuw opgevoerd werd. Hij bracht, aanmerkelijke verbeteringen in het plan van de eerste uitvinders. Zij hadden enkel redenaars omgekocht, aan Danby echter kon zich een ieder verkopen, die over een stem te beschikken had. Evenwel moet de nieuwe minister niet gelijk gesteld worden met de onderhandelaars van Dover. Hij was niet geheel van de gevoelens ontbloot, die een Engelsman en protestant betamen; nimmer ook verloor hij, in zijn ijver voor zijn eigen belangen, die van zijn vaderland en van zijn godsdienst geheel uit het oog. Hij wenste, inderdaad, de voorrechten van de kroon uit te breiden; maar de middelen, die hij tot dat doel verlangde te bezigen, verschilden grotelijks van die, welke Arlington en Clifford zich voorgesteld hadden. Het denkbeeld om de heerschappij van de willekeur te vestigen door de hulp van vreemde wapenen en door verlaging van het koninkrijk tot de staat van een afhankelijk vorstendom, vond nimmer ingang in zijn gemoed. Zijn plan was, die klassen weder aan de monarchie te verbinden, die gedurende de woelingen van het vorig geslacht haar trouwhartige bondgenoten geweest en slechts door de jongste misdaden en dwalingen van het hof verwijderd waren. Met behulp van de oude invloed van de cavaliers, van de hoge adel, van de landedellieden, van de geestelijkheid en van de Hogescholen, was het, dacht hij, mogelijk, Karel, wel niet tot een absoluut monarch, maar toch tot een weinig minder machtig soeverein te maken dan Elizabeth geweest was.

Door deze gevoelens aangespoord, vatte Danby het voornemen op, het uitsluitend bezit van de gehele, zoowel uitvoerende als wetgevende staatsmacht bij de partij van de cavaliers te brengen. In het jaar 1675 werd met dat oogmerk aan de lords een wetsontwerp voorgelegd, houdende dat niemand enig ambt bekleden of in een van de parlamentshuizen zitting nemen zon, alvorens onder ede verklaard te hebben, dat hij verzet tegen de koninklijke macht in elk geval misdadig achtte, en dat hij nimmer trachten zou verandering in het bestuur van de kerk of van de Staat te brengen. Gedurende verscheiden weken hielden de verhandelingen, stemmingen en protesten, waartoe dit voorstel aanleiding gaf, het land in een staat van opgewondenheid. De oppositie in het huis van de lords, aangevoerd door twee leden van de kabaal, die verlangend waren de gunst van de natie te herwinnen, Buckingham en Shaftesbury, was voorbeeldloos onstuimig en hardnekkig, en bereikte eindelijk haar doel. Het wetsontwerp werd niet verworpen, wel is waar, maar opgehouden, verminkt en eindelijk geheel ter zijde geschoven.

Zo willekeurig en uitsluitend was de strekking van Danby's binnenlandse staatkunde. Zijn denkbeelden ten aanzien van de buitenlandse deden hem meer eer aan. Zij liepen inderdaad lijnrecht tegen die van de kabaal in, en verschilden weinig van die van de landpartij. Bitter klaagde hij over de vernederde stelling, waartoe Engeland vervallen was, en verklaarde, met meer nadruk dan wellevendheid, dat het zijn dierbaarste wens was, de Fransen behoorlijk ontzag voor zijn land in te kloppen. Deze gevoelens bewimpelde hij zo weinig dat hij, bij een groot feestmaal, alwaar de hoogste

dignitarissen van staat en kerk vergaderd waren, zich niet ontzag zijn glas te vullen en te drinken op het verderf van allen, die tegen een oorlog met Frankrijk gestemd waren. Hij zou inderdaad zijn vaderland gaarne met de mogendheden verbonden hebben gezien, die destijds tegen Lodewijk verenigd waren, en wenste, tot dat einde, Temple, de stichter van het drievoudig verbond, aan het hoofd van het departement te zien, dat met de leiding van de buitenlandse aangelegenheden was belast. Maar de macht van de eerste minister was beperkt. In zijn meest vertrouwelijke brieven klaagde hij dat do dwaze verblinding zijns meesters Engeland belette een voegzame plaats onder de natiën van Europa in te nemen. Karel was onlesbaar dorstig naar Frans goud; hij had in genen dele de hoop opgegeven om in toekomstige dagen eenmaal in staat te zullen zijn, met behulp van de Franse wapenen, de onbeperkte monarchie in te voeren; en om beide redenen wenste hij met het hof van Versailles op goeden voet te blijven.

De koning helde dus tot, de ene, en de minister tot een andere lijnrecht daartegenover gestelde buitenlandse staatkunde over. De soeverein echter bezat, evenmin als de minister, het karakter om enig doel met onwrikbare volharding te vervolgen. De ene gaf telkens aan de aandrang van de anderen toe; en hun tegenstrijdige neigingen en wederkerige toegeeflijkheden gaven aan het gehele bestuur van zaken het karakter ener zonderlinge ongestadigheid. Uit lichtzinnigheid en uit traagheid duldde Karel somtijds dat Danby maatregelen nam, die Lodewijk voor dodelijke beledigingen moest opnemen. Aan de andere kant leende Danby zich somtijds, liever dan zijn hoge betrekking op te geven, tot gediensigheden, die hem bitter leed en schaamte berokkendden. De koning werd genoodzaakt toe te stemmen in het huwelijk van de prinses Maria, oudste dochter en vermoedelijke erfgename van de Hertog van York, met Willem van Oranje, de doodvijand van Frankrijk en de erfelijke verdediger van de reformatie. Ja, zelfs werd de dappere graaf van Ossory, zoon van Ormond, de Hollanders te hulp gezonden, met enige Britse troepen, die, op de bloedigste dag van de ganse oorlog, de nationale roem van onverzettelijke moed met luister handhaafden. Van de andere zijde kon de thesaurier er niet builen, enige smadelijke financiële overeenkomsten tussen zijn gebied en het hof van Versailles, niet slechts toe te laten, maar zelfs, hoe onwillig en afkerig dan ook, te helpen uitvoeren.

De landpartij

Inmiddels; werd de landpartij door twee krachtige gevoelens beurtelings naar twee geheel verschillende richtingen gedreven. De populaire partijhoofden vreesden Lodewijks grootheid, daar hij niet slechts aan de gehele macht van de continentale alliantie het hoofd bood, maar zelfs er veld op won. Tevens echter vonden zij zich bezwaard om hun koning middelen tot beteugeling van Frankrijk toe te vertrouwen, uit vrees dat die middelen tot onderdrukking van Englands vrijheden zouden gebezigd worden. De strijd tussen deze beide evenzeer gegronde angsten gaf aan de staatkunde van de oppositie een even stelselloos en weifelend aanzien, als die van het hof vertoond had. Het huis van de gemeenten riep om een oorlog met Frankrijk, tot dat de koning, door Danby gedrongen om in die wens te bewilligen, geneigd scheen toe te geven en een leger begon te vormen. Zodra men echter zag dat de rekrutering begonnen was, maakte de vrees voor Lodewijk plaats voor ene andere. Men begon te duchten dat de nieuwe lichten tot een dienst gebruikt zouden worden, in welke Karel veel meer belang stelde dan in de verdediging van Vlaanderen. Het huis weigerde derhalve geldelijke onderstand te verlenen, en riep even luide om afdanking van de troepen als het te voren op wapening aangedrongen had.

De geschiedschrijvers, die deze veranderlijkheid ernstig gelaakt hebben, schijnen de moeilijke stelling van onderdanen, die redenen hadden om te geloven, dat hun vorst met

een vreemde en vijandige mogendheid tegen hun vrijheden samenspande, niet genoegzaam in aanmerking genomen te hebben. Hem krijgsmiddelen weigeren was de staat weerloos laten. Gaf men hem echter krijgsmiddelen, dan wapende men hem wellicht alleen tegen de staat. Onder zodanige omstandigheden kan besluiteloosheid niet als bewijs van oneerlijkheid, zelfs niet van zwakheid, beschouwd worden.

Frans gezantschap

Dit wantrouwen werd door de Fransen koning zorgvuldig gevoed. Hij had Engeland lang onzijdig gehouden door de belofte van de troon tegen het parlement te zullen ondersteunen. Thans echter met schrik bespeurende dat Danby's vaderlandlievende raadgevingen in het kabinet de overhand schenen zullen behouden, begon hij het parlement tegen de troon op te hitsen. Tussen Lodewijk en de landpartij was één, en niet meer dan een zaak gemeen: diep wantrouwen jegens Karel. Had de landpartij zekerheid kunnen erlangen, dat haar soeverein geen ander voornemen had dan Frankrijk te beoorlogen, zij zou hem met ijver ondersteund hebben. Had Lodewijk zeker kunnen zijn, dat de nieuwe lichten alleen bestemd waren om tegen de Engelse staatsregeling oorlog te voeren, hij zonde niet gepoogd hebben er zich tegen te verzetten. Maar Karel was zo wuft en trouweloos, dat de Franse regering en de Engelse oppositie, die verder in geen enkel punt overeenstemden, dan daarin eens waren, dat zij zijn betuigingen niet geloofden, en beiden even begerig waren om hem geldeloos en zonder leger te houden. Er werden betrekkingen aangeknoopt tussen Barrillon, Lodewijks afgezant, en diegenen onder de Engelse staatsmannen, die steeds de grootste vrees en de grootste afkeer voor de Franse overmacht getoond en ook werkelijk gevoeld hadden. Het meest oprechte lid van de landpartij. Willem lord Russell, zoon van de graaf van Bedford, voelde zich onbezwaard met een vreemd gezantschap plannen te beramen, om zijn eigen soeverein in verlegenheid te brengen. Daartoe bepaalde zich Russell's misstap. Zijn beginselen, evenzeer als zijn vermogen, verhieven hem boven alle verzoeking van baatzucht; maar er bestaat slechts te veel grond om te geloven dat zijn bondgenoten minder kies waren. Onrechtvaardig zou het zijn hen te beschuldigen dat zij ooit geldsommen zouden hebben aangenomen om hun vaderland te benadelen. Integendeel, zij meenden hun land te dienen; maar het is tevens onloochenbaar, dat zij laag en onkies genoeg waren, zich daartoe door een buitenlands vorst te laten betalen. Onder hen die van deze verneederende beschuldiging niet vrij te pleiten zijn, bevond zich een man, die, naar de volksmening, als het echte toonbeeld van burgerdeugd beschouwd werd, en die, ondanks enige grote gebreken, rechtmatige aanspraak heeft op de naam van held, wijsgeer en vaderlander. Voorzeker het moet ons hard vallen een naam als dezen op de lijst van de door Frankrijk bezoldigde personen aan te treffen. Mogen wij enige troost vinden in de gedachte dat in onze dagen een openbaar persoon van alle plicht en eregevoel verstoken geacht zonde worden, indien hij een verzoeking als die, waarvoor de deugd en de fierheid van Algernon Sidney zwichtte, niet met verachting van zich stiet.

Vrede van Nijmegen.

Het gevolg van deze kuiperijen was, dat Engeland, ofschoon het nu en dan een dreigende houding aannam, werkeloos bleef, tot dat de continentale oorlog, na een duur van bijna zeven jaren, in 1678 door de vrede van Nijmegen geëindigd werd. De Verenigde-Provinciën, die in 1672 een volkomen ondergang nabij schenen, verkregen erevolle en voordelige voorwaarden. Deze ongedachte uitredding werd algemeen aan de schranderheid en de moed van de jeugdige stadhouder toegeschreven. Zijn roem was groot in Europa, en voornamelijk onder de Engelsen, die hem als een van hun eigen

vorsten beschouwden, en zich verheugden dat hij de echtgenoot van hun toekomstige koningin was. Frankrijk bleef in het bezit van vele belangrijke steden in de Zuidelijke Nederlanden en van de grote provincie van Franse Comté. Nagenoeg het gehele verlies werd door de meer en meer in verval gerakende Spaanse monarchie gedragen.

De natie misnoegd.

Weinige maanden na het eindigen van de vijandelijkheden op het vaste land vond een grote crisis in de Engelse staatsaangelegenheden plaats. Naar zulk een crisis had sinds achttien jaren alles geleid. De gehele schat van volksliefde, hoe groot ook, waarmede de Koning zijn bewind aanvaard had, was sinds lang uitgeput. Op loyale geestdrift was diepe misnoegdheid gevolgd. De volksmening, was thans opnieuw de afstand teruggetreden, die zij tussen 1640 en 1660 had doorlopen, en bevond zich weder op het punt, waarop zij gestaan had toen het lange parlement bijeenkwam.

De heersende ontevredenheid was uit vele elementen samengesteld. Een daarvan was gekwetste nationale trots. Het toenmalig geslacht had enige jaren lang Engeland op gelijke voet met Frankrijk verbonden gezien, zegevierend over Holland en Spanje, oppermachtig ter zee, de schrik van Rome, het hoofd van de protestantse belangen. Engeland's hulpbronnen waren onverminderd; en men had mogen verwachten, dat het land onder een wettigen koning, sterk in de liefde en in de gerede gehoorzaamheid van zijn onderdanen, althans even hoge achting in Europa genieten zou als onder een overweldiger, wiens uiterste zorg en geestkracht vereist werden om een muitziek volk in toom te houden. Nochtans was het, ten gevolge van de onbekwaamheid en laagheid van zijn bestuurders, zo diep gezonken, dat elk Duits of Italiaans vorstendom, dat vijfduizend man in het veld bracht, een invloedrijker lid in de rij van de volkeren mocht heten.

Bij het bittere gevoel van nationale vernedering voegde zich bezorgdheid voor de burgerlijke vrijheid. Geruchten, duister, wel is waar, maar wellicht te meer verontrustend, uithoofde van hun duisterheid, schreven aan het hof een welberaden aanslag op alle grondwettige rechten van de Engelsen toe. Zelfs had men reeds gemompeld dat deze aanslag door tussenkomst van vreemde wapenen ten uitvoer gebracht zoude worden. De gedachte aan zulk een tussenkomst deed zelfs de cavaliërs het bloed in de aderen koken. Sommigen, die steeds de leer van de lijdzaamheid in allen dele beleden hadden, hoorde men thans beweren dat er een beperking van die leer bestond. Werd een vreemd leger overgebracht om de natie te dwingen, dan konden zij voor hun geduld niet instaan.

Doch het nationaal gevoel, zo min als de bezorgdheid voor de openbare vrijheid, oefende zulk een grote invloed op de volksstemming als de haat tegen de Rooms-katholieke godsdienst. Die haat was een van de heersende driften van de maatschappij geworden, en was even sterk bij de onwetenden en ongodsdienstigen, als bij degenen, die uit overtuiging protestants waren. De gruwelen van Maria's regering, waarvan zelfs het meest nauwkeurig en onopgesmukt verhaal rechtmatige afschuw moet verwekken, en die in de onder het volk verspreide martelaarsbeschrijvingen evenmin nauwkeurig als onopgesmukt verhaald werden, de samenzweringen tegen Elizabeth, maar bovenal het buskruitverraad hadden in de gemoederen des volks diepen en bitteren wrok nagelaten, die door jaarlijkse gedachtenisfeesten, gebeden, vreugdevaart en optochten levend gehouden werd. Men moet hierbij voegen, dat de klassen, die zich door bijzondere verkleefdheid aan de troon onderscheidten, de geestelijkheid namelijk en de landbezittende Gentry vooral redenen hadden om de kerk van Rome met tegenzin aan te zien. De geestelijkheid beefde voor haar bedieningen, de grondbezittende gentry voor haar abdijen en grote tienden. Zolang de herinnering aan de heerschappij van de heiligen

nog nieuw was, had de haat tegen de papisten enigszins plaats gemaakt voor de haat tegen het Puritanisme; maar gedurende de achttien jaren, die sedert de restauratie verlopen waren, was de haat tegen het Puritanisme verminderd, en de haat tegen het papisme groter geworden. De bepalingen van het traktaat van Dover waren aan zeer weinigen nauwkeurig bekend; enige wenken echter waren naar buiten doorgedrongen. De algemene indruk was dat een grote aanslag op de protestantse godsdienst beraamd werd. Van de koning werd door velen vermoed, dat hij tot het Rooms geloof overhelde. Zijn broeder en vermoedelijke erfgenaam stond bekend als een dweepziek Roomsgezinde. De eerste hertogin van York was in het rooms geloof gestorven. Jacobus had toen, ondanks de door het Huis van de gemeenten daartegen ingebrachte bezwaren, de prinses Maria van Modena, weder een Rooms-katholieke, ten huwelijk genomen. Indien er uit dat huwelijk zonen geboren werden, was er reden om te vrezen dat zij als Rooms-katholieken opgevoed zouden worden, en dat de Engelse troon beklommen kon worden door een lange reeks van vorsten, die de gevestigde godsdienst vijandig zouden zijn. De grondwetten waren onlangs geschonden, ten einde de Roomsgezinden tegen strafwetten te vrijwaren. De bondgenoot, door wie de Engelse staatkunde, sedert vele jaren, voornamelijk bestuurd werd, was niet slechts een Rooms-katholieke, maar bovendien een vervolger van de hervormde kerken. Onder zoodanige omstandigheden kan het niet bevreemden, dat de lagere volksklasse geneigd was, voor de terugkeer van tijden te vrezen, als die van de vorstin, welke zij de bloedige Maria noemde. De natie dus was in zulk een stemming, dat de kleinste vonk een vlam kon voortbrengen. In dezen stand van zaken werd, op twee plaatsen te gelijk, het vuur onder de ontzaglijke voorraad brandbare stoffen gelegd, en in één ogenblik stond alles in laaie vlam.

Val van Danby

Het Franse hof, overtuigd in Danby een doodvijand te hebben, wist hem behendig ten val te brengen, door hem voor zijn vriend te doen doorgaan. Door tussenkomst van Ralph Montague, een trouweloos en schaamteloos man, die in Frankrijk als Engels minister verblijf had gehouden, deed Lodewijk aan het Huis der gemeenten bewijzen voorleggen, dat de thesaurier betrokken was geweest in een aanzoek om geld, door het hof van Whitehall aan dat van Versailles gedaan. Deze ontdekking miste haar natuurlijke uitwerking niet. De thesaurier werd aan de wraak des Parlements prijs gegeven, met van de daad echter niet om zijn misdrijven, maar om zijn verdiensten; niet omdat hij medeplichtig was geweest aan een misdadige handeling, maar omdat hij een uiterst onwillig en ondienstvaardig medeplichtige was geweest. De omstandigheden echter, die in het oog van de nakomelingschap zeer tot verschoning van zijn dwaling strekken, bleven aan zijn tijdgenoten onbekend. In hun oog was hij de makelaar, die Engeland aan Frankrijk verkocht had. Het scheen klaar dat zijn grootheid ten einde was, en twijfelachtig of zijn hoofd nog gered kon worden.

Rooms complot

Maar de gisting, die door deze ontdekking verwekt werd, was gering, in vergelijking met de beweging, die ontstond toen zich het gerucht verspreidde, dat een groot papistisch complot ontdekt was geworden. Zekere Titus Oates, een geestelijke van de Anglicaanse kerk, had zich, door zijn ongeregeld leven en zijn onrechtzinnige stellingen, de afkeuring van zijn kerkelijke superieuren op de hals gehaald, was gedwongen geworden zijn bediening te verlaten, en had sedert die tijd steeds een zwervend en schandelijk leven geleid. Hij had ook eenmaal het Rooms-Katholieke geloof beleden, en op het vaste land enigen tijd in Engelse seminaries van het gezelschap van Jezus doorgebracht. In die seminaries had hij veel onbekookte taal gehoord over de

beste middelen om Engeland tot de ware kerk terug te brengen. Uit de wenken en toespelingen, hem op deze wijze aan de hand gedaan, stelde hij een afgrijselijke roman samen, die eer de droombeelden van een door koorts verhit brein scheen terug te geven, dan iets dat ooit in de werkelijkheid plaats had gegrepen.

De paus, zeide hij, had het bestuur van Engeland aan de Jezuïeten toevertrouwd. De Jezuïeten hadden katholieke geestelijken, adellijken en gentlemen, door aanstellingen onder het zegel van hun genootschap, tot al de hoogste bedieningen in kerk en staat benoemd. De papisten hadden Londen reeds eenmaal doen afbranden. Zij hadden gepoogd dit voor de tweede maal te doen. Op dat ogenblik waren zij bezig een ontwerp te beramen om alle schepen op de Theems in brand te steken. Op een gegeven teken zouden zij toesnellen en al hun protestantse naburen vermoorden. Tenzelfden tijde zou in Ierland een Frans leger landen. Al de voornaamste staatmannen en geestelijke personen in Engeland zouden vermoord worden. Tegen de koning waren drie of vier verschillende moordaanslagen gesmeed. Men zou hem doodsteken. Men zou heen door een drankje vergeven. Hij zou met zilveren kogels doorschoten worden. De openbare mening was zo ontstemd, zo prikkelbaar, dat al deze leugens bij het volk gereden ingang vonden, en twee voorvallen, die kort daarna plaats grepen, brachten zelfs verlichte mannen op het denkbeeld of het verhaal, hoezeer blijkbaar verwrongen en overdreven, niet enigen grond van waarheid kon hebben.

Eduard Coleman, een woelziek en geenszins onbesproken rooms-katholieke, bevond zich onder de aangeklaagden. Er werd onderzoek naar zijn papieren gedaan, en men bevond dat hij het grootste gedeelte er van juist vernietigd had. Enkele stukken echter, die aan dat lot ontsnapt waren, behelsden zinsneden, waarin een bevooroordeelde geest de bevestiging van de verklaringen van Oates meende te kunnen vinden.

„Wij hebben hier,” wordt in een van die brieven gezegd, „een groot werk te verrichten; het geldt hier de bekering van drie koninkrijken, en wij zullen daardoor wellicht de algehele onderdrukking te weeg brengen van die verderfelijke ketterij, die zo lange tijd in de rijken van het Noorden gewoed heeft. Sedert de dood van onze koningin Maria is er geen tijdstip geweest, dat zo veel hoop gaf, als het tegenwoordige. God heeft ons een prins gegeven, die (ik mag wel zeggen op wonderdadige wijze) beziel is geworden met het vurige verlangen om de grondlegger en de middelaar van dat roemruchtig werk te worden; maar de tegenstand; die wij zullen ondervinden, zal voorzeker ook groot zijn; zodat het nodig is dat wij alle mogelijke hulp en bijstand trachten te verkrijgen.”

Bij een onpartijdige uitlegging schenen die papieren inderdaad niet veel meer uit te drukken, dan de hoop, waartoe de stand van de openbare aangelegenheden, de neigingen van Karel, de nog sterker neigingen van Jacobus, en de bestaande betrekkingen tussen de Franse en Engelse hoven, een de belangen van zijn kerk innig toegedane rooms-katholieke van zelf aanleiding moesten geven. Maar het land was toen niet gestemd om de brieven van papisten onbevooroordeeld uit te leggen; ook werd er, met enigen schijn van recht, betoogd dat, bijaldien papieren, die als onbelangrijk gespaard gebleven waren, zo veel verdachts behelsden, er dan voorzeker enig geheim van ongerechtigheid in die documenten moest verscholen geweest zijn, die men zo zorgvuldig in vlammen had doen opgaan.

Een paar dagen later hoorde men dat Sir Edmondsbury Godfrey, een voornaam vrederechter, voor wiep Oates zijn getuigenis ten laste van Coleman had afgelegd, verdwenen was. Er werden nasporingen gedaan, en Godfrey's lijk werd op een veld in de nabijheid van Londen teruggevonden. Het bleek duidelijk dat hij door geweld was omgekomen. Het was even duidelijk dat hij niet door rovers aangerand was geworden. Zijn lot is tot op de huidige dag een geheim gebleven. Sommigen denken dat hij door eigen hand om het leven kwam, anderen dat hij door een persoonlijken vijand vermoord

werd. Het minst gegronde vermoeden is, dat hij door de aan het hof vijandige partij vermoord werd, ten einde de geschiedenis van het complot meer kleur bij te zetten. De meest waarschijnlijke mening echter blijft, alles samen genomen, deze, dat de een of andere extreme Roomsgezinde, door de leugens van Oates en de smaad van de menigte tot razernij gedreven, en weinig onderscheid makende tussen de meinedige aanklager en de onschuldige magistraatpersoon, een wraak zal hebben genomen, aanvat de geschiedenis van vervolgte sekten maar al te veel voorbeelden oplevert. Was dit zo, dan moet de moordenaar zijn misdadige dwaasheid naderhand bitter betreurd hebben. De hoofdstad en de gehele natie werd dol van haat en angst. De strafwetten, wier toepassing allengskens was beginnen te verslappen, werden op nieuw streng gehandhaafd. Allerwege waren de rechters bezig met huiszoekingen en het in beslag nemen van papieren. Al de gevangenen werden met papisten opgevuld. Londen had het aanzien van een stad, die in staat van beleg verkeerde. De burgervendels waren de gehelen nacht onder de wapenen. Er werden voorbereidselen gemaakt, om de hoofdstraten te versperen. Patrouilles gingen in de straten op en neer. Whitehall werd rondom met geschut beplant. Geen burger achtte zich veilig, wanneer hij geen met lood verzwaarde knuppel onder zijn kleding droeg, om Paapse moordenaars de kop te verpletteren. Het lijk van de vermoorde rechter werd dagen achtereen voor de ogen van een talrijke menigte ten toon gesteld, en vervolgens naar de laatste rustplaats gebracht, onder vreemde en schrikwekkende plechtigheden, die vrees en wraakzucht, veeleer dan droefheid of gelovige onderwerping uitdrukten.

De lijkstoet, door twee en zeventig geestelijken voorafgegaan, en door meer dan duizend aanzienlijken gevolgd, nam zijn weg door al de voornaamste straten van de City; toen de lijkrede gehouden werd, begaven zich twee kloeke geestelijke heren op de kansel, aan weerszijden van de predikant, opdat hij niet door de Roomsden vermoord zoude worden, terwijl hij de ongelukkige rechter de laatste eer bewees. — “In deze stemming van de gemoederen”, zegt Hume, aan wie wij deze bijzonderheden ontleen, „kon gezonde rede evenmin gehoor vinden als een zucht onder het gebulder van de vreselijkste orkaan.”

De huizen verzochten, dat er in de gewelven onder het Parlementsgebouw een wacht geplaatst werd, ten einde het tegen een tweede buskruitverraad te beveiligen. Al hun maatregelen stemden met dit verlangen overeen. Sedert de regering van Elizabeth had men steeds de leden van het Lagerhuis de suprematie-eed afgevorderd. Sommige Roomsden echter, hadden een zodanige uitlegging van die eed uitgedacht, dat zij hem zonder bezwaar konden afleggen. Thans werd een nog meer bindende zuiveringseed daarbij gevoegd: elk lid van het Parlement was verplicht een verklaring tegen de transsubstantiatie af te leggen, en de Rooms-Katholieke lords werden voor het eerst van hun zetels in het Parlement beroofd. Er werden krachtige votums tegen de koningin uitgebracht. Het Lagerhuis deed een van de staatssecretarissen in de gevangenis werpen, omdat hij benoemingen mede-ondertekend had ten behoeve van gentlemen, die geen goede protestanten waren. De lordthesaurier stelden zij wegens hoog verraad in staat van beschuldiging. Ja, meer dan dat, de leer die zij zo luidkeels beleden hadden, tijdens de burgeroorlog nog vers in het geheugen was, verlieten zij nu zo geheel en al uit, het oog, dat zij de koning zelfs het opperbevel over de landweer zochten te ontwringen. Zodanig was de stemming, waartoe achttien jaren van wanbestuur het bestgezinde Parlement gebracht hadden, dat ooit in Engeland was samengekomen.

Het moet echter vreemd schijnen, dat de koning in dit uiterste nog een beroep op het volk waagde; want het volk was nog opgewonden van een dan zijn vertegenwoordigers. Wat misnoegen er ook Heerste in het Lagerhuis, men telde er een groter aantal cavaliers, dan men in een volgende vergadering kon verwachten. Maar men dacht door de

ontbinding een einde te maken aan de vervolgingen tegen de lordthesaurier ingesteld, omdat die wel eens al de misdadige geheimen van de Franse alliantie aan het licht, en daardoor Karel persoonlijk in de grootste ongelegenheid hadden kunnen brengen. Derhalve werd in Januari 1679 het Parlement, dat sedert het begin van 1661 onafgebroken bestaan had, ontbonden, en werden bevelschriften tot het houden van algemene verkiezingen uitgevaardigd.

Eerste algemene verkiezing

Gedurende enige weken was de strijd over het gehele land voorbeeldloos hevig en hardnekkig. Groter sommen dan ooit werden daaraan besteed, en een geheel nieuwe tactiek ingevoerd. De pamfletschrijvers van die tijd verhalen, als iets geheel buitengewoons, dat er met. grote kosten paarden gehuurd werden, voor het vervoer van de kiezers. Het gebruik om vrij grondbezit te splitsen, ten einde meer stemmen te erlangen, dagteekent van deze gedenkwaardige strijd. Afgescheiden predikanten, die zich sinds lang in stille schuilplaatsen aan vervolging onttrokken hadden, kwamen thans voor de dag, en reden van dorp tot dorp, niet het doel om de ijver van de verstrooide kinderen Gods weder aan te wakkeren. De stroom liep sterk tegen het bewind. De meeste nieuwe leden kwamen naar Westminster in een stemming, welke weinig verschilde van die van hun voorgangers, toen deze Strafford en Laud naar de Tower hadden gezonden.

Middelerwijl werden de gerechtshoven, die, te midden van staatkundige onlusten, voor de onschuldige van elke partij veilige schuilplaatsen behoren te zijn, door wilder driften en door laaghartiger omkopingen geschandvlekt, dan tot dus verre, zelfs op het toneel van de verkiezingen, opgemerkt waren. Het verhaal van Oates, ofschoon het voldoende was geweest om het ganse rijk in krampachtige spanning te brengen, zou evenwel, werd het door geen andere getuigenis gestaafd, van geen genoegzaam gewicht geweest zijn, om slechts de geringste dergenen, die hij aangeklaagd had, in 't verderf te storten; want, volgens de oude Engelse wetten, worden twee getuigen vereist om een beschuldiging van hoogverraad te staven. Maar het welslagen van de eersten bedrieger had zeer natuurlijke gevolgen. Binnen weinige weken was deze uit armoedige en geringe stand tot rijkdom en tot een aanzien gestegen, die hem ten schrik van vorsten en edelen maakten, en had hij een beruchtheid erlangd, die voor lage en verdorven gemoederen al het bekoorlijke van de roem heeft. Hij bleef niet lang zonder handlangers en mededingers. Zekere Carstairs, een nietswaardige, die in Schotland een bestaan gezocht had met onder vermomming de conventie des bij te wonen en vervolgens de predikanten te verklikken, wees hierin de weg. Bedloe, een befaamde zwendelaar, volgde, en weldra stroomden de valse getuigen uit alle bordelen, speelhuizen en schuldgevangenschappen van Londen, om de Rooms-Katholieken door hun eden in levensgevaar te brengen. De ene kwam met een geschiedenis aan van een leger van dertig duizend man, die als pelgrims vermomd te Corunna bijeenkwamen om van daar naar Wallis over te steken. Een anderen was heiligverklaring en vijfhonderd pond sterling beloofd, zo hij de koning vermoordde. Een derde was een eethuis in Geventgarden binnen gestapt, en had daar een aanzienlijk Rooms bankier, ten aanhore van al de gasten en tafelbedienden, de gelofte horen uiten, dat hij de ketterse dwingeland zou ombrengen. Oates, die zich door zijn navolgers niet wilde laten overtreffen, voegde weldra een uitvoerig vervolg op zijn verhaal. Onder andere had hij de voorbeeldloze onbeschaamdheid te verzekeren, dat hij onlangs, achter een half geopende deur staande, de koningin had hoeren verklaren, dat zij besloten had haar toestemming tot het vermoorden van haar echtgenoot te geven. Zelfs zulke verdichtselen geloofde de gewone man, en de hoogste overheidspersonen veinsden die te geloven. De voornaamste rechters in de lande waren omkoopbaar, wreed en vreesachtig. De aanvoerders van de landpartij bevorderden de heersende

begoocheling. De achtenswaardigste onder hen waren inderdaad zelve verblind genoeg om het grootste gedeelte van het gewaande complot voor waar te houden. Mannen als Shaftesbury en Buckingham zagen zonder twijfel wel dat het geheel slechts een verdichtsel was. Maar dat verdichtsel was dienstig voor hun belangen, en hun verhard geweten werd door de dood van een onschuldig mens even weinig verontrust als door die van een patrijs. De jury's deelden in de gevoelens, die destijds de gehele natie beheersten, en werden door de rechtbanken aangemoedigd, om aan die gevoelens de vrijen teugel te vieren. De menigte juichte Oates en zijn bondgenoten toe, bejegende de getuigen, die ten gunste van de aangeklaagden optraden, met gejuuw en steenwerpen, en hief luide vreugdekreten aan, als de uitspraak van de jury „schuldig" luidde. Het was te vergeefs dat de slachtoffers zich op de achtbaarheid van hun vroeger leven beriepen; want het was de algemene waan dat een papist, naarmate hij nauwgezet was, ook te eerder in samenzweringen tegen een protestants bestuur zou treden. Te vergeefs bleven zij, een ogenblik voor dat de kar onder hun voeten wegreed, volstandig hun onschuld betuigen; het was de heersende mening dat een goed papist alle leugens, die zijn kerk dienstig konden zijn, niet slechts verschoonbaar, maar zelfs verdienstelijk achtte.

Nieuwe Huis der gemeenten

Terwijl aldus onder de vormen van de gerechtigheid onschuldig bloed werd vergoten, kwam het nieuwe Parlement bijeen, en de hevigheid van de heersende partij was zo groot, dat zelfs mannen, wier jeugd onder omwentelingen doorgebracht was, mannen, die zich de veroordeling van Strafford, de aanslag op de vijf leden, de afschaffing van het huis van de lords, de onthoofding van de koning herinnerden, van schrik ontstelden over de toestand van de openbare aangelegenheden. De aanklacht tegen Danby werd hervat. Hij beriep zich op de van de koning verkregen gratie. Maar het Lagerhuis stoorde zich aan dat beroep niet, en bleef op de voortzetting van het geding aanhouden. Het was hun echter niet hoofdzakelijk om Danby te doen. Zij waren overtuigd dat het enig doeltreffend middel tot beveiliging van de nationale godsdienst en vrijheden hierin gelegen was, dat de hertog van York van de troon werd uitgesloten.

De koning verkeerde in grote verlegenheid. Hij had verlangd dat zijn broer, wiens aanblik het gepeupel tot razernij bracht, voor een tijd lang naar Brussel de wijk zou nemen; maar het bleek niet dat deze inschikkelijkheid de minste gunstige uitwerking had. De partij van de rondhoofden was thans bepaaldelijk de sterkste. Bij deze partij sloten zich nu miljoenen aan, die tijdens de restauratie tot de partij van het prerogatief overgehield hadden. van de oude cavaliers deelden velen de heersende vrees voor het papisme, en velen, vervuld van bittere wrok over de ondankbaarheid van de vorst, voor wie zij zo veel hadden opgeofferd, bekreunden zich even weinig om zijn nood als hij zich om de hunnen bekommerd had. Zelfs de Anglicaanse geestelijkheid, gekrenkt en verontrust door de afval des hertogs van York, ondersteunde de oppositie in zo verre, dat ze van harte in de kreet tegen de Rooms-katholieken instemde.

Temple's regeringsplan

In deze uiterste nood nam de koning zijn toevlucht tot Sir William Temple. Onder alle openbare personen van die tijd had Temple zijn naam het reinst gehouden. Het drievoudig verbond was zijn werk geweest. Hij had geweigerd het minste deel in de staatkunde van de kabaal te nemen, en in strikte afzondering geleefd, toen dat bewind de zaken bestuurde. Hij had op de uitnodiging van Danby zijn schuilplaats verlaten, de vrede tussen Engeland en Holland gesloten en grotendeels het tot stand komen van het huwelijk van de prinses Maria met haar neef, de prins van Oranje, bewerkt. Zo rekende hem iedereen de verdienste toe van het weinige goede, dat door het bestuur sedert de

tijd van de restauratie gedaan was. Van de talloze misdaden en fouten in de jongste achttien jaren begaan, kon hem geen enkele te laste gelegd worden. Zijn leefwijze, schoon niet streng, was betamelijk, zijn manieren innemend, en hij was onomkoopbaar, zo wel voor titels als voor geld. Nochtans ontbrak iets aan het karakter van deze achtenswaardige staatsman. Zijn gevoel van vaderlandsliefde was flauw. Hij stelde zijn rust en zijn persoonlijke waardigheid te zeer op prijs, en deinsde met kleinmoedige vrees voor verantwoordelijkheid terug. Daarbij hadden zijn gewoonten hem inderdaad ook niet voorbereid om een rol in onze inwendige partijtwisten te spelen. Hij had zijn vijftigste jaar bereikt zonder in het Parlement gezeten te hebben; en zijn kennis van de openbare aangelegenheden had hij bijna uitsluitend aan vreemde hoven opgedaan. Hij werd terecht voor een van de eerste diplomaten van Europa gehouden; maar de talenten en gaven van een diplomaat zijn zeer verschillend van die, welke een staatsman in staat stellen om in onrustige tijden het Huis der gemeenten te besturen.

Het ontwerp, dat hij voorstelde, getuigde van zijn scherpzinnigheid. Ofschoon geen diepzinnig wijsgeer, had hij toch meer over de algemene beginselen van staatsbeleid nagedacht, dan de meeste in het gewoel van de grote wereld verkerende personen; en zijn geest was door historische studiën en buitenlandse reizen verlicht geworden. Hij schijnt een van de oorzaken van de moeilijkheden, die op de regering drukten, duidelijker ingezien te hebben dan de meesten van zijn tijdgenoten. De aard van Engelse staatsregeling was allengs aan het veranderen. Langzaam, maar gestadig, won het Parlement veld op de voorrechten van de kroon. Theoretisch was de grenslijn tussen de wetgevende en uitvoerende machten zo duidelijk zichtbaar als ooit; in de praktijk echter werd ze al flauwer en flauwer. De theorie van de staatsregeling bracht mee dat de koning zijn eigen ministers mocht benoemen. Maar het Huis der gemeenten had Clarendon, de Kabaal en Danby na elkander van het bewind verwijderd. De theorie van de staatsregeling was, dat alleen de koning het recht bezat om oorlog en vrede te maken. Maar het Huis der gemeenten had hem genoodzaakt vrede met Holland te sluiten, en zou er hem bijkans toe gedwongen hebben om aan Frankrijk de oorlog te verklaren. De theorie van de staatsregeling was, dat de koning alleen over de gevallen te beslissen had, waarin het dienstig ware overtreders te begenadigen. Maar hij was zo beducht voor het Huis van de gemeenten, dat hij op dat ogenblik niet durfde wagen mannen van de galg te redden, die hij wist dat onschuldige slachtoffers van de meineed waren.

Tempte wenste, naar het schijnt, van de wetgevende macht het bezit van haar grondwettig erkende rechten te verzekeren, maar tevens haar, zo mogelijk, te verhinderen verder inbreuk op het gebied van het uitvoerend bewind te maken. Met dit inzicht besloot hij tussen de soeverein en het Parlement een college te stellen, dat de schok van hun botsingen kon breken. Er bestond een aloud, hoog achtbaar en wettelijk erkend lichaam, dat, naar hij dacht, zo ingericht kon worden, dat het aan dit doel zou beantwoorden. Hij besloot dus de geheime raad een nieuw karakter en nieuwe functies in het bewind te geven. Het getal van de raadsleden bepaalde hij op dertig. Vijftien van hen zouden de voornaamste dienaren van de staat, van de wet en van de godsdienst wezen. De andere vijftien zouden ambteloze edellieden en gentlemen van groot vermogen en aanzien zijn. Er zou geen bepaald kabinet bestaan. Aan elk van de dertig zouden alle staatsgeheimen toevertrouwd en zij tot de bijwoning van elke bijeenkomst uitgenodigd worden; de koning zou beloven, dat hij zich bij elke gelegenheid door hun raad zou laten leiden.

Temple schijnt gedacht te hebben, dat hij, door deze inrichting, de natie evenzeer tegen de dwingelandij van de kroon, als de kroon tegen de aanmatigingen van het Parlement kon beveiligen. Aan de ene zijde scheen het, dat zodanige plannen, als de kabaal beraamd had, zelfs niet eens ter sprake zouden gebracht worden, in een vergadering, die

uit dertig uitmuntende mannen bestond, waarvan vijftien door geen belang aan het hof verbonden waren. Ter andere zijde mocht men hopen, dat het Lagerhuis, tevreden met de waarborg, die een zodanige geheime raad tegen verkeerd bestuur opleverde, zich, meer dan het in de jongste tijd gedaan had, tot zijn bloot wetgevende functies bepalen, en het niet langer nodig achten zou, zich met alle gedeelten van het uitvoerend bewind in te laten.

Dit plan, schoon in sommige opzichten de bekwaamheden van zijn grondlegger niet onwaardig, was in zijn aard gebrekkig. Het nieuwe college was half kabinet, half Parlement, en, gelijk bijna elke ander instelling, die, 't zij in het werktuigelijke, 't zij in het staatkundige tot twee geheel uiteenlopende einden moet dienen, faalde het zowel het ene als in het andere. Het was te groot en te zeer verdeeld om een goed regeringslichaam te kunnen zijn. Het was te nauw aan de kroon verbonden om een voldoende toezicht uit te oefenen. Het bevatte juist genoeg populaire bestanddelen, om er een slechte staatsraad van te maken, ongeschikt tot het bewaren van geheimen, tot het voeren van tedere onderhandelingen of tot het leiden van de oorlog. Nochtans waren, deze populaire bestanddelen geenszins toereikend om de natie tegen slecht bestuur te beveiligen. Al had men dus het plan te goeder trouw beproefd, men zou daarmede niet licht geslaagd zijn; maar het ging met die proef zelfs niet erelijk toe. De koning was wuft en trouweloos; het Parlement was opgewonden en onbillijk, en de elementen van de nieuwe raad, ofschoon wellicht de beste, welke in die tijd te vinden waren, waren niettemin slecht.

De aanvang van het nieuwe regeringsstelsel werd niettemin met algemene vreugde begroet; want het volk was in een stemming om elke verandering als verbetering te beschouwen. Ook zag het enige van de nieuwe benoemingen met genoegen. Shaftesbury, thans zijn lieveling, werd tot lordpresident benoemd. Russell en enige andere uitstekende leden van de landpartij werden als raadsliden beëdigd. Maar binnen weinige dagen was alles in verwarring. De moeilijkheden, aan het bestaan van zulk een talrijk kabinet verbonden, waren zo groot, dat Temple zelf er toe komen moest een van de door hem vastgestelde grondregelen te overtreden, en een van de leden van een kleiner lichaam te worden, dat eigenlijk alles bestuurde. Met hem waren drie andere ministers verbonden, Arthur Capel, graaf van Essex, George Savile, burggraaf Halifax, en Robert Spencer, graaf van Sunderland.

van de graaf van Essex, destijds eersten commissaris van de thesaurie, zal het genoeg zijn te zeggen, dat hij een man van degelijke, hoewel geen schitterende gaven, en van een ernstige en zwaarmoedige inborst was; dat hij met de landpartij verbonden was geweest, en dat hij thans oprecht wenste, onder gunstige voorwaarden voor het land, een verzoening tussen die partij en de troon tot stand te brengen.

Karakter van Halifax

Onder de staatsmannen van die tijd was Halifax de meest begaafde. Zijn geest was vindingrijk, vlug en schrander. Zijn gekuiste, heldere en vurige welsprekendheid, nog wegslepender door de zilveren tonen van zijn stem, was de wellust van het huis des lords. Zijn gesprekken waren rijk in gedachten, verbeeldingskracht en vernuft. De letterkundige verdienste van zijn politieke geschriften maakt deze van de studie overwaardig, en geeft hem de volste aanspraak op een plaats onder de klassieke Engelse schrijvers. Met het gewicht, aan zo grote en menigvuldige begaafdheden ontleend, paarde hij al de invloed aan maatschappelijke rang en uitgestrekte bezittingen verbonden. Nochtans was hij minder gelukkig in het politieke leven dan vele anderen, die minder schitterende gaven hadden ontvangen. Inderdaad, juist die begaafdheden van geest en verstand, welke zo veel waarde bijzetten aan zijn geschriften, waren hem

menigmaal hinderlijk in het werkelijke leven. Want hij zag de opvolgende gebeurtenissen niet in het licht, waarin zij gewoonlijk door hen gezien worden, die er een werkdadig deel aan nemen, maar uit het oogpunt, waaruit, na verloop van vele jaren, de wijsgerige geschiedschrijver haar beschouwt. Bij een geestgesteldheid als deze, kon hij niet lang met enige partij; welke dan ook, van harte medewerken. Ieder vooroordeel, elke overdrijving van de beide grote staatspartijen stiet hem tegen de borst. Hij verachtte de lage kunstgrepen en het redeloos geschreeuw van de demagogen. Nog meer versmaadde hij de leer van het goddelijk recht en van de lijdelijke gehoorzaamheid. Gelijkelijk dreef hij de spot met de geloofswuede van de staatskerkgezinden en met die van de Puriteinen. Hij kon evenmin begrijpen hoe iemand iets tegen heilige dagen en koorhemden kon hebben, als dat men zich daardoor de vervolging van andersdenkenden kon op de hals halen. Van karakter was hij wat men in onze dagen behoudendgezind noemt. In theorie was hij een republikein. Zelfs dan, wanneer zijn vrees voor anarchie en zijn verachting van de dwaalbegrippen van de menigte er hem toe brachten, om zich een tijd lang aan de zijde van de voorstanders van willekeurige macht te voegen, was zijn geest toch immer bij Locke en bij Milton, Overigens waren zijn aardigheden over de erfelijke monarchie somtijds meer geschikt voor de Kalfskop's club, dan dat ze een lid van de geheime raad van de Stuarts betaamden. In het godsdienstige was hij er zover af een ijveraar te zijn, dat hij door kwaadwilligen een godloochenaar genoemd werd; maar deze beschuldiging weerde hij met kracht van zich af; en in waarheid, hij schijnt geenszins voor godsdienstige indrukken ongevoelig te zijn geweest, schoon hij somtijds ergernis gaf door de wijze, waarop hij, zelfs bij de behandeling van ernstige onderwerpen, aan zijn zeldzame gaven van welsprekendheid en spotternij bot vierde.

Hij was de voornaamste van die staatkundigen, welke door de twee grote staatspartijen minachtenderwijze *Trimmers* genoemd werden. Trimmer, in de zin door die partijen bedoeld, is iemand, die geen partij durft kiezen, of beurtelings de ene en de andere aanhangt, om beiden te believen, een weerhaan, iemand die de huig naar de wind hangt. In een betere zin heeft het verscheiden goede betekenissen; men zal zien hoe Halifax de schimpnaam opvatte. In plaats van zich over deze schimpnaam te ergeren, nam hij die als eretitel aan, en deed met grote levendigheid de waarde van die benaming gelden. *Al wat goed is*, zeide hij, *houdt het midden tussen uitersten*. De gematigde luchtstreken houden het midden tussen die, waar de mensen gebraden worden en die, waar zij bevroren. De Engelse kerk houdt het midden tussen de razernij van de wederdopers en de papistische doodslaap. De Engelse staatsregeling houdt het midden tussen het Turkse despotisme en de Poolse regeringloosheid. Deugd is slechts het juiste midden tussen neigingen, die ondeugd worden wanneer men haar onbepert de teugel viert. Ja zelfs de volmaaktheid van het Opperwezen bestaat in het juiste evenwicht van eigenschappen, waarvan gene enkele het overwicht zonde kunnen verkrijgen, zonder de gehele zedelijke en stoffelijke orde van de wereld te verstoren.

Uit beginsel dus, was Halifax een trimmer. Hij was dit bovendien door zijn natuur, zowel wat zijn hoofd als zijn hart betreft. Zijn verstand was snedig, tot twijfelen geneigd, onuitputtelijk in onderscheidingen en in tegenwerpingen; zijn smaak was verfijnd; zijn gevoel voor het belachelijke buitengemeen scherp. Schoon zacht en verzoenlijk van aard, was hij nochtans moeilijk te voldoen, en tot blinde bewondering evenmin geneigd als tot kwaadwilligheid. Het was niet mogelijk dat zulk een man zich met enige vereniging van politieke bondgenoten duurzaam kon verstaan. Evenwel moet hij geenszins met de menigte van de gewone afvalligen verward worden. Want schoon hij, even als zij, van de ene tot de andere zijde overging, zijn overgang had steeds plaats in een richting, die lijnrecht tegen de hunne inliep. Hij had niets gemeens met hen, die van het ene tot het andere uiterste vliegen, en die van de partij, welke zij verlaten, veel

grotere verbittering toedragen dan blijvende vijanden doen, Zijn plaats. was tussen de twistvoerende partijenschappen in de staat, en nimmer begaf hij zich ver buiten de grenzen van die partijenschappen. De partij waartoe hij voor het ogenblik behoorde, was steeds ook diegene, welke hij op dat ogenblik het minst graag lijden mocht, omdat hij haar dan het meest van nabij kon gadeslaan. Hij was uit die hoofde altijd streng jegens zijn warmste bondgenoten, en altijd in vriendschappelijke verhouding tot zijn gematigde tegenstanders. Iedere partij laadde zijn afkeuring op zich, als zij, op de dag van de zegepraal, haar hoogmoed en haar wraakzucht bot vierde; en elke partij, die overwonnen was en vervolgd werd, vond in hem een beschermer. Tot zijn onvergankelijke eer moet gezegd worden, dat hij steeds gepoogd heeft die slachtoffers te redden, wier lot de grootste smet op de naam zo wel van Whigs als van Torsy's geworpen heeft.

Hij had zich in de oppositie sterk op de voorgrond gezet, en zich daardoor 's konings misnoegen op de hals gehaald, dat inderdaad zo hevig was, dat hij niet dan na vele moeilijkheden en na langdurige redetwist, in de raad van dertigen werd opgenomen. maar zodra hij aan het hof vaste voet had verkregen, maakte hem de bevalligheid van zijn manieren en zijn omgang tot een gunsteling. Hij was ernstig verontrust over de heftigheid van de openbare ontevredenheid. Hij hield 't er voor, dat de vrijheid voor het ogenblik veilig was, maar dat de orde en het wettig gezag bedreigd werden. Hij voegde zich dus, naar zijn gewoonte, bij de zwakste partij. Wellicht was zijn bekering niet geheel onbaatzuchtig. Immers, hoezeer studie en nadenken hem van vele alledaagse vooroordelen bevrijd hadden, nochtans was hij niet vrij van alledaagse begeerlijkheid. Aan geld had hij geen gebrek en het blijkt ook niet, dat hij het zich ooit op enige wijze verschaft zou hebben, die zelfs door de strengste beoordelaars van die tijd voor laakbaar gehouden werd; maar rang en macht hadden voor hem veel bekoorlijks. Hij beweerde wel is waar, dat hij hoge titels en waardigheden slechts als lokaas beschouwde, dat alleen dwazen kon verleiden; dat hij van staatszaken afkerig was, evenzeer als van pracht en praal, en dat zijn liefste wens was uit het gewoel en de glans van Whitehall naar de stille wouden terug te koeren, die het oude kasteel in Hollinghamshire omringden; maar zijn gedrag weersprak niet weinig zijn verzekeringen. Inderdaad wenste hij de achting van hovelingen zo wel als die van wijsgeren te winnen, en bewonderd te worden, evenzeer omdat hij hoge waardigheden bereikte, als omdat hij die verachtte.

Karakter van Sunderland

Sunderland was staatssecretaris. In deze man spiegelde zich de staatkundige zedeloosheid van zijn tijd op de levendigste wijze af. De natuur had hem, bij een doordringend verstand, een rusteloze en snode gemoedsaard en een laag, gevoelloos hart gegeven. Zijn karakter had een oefenschool doorlopen, waardoor al zijn ondeugden tot de hoogste trap van ontwikkeling gebracht waren. Bij zijn intrede in het openbare leven had hij verscheiden jaren in diplomatische betrekkingen buiten 's lands doorgebracht, en was hij, gedurende enigen tijd, gezant in Frankrijk geweest. Elk beroep brengt bijzondere verzoeking mede, en zonder onbillijk te zijn, kan men beweren, dat de diplomaten in 't gemeen te allen tijde uitgemunt hebben door hun voorkomen en manieren, door de geslepenheid, waarmede zij het vertrouwen weten te winnen van elkeen, met wie zij in aanraking komen, door hun gemakkelijke om de toon van elk gezelsap te vatten, waarin zij worden toegelaten, veelmeer dan door hun edele geestdrift of hun strenge rechtschapenheid; ook waren de betrekkingen tussen Karel en Lodewijk van die aard, dat geen Engels edelman lang als gezant in Frankrijk blijven kon, wilde hij niet alle eregevoel en vaderlandsliefde volkomen verzaken. Sunderland verliet de

verderfelijke school, waarin hij was opgeleid, listig, buigzaam, schaamteloos, vrij van alle vooroordelen en zonder enige beginselen. Hij was, door familieoverlevering, een cavalier, maar hij had met de cavaliers niets gemeens. Zij waren vol ijver voor de monarchie, en uit beginsel veroordeelden zij allen tegenstand. Nochtans hadden zij kloeke Engelse harten, die wezenlijke dwingelandij nimmer zouden verdragen hebben. Hij daarentegen had een onbesliste en bloot bespiegelende neiging voor republikeinse instellingen, en die neiging was volkomen bestaanbaar met de volmaakte bereidwilligheid om, met van de daad het allergeeftenstigste werktuig van de macht van de willekeur te zijn. Gelijk vele andere volleerde vleiers en onderhandelaars was ook hij veel beter bedreven in de kunst om de karakters van afzonderlijke personen te bestuderen en van hun zwakheden partij te trekken, dan in de kunst om het algemeen gevoelen te onderkennen en het naderen van grote omwentelingen te voorzien. In kuiperijen was hij handig, en zelfs sluwe en ervaren mannen, die uitdrukkelijk voor zijn trouweloosheid gewaarschuwd waren, vonden het moeilijk zijn innemende manieren te weerstaan en geloof te weigeren aan zijn vriendschapsbetuigingen. Maar zijn aandacht was zo geheel op het gadeslaan en het winnen van bijzondere personen gevestigd, dat hij verzuimde de stemming van de natie te onderzoeken. Daardoor misrekende hij zich dan ook deerlijk in al de gewichtigste gebeurtenissen van zijn tijd. Elke belangrijke beweging en omkering van de openbare stemming over iel hem onverhoeds; en de wereld, die niet begrijpen kon, hoe een zo schrander man blind wezen kon voor al wat door de koffiehuisstaatkundigen zo duidelijk erkend werd, schreef somtijds aan verborgen inzichten toe, wat in waarheid blote misslagen waren.

Alleen in kleine bijeenkomsten vertoonden zich zijn uitmuntende bekwaamheden. In het koninklijk kabinet, of in een kleine kring oefende hij grote invloed. Maar aan de raadstafel sprak hij weinig en in het huis van de lords liet hij nooit zijn stem horen.

De vier vertrouwde raadgevers van de kroon ondervonden weldra dat hen stelling moeilijk en haatverwekkend was. De overige leden van de raad morden over een onderscheid, onbestaanbaar met 's konings beloften, en sommigen hunner, met Shaftesbury aan het hoofd, vingen op nieuw in het Parlement een hevige oppositie aan. De onrust, die door de jongste veranderingen enigszins gestild was, werd aldra sterker dan ooit. Het was te vergeefs dat Karel aan het lagerhuis voor de protestantse religie alle waarborgen aanbood, die het zelf had kunnen uitdenken, mits het slechts de orde van de erfopvolging onaangeroerd liet. Men wilde van geen schikking horen. Men wilde de wet van uitsluiting en niets dan die wet. Enige weken dus, nadat de koning openlijk beloofd had, geen stap te zullen doen buiten goedkeuring van zijn nieuwen raad, begaf hij zich naar het huis van de lords, en, zonder zelfs in die raad van zijn voornemen gewaagd te hebben, verdaagde hij het Parlement.

De habeas corpus acte

De dag van die verdaging, de 26^e Mei 1679, is een gedenkwaardige dag in onze geschiedenis: want op die dag verkreeg de *habeas corpus acte* de koninklijke bekrachtiging. Sedert de tijd van het grootcharter waren de bestaande rechtsbepalingen en de persoonlijke vrijheid van de Engelsen nagenoeg dezelfde geweest als tegenwoordig; maar zij waren zonder kracht gebleven, omdat het aan een verbindend stelsel van rechtsvordering ontbrak. Hetgeen vereist werd, was geen nieuw recht, maar een middel tot snelle en grondige afdoening en zulk een middel leverde de *habeas corpus acte* op. De koning zou graag zijn toestemming tot die maatregel geweigerd hebben; maar hij stond op het punt om zich, in het vraagstuk van de erfopvolging, van het Parlement op het volk te beroepen, en 't was te gewaagd in zulk een hachelijk ogenblik een wetsvoordracht te verwerpen, die in de hoogste graad populair was.

Op dezelfde dag werd de drukpers voor een korte tijd vrij. Oudtijds had het hof van de sterrenkamer streng toezicht over de drukpers gehouden. Het lange Parlement had de sterrenkamer afgeschaft, naar ondanks de wijsgerige en welsprekende vertogen van Milton, een censuur ingesteld en in stand gehouden. Kort na de restauratie, was een wet aangenomen, die het drukken van niet goedgekeurde boeken verbood; en men had bepaald dat deze wet tot op het einde van de eerste zitting van het volgende Parlement van kracht zou blijven. Dat ogenblik was nu gekomen, en door de blote verdaging van de huizen maakte de koning de drukpers vrij.

Tweede algemene verkiezingen 1679

Op de verdaging volgde spoedig een ontbinding en nieuwe verkiezingen. De ijver en de kracht van de oppositie hadden thans de hoogste top bereikt. De kreet om de wet van uitsluiting was luider dan ooit; en tegelijk met deze werd een tweede kreet aangeheven, die het bloed van de menigte aan het gisten bracht, maar die door alle verstandige vrijheidsvrienden met zorg en leedwezen gehoord werd. Niet alleen de rechten van de hertog van York, een erkenden papist, maar ook die van zijn twee dochters, oprechte en ijverige protestanten, werden aangevallen. Stoutweg werd verzekerd dat de oudste der natuurlijke zonen van de koning in wettige echt geboren, en de rechtmatige erfgenaam van de kroon was.

Toen Karel nog als balling op het vaste land zwierf, had hij in Den Haag zekere Lucie Walters ontmoet, een uit Wallis afkomstig meisje, zeer schoon, maar bekrompen van verstand en losbandig van zeden. Zij werd zijn beminde, en schonk hem een zoon. Een erkend minnaar zou wellicht getwijfeld hebben; want de dame had verscheiden aanbidders, en men meende dat zij voor geen van hun ongevoelig was. Karel geloofde haar echter op haar woord, en betoonde de kleine James Grofts, gelijk het kind toen genoemd werd, een zo overdreven toegenegenheid als men van die koude en zorgeloze natuur nauwelijks zou hebben kunnen verwachten. Spoedig na de restauratie verscheen de jonge gunsteling te Whitehall, na in Frankrijk de oefeningen geleerd te hebben, die toen als vereisten voor een groot heer beschouwd werden. Hij kreeg een woning in het paleis, pages te van zijn bediening, en mocht een aantal voorrechten genieten, welke tot op die tijd alleen „en prins van den bloede” ten deel vielen. Hij werd, nog zeer jong zijnde, met Anne Scott, erfgename van het doorluchtige huis van Buccleuch, in de echt verbonden. Hij nam de naam van zijn echtgenoot aan, en verkreeg, te gelijk met haar hand, het bezit van haar uitgestrekte erfgoederen. De bezittingen, die hij door dit huwelijk verwierf, werden gewoonlijk op een opbrengst van niet minder dan tienduizend pond sterling 's jaars geschat. Titels en andere begunstiging van meer degelijke aard werden hem kwistig toegedeeld. Hij werd ***Hertog van Monmouth in Engeland***, hertog van Buccleuch in Schotland, ridder van de orde van de kousenband, opperstalmeester, bevelhebber van de eerste afdeling van de lijfwacht, opperrechter van Eyre) bezuiden de Trent, en kanselier van de hogeschool te Cambridge.

[De rechtbank van Eyre, oorspronkelijk slechts belast met de behandeling van zogenaamde kroonzaken (even als de koninklijke rechtbank), werd onder het bestuur van Hendrik II (naar sommiger gevoelen reeds vroeger) ingesteld, om de onderdaan de kosten en moeite van de reizen naar Londen te besparen, bij zaken, die daar hadden moeten bepleit worden.]

Ook scheen hij het volk zijn hoge bestemming niet onwaardig. Zijn gelaatstrekken waren bij uitstek schoon en innemend, zijn aard vriendelijk, zijn manieren beleefd en voorkomend. Schoon hij een losbol was, won hij toch de harten van de Puriteinen; en hoewel het bekend was, dat hij in de schandelijke aanslag op Sir John Coventry de hand had gehad, verwierf hij zonder moeite de vergiffenis van de landpartij. Zelfs strenge

zedemeesters bekenden dat aan zulk een hof degelijke huwelijksrouw nauwelijks verwacht kon worden van iemand, die zelf nog een kind met een ander kind gehuwd was. Zelfs goede vaderlanders waren genegen een vurige jongeling te verschonen, omdat hij een zijn vader aangedane belediging met bovenmatige wraak vergolden had; en de nadelige indruk door zijn losbandige minnarijen en nachtelijke avonturen verwekt, werd weldra door erevolle daden uitgewist.

Toen Karel en Lodewijk hun strijdmacht tegen Holland samentrokken, voerde Monmouth het bevel over de Engelse hulptroepen, die naar het vaste land gezonden werden, en toonde zich een dapper krijgsman en een niet onbekwaam aanvoerder. Bij zijn terugkeer kon hij zich als de populairste man van het gehele rijk beschouwen. Niets werd hem onthouden dan de kroon alleen; en zelfs de kroon scheen niet geheel buiten zijn bereik te zijn. Maar het onderscheid, dat onverstandig genoeg tussen hem en de voornaamste edellieden gemaakt was, had kwade gevolgen na zich gesleept. Nog een kind zijnde was hij uitgenodigd geworden in de auditiezaal de hoed op te zetten, terwijl de Howards en de Seymours met ongedekten hoofde om hem heen stonden. Wanneer vreemde vorsten stierven, had hij over hen rouw gedragen in de lange purperen mantel, dien, met uitzondering alleen van de hertog van York en van prins Rupert, geen onderdaan dragen mocht. Het was natuurlijk dat dit een en ander er toe leidde dat hij zich als wettige vorst van het huis van Stuart beschouwde. Karel was, zelfs in rijper leeftijd nog, de slaaf van het zingenot, en bekommerde zich niet om zijn waardigheid. Het kwam dan ook geenszins ongelofelijk voor, dat hij op twintigjarige leeftijd over de vorm van een huwelijk zou zijn heengestapt, om een dame te winnen, wier schoonheid hem betoverd had, en wier gunst tot geen mindere prijs te verkrijgen was. Toen Monmouth nog een kind was, en de hertog van York nog voor een protestant gehouden werd, verbreidde zich het gerucht in de lande, en zelfs in kringen, die goed onderricht konden zijn, dat de koning Lucie Walters tot zijn vrouw verheven had, en dat, wanneer een ieder het zijne kreeg, haar zoon prins van Wales zou worden. Veel werd er van een zwart kistje gesproken, dat, naar het volksgeloof beweerde, het huwelijksverdrag inhield. Toen Monmouth, hooggeroemd om zijn dapperheid en zijn beleid, uit de Nederlanden teruggekomen was, en de hertog van York als lid van een door de meerderheid van de natie verfoeide kerk bekend stond, kreeg dit ijdele sprookje meer gewicht. Voor de waarheid bestond niet het minste bewijs. Tegen haar gold de plechtige verklaring van de koning, afgelegd in bijzijn van zijn raad, en op zijn bevel aan het volk medegedeeld. Maar de menigte, altijd verzot op romantische avonturen, luisterde gretig naar het verhaal van het geheime huwelijk en van het zwarte kistje. Sommige hoofden van de oppositie handelden bij deze gelegenheid, even als zij ten aanzien van het nog hatelijker verzinsel van Oates gehandeld hadden, en hielpen een waan versterken, waar van de ongegrondheid hun duidelijk geweest moet zijn. De belangstelling van het gepeupel in hem, die het voor de beschermer van de ware godsdienst, en voor de rechtmatige erfgenaam van de Britse troon hield, werd door allerlei kunstgrepen wakker gehouden. Kwam Monmouth 's middernachts te Londen aan, dan werd de nachtwacht van overheidswege gelast de heugelijke tijding in de straten van de City te verkondigen het volk verliet zijn legersteden er werden vreugdevuren ontstoken, vensters verlicht, kerken geopend, en van alle klokkentorens verhief zich vrolijk gelui. Reisde hij, dan werd hij allerwege met geen minder luister en met sterker geestdrift ontvangen, dan zelfs koningen bij plechtige rondreizen door het rijk te beurt viel. Lange treinen van gewapende gentlemen en yeomen begeleidden hem van kasteel tot kasteel. De bevolking van gehele steden stroomde hem te gemoet, om hem te verwelkomen. Kiezers verdrongen elkander om hem heen, ten einde hem de verzekering te geven, dat hun stemmen te van zijn beschikking stonden. Zijn aanmatiging ging zo verre, dat hij niet

slechts de Engelse leeuwen en de Franse lelien in zijn wapen voerde, zonder de dwarsbalk, die, volgens de wetten van het blazoën, daarbij het toeken moest zijn van zijn onwettige geboorte, maar het zelfs waagde het koningszeer aan te raken.

Daarbij verzuimde hij nooit de gelegenheid om de liefde van het volk door allerlei kunstgrepen te winnen. Hij stond als doopgetuige bij de kinderen van de landlieden, nam deel aan alle landelijke oefeningen, toonde zijn behendigheid in het worstelen en batonneren, en won, met laarzen aan, wedlopen tegen lopers met lichte schoenen.

Het is een merkwaardige omstandigheid, dat de hoofden van de protestantse partij in twee van de hachelijkste tijdstippen van onze geschiedenis, dezelfde misslag begaan, en daardoor hun vaderland en hun godsdienst in groot gevaar gebracht hebben. Bij de dood van Eduard VI, lieten zij lady Johanna Grey, zonder enigen schijn van geboorterecht; niet alleen tegen hun vijandin Maria, maar ook tegen Elizabeth, de ware hoop van Engeland en van de hervorming, optreden, zodat de achtingswaardigste protestanten, met Elizabeth aan het hoofd, genoodzaakt waren met de papisten gemene zaak te maken. Op dezelfde wijze randde honderd dertig jaren later een gedeelte van de oppositie, door Monmouth als rechthebbende op de kroon te erkennen, niet alleen de rechten van Jakobus aan, die zij met grond voor een onverzoenlijke vijand van hun geloof en hun vrijheden hielden, maar ook die van de prins en de prinses van Oranje, die door hun stelling, evenzeer als door persoonlijke hoedanigheden, bij voorkeur in aanmerking schenen te komen als verdedigers van alle vrije staatsvormen, en van alle hervormde kerken.

Binnen weinige jaren werd de dwaasheid van deze handelwijze blijkbaar. Vooralsnog echter maakte de populariteit van Monmouth een groot gedeelte van de kracht van de oppositie uit. De verkiezingen vielen ten nadele uit van het hof; de dag, die voor de bijeenkomst van de huizen bepaald was, naderde, en het werd nodig dat de koning enig besluit nam ten aanzien van de gedragslijn, welke hij meende te volgen. Zijn raadslieden bemerkten de eerste zwakke voortekenen van een wisseling in de openbare stemming, en vleiden zich dat hij door de strijd eenvoudig uit te stellen zich de overwinning verzekeren kon. Zonder dus zelfs het gevoelen van de raad van dertigen te vragen, besloot hij het nieuwe parlement te verdagen vóór dat het zijn werkzaamheden begonnen had. Gelijktijdig kreeg de hertog van York, die van Brussel terug gekeerd was, bevel om naar Schotland te vertrekken, en werd aan het hoofd des bewinds van dat koninkrijk geplaatst.

Temple's regeringsplan werd thans zonder omwegen opgegeven, en zeer spoedig vergeten. De geheime raad werd weder op de vorige leest geschoeid. Shaftesbury en zij die zijn staatkunde aanhingen, legden hun betrekkingen neer. Temple zelf trok naar zijn tuin en zijn bibliotheek terug, gelijk in onrustige tijden zijn gewoonte was. Essex verliet het college van de thesaurie en zocht zijn heil bij de oppositie. Halifax echter, door de hevigheid van zijn vroegere bondgenoten verstoord en verontrust, en Sunderland, die nooit een ambt opgaf zoolang hij het kon behouden, bleven in 's konings dienst.

Ten gevolge van de aftredingen, die bij deze gelegenheid plaats vonden, was de weg tot grootheid voor een nieuwe reeks van aspiranten open. Twee staatslieden, die later tot de schitterendste hoogte opklommen, welke een Brits onderdaan bereiken kan, begonnen weldra in hoge mate de aandacht van het publiek tot zich te trekken. Deze ware Lawrence Hyde en Sidney Godolphin.

Lawrence Hyde

Lawrence Hyde was de tweede zoon van de kanselier Clarendon en broeder van de eerste hertogin van York. Hij bezat uitstekende gaven, die door Parlementaire en diplomatische ervaring tot hoger volkomenheid waren gebracht; maar de werkdadige

kracht van zijn bekwaamheden werd door de gebreken van zijn karakter niet weinig verminderd. Schoon diplomaat en hoveling, leerde hij nooit de kunst, zijn gevoel te bedwingen of te verbergen. In voorspoed was hij vol overmoed en grootspraak; leed hij een nederlaag, dan verdubbelde zijn blijkbare ergernis de triomf van zijn vijanden. Er was bitter weinig nodig om zijn drift op te wekken, en was hij eenmaal driftig, dan sprak hij bittere woorden, die hij vergat zodra hij weder tot bedaren was gekomen, maar die anderen jaren lang niet vergeten konden. Zijn vlugheid en zijn doorzicht zouden hem voor de behandeling van zaken in de hoogste mate geschikt hebben gemaakt, ware hij niet al te laatdunkend en lichtgeraakt geweest. Uit zijn geschriften blijkt dat hij veel aanleg voor welsprekendheid bezat; maar zijn grote prikkelbaarheid verhinderde hem zich bij openbare debatten te doen gelden: want niets was zo gemakkelijk als hem te doen opstuiven; en van dat ogenblik af, was hij aan de genade van tegenstanders van veel geringer bekwaamheid dan de zijne, overgeleverd.

In tegenstelling met het merendeel van de voornaamste staatslieden van die tijd, was hij een standvastig, nors en wrokkend partijman, een cavalier van de oude school, een ijverig verdediger van kroon en kerk, en verbitterd tegen republikeinen en non-conformisten. Hij had daardoor een groot aantal persoonlijke aanhangers. De geestelijkheid vooral beschouwde hem als haar oprechten voorstander, en zag zijn gebreken met een toegevendheid door de vingers, die hij waarlijk van die zijde nodig had: want hij dronk sterk, en was hij in woede; wat hem maar al te dikwijls gebeurde, dan vloekte hij als een kruier.

Thans volgde hij Essex aan de thesaurie op. Wij moeten hier opmerken dat het ambt van eersten lord van de thesaurie toenmaals nog niet de belangrijkheid en het aanzien had, die het nu heeft. Was er een lordthesaurier dan was die staatsambtenaar gewoonlijk de eerste minister; maar werd de witte staf aan een commissie toevertrouwd; zo stond de hoofdcommissaris nauwelijks op gelijke lijn met een staatssecretaris. Niet voor de tijd van Walpole werd de eerste lord van de thesaurie als het hoofd van het uitvoerend bewind beschouwd.

Sidney Godolphin.

Godolphin was als page te Whitehall opgegroeid, en had zich reeds vroegtijdig al de buigzaamheid en zelfbeheersing van een ervaren hoveling eigen gemaakt. Hij was arbeidzaam, had een helder hoofd, en was zeer bedreven in alle bijzonderheden van het financiewezen. Elk bestuur vond derhalve in hem een nuttigen dienaar; en in zijne gezindheid of karakter was niets dat deze algemene bruikbaarheid in de weg stond. Steeds wist hij zich nuttig en aangenaam te maken, zonder ooit voorbarig of indringend te zijn, en dit verklaart enigszins de buitengewone voorspoed van Godolphin's loopbaan.

Hij had in verschillende tijdperken met beide de grote staatspartijen medegewerkt; maar hij deelde nimmer in haar driften. Even als de meeste mensen, die voorzichtig van aard en door de fortuin goed bedeed zijn, helde hij sterk over tot ondersteuning van al het bestaande. Hij was afkerig van omwentelingen, en, om dezelfde redenen, ook van tegenomwentelingen. Zijn houding was bijzonder deftig en afgemeten, maar zijn persoonlijke neigingen waren zeer alledaags en beuzelachtig; en het grootste gedeelte van de tijd, die hij aan de staatszaken kon onttrekken, werd in wedrennen, kaartspel en hanengevechten doorgebracht. Hij nam in het college van de thesaurie zijn plaats na Rochester in, en onderscheidde zich door ijver en schranderheid.

Partijstrijd

Voor men het nieuwe Parlement tot afdoening van de zaken bijeen liet komen, verstreek

een geheel jaar, dat blijvende sporen in onze zeden en in onze taal heeft nagelaten. Nimmer waren vóór die tijd staatkundige geschillen met zoveel vrijheid beredeneerd. Nimmer hadden vóór die tijd staatkundige clubs een zo goed geregelde inrichting gehad, en een zo gedachten invloed geoefend. Het vraagpunt van de uitsluiting alleen hield de gemoederen bezig. Al de drukpersen en kansels namen deel in de strijd. Van de ene zijde beweerde men, dat de staatsregeling en de godsdienst van het rijk onder een rooms koning nimmer veilig zouden zijn; van de andere, dat het recht van Jacobus om de kroon te dragen, wanneer het zijn beurt werd, hem door God gegeven was, en zelfs met toestemming van de gehele wetgevende macht niet vernietigd kon worden. Graafschappen, steden en families waren onderling verdeeld. Beleefdheden en gastvrijheid tussen naburen hadden opgehouden. De dierbaarste banden van de vriendschap en des bloeds werden verbroken. Zelfs schoolknapen waren in heftige partijen verdeeld, en de hertog van York zowel als de graaf van Shaftesbury telden ijverige aanhangers op de banken van Westminster zowel als op die van Eton. De schouwburgen daverden van het getier van de vijandige partijen. De pausin Johanna werd door de ijverige protestanten ten tonele gevoerd. Bezoldigde dichters vulden hun prologen en epilogen met loftuitingen op de koning en de hertog. De misnoegden bestormden de troon met smeekschriften, verlangende dat het Parlement onmiddellijk werd bijeengeroepen. De loyalisten zonden adressen in, waarbij de uiterste afschuw werd uitgedrukt van allen, die zich vermeten dorsten de soeverein de wet te stellen. De burgers van Londen kwamen met tienduizenden bijeen om de paus in beeltenis te verbranden. De regering liet Temple Bar door ruitery en Whitehall door geschut bezetten. In dat jaar werd onze taal verrijkt met twee woorden, mob (gepeupel, oploop) en sham (geveinsd, voorgewend), merkwaardige herinneringen aan een tijdperk van onrust en misleiding. De tegenstanders van het hof werden Birminghams, supplianten en uitsluitings-mannen genoemd. Zij, die de partij van de koning kozen, waren anti-Birminghams, verfoeiers en harddravers.

Wigh en Tory

Deze benamingen raakten al spoedig in onbruik; maar in deze tijd werden voor het eerst twee andere spotnamen gehoord, die, hoewel oorspronkelijk als schimpnamen gebezigd; weldra als eernamen aanvaard werden en nog steeds in zwang zijn, die gehoord worden overal waar de Engelse taal gesproken wordt, en die in wezen zullen blijven, zolang de Engelse literatuur bestaat. Het is een merkwaardige bijzonderheid, dat de ene van die schimpnamen van Schotse, de andere van Ierse oorsprong is. In Schotland zowel als in Ierland had wanbestuur benden van vertwijfelden bijeen doen schuilen, wier woestheid door godsdienstige geestdrift verhoogd werd. In Schotland hadden sommige van de vervolgde Covenanters, door verdrukking tot razernij gedreven, onlangs de primaat vermoord, tegen het bestuur de wapenen opgevat, op de troepen van de regering enige voordelen behaald, en waren niet eer ten onder gebracht geworden, voordat Monmouth, aan het hoofd van enige Engelse troepen, hen te Bothwell-Bridge uiteengedreven had. Deze ijveraars waren het talrijkst onder de landlieden van de westelijke laaglanden, die in de volkstaal Whigs genoemd werden. Daardoor werd de naam van Whig aan de Presbyteriaanse ijveraars in Schotland gegeven en op de Engelse partijlieden overgedragen, die zich geneigd betoonden weerstand aan het hof te bieden en de protestantse nonconformisten met toegevendheid te behandelen. De Ierse moerassen boden in dezelfde tijd een schuilplaats aan roomse bannelingen, zeer op hen gelijkende, die later onder de naam van witte jongens bekend werden. Deze mannen werden destijds Torys genoemd. De naam van Tory werd dus aan Engelsen gegeven, die weigerden mede te werken, om een Rooms-katholieke vorst

van de troon te weren.

De woede van de vijandige partijen zou op zich zelf reeds hevig genoeg geweest zijn, maar werd door beider algemene vijand opzettelijk nog meer aangevuurd. Lodewijk ging steeds voort beide, het hof zowel als de oppositie, om te kopen en te vleien. Hij vermaande Karel tot standvastigheid; hij drong bij Jakobus aan dat hij in Schotland een burgeroorlog verwekte; hij vermaande de Whigs niet te wijken, en zich met vertrouwen op de bescherming van Frankrijk te verlaten.

Onder al deze woelingen zou een opmerkzaam toeschouwer reeds hebben kunnen bespeuren, dat de openbare stemming van lieverlede aan het veranderen was. De vervolgingen tegen de Rooms-katholieken werden voortgezet, maar zonder dat telkens veroordelingen op de aanklacht behoeften te volgen. Een nieuw slag van valse getuigen, waaronder een deugniet, genaamd Dangerfield, zich het meest deed opmerken, liep de gerechtshoven af; maar de verzinselen van deze mannen, schoon beter uitgedacht dan die van Oates, vonden nimmer geloof. De jury's waren niet meer zo lichtgelovig als gedurende de panische schrik, die op de moord van Godfrey gevolgd was; en rechters, die, toen de volkswoede ten top was gestegen, haar gediensstigste werktuigen geweest waren, waagden thans een deel van datgene te drukken, wat zij reeds in de beginne gedacht hadden.

Het Parlement 1680

Eindelijk kwam, in Oktober 1680, het Parlement bijeen. De Whigs hadden in het Lagerhuis een zo grote meerderheid, dat de uitsluitingswet, door alle instantiën heen, zonder moeite tot stand kwam. De koning wist nauwelijks op welke leden van zijn eigen kabinet hij staat kon maken. Hyde was zijn tory's gezindheid trouw gebleven, en had de zaak van de erfelijke monarchie standvastig ondersteund. Godolphin echter, die naar rust verlangde, en geloofde dat de rust alleen door toegeeflijkheid hersteld kon worden, wenste dat de wet aangenomen werd. Sunderland, altoos vals en kortzichtig, buiten staat de tekenen van een naderende reactie te onderscheiden, en zeer verlangend de partij te winnen, die hij voor onweerstaanbaar hield, besloot tegen het hof te stemmen. De hertogin van Portsmouth bezwoer haar koninklijke minnaar zich niet blindelings in het verderf te storten. Was er iets, waarbij zijn geweten of zijn eregevoel gemoeid waren, dan was het wel het vraagpunt van de troonsopvolging; maar gedurende enige dagen scheen het dat hij zich zoude onderwerpen. Hij weifelde, vroeg welke som het Lagerhuis hem geven zoude indien hij toegaf, en liet een onderhandeling met de voornaamste Whigs aanknopen. Maar een diep wederzijds wantrouwen, dat sinds vele jaren toenemende was geweest en door Franse kunstgrepen zorgvuldig aangekweekt werd, maakte een schikking onmogelijk. Geen van de partijen wilde de andere enig vertrouwen schenken. De ganse natie richtte, in angstige verwachting, haar ogen op het huis van de lords. De vergadering van de pairs was talrijk. De koning zelf was tegenwoordig. De beraadslaging was langdurig, ernstig, nu en dan onstuimig. Sommiger handen werden aan de degenknop geslagen, op een wijze die de stormachtige Parlementen van Hendrik III en Richard II in herinnering riep. Bij Shaftesbury en Essex voegde zich de trouweloze Sunderland. Maar het genie van Halifax deed allen tegenstand zwichten. Verlaten door zijn voornaamste ambtgenoten, en tegenover een menigte van bekwame bestrijders staande, verdedigde hij de zaak des hertogs van York in mie reeks van redevoeringen, die nog na vele jaren als meesterstukken van logica, van geest en van ware welsprekendheid geroemd werden. Slechts zelden ziet men dat de redekunst verandering brengt in de eindstemming; doch, naar de getuigenis van tijdgenoten, kan men voor zeker houden, dat, bij deze gelegenheid, door de

wegslepende taal van Halifax inderdaad overtuigd menigeen zijn stem anders uitbracht, dan hij voornemens was geweest. De bisschoppen, hun leerstellingen getrouw, ondersteunden het beginsel van het erfopvolgingsrecht en de bill werd met een grote meerderheid van stemmen verworpen.

Dood van Stafford

Bitter gekrenkt door deze nederlaag, zocht de partij, die in het Lagerhuis de overhand had, enige troost in het storten van het bloed van Roomsgezinden. Willem Howard, burggraaf Stafford, waren een van de ongelukkige mannen, die van deelneming aan het complot beschuldigd waren, werd voor de balie van zijn pairs gebracht, en op de getuigenis van Oates en van twee andere valse getuigen, Dugdale en Turberville, aan hoogverraad schuldig verklaard en onthoofd. Maar de omstandigheden, die bij zijn terechtstelling en executie plaats vonden, hadden voor de leiders van de Whigs een nuttige waarschuwing moeten zijn. Een grote en achtenswaardige minderheid van het huis van de lords verklaarde de gevangene voor niet schuldig. De menigte, die weinige maanden te voren, de laatste door de slachtoffers van Oates vóór hun doodstrijd afgelegde verklaringen met hoon en met verwensingen had opgenomen, sprak thans luide het geloof uit dat Stafford een vermoord man was. Toen hij met zijn laatste ademtocht zijn onschuld betuigde, was het antwoord des volks: „*God zegene u, mylord! wij geloven u, mylord*”. Een verstandig toeschouwer zou licht hebben kunnen voorspellen, dat het toen vergoten bloed, weldra ander bloed zou vorderen.

Verkiezing 1681

De koning besloot op nieuw het middel van de ontbinding te beproeven. Een nieuw Parlement werd opgeroepen om in Maart 1681 te Oxford bijeen te komen. Sedert de dagen van de Plantagenets hadden de huizen hun zetel steeds te Westminster gehad, behalve wanneer de pest in de hoofdstad woedde; maar een zo buitengewone stand van zaken scheen buitengewone voorzorgen te vereisen. Werd het Parlement te gewoner plaatse vergaderd, dan kon het Huis der gemeenten zich permanent verklaren en de overheden en de burgers van Londen te hulp roepen. De burgervendels konden opstaan om Shaftesbury te verdedigen, even als zij veertig jaren vroeger opgestaan waren om Pym en Hampden in hun hoede te nemen. De lijfwacht kon overweldigd, het paleis overmeesterd, de koning een gevangene worden in handen van oproerige onderdanen. Te Oxford bestond geen dergelijk gevaar. De Hogeschool was van de kroon toegedaan; en de gentry in de omtrek bestond over het algemeen uit Torys. Hier had derhalve de oppositie meer reden om voor geweld te vrezen dan de koning.

De verkiezingsstrijd was hardnekkig. De Whigs bleven alsnog de meerderheid in het Huis der gemeenten vormen; maar het bleek duidelijk dat de geest van de Torypartij de snelste vorderingen in de lande maakte. Men had mogen verwachten dat de schrandere en wispelturige Shaftesbury de naderende ommekeer voorzien en de schikking niet genomen zout hebben, welke het hof aanbod; maar het schijnt, dat hij zijn vroegere tactiek geheel en al vergeten had. In plaats van maatregelen te treffen, die in het ergste geval zijn terugtocht gedekt zouden hebben, nam hij een stelling in, waarin hij noodwendig overwinnen of bezwijken moest. Wellicht was hem het hoofd, hoe sterk het ook ware, door volksgunst, door voorspoed en door het vuur van de strijd aan het draaien geraakt. Wellicht had hij zijn partij zolang gespoord, tot hij haar niet meer beteugelen kon, zodat hij werkelijk werd voortgesleept door hen, die hij scheen te leiden.

Ontbinding Parlement

De hachelijke dag brak aan. De bijeenkomst te Oxford geleek meer naar een Poolse landdag, dan naar een vergadering van het Engelse Parlement. De Wighleden waren in groten getale vergezeld door hun pachters en bedienden, goed gewapend en bereden, die uitdagende blikken met de koninklijke lijfwachten wisselden. De geringste aanleiding had in deze omstandigheden een burgeroorlog, doen kunnen ontstaan; maar de ene, zo min als de andere partij durfde de eerste slag wagen. De koning bood opnieuw aan alles in te willigen, behalve de uitsluitingswet. Het Lagerhuis had vast besloten niets aan te nemen dan de uitsluitingswet. Binnen weinige dagen werd het Parlement opnieuw ontbonden.

De koning had de zege behaald. De reactie, die begonnen was enige maanden voor dat de huizen te Oxford bijeenkwamen, ging thans met rasse schreden voort. De natie was inderdaad het papisme nog steeds vijandig; maar wie de gehele geschiedenis van de aanslag naging, zag duidelijk in, dat ijver voor het protestantisme tot dwaasheid en tot misdaad had vervoerd, en kon nauwelijks geloven dat men door kindersprookjes overgehaald was om het bloed te eisen van medemensen en van medechristenen. Trouwens de beste koningsgezinden zelfs konden niet loochenen, dat de regering van Karel menigmaal hoogst laakbaar geweest was. maar wie van de aard van zijn betrekkingen met Frankrijk geen zo volkomen kennis droeg als wij doen en zich aan de hevigheid van de Whigs ergerde, telde de belangrijke inwillingen op, die hij in de laatste jaren aan zijn Parlementen gedaan had, en de nog grotere waartoe hij zich bereid had verklaard. Hij had toegestemd in de wetten, waarbij de Rooms-katholieken van het huis van de lords, van de geheime raad, en van alle burgerlijke en militaire ambten werden uitgesloten. Hij had de habeas-corpus-acte aangenomen, en waren er geen nog krachtiger waarborgen gesteld tegen de gevaren, waaraan de staatsregeling en de kerk onder een rooms-katholieken soeverein konden blootstaan, de schuld daarvan lag niet aan Karel, die het Parlement uitgenodigd had om zodanige waarborgen te beramen, maar aan diegenen van de Whigs, die van geen ander redmiddel dan de uitsluitingswet horen wilden. Een enkel punt slechts had de koning zijn volk ontzegd: hij had geweigerd zijns broeders geboorterecht op te heffen; maar bestonden er dan geen goede redenen, om te geloven dat hij door lofwaardige gevoelens tot deze weigering was gedreven? Kon de partijdigheid zelf aan het koninklijk gemoed enig zelfzuchtig oogmerk ten laste leggen? De uitsluitingswet immers verkortte de voorrechten noch de inkomsten van de regerende koning. Door de aanneming van die wet zou hij integendeel, zonder moeite een ruime vermeerdering van zijn eigen inkomsten hebben kunnen erlangen. En wat kon het hem schelen, wie na hem zou regeren? Voorwaar, zo hij voor iemand bijzondere genegenheid koesterde, men wist dat zulks voor de hertog van Monmouth was, veleer dan voor de hertog van York. De natuurlijkste verklaring van het gedrag van de koning scheen derhalve te zijn; dat, hoe zorgeloos zijn aard en hoe zwak zijn zedelijke beginselen ook zijn mochten, hij nochtans te van deze gelegenheid door eer en plichtgevoel geleid werd. En was dit zo, zou dan de natie hem dwingen om te doen wat hij misdadig en schandelijk achtte? Zijn geweten, zelfs door strikt grondwettige middelen, hevige dwang aan te doen, werd door ijverige koningsgezinden onedelmoedig en ongeoorloofd geoordeeld. Maar strikt constitutionele middelen waren niet de enige, waar van de Whigs geneigd waren zich te bedienen. Reeds vertoonden zich tekenen, die het naderen van grote onlusten aankondigden. Mannen, die in de lagen van de burgeroorlog en de republiek een hatelijke. bekendheid erlangd hadden, kwamen uit de duisternis te voorschijn, in welke zij zich, na de restauratie, voor de algemenen haat verborgen hadden, vertoonden overal hun vroegere onbeschaamde en drieste aangezichten, en schenen een tweede regering van de heiligen te verwachten. Een

tweede slag van Naseby, een tweede hooggerechtshof, een nieuwe gewelddenaar op de troon, de lords op nieuw met geweld uit hun raadzaal verdreven, de hogescholen op nieuw gezuiverd, de kerk op nieuw beroofd en vervolgd, de Puriteinen op nieuw aan het roer, dit waren de gevolgen, die de wanhopende staatkunde van de oppositie ten doel scheen te hebben.

Door zulke gevoelens beziel, haastte zich de meerderheid onder de hogere en de middelklassen zich om de troon te scharen. De toestand van de koning had op dit ogenblik veel gelijkheid met dien, waarin zich zijn vader bevonden had, nadat het grote vertoog, de remonstrantie genaamd, aangenomen was. Maar men had de reactie van 1641 in haar voortgang gestuit. Op hetzelfde ogenblik dat zijn volk, na lange vervreemding tot hem terugkeerde, niets liever dan verzoening wensende, had Karel I door een verraderlijke aanranding van de grondwetten van het rijk, het vertrouwen voor altoos verbeurd. Had Karel II een soortgelijke weg ingeslagen, had hij de hoofden van de Whigs op wederrechtelijke wijze in hechtenis genomen en hen voor een onbevoegde rechtbank wegens hoogverraad aangeklaagd, zij zouden hoogstwaarschijnlijk het verloren overwicht herwonnen hebben. Tot zijn geluk werd hij in deze crisis bewogen een uiterst verstandige gedragslijn te volgen. Hij besloot zich aan de wet te houden, maar ze ook op zijn vijanden met de meeste nadruk en zonder enige verschoning toe te passen. Hij was niet verplicht een Parlement bijeen te roepen, alvorens drie jaren verstreken zouden zijn. Geldgebrek drong hem niet. De opbrengst van de belastingen, die hem voor zijn levenstijd toegestaan waren, ging de raming te boven. Hij was met de gehele wereld in vrede. Hij kon zijn uitgaven beperken door het opgeven van de kostbare en nutteloze bezetting van Tanger, en hij mocht op geldelijke hulp van Frankrijk hopen. Hij had derhalve ruimte van tijd en van middelen, om in grondwettige vormen een stelselmatige aanval op de oppositie te doen. De rechters mocht hij naar welgefallen van hun ambt ontzetten: de jury's werden door de sheriffs gekozen, en de sheriffs werden nagenoeg in alle graafschappen van Engeland door hemzelf benoemd. Getuigen van dezelfde soort, als zij die onlangs door hun eed aan een aantal papisten het leven hadden ontnomen, waren bereid de Whigs op gelijke wijze om hals te brengen.

Vervolging tegen de Wighs

Het eerste slachtoffer was College, een lastige en heftige demagoog, van geringe geboorte en slecht opgevoed. Hij was schrijnwerker van beroep, en vermaard als de uitvinder van de protestantse loodknuppel. Hij was te Oxford geweest tijdens het Parlement daar vergaderd was, en werd beschuldigd een opstand bewerkt en een aanval op 's konings lijfwacht beraamd te hebben. Als getuigen traden Dugdale en Turberville tegen hem op dezelfde ereloze personen, die weinige maanden te voren valse getuigenis tegen Stafford afgelegd hadden. Geen uitsluitingsman had kans in de ogen van een jury van landjonkers genade te zullen vinden. College werd veroordeeld. De uitspraak werd door de menigte, die de gerechtszaal te Oxford vulde, met een luid gejuich ontvangen, even barbaars als de kreten, die hij en zijn vrienden gewoonlijk aangeheven hadden, wanneer onschuldige papisten tot de galg gedoemd werden. Zijn ter doodbrenging was het begin van een nieuwe reeks van gerechtelijke moorden, niet minder verfoeilijk dan die, waartoe hij zelf de hand had geleend.

De regering, door deze eerste zege aangemoedigd, richtte thans een aanval tegen een vijand van geheel andere aard. Men besloot Shaftesbury voor het gerecht te brengen door een aanklacht, waarmede zijn leven gemoeid was. Er werden bewijzen vergaard, die, naar men dacht, een beschuldiging van hoogverraad zouden staven. Maar de feiten, die noodzakelijk bewezen moesten worden, zouden in Londen gepleegd zijn. De sheriffs van Londen, door de burgers verkozen, waren ijverige Whigs. Zij stelden een

grote jury van Whigs aan, die de akte van beschuldiging van de hand wees. De grote jury, bestaande uit twaalf tot drieëntwintig personen, wordt alleen bij criminele rechtbanken aangetroffen, en moet onderzoeken of de beschuldigingen gegrond en een nader onderzoek waardig zijn, in welk geval zij de in staat van beschuldigingstelling uitspreekt, wordende daarna de einduitspraak door de bijzondere (speciale) of wel door de kleine (petty) jury gedaan.

Wel verre van 's konings raadslieden te ontmoedigen, noopte deze nederlaag hen veeleer tot een nieuw en nog vermeteler plan. Vermits de handvesten van de hoofdstad hun in de weg stonden, moesten die handvesten uit de weg geruimd worden. Men wendde derhalve voor, dat de City van Londen ten gevolge

van zekere ongeregeldheden, haar stedelijke vrijheden verbeurd had; en er werden bij de koninklijke rechtbank 2) procedures tegen het college van de stedelijke regering ingesteld. De vroeger genoemde court of kings bench, recht doende in alle kwesties die met het Engelse zogenaamde gemene recht (common law) in verband staan. Tot haar werkkring behoren onder andere alle over staatsrechtelijke punten ontstaande rechtsgeschillen, alle misdrijven van staatkundige aard, van hoogverraad tot de minste overtreding of vredebreuk, alle door of tegen colleges of personen gepleegde verongelijkkingen of geweld, bij voorbeeld, mishandeling.

Gelijktijdig werden de wetten, die spoedig na de restauratie tegen de non-conformisten uitgevaardigd waren, en die, zo lang de Whigs de overhand gehad hadden, buiten toepassing gebleven waren, over het gehele koninkrijk met de uiterste gestrengheid ten uitvoer.

Samenzwering van de WIGHS

Nochtans lieten de Whigs de moed niet zakken. Ofschoon in benarde toestand verkerende, vormden zij steeds nog een talrijke en machtige partij; en daar zij in de grote steden en vooral in de hoofdstad veel aanhangers telden, maakten zij een misbaar en een vertoning, geheel buiten verhouding tot hun wezenlijke sterkte. Aangevuurd door de herinnering aan vroegere zegepralen en door het gevoel van de thans heersende verdrukking, gaven zij, zowel van hun macht als van hun grieven, te hoog op. Het was niet in hun vermogen het geval van blijkbare en onbetwistbare noodzakelijkheid te bewijzen, dat alleen het zo hevig middel van verzet tegen een gevestigd bestuur kan wettigen. Welke ook hun vermoedens mochten zijn, zij konden niet bewijzen dat hun soeverein met Frankrijk een verdrag tegen de godsdienst en de vrijheden van Engeland had aangegaan. Wat tot dus verre aan het licht gekomen was, was ongenoegzaam om een beroep op het zwaard te wettigen. Was de uitsluitingswet afgestemd, de lords hadden dit gedaan krachtens een recht dat even oud was als de staatsregeling. Had de lening het Parlement te Oxford ontbonden, hij had dit gedaan uit kracht van een prerogatief, dat nog nimmer betwist was geworden. Had het Hof, sedert de ontbinding, enige harde maatregelen genomen, het had zich daarbij strikt aan de letter van de wet gehouden en dezelfde gedragslijn gevolgd, die onlangs door de oppositie zelf aangewezen was. Had de koning zijn tegenstanders vervolgd, hij had zulks in behoorlijker vorm en voor de bevoegde rechtbanken gedaan. De bewijzen, die thans ten behoeve van de kroon ingebracht werden, waren althans niet minder geloofwaardig dan die, krachtens welke het edelste bloed van Engeland onlangs nog door de oppositie vergoten was. De behandeling, welke een aangeklaagde Whig nu van de rechters, advocaten, sheriffs, jury's en toeschouwers te wachten had, was niet erger dan die, welke de Whigs voor een aangeklaagden papist onlangs nog goed genoeg hadden geacht. Werden de privilegiën van de stad Londen aangetast, dit geschiedde niet door militair geweld, noch ook door enig betwistbaar gebruik van de voorrechten van de

kroon, maar volgens de gewone rechtsgebruiken van Westminsterhall. Geen nieuwe belasting werd op koninklijk gezag geëist, geen wet afgeschaft, de habe-as corpus-acte werd geëerbiedigd, ja zelfs de toetsacte werd gehandhaafd. De oppositie kon derhalve de koning niet van zodanig misbruik van macht beschuldigen, als vereist werd om een opstand te wettigen. En al ware zelfs de verkeerdheid van zijn bestuur nog schreeuwer geweest dan ze was, dan nog zou de opstand misdadig geweest zijn, omdat het bijna zeker was, dat hij niet slagen kon.

De toestand van de Whigs in 1682 verschilde derhalve zeer van die, waarin de rondhoofden veertig jaar te voren verkeerd hadden. Zij, die de wapenen tegen Karel I opvatten, handelden op gezag van een wettig bijeengeroepen Parlement, welk Parlement niet buiten eigen toestemming ontbonden kon worden. De tegenstanders van Karel II waren bijzondere personen. Nagenoeg alle krijgsmiddelen van het rijk, zo te lande als ter zee, hadden ter beschikking gestaan van degenen die zich tegen Karel I hadden verzet. De gehele land en zeemacht van het koninkrijk gehoorzaamde aan de bevelen van Karel II. Het Lagerhuis werd door ten minste de helft van de natie tegen Karel I ondersteund. Maai degenen die geneigd waren Karel II de oorlog aan te doen, waren zeer zeker in de minderheid. Redelijkerwijze kon het dus niet betwijfeld worden, dat zij te kort zouden schieten, zo zij een opstand beproefden. Evenmin kon men er aan twifelen dat het mislukken van hun onderneming alle bezwaren, waarover zij klaagden, nog vergrote zou. De beste staatkunde voor de Whigs was ongetwijfeld deze, dat ze met gelatenheid de tegenspoed. droegen, die het natuurlijk gevolg en de rechtvaardige straf was van hun eigen dwalingen, dat zij de ommekeer in de openbare stemming, die onvermijdelijk plaats zou grijpen, geduldig afwachtten; dat zij de wetten eerbiedigden en zich de onvolkomen, maar geenszins onbeduidende bescherming ten nutte maakten, die de wet van de onschuld verleent. Ongelukkigerwijze sloegen zij een gans andere weg in. Roekeloze en extreme aanvoerdere van de partij ontwierpen en bespraken plannen van tegenstand, en werden door mannen die veel meer geacht waren dan zij, zo niet met verklaarden bijval, dan toch met de schijn van toestemming aangehoord.

Er werd voorgesteld dat te Londen, in Cheshire, te Bristol en te New-Castle gelijktijdig pogingen tot opstand gedaan zouden worden. Men trad in verstandhouding met de misnoegde Presbyterianen van Schotland, die onder de druk van een dwingelandij zuchtten, zoals Engeland, zelfs in de slechtste tijden, nimmer gekend had. Terwijl aldus de leiders van de oppositie plannen van openbaar verzet koesterden, maar alsnog door vrees, of door andere bedenkingen van elke beslissende handeling werden teruggehouden, smeedden sommigen van hun medeplichtigen een aanslag van geheel anderen aard. Woestaards, ontbloot van beginselen of door dweepzucht tot razernij vervoerd, meenden dat het overvallen en vermoorden van de koning en zijn broeder de kortste en doeltreffendste weg was tot handhaving van de protestantse godsdienst en van de vrijheden van Engeland. Plaats en tijd waren aangewezen; en de bijzonderheden van de moord werden dikwerf besproken, zo al niet bepaaldelijk geregeld. Deze aanslag was slechts aan weinigen bekend en werd voor de rechtschappen en menslievende Russell en voor Monmouth, die schoon geen man van het tederste geweten, nochtans voor de schuld van vadermoord met afschuw zou zijn teruggedeinsd, met bijzondere zorg geheim gehouden, zo bestonden er twee complotten, het ene in het andere verborgen, het doel van het grote complot van de Whigs was een gewapende opstand van de natie tegen de regering te verwekken. Het kleiner, gewoonlijk rogenhuiskomplot, (Ryenhouse) genaamd, waarin slechts enige weinige wanhopende mannen betrokken waren, had het vermoorden van de koning en van de vermoedelijke troonopvolger ten doel.

Ontdekking van het Ryenhouse complot

Beide aanslagen werden spoedig ontdekt. Lafhartige verraders haastten zich voor hun eigene veiligheid te zorgen, door alles en meer dan alles aan te brengen, wat in de bijeenkomsten van de partij verhandeld was. Dat slechts een geringe minderheid dergenen, die aan tegenstand dachten, ingang verleend had aan het denkbeeld van een sluipmoord is ten volle uitgemaakt; maar doordat de beide aanslagen ineenvielen, viel het van de regering niet moeilijk ze als van een en dezelfde aard voor te stellen. De gerechte verontwaardiging, door het roggenhuiscomplot verwekt, drukte een tijdlang op de gehele Whigpartij. De koning had nu de handen vrij om volle wraak te vorderen voor jarenlang geleden smaad en vernedering. Shaftesbury intussen was het lot ontkomen, dat hij door veelzijdige ontrouw verdiend had. Hij had ingezien dat de val van zijn partij nabij was, en nadat hij vergeefs getracht had zich met de koninklijke broeders te verzoenen, was hij naar Holland gevlucht, alwaar hij, onder de grootmoedige bescherming van een bestuur, dat hij zwaar verongelijkt had, ten grave was gedaald. Monmouth smeekte zijns vaders vergiffenis af, en vond genade, maar gaf al spoedig nieuwe aanstoot, en achtte het raadzaam zich in vrijwillige ballingschap te begeven. Essex kwam in de Tower door eigen hand om het leven. Russell, die aan geen overtreding schuldig schijnt te zijn geweest, waarop de naam hoogverraad paste, en Sidney, van wiens schuld geen wettig bewijs geleverd kon worden, werden onthoofd, in spijt van wet en gerechtigheid. Russell stierf met de moed van een Christen, Sidney met die van een stoïcijn. Enige handelende personen van minderen staatkundige rang werden naar de galg verwezen. Velen verlieten het land. Er werden ontelbare vervolgingen voor het niet aangeven van verraad, op grond van laster en samenzwering ingesteld. Schuldigverklaringen werden van torygezinde jury's gemakkelijk verkregen, en strenge straffen door hoofse rechters uitgesproken. Met deze vervolgingen ten criminele gingen burgerlijke rechtsoverredingen gepaard, die weinig minder te vrezen waren. Er werden aanklachten ingesteld tegen personen, die de hertog van York gehoord hadden; en de klager eiste en verkreeg zonder moeite de toekenning van schadevergoedingen, die gelijk stonden met veroordelingen tot eeuwigdurende gevangenisstraf. De koninklijke rechtbank besliste dat de vrijheden van de City van Londen aan de kroon verbeurd waren. Vol overmoed door deze grote overwinning, ontzag het bestuur zich niet de vrijheidsbrieven van andere door Whiggezinde overheden bestuurde corporatiën. aan te randen, die gewoon geweest waren Whiggezinde leden in het Parlement te kiezen. De ene stad na de andere werd genoodzaakt afstand van haar privilegiën te doen; en er werden nieuwe charters verleend, die allerwege het overwicht van de Torys verzekerden.

Deze maatregel, hoe laakbaar ook, had evenwel de schijn van wettigheid. Tevens ging hij gepaard met een handeling, die ten doel had de bezorgdheid te stillen, waarmede vele welgezinde mannen de troonsbestijging van een rooms soeverein te gemoet zagen. De prinses Anna, jongere dochter uit het eerste huwelijk van de hertog van York, trad in het huwelijk met George, een prins uit het rechtzinnige huis van Denemarken. De Torystische gentry en geestelijkheid mochten zich nu vleien dat de kerk van Engeland terdege beveiligd was, zonder dat enige wijziging in de erfopvolging vereist werd. De koning en zijn vermoedelijke erfgenaam waren nagenoeg van dezelfde leeftijd. Beiden naderden de ouderdom. 's Konings gezondheid was goed. Het was dus waarschijnlijk dat Jakobus, zo hij ooit de troon beklom, toch slechts korten tijd regeren zou. Na zijn regering deed zich het aangename vooruitzicht op van een lange reeks van protestantse soevereinen.

De onbeperkte vrijheid van drukpers was voor de overwonnen partij van weinig of geen nut; want de stemming van de rechters en jury's was van die aard dat geen schrijver,

die door het bestuur om laster of hoon vervolgd werd, enige kans had om vrij te komen. Vrees voor straf deed dus al wat de censuur had kunnen doen. Inmiddels daverden de kansels van redevoeringen tegen de zonde van muiterij. De verhandelingen, in welke Filmer hem eerde dat erfelijk despotisme de door God ingestelde regeringsvorm; en dat het beperkte koningschap een verderfelijke ongerijmdheid was, waren onlangs verschenen en door een groot gedeelte van de Torypartij gunstig opgenomen. Op dezelfde dag dat Russell ter dood werd gebracht, verklaarde de hogeschool te Oxford in een plechtige openbare handeling zich voor deze vreemde stellingen, en beval zij dat de staatkundige werken van Buchanan, Milton en Baxter op de voorpleinen van de academiegebouwen openlijk zouden verbrand worden.

Aldus aangemoedigd, waagde de koning eindelijk de grenzen te overschrijden, die hij gedurende enige jaren in het oog had gehouden, en de duidelijke letter van de wet te schenden. De wet zeide dat tussen de ontbinding van het ene, en de bijeenroeping van het andere Parlement niet meer dan drie jaren zouden verlopen. maar nadat sedert de ontbinding van het Parlement, dat te Oxford bijeen geweest was, drie jaren verlopen waren, werden geen brieven van oproeping tot nieuwe verkiezingen uitgevaardigd. Deze inbreuk op de staatsregeling verdient te meer afkeuring, omdat de koning weinig reden had een ontmoeting met het Parlement te mezen. De graafschappen waren over het algemeen aan zijn zijde, en in vele kiesvlekken, waar de Whigs onlangs nog geheerst hadden, had zich de stemming zo gewijzigd, dat er geen twijfel bestond, of zij zouden enkel aanhangers van het hof verkiezen.

Invloed van de hertog van York in Schotland

Weinig tijd daarna werd de wet op nieuw geschonden, om de hertog van York te believen. Die vorst was, zowel uit: hoofde van zijn godsdienst als van de hardheid en stroefheid van zijn aard, zo impopulair, dat men het nodig geoordeeld had, hem gedurende de tijd van de Parlementsdebatten over de uitsluitingswet, op de achtergrond te houden, ten einde zijn openbaar optreden van de partij, die hem van zijn geboorterecht trachtte te beroven, niet in de hand zou werken.. Hij was derhalve met het bestuur van Schotland belast geworden, waar de woeste oude dwingeland Lauderdale ten grave neigde. Zelfs Lauderdale werd nu overtroffen. De regering van Jakobus werd door hatelijke wetten, door barbaarse straffen en door vonnissen gekenmerkt; welker onrechtvaardigheid, zelfs in die tijden, nimmer geëvenaard werd. De Schotse geheime raad was bevoegd om staatsgevangenen op de pijnbank te brengen. Maar de aanblik daarvan was zo afgrijselijk, dat zelfs de laagste en hardvochtigste hovelingen in allerijl de raad verlieten, zodra de dwanglaarzen werden aangebracht. De raadzaal was somtijds geheel leeg en men zag zich eindelijk genoodzaakt, uitdrukkelijk voor te schrijven, dat de leden bij zodanige gelegenheid hun zetels niet zouden verlaten. De hertog van York scheen echter, gelijk men opmerkte, behagen te vinden in een schouwspel dat sommige van de slechtste mensen van die tijd niet zonder medelijden en ontzetting konden aanzien. Hij kwam niet slechts naar de raad, wanneer de pijnbank gebezigd zou worden, maar sloeg ook de doodsangst van de lijdens gade met dezelfde soort van belangstelling en welgevallen, waarmede een merkwaardige wetenschappelijke proefneming beschouwd wordt. Op die wijze bracht hij te Edinburgh de tijd door; totdat de uitkomst van de strijd tussen het hof en de Whigs niet meer twijfelachtig was. Toen keerde hij naar Engeland terug; maar de toetsacte sloot hem nog steeds van alle openbare ambten uit; en de koning achtte het in 't eerst ook niet raadzaam een wet te verkrachten, die de grote meerderheid van zijn getrouwste onderdanen als een van de voornaamste waarborgen van hun godsdienst en hun burgerlijke rechten beschouwde. Toen echter uit een reeks van proefnemingen gebleken was, dat de natie het geduld had, om bijna

alles te verdragen wat de regering de moed had te doen, waagde Karel ten gevatte van zijn broeder over de wet heen te stappen. De hertog hernam zijn zetel in de raad, en belastte zich op nieuw met de leiding van de zeezaken.

Deze inbreuken op de grondwetten verwekten, wel is waar, enig gemor onder de gematigde Tory's, en werden zelfs door 's konings ministers niet eenstemmig goedgekeurd. Halifax, thans markies en lord geheimzegelbewaarder, was sedert de eersten dag dat de Tory's door zijn hulp de overhand verkregen hadden, begonnen zich tot Whig te bekeren. Zodra de uitsluitingswet afgestemd was geworden, had hij bij het huis van de lords er op aangedrongen maatregelen te nemen tot keuring van het gevaar, waaraan de vrijheid en de godsdienst van de natie onder de volgende regering zouden kunnen blootstaan. Thans verontrustte hem de hevigheid van de reactie, die, in geen geringe mate, zijn eigen werk was. Hij gaf zich geen moeite om de verachting te verhelen, welke de slaafse leerstellingen van de hogeschool van Oxford hem inboezemden. Hij verfoeide het verbond met Frankrijk. Hij keurde de langdurige tussenpozen tussen de Parlementsvergaderingen af. Hij betreurde de strengheid, waarmede de overwonnen partij behandeld werd. Hij, die het gewaagd had, Stafford onschuldig te noemen, tijdens de Whigs de overhand hadden, waagde het thans, nu zij overwonnen en hulpeloos waren, aan Russen zijn voorspraak te lenen. Bij een van de laatste raadszittingen, die Karel bijwoonde, had een merkwaardig voorval plaats. Het charter van Massachusetts was verbeurd, en nu ontstond de vraag: op wat wijze de kolonie in het vervolg geregeerd zou worden. Het algemeen gevoelen van de raad was, dat de gehele, zo wetgevende als uitvoerende macht aan de kroon zou moeten verblijven. Halifax verzette zich daartegen, en sprak met veel nadruk tegen het onbeperkt monarchale en vóór het vertegenwoordigingsstelsel. Het was dwaas, zeide hij, te geloven, dat een uit Engels bloed gesproten en met Engelse gevoelens bezielde bevolking zich het gemis van Engelse instellingen lang getroosten zou. Het leven, riep hij uit, zou van alle waarde ontbloot zijn in een land, waar vrijheid en eigendom van de genade van één enigen willekeuriger heerser zouden moeten afhangen. De hertog van York deed deze taal in hevige gramsap ontsteken, en hij bracht zijn broeder onder het oog, hoe gevaarlijk het was een man in het bestuur te houden, die van de slechtste beginselen van Marvell en van Sidney doordrongen scheen te zijn.

Sommige nieuwere schrijvers hebben Halifax gelaakt, omdat hij in het ministerie bleef, terwijl hij de wijze afkeurde, waarop zeewet de inwendige als de buitenlandse aangelegenheden des lande bestuurd werden. maar dit verwijt is ongegrond. Men moet inderdaad in aanmerking nemen dat destijds het woord ministerie, in de zin, die wij er aan hechten, niet bekend was. De zaak zelf bestond nog niet; want zij behoort tot het tijdperk, waarin het Parlementair bestuur ten volle gevestigd is. Tegenwoordig vormen de voornaamste dienaren van de kroon één lichaam. Men onderstelt dat zij in vriendschappelijk vertrouwen met elkander verkeren en het eens zijn, ten aanzien van de voorname beginselen, waarnaar het uitvoerend bewind gevoerd zal worden. Ontstaat er enig gering geschil van gevoelen tussen hen, het wordt licht vereffend; maar bijaldien een van hun in een of ander meer belangrijk vraagpunt van de overigen verschilt, dan wordt het zijn plicht af te treden. zo lang hij zijn ambt behoudt wordt hij aansprakelijk geacht, zelfs voor handelingen, die hij aan zijn ambtgenoten ontraden heeft. In de zeventiende eeuw waren de hoofden van de verschillende takken van bestuur door geen zodanige solidariteit gebonden. Elk van hun werd voor zijn eigen handelingen, voor het gebruik dat hij van zijn eigen ambtszegel maakte, voor de documenten die hij tekende, voor de raad die hij de koning gaf, aansprakelijk gehouden. Geen staatsman werd verantwoordelijk geacht voor hetgeen hij niet zelf gedaan of waartoe hij anderen niet genoopt had. Wachtte hij er zich voor zijn bemiddeling te lenen aan hetgeen verkeerd

was, en raadde hij ten beste, wanneer zijn gevoelen gevraagd werd, dan was hij vrij van alle blaam. Had hij zijn ambt neergelegd, omdat zijn raad niet gevolgd werd in zaken, die niet bepaaldelijk, zijn; eigen departement aangingen, had hij: bij voorbeeld het admiraliteitscollege verlaten, omdat de financiën in wanorde waren, of de commissie van de thesaurie, omdat de buitenlandse aangelegenheden van het; koninkrijk in geen bevredigende toestand verkeerden, men zou dit als een overdreven nauwgezetheid beschouwd hebben. Het was derhalve volstrékt niet vreemd de hoogste staatsambten op een en hetzelfde tijdstip door mannen bezet te zien, die evenzeer uit elkander liepen als Pulteney ooit van Walpole of Pitt van Fox verschild hebben.

Lord Guildford

De gematigde en grondwettige raadgevingen van Halifax werden, hoezeer dan ook zwak en schroomvallig, door Francis North, lord Guildford, ondersteund, die onlangs tot grootzegelbewaarder was benoemd. Het karakter van Guildford is uitvoerig beschreven door zijn broeder Roger North, een uiterst onverdraagzaam Tory, een uiterst gemaakt en pedant, schrijver maar die al de kleine omstandigheden, welke op het karakter der mensen enig licht werpen, meteen nauwlettend oog gadesloeg. Het verdient opmerking dat deze levensbeschrijver, schoon hij onder de invloed der sterkste broederlijke vooringenomenheid stond, en blijkbaar door de wens gedreven werd,, om een vlelend beeld te ontwerpen, de lordzegelbewaarder evenwel niet anders dan als de laagste van de mensen kon afschilderen. Nochtans waren Guildfords geestvermogens helder, zijn vlijt groot; met vrucht had hij letteren en wetenschappen, en met nog groter vrucht adel rechtsgeleerdheid beoefend. Zijn gebreken waren zelfzucht, lafhartigheid en laagheid. Voor de invloed van vrouwelijke schoonheid was hij niet ongevoelig, en ook niet afkerig van bovenmatig wijngenot. Maar wijn noch schoonheid konden de omzichtige en schriële losbol ooit tot een enkele vlaag van onbedachtzame edelmoedigheid vervoeren. Ofschoon van edele afkomst, verschaftte hij zich bevordering in zijn loopbaan door erelozes kuiperijen bij allen die in de gerechtshoven enigen invloed hadden. Hij werd opperrechter van het gerechtshof voor burgerlijke gedingen (court of common pleas), en heeft in die betrekking enige van de schandelijkste gerechtelijk moorden helpen bedrijven, die in onze geschiedboeken vermeld staan. Hij had genoeg doorzicht om van de aanvang af te zien dat Oates en Bedloe bedriegers waren; maar het Parlement en het land waren sterk opgewonden; de regering had aan de drang van de omstandigheden toegegeven. North was de man niet, die uit liefde tot rechtvaardigheid en tot menselijkheid een goede betrekking in de waagschaal gelegd zonde hebben. In dezelfde tijd dus dat hij in het geheim een grondige wederlegging van het verdichtsel van de roomsen aanslag schreef, betuigde hij in het openbaar, dat de waarheid van het verhaal zo duidelijk was als de zon aan de hemel, en schaamde zich niet, van de rechterlijke zetel de ongelukkige Rooms-katholieken, die voor hem gebracht werden, op aanklachten, waarmede het leven gemoeid was, door barse woorden en gebaren te overbluffen. Hij had eindelijk de hoogste rechterlijke waardigheid verworven. Maar een rechtsgeleerde, die na vele aan zijn beroepsarbeid gewijde jaren, zich in hoger leeftijd voor het eerst met staatkunde inlaat, munt zeer zelden als staatsman uit, en Guildford maakte geen uitzondering op deze regel. Hij was inderdaad zo zeer overtuigd van hetgeen hem ontbrak, dat hij de beraadslagingen zijner ambtgenoten over buitenlandse aangelegenheden nooit bijwoonde. Zelfs in vraagpunten, die tot zijn eigen ik behoorden, was zijn gevoelen in de raad van minder gewicht dan dat van enigen grootzegelbewaarder ooit gehad had. maar zo ver zijn invloed reikte, bezigde hij dien, wanneer zijn moed niet te kort schoot, tot handhaving van de wetten.

De voornaamste tegenstander van Halifax was Lawrence Hyde, die onlangs tot graaf van Roehester was verheven geworden. Van alle Tory's was Rochester de onverdraagzaamste en de onverzoenlijkste. De gematigde leden van zijn partij klaagden dat alle ambten en gunsten, waarover de thesaurier te beschikken had, aan schreeuwende ijveraars ten deel vielen, wier enige aanspraak op bevordering dáárin bestond, dat zij bestendig op het verderf van de Whigs hun glazen leegden, en vreugdevuren ontstaken om de uitsluitingsbill te verbranden. De hertog van York, wier een gezindheid, die zowel met de zijne strookte, welgevallig was, schonk zijn zwager een hartstochtelijke en onwrikbare ondersteuning.

De pogingen, welke door de wedijverende ministers aangewend werden, om elkander de voet te lichten, hielden het hof in gestadige onrust. Halifax drong de koning om een Parlement bijeen te roepen, een algemene amnestie te verlenen, de hertog van York alle aandeel in de regering te ontnemen, Monmouth uit de ballingschap terug te laten komen, met Lodewijk te breken, en met Holland een nauw verbond te sluiten, geschoeid op de beginselen van de Triplealliantie. De hertog van York, daarentegen, duchtte de bijeenkomst van een Parlement, beschouwde de overwonnen Whigs met onverminderde haat, vleide zich steeds nog dat het, veertien jaren geleden, te Dover beraamde ontwerp ten uitvoer gebracht kon worden, hield zijn broeder dagelijks voor ogen hoe verkeerd het was, iemand die in zijn hart republikeins was, het geheim zegel te laten behouden, en beval Rochester voor de betrekking van lordthesaurier ten sterkste aan.

Terwijl de twee partijen aldus worstelden, hield Godolphin, omzichtig zwijgend en werkzaam, zich tussen haar onzijdig. Tegen beide kuispe Sunderland, met zijn gewone, nimmer rustende trouweloosheid. Hij was met ongenade uit zijn ambt ontzet geworden, omdat hij voor de uitsluitingswet gestemd had, maar had door gebruik te maken van de goede diensten van de hertogin van Portsmouth en door kruipende onderwerping aan de hertog van York, zijn vergiffenis verworven en was thans weder secretaris van staat.

Staatkunde van Lodewijk

Lodewijk was ook in genen dele nalatig of werkeloos. Alles begunstigde op dat ogenblik zijn ontwerpen. Hij had niets van het Duitse rijk te vrezen, dat toen aan de Donau tegen de Turken kampte. Holland kon zonder bondgenoten niet wagen zich tegen hem civet te stellen. Hij had derhalve onbeperkte vrijheid om zijn erezucht en zijn overmoed bot te vieren. Bij nam Dixmuiden en Kortrijk. Hij beschoot Luxemburg. Hij dwong de republiek Genua tot de allervernederendste onderwerping. Frankrijks macht steeg destijds tot een hoger toppunt, dan ze voor of na die tijd, in de tien eeuwen, die van de regering van Karel de Grote tot op die van Napoleon verlopen zijn, ooit bereikt heeft. Het viel moeilijk te zeggen, waar zijn veroveringen zonden eindigen, zo Engeland slechts in een staat van afhankelijkheid gehouden kon worden. Het voornaamste oogmerk van het hof van Versailles was dus de bijeenroeping van een Parlement en de verzoening van de Engelse partijen te verhinderen. Tot dat einde, werden omkoppingen en beloften evenmin gespaard als bedreigingen. Karel werd nu eens door de hoop op geldelijke ondersteuning geveleid, dan weder bang gemaakt door dat hem aangezegd werd, dat de geheime artikelen van het verdrag van Dover openbaar gemaakt zouden worden, indien hij de huizen bijeen riep. Verscheiden geheimraden werden omgekocht; en hoewel vruchteloos, ook pogingen aangewend om Halifax te winnen. Toen men hem onomkoopbaar bevonden had, werd alle list en invloed van het Franse gezantschap aangewend, om hem uit zijn ambt te drijven; maar zijn fijn vernuft en zijn overige menigvuldige begaafdheden hadden hem zijn gebied zo aangenaam gemaakt, dat deze aanslag faalde.

Halifax vergenoegde zich niet met een verdedigende houding. Openlijk beschuldigde

hij Rochester van oneerlijkheid. Er werd een onderzoek ingesteld. Men bevond dat de staat door het slecht bestuur van de eersten lord van de thesaurie veertig duizend pond verloren had. Tengevolge van deze ontdekking moest hij niet alleen alle hoop op de witte staf opgeven, maar werd hij ook van het beheer van de financiën ontzet, om de hogere, maar minder voordelige betrekking van lordpresident van de geheime raad te gaan bekleden. „Ik heb wel eens iemand van de trap af zien schoppen”, zei Halifax, „maar mylord Rochester is de eerste persoon, die ik ooit de trap zag op schoppen.” Godolphin, thans pair, werd eerste commissaris van de schatkist.

De strijd echter duurde nog steeds voort. Het einde hing geheel en al van Karels wil af, en Karel kon tot geen beslissing komen. In zijn verlegenheid beloofde hij iedereen de vervulling van zijn wensen. Hij zou Frankrijk trouw blijven; hij zou met Frankrijk breken; hij wilde nooit weder een Parlement bijeen zien; hij zou onmiddellijk de oproepingsbrieven voor de Parlementsverkiezingen doen uitvaardigen. De hertog van York verzekerde hij, dat Halifax uit het ambt verwijderd zou worden, en aan Halifax beloofde hij, de Hertog naar Schotland te zullen zenden. In het openbaar nam hij de schijn van onverzoenlijke verbolgenheid tegen Monmouth aan, en in het geheim zond hij hem betuigingen van onveranderlijke liefde. Hoe lange ‘s konings weifelingen nog voortgeduurd zouden hebben, indien zijn levensdraad niet plotseling afgebroken was, en wat ten laatste zijn besluit geweest zou zijn, daarover kan men slechts gissingen maken.

Dood Karel II

In de aanvang van 1685, en terwijl de vijandige partijen angstige naar zijn beslissing uitzagen, stierf hij, en werd er een nieuw verschiet geopend. In weinige maanden tijd wisten de buitensporigheden, door het bestuur begaan, de indruk uit die de buitensporigheden van de oppositie op de openbare stemming gemaakt hadden. De hevige reactie, die de Wighpartij neergeworpen had, werd door een nog heviger terugkeer in een tegenovergestelde richting vervangen; en onmiskenbare tekenen duiden aan, dat de grote strijd tussen de prerogatieven van de kroon en de rechten van het Parlement weldra tot een eindbeslissing zouden gebracht worden.

Het overlijden van koning Karel II trof de natie op het onverwachtst. Zijn lichaamsgestel was van nature sterk en scheen niet onder uitspattingen geleden te hebben. Hij had altoos, zelfs onder het najagen van vermaken, zijn gezondheid gespaard; en zijn gewoonten lieten een lang leven en een krachtige ouderdom verwachten. Hoe traag ook bij alle gelegenheden, die inspanning van de geest vorderden; was hij daarentegen vlug en volhardend wanneer het lichaams oefeningen gold. In zijn jeugd was hij als kaatsspeler beroemd geweest, en nu, bij het klimmen van zijn jaren, was hij nog steeds een onvermoeid wandelaar. Zijn gewone tred was zo vlug, dat zij, die de eer van zijn persoonlijke omgang genoten, hem moeilijk konden bijhouden. Hij stond vroeg op, en bracht gewoonlijk drie of vier uren daags in de vrije lucht door. Des ochtends, als het gras van St. Jamespark nog glinsterde van dauwdroppels, kon men hem onder de hoge bomen zien omzwerven, zich met zijn hazewindjes vermaken en zijn eendjes graan toewerpen; en dit won hem de genegenheid van de lagere volksklasse, die altijd graag de uitspanningen van de Groten gadeslaat.

Maar tegen het einde van het jaar 1684 werd hij door een lichte aanval, zo men meende van jicht, belet, om naar gewoonte uit te gaan. Hij bracht nu de ochtenden in zijn laboratorium door, waar hij zich onledig hield met proefnemingen over de eigenschappen van het kwik.

Zijn gemoedsstemming scheen door het zittende leven geleden te hebben; immers hij had geen bekende redenen tot onvergenoegdheid. Zijn rijk was rustig; hij had geen

dringend gebrek aan geld; hij was machtiger dan hij tot dusverre geweest was. De staatspartij, die hem lang gedwarsboemd had, was onder de voet gebracht, en toch was de opgeruimdheid, die hem in tegenspoed altoos tot steun verstrekt had, in die tijden van voorspoed verdwenen. Een beuzeling was nu in staat de veerkrachtige geest te ontstemmen, die eenmaal aan nederlagen, ballingschap en gebrek weerstand had geboden. Hij gaf menigmaal zijn oplopendheid lucht door gebaren en woorden, die men niet licht verwacht zou hebben van een man, die zich voorheen altijd door zijn opgeruimde aard en zijn fijne manieren zo zeer had onderscheiden. Maar niemand dacht nog dat zijn gestel wezenlijk zwaar geschokt was.

Zelden had zijn paleis vrolijker of ergerlijker schouwspel opgeleverd dan op de avond van zondag de eerste Februari 1685. Verscheiden deftige personen, die, volgens het gebruik van die tijden, zich naar het hof hadden begeven, om hun opwachting bij hun soeverein te maken, en er op gerekend hadden, dat althans op zulk een dag de uiterlijke welvoeglijkheid aldaar zou worden in acht genomen, voelden zich door verbazing en afgrijzen aangegrepen. In de grote galerij van Whitehall, een bewonderenswaardig gedenkteken van de praalzucht van het geslacht van de Tudors, verdrong zich een menigte luidruchtige gisten en spelers.

De koning zat daar te keuvelen en te dartelen met drie vrouwen, wier bekoorlijkheden en ondeugden drie natiën tot roem en schande tevens strekten. Barbara Palmer, hertogin van Cleveland, was niet meer in de bloei van de jeugd, maar droeg nog sporen van die fiere, zinnelijke schoonheid, welke twintig jaren vroeger alle mannenharten veroverde. Ook de hertogin van Portsmouth was daar, aan wier zachte, kinderlijke gelaatstrekken Franse levendigheid nog meer bekoorlijkheid bijzette. Hortensia Mancini, hertogin van Mazarin, nicht van de grote kardinaal, voltooide het drietal. Reeds vroeg was zij uit Italië, haat geboorteland, naar het Franse hof gebracht, waar haar oom in blakende gunst stond. Die macht, gevoegd bij haar bekoorlijkheden, hadden haar toen een aantal van de doorluchtigste aanbidders verschaft. Karel zelf had, tijdens zijn ballingschap, maar te vergeefs, om haar hand aangehouden. Alle gaven van de natuur en van de fortuin schenen over haar uitgestort, De weelderige schoonheid van het zuiden schitterde op haar gelaat; zij had een vlugge geest, bevallige manieren, een verheven rang, een onmetelijk vermogen; maar haar ontembare driften hadden al deze zegeningen voor haar in rampen doen verkeren. Zij had de last van een ongelukkig huwelijk ondragelijk gevonden, was, met achterlating van haar groot vermogen, haar echtgenoot ontvlucht, en had haar verblijf in Engeland gevestigd, nadat zij Rome en Sardinië van haar avonturen had doen gewagen. Haar huis werd bij voorkeur gezocht door mannen van vernuft en van de pret, die zich haar vlogen van beledigende overmoed en haar wrevel lieten welgevallen, ten einde haar gunst of een plaats aan haar tafel te verwerven. In haar gezelsap vergaten Boehester en Godolphin de drukkende staatszorgen. Daar ook vonden Barillon en St. Evremond enige vergoeding voor hun langdurige verbanning uit Parijs. De geleerdheid van Vossius, het vernuft van Waller waren er dagelijks op uit haar ijdelheid te voeden en haar de tijd te korten. Maar haar krank gemoed had krachtiger opwekking nodig, en zocht die in liefdesavonturen, in het kaartspel en in Ierse brandewijn.

Terwijl Karel met deze drie sultanes dartelde, werden door de Franse page van Hortensia, een schoon jongeling, wiens zangkunst in Whitehall bewonderd en met talloze geschenken van prachtige klederen, rijpaardjes en guinjes beloond werd, liefdeademende liederen voorgedragen. Een twintigtal hovelingen zaten, in het kaartspel verdiept, om een grote tafel geschaard, die met hopen goud bedekt was.

Nu reeds had de koning geklaagd dat hij zich niet geheel wel gevoelde. Aan de avonddis ontbrak het hem aan eetlust. In de daaropvolgende nacht was zijn slaap onrustig; maar

daags daarna stond hij, als naar gewoonte, vroeg op.

Diezelfde ochtend werd sedert enige dagen door de strijdende partijen in zijn raad met angstige verwachting te gemoet gezien. De twist tussen Halifax en Rochester scheen van de beslissing nabij: Halifax, die zijn mededinger reeds van het beheer van de schatkist had weten te verdringen, had, daarmee niet voldaan, bovendien aangenomen te bewijzen, dat deze zich in van die mate aan ontrouw of nalatigheid in het beheer van de financiën had schuldig gemaakt, dat hij met ontslag uit 's lande dienst behoorde gestraft te worden. Reeds fluisterde men hier en daar dat de lord president van de geheime raad, wellicht vóór het aanbreken van de nacht, in de Tower zou zitten. De koning had beloofd deze aangelegenheid te zullen onderzoeken. De dag van de tweede Februari was daarvoor bepaald geweest, en aan verscheiden beambten van het financiewezen was gelast om op die dag met hun boeken tegenwoordig te zijn.

Maar er was een nog groter lotwisseling nabij. Nauwelijks had Karel zijn bed verlaten, toen de aanwezige personen bespeurden dat hij onduidelijk sprak en dat zijn gedachten schenen te dwalen. Als gewoonlijk waren verscheiden personen van rang bijeengekomen om hun vorst te zien scheren en kleden. Hij deed een poging om zich met hen op de hem eigen luchtige wijze te onderhouden; maar zijn akelige blikken onthutsten en verschrikten hen. Weldra kreeg zijn aangezicht een loodkleur, de ogen draaiden hem in het hoofd, hij slaakte een kreet en viel in de armen van Thomas, lord Bruce zoon van de graaf van Ailesbury. Een geneesheer die belast was met de bewaring van de smeltkroezen en distilleertoestellen van de koning, bevond zich toevallig bij de hand. Hij had geen lancet bij zich, maar opende een ader met een pennenmes. Het bloed vloeide rijkelijk, maar de koning bleef buiten kennis.

Hij werd op zijn rustbed gelegd en de hertogin van Portsmouth lag, een korte tijd, met de vertrouwelijkheid van een echtgenote over hem heen gebogen. Maar de droevige mare had zich weldra verspreid. De koningin en de hertogin van York snelden naar de kamer van de koning. En de geliefde minnares was genoodzaakt zich naar haar eigen vertrekken terug te begeven. Deze vertrekken had haar minnaar driemaal doen afbreken en driemaal herbouwd, om aan haar luimen te voldoen. Het haardgereedschap zelf was van massief zilver. Men had een aantal keurige schilderijen, die eigenlijk aan de koningin toebehoorden, naar de kamers van de minnares overgebracht. Buffetten stonden er, zwaar bevracht met rijk bearbeid zilverwerk. In de nissen waren kasten en kabinetten samengebracht, meesterstukken van Japans lak- en inlegwerk. De wandtapijten, eerst kortelings uit de Parijse werkplaatsen gekomen, vertoonden, in kleuren welke geen Engels tapijtwerk kon evenaren, prachtig gevederde vogels, landschappen, jachtpartijen, de heerlijke terrassen van St. Germain, de standbeelden en fonteinen van Versailles. Te midden van al deze, ten koste van eer en deugd verworven pracht, gaf de ongelukkige vrouw zich over aan een vlaag van droefheid, die wij, willen we rechtvaardig zijn, niet enkel aan zelfzucht mogen toeschrijven.

De poorten van Whitehall, die gewoonlijk steeds voor ieder open stonden, werden nu gesloten. Bekende personen echter konden nog toegang verkrijgen. Weldra verdrong zich de menigte in de voorzalen en galerijen; en zelfs de kamer van de patiënt was bezet door een aantal pairs, leden van de geheime raad en vreemde gezanten. Al de uitstekendste geneeskundigen van Londen werden opgeroepen. De verbittering, uit staatkundige geschillen voortgesproten, was destijds nog zo sterk, dat men de aanwezigheid van enige Whigsgezinde geneesheren als een zeer bijzondere omstandigheid aanmerkte. Een Roomsgezind doctor, Thomas Short genaamd, wijd vermaard om zijn kunde, was mede vertegenwoordigd. Verscheiden van de voorgeschreven recepten zijn bewaard gebleven. Een van die recepten is door veertien doctoren ondertekend. Men deed de zieke sterke aderlatingen. Zijn hoofd werd met een

heet ijzer gebrand. Een walgelijk vlugzout, uit menselijke schedels getrokken, werd hem met geweld ingegeven. Hij herkreeg zijn bewustzijn, maar bleef blijikbaar in hoogst gevaarlijke toestand verkeren.

De koningin bleef een tijdlang onvermoeid bij hem. De hertog van York verliet zijn broers bed niet. De primaat en vier andere bishoppen bevonden zich destijds te Londen. Zij bleven de gehele dag te Whitehall en waakten 's nachts om beurten in de kamer van de koning. De tijding van zijn ziekte verspreidde droefheid en ontsteltenis door de hele hoofdstad. Immers zijn goedaardigheid, zijn voorkomende manieren hadden de liefde van een groot gedeelte des volks gewonnen, en zelfs zij, die hem het minst genegen waren, gaven aan zijn beginselloze lichtzinnigheid de voorkeur boven de stroeve en sombere dweepzucht van zijn broer.

In de ochtend van Donderdag de 5 Februari, deelde de London Gazette de tijding mee dat zijn Majesteit zich beter bevond, en dat de geneesheren het gevaar geweken achtten. In alle kerken werden de klokken geluid, en in de straten en op de pleinen voorbereidselen tot vreugdevuren gemaakt. Maar in de loop van de avond vernam men dat de zieke weer ingestort was, en dat de doctoren alle hoop hadden opgegeven. De stemming van het publiek was zeer opgewonden, maar er bestond geen de minste neiging tot oproer. De hertog van York, die reeds het geven van de nodige bevelen op zich had genomen, overtuigde zich dat de hoofdstad in volmaakte rust verkeerde, en dat zijn troonsbestijging zonder stoornis zou plaats hebben, zodra zijn broeder overleden zou zijn.

De koning leed zeer veel en klaagde dat een inwendig vuur hem scheen te verteren. Maar hij verdroeg zijn lijden met een standvastigheid, die niet tot zijn weke en smartschuwend aard scheen te behoren. De aandoening van zijn echtgenoot, bij het zien van zijn lijden, was zo groot, dat zij ten laatste in onmacht viel en bewusteloos naar haar vertrek werd gebracht. De aanwezige prelaten hadden hem, sedert het eerste ogenblik van zijn ziekte, vermaand om zich op zijn einde voor te bereiden. Zij achtten het nu hun plicht, hem met nog meer aandrang toe te spreken.

William Sancroft, aartsbisschop van Canterbury, een rechtschapen en godsdienstig man, hoewel van enigszins bekrompen inzichten, veroorloofde zich grote vrijmoedigheid. „Thans is het tijd, zeide hij; „om rondborstig te zijn; want, Sire, gij staat op het punt om „voor een Rechter te verschijnen, die geen aanzien des persoons kent.” De koning gaf volstrekt geen antwoord.

Thomas Ken, bisschop van Bath en Wells, beproefde nu het vermogen van zijn overredingskracht. Hij was een man van grote begaafdheid en geleerdheid, hoogst gevoelig en van onbesmette deugd. Zijn doorwrochte prozageschriften zijn reeds lang vergeten; maar zijn morgen- en avondgezangen worden nog dagelijks in duizenden huisgezinnen gehoord. Hoewel, gelijk de meeste leden van zijn stand, ijverig monarchaalgezind, was hij nochtans geen vleier. Alvorens hij bisschop werd had hij de eer van zijn stand gehandhaafd, door zijn weigering om, toen het hof te Winchester was, Eleonore Gwynn in het huis te laten wonen, dat hem daar tot ambtswoning diende. De koning was wijs genoeg om een zo onafhankelijke geest te ontzien. Van alle prelaten mocht hij Ken het beste lijden. Maar vruchteloos wendde de goede bisschop nu zijn gotische welsprekendheid aan. Zijn plechtige en aandoenlijke vermaning maakte zulk een diepe indruk op de harten van de omstanders, dat sommigen van hun hem van dezelfde geest vervuld waanden, waarmede destijds Nathan en Elia zondige vorsten tot berouw vermaand hadden. Maar Karel bleef onbewogen. Hij maakte, wel is waar, geen zwarigheid toen de 'ziekentroost' werd voorgelezen; maar op de dringende vragen van de geestelijken antwoordde hij slechts, dat het hem leed deed zo hij iets misdreven had. Evenzo liet hij toe dat, volgens de voorschriften van de Anglicaanse kerk, de absolutie

over hem werd uitgesproken, maar toen hem de verklaring werd afgevergd, dat hij stierf in het geloof aan de leer van die kerk, scheen hij niet te horen wat er gezegd werd, en niets kon hem bewegen om het avondmaal uit de handen van de bisschoppen aan te nemen. Een tafel met brood en wijn werd bij het bed gebracht, maar vergeefs. Nu eens zeide hij dat er geen haast bij was, dan weer dat hij zich te zwak gevoelde.

Velen schreven deze ongevoeligheid aan ongodsdienstigheid toe, anderen weder aan die wezenloosheid, die menigmaal de dood voorafgaat. Maar er bevonden zich enkele personen in het paleis, die de ware oorzaak beter kenden. Karel had van de Anglicaanse kerk nooit oprecht toebehoord. Zijn gemoed had lang gewiefeld tussen de stellingen van Hobbes en die van het pausdom. Was hij gezond en wel te moede, dan placht hij tot de spotters te behoren; in zijn weinige ernstige ogenblikken was hij Roomsgezind. De hertog van York was dit bekend, naar deze had het nu te druk met de zorg voor zijn eigen belangen. Hij had de buitenhavens doen sluiten, en afdelingen van de lijfwacht op verschillende punten van de City geposteed. Hij had ook de halfverstijfde hand van de stervende koning een akte doen tekenen, waarbij enige, slechts voor de tijd van 's konings leven aan de kroon bewilligde rechten voor de tijd van drie jaren verpacht werden.

Al deze zorgen hadden de aandacht van Jakobus zozeer ingespannen, dat hij, hoewel gewoonlijk vervuld van ontijdige en onbescheiden ijver om proselieten voor zijn kerk te winnen, niet eens bedacht, dat zijn broer in gevaar was van te sterven, zonder de laatste sacramenten deelachtig te zijn geworden. Dat verzuim moet nog meer verwondering baren, als men in aanmerking neemt dat de hertogin van York, op verzoek van de koningin, reeds op de eerste morgen van 's konings ziekte, de wenselijkheid betoogd had om de bijstand van de geestelijkheid in te roepen. Karel verkreeg die bijstand ten laatste door een geheel andere bemiddeling, dan die van zijn Godvruchtige echtgenoot en schoonzuster. Een leven, in ijdelheid en ondeugd doorgebracht, had evenwel de hertogin van Portsmouth nog niet van alle godsdienstig gevoel ontbloot, evenmin al van die teerhartigheid, die de roem van haar geslacht uitmaakt.

De Franse gezant, Barillon, die naar het paleis gekomen was om naar de koning te vragen, ging ook haar opzoeken. Hij vond haar in de grootste droefheid verzonken. Zij leidde hem naar een geheime kamer, waar zij haar gehele hart voor hem opende. „Ik heb u,” zei zij, „iets van het hoogste aanbelang toe te vertrouwen. Ware het bekend dan zou mijn hoofd in gevaar zijn. De koning is eigenlijk een trouw en oprecht Roomsgezinde; maar hij zal sterven zonder met de kerk verzoend te zijn. Zijn slaapkamer is vol protestantse geestelijken. Ik kan er niet binnentreden zonder ergernis te geven. De hertog denkt alleen aan zichzelf. Spreek gij met hem. Herinner hem dat het heil van zijn ziel op het spel staat. Hij is nu de gebieder. Hij kan de kamer doen ruimen. Ga nu dadelijk, of het wordt te laat.”

Barillon spoedde zich naar de slaapkamer, nam de hertog ter zijde, en kweet zich van de boodschap van de minnares. Het geweten van Jakobus ontwaakte. Hij sidderde alsof hij uit de slaap gewekt was, en betuigde dat niets ter wereld hem zou weerhouden om de heilige plicht te vervullen, die reeds te lang was uitgesteld geworden. Verschillende plannen werden nu besproken en verworpen. Eindelijk beval de hertog aan de omstanders, dat ze wat ruimte zouden maken, boog zich vervolgens over het bed heen, en fluisterde de koning iets in, dat geen van de aanschouwers verstaan kon, en hetgeen zij vermoedelijk voor een vraag aangaande staatszaken hielden.

Karel antwoordde met hoorbare stem „Ja, ja, van ganser harte.” Behalve de Franse gezant, begreep geen van de aanwezigen, dat de koning zijn wens uitsprak om in de schoot der Roomse kerk te worden opgenomen.

„Wilt u dat ik een priester breng?” vroeg de hertog.

„Doe dat broeder”, antwoordde de zieke; „doe het om Gods wil, en verlies geen tijd. Maar nee; gij zult u in gevaar stellen.”

„Al kost het mij het leven,” hervatte de hertog, „een priester zal ik u brengen.”

Doch voor zulk een doel, met de vereiste spoed een priester te vinden, was geen gemakkelijke taak. Want naar de toenmalige wet, was het aannemen van een bekeerling tot de Roomse kerk een misdaad, waarmede lijf en leven gemoeid waren. De graaf van Castel Melhor; een Portugees edelman, die, door staatsonlusten uit zijn geboorteland verdreven, bij het Britse hof gastvrij was opgenomen geworden, bood aan een biechtvader te gaan zoeken. Hij wendde zich tot diegenen van zijn landslieden, die tot het hof van de koningin behoorden, maar hij bevond dat niet een van de geestelijken van haar gevolg het Engels of Frans genoeg machtig was, om de koning de biecht af te nemen. De hertog en Barillon wilden juist naar de Venetiaanse minister om een geestelijke zenden, toen zij vernamen dat een monnik van de orde van de Benedictijnen, met name John Huddleston, zich toevallig te Whitehall bevond. Deze man had na de slag van Worcester, met groot lichaamsgevaar, ‘s konings leven gered, en was uit die hoofde, sedert het herstel van het koningschap, steeds een bevoorrecht persoon geweest. In de strengste proclamaties, die tegen pausgezinde priesters gericht werden, toen valse getuigen de natie jegens hen hadden verbitterd, was Huddleston met name uitgezonderd geworden. Graag was hij bereid om zijn leven ten tweeden male voor zijn vorst in de waagschaal te stellen, maar één zwaarigheid bleef nog bestaan. De goede monnik was zo onwetend, dat hij niet wist wat hij, bij een zo allergewichtigste gelegenheid, zeggen moest. Maar door tussenkomst van Castel Melhor kreeg hij enige wenken van een Portugees geestelijke, en aldus onderwezen werd hij langs een geheime trap naar boven geleid door Chiffinch, een vertrouwd bediende, die, zo men enig geloof mag hechten aan de hekelschriften van die tijd, wel eens bezoeken van een geheel andere aard langs dezelfde weg was bevorderlijk geweest. De hertog gebood toen, in naam van de koning, aan alle aanwezigen, dat zij de kamer zenden verlaten, met uitzondering van Lewis Duras, graaf van Feversham, en van John Granville, graaf van Bath. Beide deze lords waren belijders van de protestantse religie; maar Jakobus meende hen te kunnen vertrouwen. Feversham, een Fransman van hoge geboorte en neef van de grote Turenne, bekleedde een hoge rang in het Engelse leger en was kamerheer van de koningin. Bath was opperkamerheer.

‘s Hertogs bevelen werden opgevolgd en zelfs de geneesheren vertrokken. De achterdeur werd toen geopend en pater Huddleston trad binnen. Een mantel bedekte zijn gewijde kleding en zijn geschoren kruin was onder een grote pruik verborgen.

„Sire,” sprak de hertog, „deze goede man heeft eenmaal uw leven gered. Thans komt hij om uw ziel te redden.” —

„Hij is welkom,” antwoordde Karel met flauwe stem. Huddleston vervulde zijn taak beter dan men verwacht zou hebben. Hij knielde naast het bed neder, hoorde de biecht aan, verleende de absolutie en diende het laatste oliesel toe. Hij vroeg vervolgens of de koning het heilig avondmaal wenste te ontvangen.

„Voorzeker,” antwoordde Karel; „zo ik die gunst niet onwaardig ben.” De hostie werd binnen gebracht. Karel spande zijn zwakke krachten in, om zich op te richten, en daarvoor neer te knielen. De priester verzocht hem stil te blijven liggen, en verzekerde hem, dat God de onderwerping van de wil aannemen en die van het lichaam niet vorderen zou. De koning had zoveel moeite om het brood door te slikken, dat het nodig werd de deur te openen, ten einde een glas water te vragen. Toen de plechtigheid geëindigd was, hield de monnik de boeteling een crucifix voor, hem vermanende om in zijn laatste ogenblikken het lijden des Verlossers te gedenken, waarop hij eindelijk afscheid nam.

Dit alles had ongeveer drie kwartier geduurd, en de hovelingen, die zich in het voorvertrek bevonden, hadden elkander in die tijd hun vermoedens al fluisterende en door veelbetekenende gebaren medegedeeld. De deur werd eindelijk weder geopend, en de menigte vulde op nieuw de kamer van de stervende.

Het was nu laat in de avond. De koning scheen door het gebeurde zeer verlicht te zijn. Zijn onechte kinderen werden aan zijn bed gebracht, de hertogen van Grafton, Southampton en Northumberland, zonen van, de hertogin van Cleveland, de hertog van St. Alban, zoon van Eleonore Gwynn, en de hertog van Richmond; zoon van de hertogin van Portsmouth. Karel sprak zijn zegen over allen uit, maar betoonde de grootste teerheid aan Richmond. Slechts één ontbrak, die daar had moeten zijn. De oudste en meest beminde zoon was een zwervende balling. Zijn vader sprak zijn naam niet eens uit.

In de loop van de nacht beval Karel de hertogin van Portsmouth en haar zoon ten dringendste in de zorg van Jakobus aan; „en laat ook,” voegde hij daar goedgehartig bij, „mijn arme Nelly geen gebrek lijden.”

De koningin zond Halifax, om haar afwezigheid te verontschuldigen. Zij was, zeide zij, al te ongesteld om haar plaats bij des konings bed te hernemen, en zij vroeg hem vergeffenis voor al het verdriet dat zij hem ooit onwetend mocht hebben aangedaan.

„Zij mij vergeffenis vragen,” riep Karel uit; „die arme vrouw, ik bid van ganser harte om de hare.”

De dageraad begon te lichten door de vensters van Whitehall, en Karel verzocht de aanwezigen om de gordijnen ter zijde te schuiven, opdat hij nog eenmaal het daglicht mocht zien. Hij deed ook opmerken, dat het tijd was om een klok op te winden, die dicht bij zijn bed stond. Deze kleine bijzonderheden werden nog lang daarna in herinnering gebracht, omdat zij buiten allen twijfel stelden, dat hij in het volle bezit van zijn geestvermogens was, toen hij het Rooms-katholiek geloof beleed. Ten laatste verontschuldigde hij zich bij allen, die de gehele nacht aanwezig waren geweest, voor de moeite, die hij hun veroorzaakt had. Hij was, zeide hij, een verbazend lange tijd stervende geweest; maar hij hoopte dat zij hem ten goede zouden houden. Dit was de laatste flikkering van die allerinnemendste wellevendheid, die zo menigmaal het vermogen had gehad om de gevoeligheid van een te recht vertoornde natie weg te toveren.

Kort na het aanbreken van de dag verloor de stervende vorst zijn spraak. Voor tien uur 's ochtends had hij het gebruik van de zintuigen verloren. Vele duizenden hadden zich ter kerk begeven om de ochtenddienst bij te wonen. Toen het gebed voor de koning gelezen werd, deed een luid gesnik en gekerm horen hoe innig zijn volk met zijn toestand bewogen was.

Vrijdag, de 6 Februari, ten twaalf ure, blies hij, zonder enige doodstrijd, de laatste adem uit.

Zie Clarkes Leven van Jakobus II, 1, 746; Orig. mem.; Barillons depêche van de 8—18 Februari 1685; Dépêches van Citters, van 3—13 en 6—16 Februari; Huddlestons Verhaal; Brieven van Philips, tweeden graaf van Chesterfield, 277 Oorspronkelijke brieven van Sir H. Ellis, eerste reeks III; 333; tweede reeks IV, 74; Handschrift van Chaillot; Burnet 1, 606; Evelyns Dagboek, 4 Februari 1684. Welwoods Gedenkschriften, 140; Norths Leven van Guildford, 252; Onderzoek, 648; Hawkins, Leven van Ken; Drydens Threnodia Augustalis; Sir H. Halfords Verhandeling over de dood van voorname personen. Zie ook een fragment van een brief, geschreven door lord Bruce, lang nadat hij graaf van Ailesbury was geworden, en dat is afgedrukt

in het Europeesch magazijn van April 1795. Ailesbury noemt Burnet een bedrieger. Nochtans zal geen onbevooroordeeld en verstandig lezer tegenstrijdigheden vinden in zijn verhaal en dat van Burnet.

Ik heb in het Indisch museum, en ook in de bibliotheek van het koninklijk instituut een merkwaardig gedrukt stuk gezien, inhoudende een verhaal van de dood van Karel. Het bevindt zich in de verzameling van Somers. De schrijver was blijkbaar een ijverig Roomsgezinde en moet zijn berichten uit goede bronnen hebben kunnen putten. Ik ben zeer geneigd om te geloven, dat hij rechtstreeks of middellijk met Jakobus zelf in aanraking is geweest. Geen naam is voluit geschreven, maar de initialen zijn, op ene enkele plaats na, volkomen goed te begrijpen. Daar wordt namelijk gezegd dat de H. v. Y. door P. M. A. C. F. aan de plicht herinnerd werd die hij jegens zijn broeder in acht te nemen had. Ik moet bekennen buiten staat te zijn laatstgenoemde letters te ontcijferen. Sir Walter Scott heeft mede, maar te vergeefs, naar een oplossing gezocht. (1848). Sedert de eerste uitgave van dit werk in het licht is verschenen, heb ik van verschillende kanten allerlei vernuftige verklaringen van die geheimzinnige vijf letters ontvangen, maar mijns inziens is: tot dusverre de ware oplossing niet geleverd. (1850). Ik betwijfel nog steeds of het raadsel voldoende is opgelost, maar de meest waarschijnlijke vertolking is een, die met enkele wijzigingen, ongeveer in dezelfde tijd door mij zelf en enige andere personen gevonden werd. Ik geloof te moeten lezen: Pere Manscele, a Cordelier Friar." Mansuele, a Cordelier, was toen ter tijde biechtvader van Jakobus. Het was dus in de eerste plaats Mansueles roeping Jakobus te herinneren aan de vervulling van een heiligen plicht, die te lang reeds was verwaarloosd. De schrijver van het bedoelde stuk zal het minder voegzaam hebben geacht ter algemene bekendheid te brengen dat een ziel, welke door verscheiden ijverig katholieken van de verdoemenis werd prijs gegeven, door de moedige liefde van een zondige vrouw aan het eeuwig verderf was ontruikt. Het is das geenszins, vreemd dat hij een verdichte naam, die èn de schijn voor zich had èn tevens stichtelijk was, verkozen zal hebben boven een; die ongetwijfeld grote ergernis zou hebben gegeven. (1856).

Men zou moeten denken dat geen handelingen der geschiedenis zo volkomen te onzer kennis hadden moeten komen, dan die, welke bij het sterfbed van Karel II hebben plaats gevonden. Wij bezitten verscheiden berichten, geschreven door personen die zelf in zijn vertrek tegenwoordig zijn geweest. Wij bezitten verscheiden verhalen geschreven door personen, welke, ofschoon zij geen ooggetuigen waren, evenwel de gunstigste gelegenheden gehad hebben, om van ooggetuigen berichten te erlangen. Nochtans zal ieder, die het mocht beproeven deze aanzienlijke massa van bouwstoffen tot een samenhangend verhaal te ordenen, ondervinden dat zulks een moeilijke taak is. Inderdaad, zelfs Jakobus en zijn echtgenoot konden het omtrent sommige bijzonderheden niet eens worden, toen zij aan de nonnen van Chaillot deze gebeurtenis verhaalden. De koningin zeide dat de protestantse bisschoppen hun vermaningen vernieuwden, nadat Karel de laatste sacramenten had ontvangen. De koning zei dat niets van die aard had plaats gevonden.

, Voorzeker," hervatte de koningin, „gij hebt het mij gezegd." —

„Het is onmogelijk dat ik het u gezegd heb, antwoordde de koning, „want er heeft niets van die aard plaats gehad.”

Het is zeer te betreuren dat sin Henry Halford zich zo weinig moeite heeft gegeven om zich van de feiten te vergewissen, waarover hij zijn oordeel heeft te boek gesteld. Hij schijnt geen kennis te hebben gedragen van het bestaan van de verhalen van Jakobus, van Barillion en van Huddleston.

Daar ik bij deze gelegenheid voor het eerst de briefwisseling van de Hollandse

gezanten bij het Engelse hof aanhaal, zo moet ik alsnu melden dat een reeks van hun dépêches, van de tijd van de troonsbestijging van Jakobus tot op die van zijn vlucht, een van de meest belangrijke gedeelten van de verzameling van Macintosh vormt. De latere dépêches, tot op de instelling van het nieuwe bestuur in Februari 1689, heb ik mij uit 's Hage verschaft. De Hollandse archieven zijn tot dus ver veel te weinig geraadpleegd geworden. Zij bevatten een schat van bijzonderheden, van het hoogste belang voor elke Engelsman. Zij zijn in voortreffelijke orde en aan de zorg van beambten toevertrouwd, wier voorkomendheid, dienstvaardigheid en ijver voor de belangen van de letterkunde niet genoeg geprezen kunnen worden. Ik wens bij deze aan de heren De Jonge en De Zwaan mijn erkentelijkheid ten krachtigste uit te drukken.

Destijds placht de geringere volksklasse, door heel Europa, maar nergens meer dan in Engeland, de dood van vorsten, — en vooral wanneer die vorst bemind en het overlijden onverwacht was, — aan de afschuwelijkste en snoodste sluipmoord te wijten. Zo was Jakobus I beschuldigd geworden dat hij prins Hendrik vergiftigd had. zo had men Karel I beschuldigd dat hij Jakobus I had vergiftigd. Evenzo werd, tijdens de republiek, bij het overlijden van de prinses Elizabeth, te Carisbrook, luide beweerd dat Cromwell zich vernederd had tot het begaan van de zinneloze en laaghartige schanddaad, om schadelijke middelen onder het voedsel van een jong meisje te mengen, schoon er geen denkbare beweeggrond aanwezig was, waarom hij haar zou hebben willen benadelen. Weinige jaren later werd door velen de rasse ontbinding van het lijk van Cromwell zelf, aan de uitwerking van dodelijk gift toegeschreven, dat hem in zijn medicijn zou zijn toegediend.

Het kon bijna niet missen, of de dood van Karel II moest soortgelijke geruchten verwekken. Herhaaldelijk was de openbare aandacht, door sprookjes van roomse complotten tegen zijn leven, misbruikt geworden. Veler vermoedens waren dus, vooraf reeds, zeer tot achterdocht gestemd, en er bestonden enige noodlottige omstandigheden, welke hen, die in deze stemming verkeerden, het plegen van een gruweldaad konden doen vermoeden. De veertien doctoren, die over 's Konings toestand raadpleegden, weerspraken elkander en zichzelf. Sommigen van hun achtten zijn toeval van epileptische aard, en meenden dat het dienstig was hem te laten uitslapen. De meerderheid echter noemde het een beroerte, en pijnigde hem, gedurende enige uren, als een Indiaan aan de martelpaal. Vervolgens besloot men zijn ziekte een koorts te noemen, en hem kinabast toe te dienen. Maar een van de geneesheren protesteerde tegen deze behandeling, en verzekerde van de koningin, dat de koning onder de handen van zijn collega's dood zou blijven. Verschil en weifeling, anders niet, was van zulk een menigte raadgevers te wachten. Maar de besluiteloosheid van de grote meesters van de geneeskunst deed velen onder het volk het niet onnatuurlijke denkbeeld opvatten, dat de ziekte een buitengewone oorsprong had. Er bestaat grond om te geloven dat Short, die, schoon bekwaam in zijn vak, nochtans een zenuwachtig en grillig man schijnt geweest te zijn, en wiens hoofd waarschijnlijk ontsteld was door vrees voor de hatelijke aantijgingen, waaraan hij, als Rooms-Katholieke, meer dan anderen blootstond, werkelijk een vreselijke argwaan in zijn geest voelde opkomen. Het kan derhalve niet bevreemden dat talloze sprookjes onder het volk verspreid werden en geloof vonden. 's Konings tong was ter grootte van een rundertong gezwollen. In zijn hersenen had men een verzamelde hoeveelheid vergif gevonden. Er waren blauwe plekken op zijn borst. Er waren zwarte vlekken op zijn schouders. Er was iets in zijn snuifdoos gedaan. Er was iets in het door hem gebruikte vleesnat gemengd, en wel in zijn lievelingsgerecht, eieren en ambergrijs. De hertogin van Portsmouth had hem met een kop chocolade, de

koningin had hem met een schotel gedroogde poeren vergiftigd.

Zulke verhalen moeten bewaard blijven, want zij leren ons de mate van verlichting en deugd kennen en het geslacht, dat ze gretig aanhoorde. Dat in ons tijdvak nimmer enig gerucht van dezelfde aard onder ons geloof heeft gevonden, zelfs dan niet als personen van wier leven de duurste belangen afhing, voor onvoorziene aanvallen van ziekte bezweken, is gedeeltelijk toe te schrijven aan de vooruitgang van de genees en scheikunde, gedeeltelijk echter ook, naar men vertrouwen mag, aan de ontwikkeling van het gezond verstand van de natie en van haar gevoel voor recht en menselijkheid.

Aanspraak van Jakobus II

Toen alles voorbij was, begaf Jakobus zich van het sterfhuis naar zijn kabinet, waar hij, gedurende een kwartier alleen bleef. Inmiddels vergaderden de leden van de geheime Raad, die in het paleis waren. De nieuwe koning verscheen en nam zijn plaats in boven aan de raadstafel. Hij begon zijn regering, volgens het gebruik, met een aanspraak aan de raad.

“Hij betuigde zijn droefheid over het pas door hem geleden verlies, en beloofde dat hij trachten zou de vorige regering te evenaren, ten aanzien van de buitengewone zachtheid, waardoor zij zich onderscheiden had. Hij wist, zeide hij, dat men hem beschuldigd had, naar willekeurige macht te haken. Maar dit was niet de enige onwaarheid die men nopens hem had uitgestrooid. Hij had besloten, het bestaande bestuur van de kerk, evenzeer als dat van de staat, te handhaven. Hij wist dat de kerk van Engeland bij uitnemendheid loyaal was. Het zou derhalve steeds zijn zorg zijn haar te ondersteunen en te verdedigen. De Engelse wetten, dit wist hij, waren toereikend om hem tot zo groot een koning te maken als hij slechts kon wensen. Hij zou van zijn eigen rechten geen afstand doen, maar ook die van anderen zou hij eerbiedigen. Hij had in vroeger dagen zijn leven gewaagd, om het vaderland te verdedigen, en zou thans nog, wanneer het gold ‘s lands vrijheden te handhaven, voor niemand onderdoen.”

Deze redevoering was niet, zo als heden ten dage bij soortgelijke gelegenheden, door de raadgevers van de soeverein met alle omzichtigheid opgesteld. Zij was de niet voorbereide uitdrukking van de gevoelens van de nieuwe koning, in een ogenblik van grote opgewondenheid. De leden van de raad barstten in een luid gejuich van vreugde en dankbaarheid uit. De lordpresident, Rochester, gaf, namens zijn ambtsbroeders, de hoop te kennen, dat zijner majesteits zo hoogst welkome verklaring openbaar gemaakt zou worden. De solliciteurgeneraal, Heneage Finch, bood zijn diensten als schrijver aan. Hij was een ijverig staatskerksgezinde en daardoor zeer verlangende, dat er blijvende aantekening gehouden werd van de genadige beloften, welke zo even geuit waren geworden. „Deze beloften,” zeide hij, „hebben zulk een diepe indruk op mij gemaakt, dat ik ze woord voor woord herhalen kan.” Hij had al spoedig zijn verslag opgesteld. Jakobus las het, keurde het goed, en beval het openbaar te maken. In latere tijd zeide hij, dat hij zonder voldoende overleg tot deze stap was overgegaan, dat zijn onvoorbedachte uitdrukkingen aangaande de kerk van Engeland te sterk geweest waren, en dat Finch met een behendigheid, die destijds zijn aandacht ontging, die uitdrukkingen nog versterkt had.

Jakobus II, de koning, was door langdurig waken en door velerlei hevige aandoeningen uitgeput. Hij begaf zich thans ter rust. De leden van de geheime Raad keerden, na hem eerbiedig tot aan zijn slaapvertrek te hebben begeleid, naar hun zetels terug en vaardigden de nodige bevelen uit voor de plechtigheid van de uitroeping.

De lijwacht stond onder de wapenen; de herauten verschenen in hun prachtige wapenrokken, en hun optocht vond zonder enige stoornis plaats. In de straten werden

volle wijnvaten opengestoken, en alle voorbijgangers uitgenodigd om op de gezondheid van de nieuwe koning te klinken. Evenwel, schoon hier en daar kreten gehoord werden, het volk was niet vrolijk gestemd. In veler ogen stonden tranen, en in gans Londen was bijna geen dienstmeid te vinden, die zich niet, ter eer van koning Karel, een stukje rouwkrip had weten te verschaffen.

De begrafenisplechtigheid gaf stof tot bittere aanmerkingen. Zij zou inderdaad een vermogend adellijk onderdaan nauwelijks waardig zijn geacht. De Tory's laakten in zachte bewoordingen de zuinigheid des nieuwen konings; de Whigs staken de draak met dit gemis van natuurlijk gevoel, en de vurige Covenanters van Schotland riepen zegevierend uit, dat de vloek, vanouds over goddeloze regenten uitgesproken, klaarblijkelijk in vervulling gekomen en de overledene tiran als een ezel begraven was. Niettemin had Jakobus, toen hij het staatsbestuur aanvaardde, de openbare stemming in hoge mate voor zich. Zijn aanspraak aan de raad werd openbaar gemaakt, en de daardoor verwekte indruk was voor hem uiterst gunstig. Dit was dan de vorst, zei men, die een partij in ballingschap gedreven en getracht had van zijn opvolgingsrecht te beroven; op grond dat hij een doodvijand van de Engelse godsdienst en wetten was.

Hij had gezegevierd; hij was thans op de troon, en zijn eerste handeling was, te verklaren, dat hij de kerk verdedigen en de rechten zijns volks strikt eerbiedigen zoude. De mening, welke alle partijen zich van zijn karakter gevormd hadden, zette gewicht bij aan elk van zijn woorden. De Whigs noemden hem trots, onverzoenlijk, hardnekkig, zonder enig ontzag voor de openbare stemming. De Tory's hadden, zelfs terwijl zij zijn vorstendeugden roemden, dikwerf betreurd dat hij de kunsten gering achtte, door welke de volksgunst te winnen is. Hekeldichters zelf stelden hem nooit voor als iemand, van wie men verwachten kon, dat hij naar volksgunst streven zou, door voet te geven wat hij niet gevoelde, en te beloven wat hij niet voornemens was te vervullen.

Op de zondag na zijn troonsbestijging werd zijn redevoering op vele kansels aangehaald. „Wij hebben thans,” aldus riep een koningsgezinde prediker uit, „wij hebben thans voor onze kerk het woord van een koning, en wel, van een koning, wiens woord steeds zo goed was als zijn zegel.”

Dit schoonklinkend gezegde werd ras door stad en land verspreid, en was weldra de leus van de ganse Torypartij.

NAFTALI, EEN LOSGELATEN HINDE

De strijd en het lijden van de Schotse Kerk voor de Kroonrechten van Christus

Naftali is een losgelaten hinde; hij geeft schone woorden, Genesis 49:21

Vertaald en bewerkt door L. J. van Valen

INHOUD

- 9. Ontrouw aan het Verbond
- 10. In het strijdperk
- 11. Het evangelie onder de open hemel
- 12. Zijn vijanden zullen verstrooid worden
- 13. Tot overgave gedwongen
- 14. Cameron, de leeuw van het Covenant
- 15. De ban uitgesproken
- 16. Het einde van de vervolging

1. Ontrouw aan het Verbond

Koning Karel II keert terug

Op 25 mei 1660 landde koning Karel II in Dover, waarmee een einde kwam aan zijn jarenlange ballingschap. Zijn intocht in Londen, vier dagen later, had veel weg van een Romeinse zegetocht. Generaal Monck bood hem zijn zwaard aan, als symbool van de machtsoverdracht. Dit gebeuren vond plaats op zijn dertigste verjaardag en ging voorgoed de geschiedenis in als de 'Day of Restoration', de dag van herstel van de monarchie. In de avond hield hij een dankstond om God te danken voor zijn terugkeer, maar even later liet hij zich in de armen vallen van zijn wellustige minnares, Barbara Villiers! Het volk doorzag zijn gewetenloos karakter niet; het ging zich liever te buiten aan de uitbundige feestelijkheden die zijn terugkomst vergezelden.

In Edinburgh werd op 19 juni een dankdag uitgeschreven, waarop het volk niet alleen naar de kerk kon gaan, maar ook het grote vuurwerk op de Castlehill kon bewonderen. Een bewogen tijd brak nu voor Schotland aan, in het begin met vreugde ingeluid en op den duur een toonbeeld van smart en lijden. Gods kerk zou weldra geworpen worden in de smeltkroes van beproeving. Was het land dan niet verzekerd van de trouw van de vorst aan het Covenant? Had hij op zijn kroningsdag de Verbonden niet met een plechtige eed bezworen?

De Schotse edelen haastten zich om de koning in Londen hun aanhankelijkheid te betuigen. Onder hen was ook de markies van Argyle, die lange tijd de leider was van de Covenanters; hij had de koning in Scone de kroon op het hoofd gezet. In Londen was James Sharp al enige tijd als medevertegenwoordiger van de Schotse kerk aan het werk. Zijn taak was om de zaken van de Covenanters te behartigen, opdat de rechten van zijn kerk ongeschonden zouden worden gehandhaafd. Hij stond op goede voet met generaal Monck en hield Robert Douglas per brief op de hoogte van de vorderingen die hij maakte. Ook stond hij op dezelfde lijn als de Engelse Presbyterianen, onder wie Edmund Calamy een leidende rol speelde. Sharp was predikant van Crail en uiteraard behoorde hij tot de partij van de Resolutioners, die een gematigde, koningsgezinde koers wensten te volgen.

Weldra bleek dat de Presbyterianen weinig kans maakten. Sharp stelde zijn broeders in Schotland voorzichtig en tactisch op de hoogte van de uitgesproken voorkeur van de koning voor de bisschoppen. Zijn medestanders konden niet bevroeden dat hij in feite zijn eigen zaak bepleitte. Hij wist handig gebruik te maken van de informatie die hij van Douglas kreeg, waaruit bleek dat het volk over het algemeen weinig liefde meer aan de dag legde voor de presbyteriale kerkregering. Het was na al die jaren van onderlinge twisten en het bewind van Cromwell wat onverschillig geworden.

De geestdrift die in 1638 in het gehele land merkbaar was, toen de Verbonden werden vernieuwd, was weggeëbd. Maar Douglas geloofde in het begin nog steeds heilig in de goede bedoelingen van de koning. Hij heette hem dan ook welkom door hem te herinneren aan zijn Covenant-eed, waardoor de rechten van de kerk waren gewaarborgd. Maar Sharp wist in zijn hart wel beter en werkte achter de schermen aan zijn verradersplan om de kerk uit te leveren in de handen van de 'Malignanten'.

Langs de voordeur waren deze ontrouwen uitgeworpen, maar via de achterdeur van de beruchte 'Resolutions' weer binnengehaald. En weldra zou het Judasverraad van de afvallige Sharp de met het Covenant opgetrokken bescherming afbreken. Op een subtiële manier ondergroef hij de muren van het Schotse Jeruzalem en hij zou niet rusten

voordat de instorting daarvan een feit was.

Toen Argyle op 8 juli in Londen was aangekomen om de vorst te feliciteren met zijn terugkomst, werd hij dadelijk gevangen genomen en naar de Tower gevoerd. De koning wilde hem zelfs niet onder zijn ogen hebben. Daar zat de eenmaal machtigste man uit Schotland in de boeien gekluisterd. Het was Argyle, die destijds zo heftig had geprotesteerd tegen het doodvonnis van Karel I. Hij was ook de eerste die Karel II uitnodigde om naar Schotland te komen. Wat had de koning tegen deze getrouwe edelman? Argyle had de koning bestraft over zijn zedeloos leven, waarbij hij in tranen zijn berouw toonde. Toen had de eerlijke Covenanter hem niet door, maar zijn vrouw wees hem erop dat het 'krokodilletranen' waren.

De koning liet het niet bij Argyle. Hij zou niet rusten voordat hij de belangrijkste voorstanders van het Covenant te pakken had. Zo werd ook een bevel tot gevangenneming van Lord Warriston gegeven, maar deze wist juist op tijd naar het vasteland uit te wijken.

Een maand later bood een aantal Protesters, waaronder James Guthrie, vanuit Edinburgh de koning een 'ootmoedig adres' aan, waarin zij hem gelukwensen met zijn komst en de bede uitspraken dat 'zijn regering zou zijn als van David, Salomo, Josafat en Hizkia.' Zij stonden argwanend tegenover de berichten die hen uit Londen bereikten en met name waarschuwden zij hun broeders onder de Resolutioners voor Sharp, die zij niet vertrouwden.

Het antwoord van het 'Committee of estates' op het verzoekschrift van James Guthrie en de zijnen was, dat zij op 23 augustus besloten tot hun gevangenneming. Behalve Craignethan werden zij allen in het Castle van Edinburgh vastgezet. Grote verslagenheid heerste er in hun gemeenten die nu herderloos achter bleven. De onrust onder de Covenanters, waaronder ook de getrouwe Resolutioners moeten worden gerekend, nam steeds meer toe. Wat stond het land nu te wachten?

Steeds meer ontpopten de gewetenloze vorst en zijn vazallen zich in hun ware gedaante. John Graham, de Provoost van Glasgow, en Patrick Gillespie werden ook gevangen genomen, waarop nog meer personen volgden.

James Guthrie werd overgebracht naar het kasteel van Stirling om daar zijn proces af te wachten. In september verscheen een proclamatie, waarin de order werd gegeven om alle exemplaren van de *Lex Rex* van Samuel Rutherford en de *Oorzaken van Gods toorn*, waarvan James Guthrie één van de samenstellers was, in beslag te nemen. Wie weigerde deze boeken af te staan, werd als een vijand van de koning gebrandmerkt. Een aantal van deze in de ogen van het nieuwe bewind 'vergiftigende en verraderlijke boeken' werd in het openbaar met vuur verbrand. De vijandschap tegen alles wat met het Covenant te maken had kwam nu duidelijk naar voren. Wat de Protesters steeds gevreesd hadden, gebeurde nu. Het masker van Karel was afgevallen. Al zijn vroegere eden waren meened bevonden. Hij had zijn doel bereikt en nu behoefde hij zich nergens meer voor te schamen. Zijn schaamteloos leven had hij nooit afgelegd, maar voor een tijd zoveel mogelijk proberen te bedekken om niet ontmaskerd te worden. Zijn motieven waren macht en wellust, waarvoor alles en iedereen moest wijken. Schotland was overgeleverd aan de koninklijke willekeur en het leek of de Satan de overwinning had behaald.

Het '*Plechtig Verdrag en Verbond*' werd ook verbrand en een exemplaar van het 'National Covenant' bij het 'Mercat Cross' in Edinburgh voor de ogen van de burgers in stukken gescheurd. Het jarenlang gekoesterde ideaal van de Covenanters dat in 1638 gestalte kreeg, werd nu binnen een jaar teniet gedaan.

Het 'Dronken Parlement'

Op Nieuwjaarsdag 1661 kwam het Parlement voor de eerste maal sinds negen jaar in Edinburgh bijeen. De Commissioner van de koning die de vergaderingen leidde, was John, de graaf van Middleton. Het was die dag precies tien jaar geleden dat Karel II in Scone gekroond werd. Robert Douglas kreeg de eer om de preek te houden. Hij deed dat uit 2 Kronieken 19:6: 'Ziet wat gij doet, want gij houdt het gericht niet de mens, maar de Heere; en Hij is bij u in de zaak van het gericht.' Zo was het Parlement gewaarschuwd dat zij met een rechtvaardig en alwetend God te doen had. Kon van dit gezelschap iets goeds verwacht worden? Middleton was niet meer dan een vrijdenker die eigenlijk geen godsdienst had. Hij was een onverschrokken en eerzuchtig krijgsofficier, die niet bang was om onschuldig bloed te laten vloeien als het ging om zijn eigen macht. Hij was koningsgezind in harten nieren, maar hij vreesde de koning meer dan God.

Wat was de eerste daad van dit gezelschap dat de geschiedenis inging als het 'Dronken Parlement'? Was Middleton niet meermalen beschonken en volgden zijn edele vrienden hem hierin niet na? Alle leden verklaarden eerst dat zij de koning als hun opperste machthebber erkenden en dat 'over alle personen en over alle zaken.' Zij moesten deze verklaring met een eed onderschrijven en daarmee gaven zij blijk van hun gewillige onderwerping aan de willekeur van hun koning, die zij in alles moesten gehoorzaam zijn. Dit hield in dat de koning ook in kerkelijke zaken de laatste stem in het kapittel had. Sommige edelmoedige leden weigerden deze eed af te leggen, maar zij waren verre in de minderheid. Maar hierbij bleef het niet alleen. Nu moesten alle besluiten die zonder de goedkeuring van de koning genomen waren, ongedaan worden gemaakt. Het ging om een aantal wetten uit de tijd dat het Covenant het 'Magna Charta' van de natie was. Het 'Plechtig Verdrag' werd herroepen en alle besluiten van de Parlementsitzingen vanaf 1640 werden als van nul en geen waarde aangemerkt.

Het 'Dronken Parlement' pleegde op aanstoot gevende wijze verraad aan de Kroonrechten van Christus, die Hij voor Zijn Kerk verworven had. Het was een belediging in het aangezicht van de Verbondsgod en een verbreking van de eden die voor het aangezicht van God waren uitgesproken. Ook Middleton had in 1638 het Covenant onderschreven. Wel bleek al gauw zijn ontrouw toen hij zich bij de 'Malignanten' schaarde. Hij ontzag zich zelfs niet om hiervoor in het openbaar schuld te belijden en deze vernedering kon hij de predikanten nooit vergeven. Nu was zijn kans gekomen om wraak te nemen.

De Resolutioner David Dickson, wiens ogen nu geopend werden om het bedrog op te merken, schroomde niet om Middleton aan te vallen. Hij tekende voor zijn ogen protest aan. Maar de graaf antwoordde beledigd en vertelde de Godvrezende predikant dat hij bij hem aan het verkeerde adres was door hem zo te bestraffen. Hij was immers geen lafaard om voor een 'priester' te beven. Dickson liet het hier niet bij. 'Ik weet al drie en twintig jaar', zo sprak de oude leraar, 'dat u geen lafaard bent sinds de "Brig o' Dee" in juni 1638.' Die dag stond Middleton op de oude brug over de Dee in Aberdeen, om zijn zwaard in de verdediging van het Covenant onverschrokken te hanteren.

De graaf gaf geen antwoord.

'En, mijnheer, ik wil u in herinnering brengen toen u in een diepe zielsoefening in St. Andrews in 1645 met gevaar voor uw leven ziek op bed lag.

"Wat!" zo spotte de graaf, 'waagt u het om mij van een koortsaanval te spreken?'

Met pijn in het hart verliet Dickson het vertrek waar hij Middleton ontmoette. 'O dierbare Moeder, Jeruzalem!' zo klaagde de predikant die betere tijden gekend had. De nacht was over de 'stad des groten Konings' ingetreden. De duisternis begon over het

land te komen. De wolken van de oordelen rezen aan de horizon om Schotland geheel te overdekken. De kerk die eens zo bloeide was nu opnieuw een 'belegerde stad geworden', 'een nachthutje in de komkommerhof', om met de woorden van de profeet van de oude dag te spreken. 'Indien ik u vergete, o Jeruzalem, zo vergete mijn rechterhand zichzelf.' Waar was de heerlijkheid van Sion en de glans van de tempel gebleven?

Meer nog dan het uitvaardigen van wetten die de doodsteek aan de Verbonden moesten toebrengen, deed het 'Dronken Parlement'. Het zon op bloed en wraak. Zij hadden het voorzien op de leiders van de Protesters, die zich er steeds voor hadden gewacht om water in de wijn te doen. De vier leiders van deze partij moesten hun eerlijkheid met de dood bekopen. Het waren Samuel Rutherford, de markies van Argyle, James Guthrie en Archibald Johnston, Lord Warriston, die ter dood veroordeeld werden. Zij werden als staatsgevaarlijk beschouwd. Guthrie en Argyle zaten al in de ijzers, Warriston was aan de bloeddorstige handen ontvlucht en Rutherford verbleef in St. Andrews. Hij was nog professor aan het St. Mary's College toen hem het bevel in maart 1661 bereikte om voor de Privy Council, de Geheime Raad van de koning, te verschijnen.

De stervende Rutherford was vervuld van verlangen, maar ook van droefheid. Hij had de raad van God uitgediend. De dienaren van de koning klopten op de deur van het huis waar hij verbleef, om hem het document te overhandigen dat hem moest dagen voor de aardse rechtbank. Bedaard lag de moede strijder op zijn sterfbed toen zijn handen de koninklijke brief beetpakten. Kalm was zijn antwoord dat een boodschap bevatte voor de heren in Edinburgh: 'Vertel hen, dat ik reeds voor een hogere Rechter en Rechtbank ben gedaagd en dat het mij betaamt om mijn eerste dagvaarding te beantwoorden. Eer dat uw dag aanbreekt zal ik zijn waar weinig koningen en groten der volkeren kunnen komen.' Middleton verkreeg zijn begeerte niet om de onverschrokken Protester onder de valbijl te leggen. Op 19 maart ontsliep Rutherford in de armen van zijn Zaligmaker. Hij was nu onbereikbaar voor de vijanden van de zaak van Christus. Zij zouden echter niet rusten om anderen te vatten.

Robert MacWard, de vroegere secretaris van Rutherford die later zijn Brieven voor de drukpers gereed zou maken, was predikant in Glasgow. Toen hij van de besluiten van het 'Dronken Parlement' hoorde, hield hij in februari in de Tron kerk een preek waarin hij tegen de nieuwe koers protesteerde. Zijn tekst was uit Amos 3:2: 'Uit alle geslachten des aardbodems heb Ik ulieden gekend; daarom zal Ik al uw ongerechtigheden over ulieden bezoeken.' In niet mis te verstane bewoordingen hekelde hij de laatste ontwikkelingen: '...wij zijn in ijver en liefde afgegleden, de heerlijkheid van de begonnen reformatie in zeden is verduisterd en een stortvloed van onzedelijkheid is ingekomen. Zij die eerst tot het gebouw riepen: "Genade, genade", schreeuwen nu: "Breek af! breek af!" Velen die eens rondliepen in de mantel van godzaligheid, vervolgen deze. De getrouwe dienstknechten van Christus zijn vijanden geworden...' MacWard legde de vinger op de zere plek. Getrouw wees hij de zonden van land en volk aan. Hoe schrikkelijk was de verbondsbreuk in Schotland toegeslagen. Hoe nodig was het om de bazuin aan de mond te doen. 'Wat mij betreft, als een arm lid van de kerk van Schotland en als een onwaardige predikant, roep ik u, die het volk van God bent, vandaag op, om te getuigen dat ik mij ootmoedig afkeer van alle besluiten die zijn gevallen of nog zullen komen tegen de Covenants en het werk van de Reformatie in Schotland...' En hiermede eindigde hij zijn preek.

Kort hierop werd hij voor zijn preek en houding tegenover de staat gearresteerd en in juni voor het Parlement gedaagd. Daar hield hij een uitgebreide verdediging van zijn

standpunt. Hij vond het geen zaak van ondergeschikt belang zoals men met het Covenant gehandeld had. '...Het is duidelijk, ook in Jeremia 11:7, als de Heere al Zijn ernstige vermaningen opsomt om Zijn stem te gehoorzamen en al Zijn scherpe waarschuwingen tegen de ontrouw aan Zijn verbond...' De natie staat zodoende onder een onverbrekelijke verplichting van gehoorzaamheid. De Heere zal de overtreders straffen en Zijn oordelen zullen over het land komen. Ernstig waarschuwt hij om niet met God en Zijn Verbond de spot te drijven. Nog is er een mogelijkheid van terugkeer. Zijn smeekrede werd niet in dank aanvaard.

Het Parlement besloot hem te verbannen, waarop hij zich met zijn gezin inscheepte voor de overtocht over de Noordzee. In Rotterdam vond hij een veilige haven en in de Schotse kerk, die hier in 1643 was gesticht, beriep men hem als de waardige opvolger van Alexander Petrie in het werk van de bediening. Hier werkte hij twintig jaar lang met veel zegen, vooral van hen die in de komende jaren het land moesten verlaten.

De markies van Argyle onthoofd en James Guthrie opgehangen

We gaan nu terug naar de markies van Argyle, die in december vanuit de Tower in Londen per schip naar Schotland vervoerd was, om voor het Parlement te verschijnen. Voordat hij op weg was naar het paleis van Whitehall om de koning geluk te wensen, hadden zijn vrienden, die de storm al zagen opkomen, hem gewaarschuwd dit niet te doen. Het was alsof hij rotsvast in zijn koning geloofde en dat terwijl het zwaard van Damocles al boven zijn hoofd hing. Tot zijn dood was al ten volle besloten. Aan zijn veelbewogen en toch zegenrijk leven zou spoedig een einde komen. Hoe had Archibald Campbell, Lord Lorn, in 1637 een vaste keus gedaan door zich met hart en ziel te verbinden aan de Covenanters. In die tijd moet zijn bekering hebben plaatsgevonden. De geschiedenis verhaalt dat Henderson en andere predikanten vele nachten met hem in gebed doorbrachten. Ook zijn vrouw Margaret, dochter van de graaf van Morton, kende de Heere en haar leven muntte uit in godsvrucht. De Markies was hij een aantal jaren nauw betrokken bij de voortgang van het werk van de tweede Reformatie. Hij toonde een grote afkeer van de Malignanten en betoonde in woord en daad dat hij de banier van het Covenant onbesmet wilde bewaren. Al steunde hij voor een tijd, zoals zoveel anderen, de Lord Protector Cromwell, toch bleef hij in zijn hart hopen op de terugkeer van de koning.

Nu zijn wens was verkregen, moest hij zijn enthousiasme met gevangenschap bekopen. Op 13 februari 1661 werd hij vanuit het kasteel naar de rechtbank gebracht, om daar de beschuldiging van hoogverraad aan te horen. Het ging voornamelijk om zijn steun aan Cromwell en aan het 'Plechtig Verdrag en Verbond' van 1643. In zijn verweer voerde hij aan dat hij niets anders dan zijn plechtige eed aan de Verbonden was nagekomen en dat hij zijn God, zijn koning en zijn land gediend had. De rechtbank was door deze eerlijke verdediging in verlegenheid gebracht. Plotseling kwam er uitkomst. Een klopp op de deur van de zaal kondigde een boodschapper uit Londen aan die een pakket met brieven afgaf. Zij vertoonden het handschrift van Argyle en het opschrift gaf de naam aan van generaal Monck. Het leek of de rechters nu het bewijs gevonden hadden. Monck, die zelf Cromwell gediend had, was het lafhartige instrument tot de val van de nobele markies. Na een aantal zittingen, waarin hij de gelegenheid kreeg zijn onschuld te bewijzen, zou uiteindelijk het vonnis worden uitgesproken. In het begin van mei werden nog getuigen tegen de markies gehoord en op 25 mei moest hij weer voor de balie verschijnen. Nu werd hem bevolen te knielen, waarna het vonnis gevelde werd. Argyle werd schuldig bevonden aan hoogverraad en zijn lichaam zou op 27 mei bij het 'Cross', het marktkruis, onthoofd worden, op dezelfde plaats waar de terechtstelling van zijn rivaal, Montrose, eenmaal had plaatsgevonden.

Sinds 1638, het bekende genadejaar van de Schotse kerk, was Guthrie met hart en ziel de beginselen van het Covenant toegedaan. Eerst stond hij achter de bisschoppen, maar door gesprekken met Rutherford in St. Andrews en het bezoeken van de wekelijkse gebedsbijeenkomsten werd hij van zijn standpunt afgebracht. Spoedig streed hij in de voorste gelederen van de Covenanters. Stirling werd zijn tweede gemeente waar hij met veel zegen arbeidde. In 1651 leidde hij met de andere predikanten van deze stad het zogenaamde Protest tegen de invloed van de Malignanten. Hij was het, die Middleton onder de hoogste trap van de kerkelijke censuur plaatste en van hem openbare schuldbelijdenis eiste. Men beweert dat die gewetenloze edelman hem deze daad nooit meer heeft vergeven. Geen wonder dat Middleton op wraak zon en nu de gelegenheid had de 'Protester' voor altijd het zwijgen op te leggen. De beschuldigingen die tijdens het proces werden aangevoerd, waren ernstig. Vooral het *De oorzaken van Gods toorn* was een doorn in de ogen van de koningsgezinden. Het zogenaamde 'Western Remonstrance' (protest van het westen) werd als hoogverraad aangemerkt. De rechters zagen moedwillig over het hoofd, dat Guthrie steeds koningsgezind gebleven was, al stelde hij het Covenant boven de macht van de vorst. Hij ging eenmaal zelfs naar Londen om tegenover Hugh Peters, de hofpredikant van Cromwell, de rechten van de koning te bepleiten. En vanaf de preekstoel hield hij de titel van de koning zo hoog in het aangezicht van de Engelse officieren, dat alle tegensprekers monddood waren. Maar zijn beloning voor dit alles was de doodstraf!

Guthrie kreeg wel gelegenheid om zich voor het Parlement te verdedigen. Op 11 april 1661 hield hij een toespraak, waarin hij alle aantijgingen van de hand wees. De toespraak van Guthrie maakte grote indruk op de aanwezigen. Sommige leden van het Parlement liepen weg, omdat zij hun handen niet wilden bezoedelen met het onschuldige bloed van deze rechtvaardige man. Maar de rechters waren vast besloten de zwaarste straf toe te kennen. Het vonnis bestond uit ophanging bij het 'Cross' van Edinburgh, waarna zijn hoofd bij de Netherbow Poort ten toon gesteld moest worden. Alleen de graaf van Tweeddale protesteerde tegen zijn doodvonnis en wees de vergadering erop dat verbanning tot nu toe de zwaarste straf was die aan predikanten was toegekend. De dag van zijn terechtstelling werd pas bepaald op 28 mei. Op 1 juni moesten hij en William Govan de dood sterven. Govan was een soldaat die tot de Protesters behoorde, van wie beweerd werd dat hij op het schavot de executie van koning Karel I had bijgewoond, hoewel het bewijs hiervoor nooit geleverd werd.

James Cowie, zijn vriend en huisknecht, hield hem gezelschap in de Tolbooth.

De hoofden van de beide martelaren werden als een afschrikwekkend voorbeeld aan twee stadspoorten tentoongesteld. De overlevering verhaalt dat de koets van Middleton enkele weken later de Netherbow Poort passeerde, toen een paar druppels bloed van het hoofd van Guthrie afdropen en op de koets vielen. Wat men ook probeerde om het bloed te verwijderen, niets mocht baten. Het bloed van deze rechtvaardige man was een onuitwisbare smet op de ontrouw van Middleton en zijn trawanten.

James Sharp, de verrader

Het 'Dronken Parlement' had in juli 1661 zijn eerste zittingsperiode afgesloten. Aan het einde van de maand werden de besluiten van verraad nog eens plechtig vanaf het Marktkruis van Edinburgh afgekondigd. Hierna zou de Privy Council, de Geheime Raad van de koning, de taken van het Parlement overnemen. Karel II had de touwtjes nu strak in handen. De belangrijkste wachters op de muren van de kerk waren uitgeschakeld en

nu kon hij door middel van een streng bewind zijn macht vergroten. Hoe haatte hij het Covenant en de presbyteriale kerkvorm. Hij zou niet rusten totdat de bisschoppen weer waren aangesteld, want dan was zijn gezag ook in kerkelijke zaken verzekerd.

James Sharp was nog steeds in Londen om de belangen van de Schotse kerk te behartigen. In feite ging het om zijn eigen zaken, want langs slinkse wegen was hij alleen maar bezig zijn kerk aan de bisschoppen over te leveren. Hadden Robert Baillie en Robert Douglas eerst geen blindelings ver-trouwen in hem? Probeerde hij in zijn brieven niet duidelijk te maken, hoe hij zich beijverde om de bisschoppen te weren? Maar hij verzwegen zijn intriges aan het hof in Whitehall en zijn gesprekken met de Engelse bisschoppen die pas waren benoemd. Hij probeerde de leugen te verbreiden dat het Schotse volk de episcopale kerkvorm welgevallig was. Ook Lauderdale, de secretaris voor Schotse aangelegenheden aan het hof, wist hij om te praten voor zijn ideeën. John Maitland, de hertog van Lauderdale, was eens door de Schotse kerk afgevaardigd voor de vergadering van Godegeleerden in Westminster. Wat hadden mannen als Rutherford en Blair toen veel verwachting van hem. Maar waar was ook zijn godsvreze gebleven? Sharp en Lauderdale zouden zich ontpoppen als de grote verraders van de kerk van Schotland. Hun drijfveren waren eer en macht, waarvoor hun oorspronkelijke beginselen moesten wijken.

Wanneer Sharp eens door een vriend naar zijn geloof gevraagd werd, was zijn antwoord: 'Wel, ik ben een Schot en een Presbyteriaan.' Hij hield zich onnozel en probeerde tegenover mannen als Douglas zijn ware gedaante te camoufleren. Toen hij in Londen de herinvoering van de bisschoppen bepleitte, deed hij in zijn brieven aan Douglas voorkomen dat het hof een bijzondere voorkeur had voor de episcopale kerkvorm. In een brief aan Middleton, gedateerd op 21 mei 1661, kwam zijn ware aard naar voren. Hij schreef dat hij steeds in gesprek was met Lord Clarendon en de Engelse bisschoppen en dat het onderwerp van de discussies was de herinvoering van de bisschoppen in Schotland! Sharp bereidde op alle mogelijke manieren deze reconstructie van de kerk voor en hij zou niet rusten voordat hijzelf de bisschopsmijter ontving! Zijn beginselloosheid ontaardde in een onverzadelijke machtswellust. Sharp ontpopte zich als de 'Judas van het Covenant' en Lauderdale probeerde als een Haman de gunst van de koning te winnen, want het was hem een doorn in het oog dat Middleton de gouverneur van Schotland was.

Spoedig nadat het Parlement ontbonden was, besloot de Geheime Raad tot herstel van de bisschoppen. Op 6 september werd de proclamatie van de koning in Edinburgh afgekondigd. Het was de bedoeling dat de nieuwe kerkelijke leiders in Londen hun wijding zouden krijgen. In december werden vier mannen de nieuwe bisschoppen die de kerk moesten gaan besturen. En James Sharp werd de voornaamste van hen, want hij werd de primate van Schotland en de aartsbisschop van St. Andrews! De enige Godvrezende bisschop was Robert Leighton, die Dunblane als 'stoel' kreeg toegewezen. Maar ook hij had eenmaal het Covenant ondertekend. Zijn vader had in de tijd van Karel 1 vastgezet vanwege zijn protesten tegen de bisschoppen. Leighton was de man die zich niet graag op de voorgrond stelde; hij hield van meditatie en had een vredelievend karakter. Martelaarsbloed stroomde echter niet door zijn aderen. In feite was hij ook het Covenant ontrouw geworden en steunde hij de nieuwe politiek van Londen. Na de wijding was hij wat geschokt tijdens het grote feest dat ter ere van de nieuwe bisschoppen werd gevierd. Hij probeerde met Sharp een ernstig gesprek aan te knopen, maar dat mislukte. Het leek of alle ernst vande nieuwe primate was geweken. Sharp kocht een prachtige koets dat het viertal nieuwe bisschoppen naar Schotland moest brengen. Een aantal lakeien, getooid in purper, moest het gevolg begeleiden. En zo

begon de terugtocht naar hun vaderland. Het was een lange reis, die meer dan een week duurde. De bedoeling was dat de 'eerwaarde vaders' een triomftocht door Edinburgh zouden houden. Dat ging Leighton wat te ver. Moe van alle oppervlakkige gesprekken verliet hij voortijdig de koets, om de reis naar Dunblane op eigen gelegenheid voort te zetten.

Waar bleven de protesten van de kerk tegen de beroving van de vrijheid van de kerk? Liet men dit alles gelaten over zich heen gaan? Was er dan niemand die de zaak van Christus bepleitte? Waren Gods knechten bang geworden door de dood van Argyle en Guthrie? Gelukkig waren alle classes, behalve die van Aberdeen, tegen de nieuwe bisschoppen en staken zij hun mening niet onder stoelen of banken.

Ook Robert Douglas sprak van het verraad van de kerk en de ontrouw aan de Verbonden. Enkele weken voor de inwijding van de vier bisschoppen in de Westminster Abbey bezocht Sharp hem in zijn huis in Edinburgh. Hij vertelde hem van de bedoeling van de koning om de kerk onder het gezag van bisschoppen te brengen en dat hij wenste dat Douglas de primaat zou worden. Maar de waardige man gaf verontwaardigd te kennen dat hij met dit verradersplan niets van doen wilde hebben. Sharp hield bij hem aan en stelde nu voor dat hij de tweede man zou worden. Het antwoord van de Covenanter bleef: 'Nee.' Toen stapte Sharp op en liep naar de deur. Douglas riep hem terug en zei: 'James, ik zie dat jij dit op je wilt nemen. Ik merk dat duidelijk: jij wilt de bisschop van St. Andrews zijn. Neem dit aan en de vloek van God zij met je.' Hij sloeg hem hierop op zijn schouder en deed de deur achter hem dicht. De oude man bleef gebroken achter. Zijn vriend, met wie hij jarenlang had omgegaan, was dus een verrader, een huichelaar. Hoe had hij zich in hem vergist!

St. Andrews werd de nieuwe woonplaats van Sharp. Hier rustte het ontzielde lichaam van Samuel Rutherford die hij zo intens gehaat had. Van hem had hij nu geen last meer. Ook de mond van Robert Blair, die hier predikant was en evenals Sharp tot de partij van de Resolutioners behoorde, was inmiddels gestopt. Ook hij was gesommeerd om voor de kanselier in Edinburgh te verschijnen. De registers die hiervan verslag moesten geven, laten een blanco bladzijde zien. Het is alsof men zich schaamde voor wat deze getrouwe knecht werd aangedaan. Konden zij geen beschuldigingen tegen deze man Gods aanvoeren? Hoe het ook zij, Robert Blair mocht niet langer in St. Andrews preken en Sharp nam zijn plaats in. Toen Blair vijf jaar later zijn einde voelde naderen, kwam de persoon van Sharp hem voor de geest en riep hij uit: 'O Sharp! Sharp! er is met jou niet om te gaan. "Ik zou niet met jou willen ruilen, James Sharp, voor al je mijters en al je rijkdommen hier..." Het verradersloon van Sharp gaf geen toegang tot het hemels Koninkrijk, dat Robert Blair uit genade mocht ontvangen. Zo werd na twee jaar de kerk van haar vrijheid beroofd.

Voor sommigen was het haast niet te geloven dat het bouwwerk, waaraan zoveel jaren was gebouwd, binnen korte tijd werd gesloopt.

Robert Douglas wilde er eerst niet aan dat de koning hierin de voornaamste hand had. Hij geloofde dat Karel II zich door Sharp had laten overhalen om de bisschoppen weer binnen te halen. '...Ik geef de koning niet de schuld, want hij was niet goed bekend met onze kerkregering en de kennis die hij had, verkreeg hij door een vlugge kennisneming, maar het kwaad is door onszelf voortgebracht. Enkele edellieden, die zich op deze wijze wilden grootmaken, waren het middel van deze verandering en omdat zij het juk van Christus moe waren, beloofden zij zich de vrijheid en werden zodoende dienstknechten van het verderf... En met hen waren predikanten die de wereld liefhadden, in het bijzonder deze Sharp...'

Het was alsof de koningsgezinde Douglas zich zand in de ogen liet strooien door nog

steeds het goede van de gewetenloze vorst te geloven. In tegenstelling tot de valse voorstellingen van Sharp, bleef een groot deel van het volk op de hand van de Presbyterianen, al was het bij velen meer naam dan daad. De koningsgezindheid was wel sterk, maar de praktijk had uitgewezen dat de bisschoppen het welzijn van het volk niet op het oog hadden, maar enkel hun eigen waardigheid en macht. Het ontbrak het land aan leiders, zoals een Henderson en Rutherford, die de gave hadden om de spreekbuis te zijn van de rechten van de kerk. Velen van de generatie van predikanten, die de strijd onder de regering van Karel I hadden meegemaakt, waren inmiddels overleden. De graaf van Loudon, de onverschrokken kampioen van het Covenant, stierf in maart 1662. En Robert Baillie, die wel niet zo dapper was, maar toch een warm hart toonde voor de Kroonrechten van Christus, stierf in juli van hetzelfde jaar. Hij behoorde tot de Resolutioners, maar nu was hij overtuigd van het gelijk van de Protesters. Ook hij had een blindelings vertrouwen gekoesterd in Sharp en het deed hem verdriet dat hij niet voorzichtiger geweest was.

Vier bisschoppen in Schotland

Op de dag na de aankomst van de vier bisschoppen in Edinburgh, op 8 mei 1662, nam het Parlement in zijn tweede zittingsperiode een wet aan waarin de rechten van de bisschoppen weer werden erkend. Ook zij kregen een plaats toegewezen in het Parlementsgebouw en Sharp, getooid in zijn episcopale kleding, stapte vol trots de grote zaal van het gebouw bij de St. Giles kerk binnen. De wetten die het presbyteriale stelsel hadden bekrachtigd, zoals die van 1592, werden nu afgeschaft. Hiertoe behoorde ook de wet tot afschaffing van het patronaatsrecht, dat in 1649 was aangenomen. Maar het ergste kwam nog. Het Parlement eiste van alle predikanten, die zonder goedkeuring van de landheer of van de stadsregering na 1649 waren bevestigd, dat zij deze toestemming alsnog zouden verkrijgen. Zij moesten zich opnieuw door de bisschop van de diocese, waartoe zij behoorden, laten ordenen. En als zij weigerden de bisschoppen te erkennen, konden zij afstand doen van hun ambt en hun pastorie verlaten. Deze wet ging de geschiedenis in als de 'Act of Glasgow'. Het was wel de meest ontactische maatregel die men zich kon indenken. Dit betekende een onvoorwaardelijke onderwerping aan de nieuwe politiek, zonder ook maar enigszins rekening te houden met het geweten van velen die jarenlang waren vertrouwd met de presbyteriale kerkvorm. Zelfs Sharp erkende dat deze maatregel te ver ging en op een massaal verzet moest uitlopen. Nu was de tijd werkelijk aangebroken dat de kerk onder het kruis haar juk moest dragen en Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen.

Behalve de vier bisschoppen die in Londen gewijd waren, werden nog zes anderen benoemd en in Schotland in hun ambt bevestigd. Ook werd een wet van kracht, die van allen met een openbare functie een onherroepelijke onderwerping eiste aan het gezag van Whitehall, wat inhield dat zij niet langer de Covenants mochten aanhangen. Ook eiste het bewind, dat alle professoren aan de universiteiten zich met de nieuwe structuur van de staat en van de kerk zouden verenigen. Deze rigoureuze maatregelen veroorzaakten een grote consternatie onder de bevolking, te meer daar op een directe gehoorzaamheid werd aangedrongen. Voor de predikanten die getrouw wensten te blijven aan hun beginsel, bleef geen andere weg over dan hun gemeenten te verlaten. Enkele honderden dienaars van het Goddelijke Woord voldeden al gauw aan het bevel en preekten afscheid. Anderen wachtten de tijd af totdat zij als het ware van hun kansel zouden worden gedreven. Op de laatste zondag van oktober werden in het westen van het land zo'n tweehonderd parochies in één keer vacant. 'Ik geloof', zo schreef Kirkton, 'dat er nooit eerder een droeviger Sabbat in Schotland geweest is dan toen de arme vervolgde predikanten afscheid namen van hun volk.' In veel gevallen konden de

gemeenteleden hun emoties niet bedwingen en luisterden zij met betraande ogen naar hun geliefde leraars. Soms werd het gewezen van het volk tot buiten de muren van de kerkgebouwen gehoord. Velen trokken weg en verspreidden zich de komende maanden over het zuiden en midden van Schotland. Vierhonderd predikanten waren zo in korte tijd zonder huis en haard en het volk bleef in een desolate toestand achter, als schapen zonder herder.

Wat stond de bisschoppen nu te doen? Want dit was kennelijk niet de bedoeling van James Sharp en de zijnen. Hij wilde langs de weg van de geleidelijkheid de kerk aan de bisschoppelijke hiërarchie onderwerpen door eerst de leiders onschadelijk te maken. Nu bleven de kerken zonder herders achter en dreigden de schapen verstrooid te worden. Hoe moest in de opengevallen plaatsen worden voorzien? De kansels moesten zo spoedig mogelijk bezet worden, anders zou de catastrofe niet te overzien zijn. In aller ijl zag men uit naar vervangers. Iedereen kon zich zelfs aanmelden, want van de predikanten bleef maar één derde deel achter. Ook van de Resolutioners trad het grootste deel uit de kerk. In haast werd een wet uitgevaardigd waarin de predikanten tot 1 februari van het volgend jaar uitstel kregen om de vereiste toestemming van de collators te bekomen. Maar het leed was inmiddels al geschied. Nu bleef geen andere mogelijkheid meer over dan rijp en groen tot de bediening van Woord en sacramenten toe te laten. Onwetende jongemannen, zelfs van 19 jaar oud, die happig waren op een baan en meenden gaven te hebben, kregen toegang tot de kansels. De meest waardeloze en ongeletterde personen kwamen in de plaats van de uitgeworpen leraars. Het gros was onbekwaam om het volk te onderwijzen. Vaak leidden zij een schandalig leven en waren zij uit op geldelijk gewin en zeker niet op het welzijn van de zielen. Het is vanzelfsprekend dat deze 'curates', of hulppredikers, geen warm onthaal ontvingen, maar met verachting werden ontvangen. Zo was het volk overgeleverd aan de huurlingen en wolven die de kudde niet zouden sparen. De verraders van het erfgoed van de Hervorming hadden de touwtjes wel in handen, maar zij hielden in feite niet anders over dan valse profeten en lege kerkgebouwen. De getrouwe knechten waren uit de kerken gedreven en het volk volgde hen.

Zo verstomde het vreugdegeluid waarmee twee jaar geleden de koning was binnengehaald. De Heere maakte de raad van Achitofel tot dwaasheid. Het Judasloon, waarop Sharp aasde, was een bittere gal. De eer die hij zichzelf langs slinkse wegen had toegemeten, was niet meer dan een omgekeerde kroon. Maar het ergste was wel dat de ark door de huichelachtige Filistijnen uit de officiële kerk werd weggevoerd. 'Ikabod', de eer is weggevoerd, was eenmaal de klacht van de vrouw van Pinehas, toen zij van de ark hoorde. Was het geen zwarte bladzijde in de geschiedenis van Gods kerk in Schotland? Waren de geestverwanten in het buurland hen al niet voorgegaan?

De Engelse Puriteinen moesten niet alleen de nieuwe bisschoppen erkennen, maar ook toestemmen in het gebruik van het Algemeen Gebedenboek en zich geheel richten naar de anglicaanse liturgie en gebruiken.

Uiterlijk op 24 augustus van hetzelfde jaar, op de 'St. Bartholomew's day', moesten alle predikanten van de Engelse kerk de 'Act of uniformity' gehoorzamen. Meer dan tweeduizend predikanten preekten afscheid. De leider van de Presbyterianen, Edmund Calamy, sprak bij deze gelegenheid over de wegvoering van de ark en koos als tekst 1 Samuël 4:13: '...want zijn hart was sidderende vanwege de ark Gods.' Het lot van de ark woog Eli en de vrouw van Pinehas zwaarder dan het lot van de goddeloze zonen. 'Wanneer de ark van God wordt weggenomen, wordt Jezus Christus vertrapt onder de voeten.' Zo was ook in Schotland de eer weggevoerd, hoewel het *Algemeen Gebedenboek* de grens nog niet overging.

Niet alle getrouwe predikanten verlieten de kerk. Zij die voor 1649 waren geordend, gingen voort met het verkondigen van het evangelie. Zo lang als zij konden, bleven zij op hun posten, totdat zij ook werden weggejaagd. Met een bloedend hart bleven zij achter, terwijl zij machteloos moesten toezien hoe velen van hun broeders in Christus van hun kudde werden losgescheurd. In Edinburgh kozen Robert Douglas, James Hamilton en George Hutcheson liever te lijden dan tegen hun geweten in de bisschoppen te erkennen. En Donald Cargill van de Barony kerk in Glasgow, die wij later bij de strijd van de Covenanters zullen tegenkomen, werd van zijn post ontheven. Hij weigerde zich te houden aan de herdenking van de terugkomst van de koning die jaarlijks op 29 mei moest worden gehouden. Omdat het op die dag zijn beurt was een preekbeurt te vervullen, nam hij de gelegenheid waar in de Naam van zijn Meester het wee over koning en land uit te spreken. 'Wij zijn hier niet gekomen om deze dag te vieren, zoals anderen nu doen. Eenmaal dachten wij dat de dag waarop de koning terug zou keren een gezegende dag zou zijn, maar nu denken wij reden te hebben die dag te vervloeken. Als u hier gekomen bent om deze dag te vieren, vraag ik u om heen te gaan.' Hij was als één van Israëls profeten toen hij de tekst voorlas: 'Verblijd u niet, o Israël, tot opspringens toe, gelijk de volken, want gij hoereert van uw God af; gij hebt hoerenloon lief, op alle dorsvloeren des korens' (Hos. 9:1). 'Dit is onze eerste stap in ons afhoereren van God', zo vervolgde hij, 'en al wie van Gods volk zich op deze dag verblijdt, zal hun vreugde zijn als het geluid van de doornen onder een pot; spoedig zal het in rouw veranderen. Hij (de koning) zal het treurigste schouwspel opleveren dat de kerk van Schotland ooit heeft aanschouwd. Wee, wee, wee hem! Zijn naam zal tot een stank zijn, zolang als de wereld zal bestaan, wegens zijn bedriegerij, tirannie en onzedelijkheid.' Geen wonder dat de woorden van Cargill de woede van de koningsgezinden verwekten. Middleton stuurde enkele soldaten om hem gevangen te nemen, maar intussen had hij het kerkgebouw al verlaten. Hij werd door de Geheime Raad uit de stad verbannen en mocht zich niet langer ten zuiden van de rivier de Tay ophouden. Zo volgden velen van de Godvruchtige predikanten, zoals John Brown van Wamphray, Robert Traill en John Livingstone uit Ancrum.

John Livingstone verbannen

Livingstone was het instrument in Gods handen tot de bekering van vele duizenden zielen. Volgens Wodrow waren er sinds de dagen van de apostelen weinigen die met zoveel vrucht gearbeid hadden. Wij denken hierbij vooral aan de opwekking in Kirk of Shotts in 1630, waar vijfhonderd mensen tot het geloof kwamen. Ook in Ancrum, in het Bordergebied, werkte hij sinds 1648 met veel zegen. Hij was één van de drie predikanten die in 1650 naar Breda in Holland gezonden werden om de wensen van de kerk aan Karel II voor te leggen. Omdat hij de koning niet vertrouwde, wilde hij eerst niet gaan, maar David Dickson en James Guthrie wisten hem toch over te halen. Tot zijn droefheid merkte hij dat de koning nog altijd het *Algemeen Gebedenboek* gebruikte en geen afstand wilde doen van zijn nachtelijke dansfeesten. Geen wonder dat Livingstone weigerde de koning overhaast de eed op de Verbonden te laten afnemen. In Schotland had hij een gesprek met de lichtvaardige vorst, waarbij hij hem aansprak over zijn zedeloos gedrag. Toen de koning in 1660 terugkeerde, zag Livingstone duidelijk dat het werk van de Reformatie zou worden omvergeworpen en dat er een tijd van beproeving zou aanbreken.

Op 12 oktober 1662 bediende hij voor de laatste keer het Avondmaal in zijn gemeente. Hij kreeg hierbij vrijmoedigheid om de gronden en bemoedigingen open te leggen

‘waarom men liever verdrukking moest lijden vanwege de tegenwoordige vervolging van het koninkrijk van Christus, door Christus te erkennen als de Regeerder van Zijn huis.’ Het was alsof hij een voorgevoel had dat hij van zijn gemeente werd losgemaakt. Met weemoed in zijn hart sprak hij:

‘Wij hebben veertien jaar lang onder u gearbeid en wij hebben de overtuiging, zowel als persoon als in het openbaar, niet de moeite gedaan te hebben zoals dat behoorde. Wij hopen het toch zonder enige trots te kunnen zeggen dat wij het uwe niet gezocht hebben maar uzelf. Wij behoeven niet rijk en groot te worden in deze wereld.’

De getrouwe herder vroeg zijn kudde om vergeving als hij hen in onwetendheid iets had aangedaan. De volgende maand werd een brief bij hem bezorgd, die een oproep bevatte om met nog een aantal predikanten voor het Parlement in Edinburgh te verschijnen. Getrouw legde hij verantwoording af van zijn geloof in Christus, als Hoofd van Zijn gemeente. Hij weigerde de eed van getrouwheid af te leggen, waarop het vonnis van verbanning werd uitgesproken. Binnen twee maanden moest hij het land verlaten en zelfs werd hem bevolen om binnen een dag de stad uit te gaan naar de noordkant van de rivier de Tay. Zelfs zijn vrouw en kinderen mocht hij niet meer bezoeken. Vanwege zijn zwakke gezondheid verzocht hij in Leith te mogen blijven, totdat hij gelegenheid vond om zijn vaderland te verlaten. Het volgend jaar vertrok hij per schip naar Rotterdam, waar hij zich bij de kleine Schotse kolonie voegde. Hier stierf hij in 1672, met het getuigenis op de lippen: ‘Ik sterf in het geloof dat de waarheden van God, die Hij de kerk van Schotland gegeven heeft te omhelzen, door Hem voor waarheden erkend zullen worden, zolang de zon en de maan zullen zijn...’

Voor zijn vertrek was hij nog aanwezig bij het sterfbed van David Dickson. Wat was deze blij zijn lieve broeder nog eenmaal te ontmoeten. Al behoorde Livingstone tot de Protesters en Dickson tot de Resolutioners, dit was nooit een reden van verwijdering geweest. Livingstone viel op door een vredelievende geest, die de eenheid onder de broeders altijd op het oog had. Wellicht dachten beiden aan de dagen van opwekking in Stewarton en Kirk of Shotts. Livingstone vroeg hoe zijn broeder het stelde. Kort maar krachtig sprak de zieke: ‘Ik heb al mijn goede daden en al mijn verkeerde daden genomen en heb die voor de Heere op een hoop geworpen en ik heb de toevlucht genomen tot Jezus Christus en in Hem heb ik een volle en zoete vrede.’ Ook vroeg Livingstone hoe hij over de tijdsomstandigheden dacht. Hij antwoordde dat ‘hij zeker was dat Jezus Christus niet lang zulk een onwaardige behandeling tegen Zijn werk en volk zou gedogen.’ Enkele dagen later werd Dickson weggeraapt voor de dag des kwaads.

Vanuit Leith schreef Livingstone zijn gemeente in Ancrum een afscheidsbrief. Ondanks alle smart was het vrede in zijn gemoed. ‘Ik dank Zijn Naam’, zo schreef hij, ‘dat ik in de zaak van mijn lijden grote vrede heb. Ik hoef het niet te herhalen, want u weet mijn getuigenis in deze zaak. Jezus Christus is de Koning en Hij alleen heeft macht om de ambten en regering van Zijn huis in te stellen. Het is een ontzettende zaak om de eed van God ongehoorzaam te zijn en in de handen van de levende God te vallen.’ ‘Zowel u als ik hebben grote reden de Heere te danken. Al ben ik de meest onwaardige van allen die ooit in Zijn Naam gesproken hebben, zo is mijn werk onder u toch niet geheel tevergeefs geweest...’ Een jaar voor zijn sterven richtte hij zich vanuit Rotterdam nog eenmaal in een uitvoerige brief tot zijn oude kudde. Inmiddels was er heel veel gepasseerd in zijn vaderland en het zag er niet naar uit dat de zuchtigen van het overblijfsel zouden ophouden. ‘Helaas! de Heere heeft een geest van diepe slaap uitgestort en heeft de ogen van onze profeten, regeerders en zieners bedekt.’ ‘...Wat zal het einde van deze dingen zijn?’ Waar was de heerlijkheid van oude tijden gebleven? Wanneer zou Sions verlossing aanbreken?

John Brown uit Wamphray werd op 6 november voor de Raad gedaagd en in staat van beschuldiging gesteld. Hij had de leden van de bisschoppelijke synode 'meinedige bedriegers en booswichten' genoemd. Dadelijk werd hij in de Tolbooth opgesloten, waarbij hij zelfs gebrek had aan buitenlucht en andere levensbehoeften. Door deze ontberingen werd hij gedwongen een stuk te tekenen dat hij zonder geldige reden akkoord ging met vrijwillige ballingschap. Evenals Livingstone vertrok hij naar de Zeven Provinciën, de veilige haven voor de vervolgd en om des gewetens wil. Hij voegde zich bij zijn broeders in Rotterdam. Ook hier liet men hem niet met rust, want aartsbisschop Sharp dorstte ook naar zijn bloed en dat van de andere Covenanters die tot de Schotse gemeente behoorden. De koning schreef brieven aan de Staten van Holland waarin hun uitlevering geëist werd. Hoewel dezen dit bevel niet inwilligden, waren zij er toch mee verlegen. Zodoende verlieten Brown en nog enkele anderen de stad en gingen naar Duitsland. Later keerden zij weer terug in Rotterdam. Brown stierf in ballingschap in het jaar 1679, na een arbeidzaam leven in dienst van zijn Meester. Hij heeft zich vooral verdienstelijk gemaakt door het schrijven van enkele praktikale werken, zoals *Christus, de Weg, de Waarheid en het Leven*.

William Guthrie, een neef van de eerste martelaar onder de predikanten, James Guthrie, bleef ondanks de koninklijke proclamaties nog steeds op zijn post in Fenwick. Hij was vóór 1649 als eerste predikant van dit plaatsje in het westen van het land bevestigd, zodat men hem op grond hiervan niet kon beschuldigen. Omdat men wel wist dat hij in dezelfde geest handelde als zijn neef, werd hij goed in de gaten gehouden. Guthrie was een rechte zielenwinner die voor velen in zijn parochie en daarbuiten het middel was geweest om ze tot Christus te leiden. Het kleine kruisvormige kerkje was stampvol als hij preekte. En velen dankten hun bekering aan het kleine 'gouden boekje' met de veelzeggende titel *Des christens groot interest* dat in

1659 voor het eerst verscheen. Maar de storm zou hem ook niet bespaard worden. Toen de koning in 1660 terugkwam, voorspelde hij zware tijden voor de kerk. 'Heere, Gij weet hoe spoedig deze man zich zal wentelen in het beste bloed van Schotland', zo profeteerde hij. Het volgende jaar schreef hij een ontwerp voor een verzoekschrift aan het Parlement, waarin hij moedig op de handhaving van de gezworen Verbonden aandrong. Maar door toedoen van de kant van de Resolutioners werd het stuk nooit verzonden.

De twee jaren die volgden, waren de meest gelukkige van zijn leven. Het leek of de Heere deze korte tijd gebruikte om de oogst onder zijn bediening nog overvloediger te maken. Van heinde en ver stroomde het volk naar Fenwick toe en de kracht van de Heilige Geest in Gods kinderen en onder de onbekeerden was zichtbaar. Die van veraf kwamen waren gewoon 's zaterdags al aan te komen; zij brachten ter voorbereiding op de sabbat de nacht zelfs door in het gebed. Op maandag gingen zij weer huiswaarts en liepen daarvoor soms urenlang, zonder vermoeid te zijn. Fenwick was een oase in het midden van de 'woestijn' van het land waar 'het wild gedierte' toesloeg om de 'tortelduif' van Gods gemeente te verslinden.

Op 17 augustus 1662 preekte Guthrie uit Matthéüs 14:24,26, over de zorg van Christus over Zijn beproefde volk. Hij wees op de verdrukking die op komst was. Maar de grote Hogepriester 'treedt in al onze beproevingen tussenbeide.' Christus bepleit uw zaak voor de Troon van God. Maar als uw verlossing nabij is, denk dan niet dat uw moeilijkheden over zijn.' Alle dingen moeten medewerken ten goede, ook het lijden van Gods kinderen. Dit geldt zeker voor Brittannië en Ierland, waar de Heere nog een overblijfsel heeft. 'Dat de predikanten in Brittannië en Ierland van hun kerken en huizen worden

verdreven en uit het land verbannen of op eenzame plaatsen vastgehouden is alles door Zijn Voorzienigheid en zal hun ten goede zijn..."Zoals een man in Ierland eens tot een bisschop zei, toen deze hem met gevangenschap dreigde: "Ik weet geen andere gevangenis dan een kwaad geweten". "Indien u besluit om niemand anders te vrezen dan de God van de hemel en een kwaad geweten, behoeft u ook geen mens of enige andere zaak te vrezen, want deze vrees drijft alle andere vrezen uit."

Op zondag 24 juli 1664 verscheen William Guthrie voor de laatste maal op de preekstoel. Deze dag was door Fairfoul, de aartsbisschop van Glasgow bepaald, om hem van zijn standplaats te ontslaan. De jaloezie onder de prelaten was ten top gestegen. Met lede ogen hadden zij aangezien hoe velen de kerken van de omliggende parochies voorbij liepen om de Godvruchtige leraar te beluisteren, die hun de onnaspeurlijke rijkdommen van Christus uitstalde. In de vroege morgen verscheen de 'curate', een hulpprediker van Calder, vergezeld van twaalf soldaten voor de pastorie. Hij bracht hem in kennis van het besluit van de bisschop om de parochie van Fenwick voor vacant te verklaren. Als reden gaf hij op dat Guthrie de vergaderingen van de classis en van de synode niet meer bijwoonde en de vrede van de kerk verstoord had. Men was zo lankmoedig geweest dit enige tijd te gedogen, maar nu was de maat vol. Guthrie antwoordde dat hij het niet nodig oordeelde om veel hierop te antwoorden. Het was de Heere, Die de harten had geneigd om hem zo lange tijd rustig te laten preken. 'Ik zie dit als een deur die God geopend heeft om dit evangelie te verkondigen, die u, noch enig ander mens, kan sluiten, totdat het door God gegeven wordt.'

Hij kon zich in zijn geweten niet verenigen met de huidige vorm van de kerkelijke vergaderingen. Gods kerk in Schotland was van haar vrijheid beroofd. 'Ik prijs de Heere dat Hij mijn prediking heeft willen zegenen en een zegel van mijn bediening heeft willen leggen op de zielen en gewetens van niet weinigen die nu in de hemel zijn en van wie er sommigen op weg naar de hemel zijn. En nu, mijnheer, als u het op u genomen hebt om mijn werk onder dit volk te onderbreken, waarvan ik van de Heere begeer dat Hij u deze schuld wil vergeven, zo kan ik niet anders dan alle kwade gevolgen van deze beslissing tussen God en uw eigen geweten achterlaten. En verder verklaar ik voor deze heren dat ik van mijn predikambt geschorst ben vanwege mijn trouw aan de Covenants en het werk van God waarvan u en anderen zijn afgefallen.'

Na enige woordenwisselingen met de 'curate' liet Guthrie een glas bier brengen. Hij vroeg een zegen en gaf hierna de soldaten ook bier te drinken. Hierop begaf de hulpprediker zich met het gezelschap naar de kerk om het vonnis van de aartsbisschop voor te lezen. Zijn preek, die hij hierbij hield, duurde niet langer dan een kwartier en werd alleen door enkele kinderen aangehoord.

Wodrow verhaalt dat de 'curate' hierna nooit meer gepreekt heeft. Hij kwam wel in Glasgow, maar het is niet zeker of hij zijn woonplaats ooit bereikte. Binnen enkele dagen stierf hij aan een ernstige ziekte aan de darmen. De beloning die hij van bisschop Fairfoul had ontvangen, was een verradersloon en een prijs van het bloed van een onschuldige gezant van God. Hij was de enige die op het verzoek van de bisschop inging om naar Fenwick te gaan en heeft deze daad met de dood en het oordeel van God moeten bekopen.

Zo moest William Guthrie zijn trouwe kudde verlaten. Onvergetelijk was zijn afscheid, in het bijzonder de preken die hij op de woensdag voor zijn afzetting gehouden had. Deze dag was een bede- en vastendag voor de gemeente. Hij sprak eerst uit Hoséa 13:9: 'Het heeft u bedorven, o Israël.' Het was een boetepreek waarbij hij niemand spaarde. Met ernst bepaalde hij het volk bij de roepende zonden van land en kerk. Het kerkgebouw was bij die gelegenheid een Bochim, een 'plaats des geweens'. De volgende

zondag kwam de gemeente 's morgens tussen vier en vijf uur bijeen, om zijn preek over het laatste gedeelte van de tekst aan te horen: '...Maar in Mij is uw hulp.' Bij deze droeve plechtigheid wees hij hen op de grote Fontein van hulp, als het evangelie en de leraars van hen zouden zijn weggenomen.' Nog vijftien maanden bleef hij in Fenwick wonen, maar zijn stem werd niet meer gehoord. De Heere had voor altijd zijn mond toegesloten. Zijn werk was gedaan en de eeuwigheid zou openbaren hoeveel zielen in het net van het Evangelie, dat hij zoveel jaren verkondigd had, gevangen waren.

Kort hierop ging Guthrie heen. Hij stierf in 1665 in Brechin, ver verwijderd van zijn geliefd Fenwick. Zijn ziekbed was zeer smartelijk. Terwijl hij door hevige pijnen werd gekweld, hielden zijn vrienden, om hem te verlichten, zijn hoofd naar beneden en zijn voeten omhoog. In de volle zekerheid van het geloof ontsliep hij. 'Al zou ik buiten mijn zinnen sterven, toch weet ik dat ik sterf in de Heere. Zalig zijn de doden die in de Heere sterven, dit is altijd waar, maar nog meer in het bijzonder, wanneer een vloed van dwalingen, verzoeken en oordelen over een land, kerk en volk beginnen op te komen.' John Livingstone noemt hem een 'groot licht in het westen van Schotland.' En Robert Traill prijst hem vanwege zijn grote gaven van hart en hoofd. Hij was een waardig getuige voor de zaak van het Covenant en een vader in Christus voor de ware zuigelingen in de genade die zijn preken als melk voor hun onvaste zielen mochten ervaren.

John Blackader afgezet

In Troqueer, in de buurt van Dumfries, hanteerde John Blackader sinds 1653 de herdersstaf. Toen hij daar kwam was het volk onwetend en ruw van zeden. Getrouw onderwees hij hen in de weg der zaligheid. Langzaam begon het gestrooide zaad vrucht te dragen. Toen de 'Act of Glasgow' door Middleton werd afgekondigd, behoorde hij ook tot de getrouwen in het land die niet wensten te buigen voor deze Dagon, maar de ark zuiver wilden bewaren. De classis van Dumfries bleef standvastig en negeerde de bevelen van hogerhand. Zij weigerde de dag van de terugkomst van Karel II als feestdag aan te merken. Middleton nam nu het wapen van geweld ter hand en zond soldaten naar het zuiden om orde op zaken te stellen. Enkele collega's van Blackader waren naar Edinburgh vertrokken om daar adviezen in te winnen, zodat hij hun plaats moest innemen. Op de zondag na de komst van de soldaten verzocht hij de gemeente de gaanderij voor hen vrij te houden. Zijn preek was uit Hoséa 9:10-12: 'Ik vond Israël als druiven in de woestijn...' Zonder aanzien des persoons en onbevreesd voor het paardenvolk stond hij stil bij de 'oorzaken van Gods vertrek'. De kans was groot dat Blackader in de boeien gezet werd, maar de zondag ging ongestoord voorbij. In de week die volgde ging hij van huis tot huis op bezoek en beval elke ziel in de handen van God aan.

Op maandag kregen alle predikanten uit het gebied de opdracht om voor de commandant te verschijnen en met hem als gevangenen naar Edinburgh te vertrekken. Maar omdat de volgende dag de gebruikelijke vergadering van de classis zou plaatsvinden, was deze zo coulant om de reis uit te stellen. Blackader en zijn broeders gehoorzaamden het bevel en gingen gezamenlijk op reis. Om tumult onder de bewoners van de streek te voorkomen, volgden de dragonders het gezelschap op een afstand. Middleton verwelkomde hen en gaf hun de vrijheid om hun eigen onderkomen op te zoeken. Zij voegden zich bij de andere broeders en overlegden met elkaar wat hen te doen stond. De meningen over het houden van de jaarlijkse 'feestdag' ter ere van de koning waren verdeeld. Sommigen wilden deze dag gewoon preken zonder aan het feit van de terugkomst van de koning aandacht te schenken. Anderen waren van mening dat zij deze dag nooit mochten vieren. Verschillende keren verschenen zij voor de 'Lords

of the Articles'. Middleton die wel merkte dat zij niet wilden toegeven, dreigde hen in de ijzers te zetten of naar de nieuwe plantages in Amerika te zenden. Op het laatst gaven zij, Blackader en nog een predikant uitgezonderd, toe dat zij op de omstreden dag een gewone weekpreek wilden houden. De twee predikanten uit Dumfries die al vastzaten bleven ook standvastig in hun standpunt om niet toe te geven.

Toen het gezelschap terugkeerde hadden sommigen al spijt van hun toegeeflijkheid. Op de verjaardag van de 'Restoration' kwam een bende dragonders naar Troqueer om Blackader gevangen te nemen, maar hij wist nog net op tijd te ontkomen. Enkele dagen later kwam hij dezelfde soldaten tegen en wist ternauwernood uit hun handen te blijven. Hij was bij een kleine stopplaats op een afgelegen heide afgestapt, waar hij tot zijn verbazing plotseling de luide stemmen van het ruwe krijgsvolk hoorde. Hij hield zich rustig en verstopte zich met zijn paard 'in een klein dal aan de achterkant van het erf', waar zij hem niet opmerkten.

Middleton begon steeds strenger tegen de predikanten in het gehele gebied op te treden. Vele predikanten werden na de beruchte 'Acte van Glasgow' afgezet. Blackader preekte op de laatste zondag in oktober afscheid. De kerk van Troqueer stond aan de oevers van het riviertje de Nith, in een gebied van heidevelden en moerassen. Een dichte mist bedekte de vallei. Alles ademde somberheid en wekte op tot een neerslachtige gemoedsstemming. Het volk verzamelde zich in kleine groepjes op het kerkhof, waar zij hun geliefde leraar opwachtten. Tranen van droefheid rolden over vele wangen toen Blackader aankwam. Voor de laatste maal besteeg hij de preekstoel. Midden in de preek kwam de mededeling dat een troep soldaten in aantocht was. Hij haastte zich nu om de zegen uit te spreken en naar zijn huis te gaan. De dragonders deden niets meer dan de namen van de parochieleden noteren en toen zij merkten dat geen vreemden uit andere plaatsen aanwezig waren vertrokken zij. Blackader vervolgde zijn preek hierop in de pastorie, terwijl hij boven aan een trap stond.

Nu was het ogenblik van vertrek aangebroken. Het volk wilde echter niet weggaan. Maar de wijze predikant vond het voor de goede vrede beter dat zij van elkaar scheidden. 'Ga', zo sprak hij, 'en zorg voor uzelf. De ure is gekomen dat de herder wordt geslagen en de schapen verstrooid zullen worden. Velen treuren vandaag vanwege de verwoesting van Israël en wenen als de profeet tussen de deur en het altaar. Gods erfdeel is een prooi geworden van de buitmakers; de berg van het huis van Israël is als de hoge plaatsen van het woud. Wanneer de getrouwe herders worden weggenomen, zullen huurlingen indringen, die de Grote Opperherder nooit gezonden heeft; zij zullen de kudde verslinden en het overblijfsel met de voeten vertreden. Wat mij betreft, ik heb mijn plicht gedaan en nu is er geen tijd om te ontduiken. Ik beveel u Hem aan Die machtig is u van struikelen te bewaren en ben bereid om mij door genade te schikken naar wat de Heere behaagt.'

De laatste week van zijn verblijf in Troqueer bezocht Blackader zijn gemeenteleden en troostte hen in hun smart. Toen de soldaten weer terugkwamen, week hij uit naar een andere plaats. Omdat zij de predikant niet aantroffen wreekten zij zich op zijn vrouwen kinderen. Vreselijk gingen zij tegen de weerloze familie te keer. Zij werden gedwongen het dorp te verlaten. Onmiddellijk werd een paard gezadeld en een grote mand aan weerszijden van het dier was de zitplaats van de kinderen. Onderweg riep één van de kinderen steeds uit: 'Ik ben verbannen, ik ben verbannen!' Toen iemand vroeg wie dit gedaan had, antwoordde het kind: 'Sla-de-schapen heeft mij verbannen.'

Gelukkig werd Blackader weer spoedig met zijn gezin verenigd. Hij vond in deze streek een gastvrij onderdak en de Heere rustte hem toe voor de nieuwe taak die op hem wachtte. Al waren de kerkgebouwen voor de getrouwe leraar gesloten, de open hemel bood genoeg gelegenheid om de boodschap van genade uit te dragen. In het vervolg

zullen wij dan ook meer horen van deze verjaagde knecht, die met anderen te midden van vele gevaren tot troost mocht zijn voor Gods arme overblijfsel.

De winter brak aan toen velen onder de trouwe wachters hun posten verlieten, zonder te weten wat de toekomst zou brengen. Zij weenden bij de gedachte dat de ark van God en de heerlijkheid van de tempel zo spoedig waren verdwenen. De muren van Sion waren neergeworpen. Het werk van honderd jaar leek teniet gedaan. De vijand hield huis in het heiligdom en dreef het arme volk van God naar buiten. De tempel werd van zijn heerlijkheid beroofd en de Reformatie vertrappt onder de voeten van de verraders van de Verbonden.

Alles wat aan het Covenant herinnerde moest worden uitgewist. Zelfs het grafmonument van Alexander Henderson op het Greyfriarskerkhof liet men niet met rust. Na zijn dood in 1646 werd tot zijn nagedachtenis een monument opgericht met een inscriptie waarin enige melding werd gemaakt van het 'Plechtig Verdrag en Verbond'. Deze woorden moesten worden weggewist. Maar Sharp en Middleton konden het werk van de trouwe Verbondsgod niet teniet doen, noch de vervulling van de belofte tegenhouden: 'De gedachtenis des rechtvaardigen zal velen tot zegening zijn.'

Op sommige plaatsen werd de banier van het Covenant door spotters besmeurd. Zoals in Linlithgow waar de beruchte 29ste mei uitbundig werd gevierd. Op de markt werd eerst gezongen en gebeden, maar toen gingen de feestvierders, waaronder de graaf van Linlithgow, naar het marktkruis, waar een boog op vier pilaren stond opgesteld. Aan de ene kant was een standbeeld geplaatst, in de vorm van een oude heks, met in haar hand een bord met het opschrift: 'Een heerlijke Reformatie'. Meerdere opschriften waren zichtbaar gemaakt om de doelstellingen van de Covenanters bespottelijk te maken. Bij het drinken op de gezondheid van de koning werd de versierde boog in brand gestoken en een gejuich steeg op. Men gaf te kennen voorgoed afscheid te nemen van de gezworen Verbonden, ten gunste van de vijanden van Israëls banieren.

In het dorpje New Luce, gelegen in het graafschap Galloway in het zuiden van het land, preekte Alexander Peden afscheid. Hij bediende het Woord uit Handelingen 20:32: 'En nu, broeders, ik beveel u Gode en het woord van Zijn genade, Die machtig is u op te bouwen en u een erfdeel te geven onder al de geheiligden.' Toen hij de deur van de preekstoel toesloot, sloeg hij met zijn Bijbel tot drie keer toe hierop, waarbij hij driemaal de woorden sprak: 'Ik arresteer u in de naam van mijn Meester, dat u niemand ooit zal toelaten dan zij die door de deur komen zoals ik gedaan heb.' En geen huurling waagde het de kerk van New Luce te betreden, totdat de verlossing van Sion was aangebroken, opdat het oordeel van Peden hem niet zou treffen! Evenals bij Blackader hield zijn roeping niet op. Ook Peden was bestemd om op afgelegen plaatsen de grootheid van zijn Meester te verkondigen. Maar niet alleen om de boodschap van genade te brengen; ook kreeg hij de profetische gave om uit te spreken dat de verlossing van Jeruzalem op komst was.

De kerk, een losgelaten hinde

Gods kerk in Schotland werd in de woestijn geleid. De verdrukking zou het overblijfsel louteren. Als een losgelaten hinde werden de schapen verstrooid. Maar de zegen bleef niet uit. De moede Naftali vond rust in de verstilde dalen waar hij het Woord des levens indronk. De banier van het Verbond was wel bezoedeld, maar niet begraven. De vijanden zouden steeds driester te keer gaan tegen het onschuldige lam. Onschuldig bloed zou weldra vloeien en een schuld laden op de natie die de stem van Jehova

weerspanning was geweest. 'Dit is uw zonde, o Schotland, en als de genade dit niet verhoede zal het uw ondergang betekenen. Dit is de stem, het getuigenis en de waarschuwing van al het lijden van het volk des Heeren die het niet gewaagd hebben de Heere, Zijn werk en Zijn Verbond te verloochenen, ofschoon zij gedurig in hun lichamen zijn vervolgd en ofschoon hun zielen vervuld werden met de verachting van de hoogmoedigen. Want hoewel de Heere hen van de vijanden afkeerde en hen tot een prooi gaf van hen die ze haatten, ja, als schapen tot spijs, als een smaad en een spot, hebben zij de Heere niet vergeten, noch valselijk gehandeld in Zijn Verbond.' Zo getuigt het boek *Naftali* van de worsteling van de kerk van Schotland. Drukte de schuld van verbondsontrouw niet zwaar op het gehele volk? Waren de getrouwen niet klein in getal geworden?

Maar wat was de hoofdzonde van het volk? Was de verachting van het evangelie niet de diepste oorzaak dat Gods toorn over het land gekomen was? Eerlijk vervolgt het boekje dat het lijden van de kerk tot 1667 beschrijft: 'Groot is de zonde van dit land geweest omdat wij het heerlijk evangelie niet hebben geloofd noch gehoorzaamd en de Heere Jezus niet hebben ontvangen en aangenomen in onze harten, Zijn licht, genade en heerlijkheid in ons leven, in handel en wandel niet hebben betuigd en uitgedrukt, maar ons hebben verlaten op de uiterlijke vormen en het schijnsel van de ware leer, godsdienst, tucht en kerkregering, zonder te werken om de kracht van de Reformatie en zonder te trachten naar de schoonheid van de heiligheid, de eeuwige genade en zegen van al deze dingen die wij genoten. Wij hebben de belijdenis van deze zaken verdraaid en veranderd naar onze eigen inzichten en wereldse voordelen. O! dwaas en onwijs volk. Hebben wij zo de Heere vergolden voor al deze barmhartigheden van Zijn evangelie, zuivere godsdienst en heilig Verbond dat wij die verderven en verdraaien van dat grote doel van Zijn genade en barmhartigheid in onze zaligheid tot de snode inzichten van onze eigen lusten te dienen en te voldoen tot oneer van Hem?'

Dit was wel het grootste oordeel, dat het evangelie van vele kansels werd weggenomen en de onwetende schapen waren overgegeven aan de huurlingen die de wijngaard zochten te verderven. De wet bepaalde dat de afgezette voorgangers zich niet meer binnen een straal van twintig mijlen van hun parochie, zes mijlen van een kathedraal en drie mijlen van een stad mochten ophouden. Zo probeerden de bisschoppen het volk in een ijzeren greep te krijgen. Donkere wolken pakten zich samen en de duisternis begon het land steeds meer te bedekken. Het getuigenis van de getrouwen konden de vijanden echter niet geheel wegnemen. De banier van het Verbond werd verplaatst naar de heggen en steggen van het platteland. Maar de muren van de kerkgebouwen moesten wel getuigen van de woorden van de getrouwe leraars die gedwongen afscheid preekten. Zij maakten zich vrij van het bloed van de zielen, van de daden van Sharp en Middleton en ook van het bloed van hun koning.

In de St. Giles kerk waar John Knox en Robert Bruce hun getuigenis hadden achtergelaten sprak in begin september 1662 een kandidaat, hij was nog maar twintig jaar. Zonder mensenvrees sloeg hij de Bijbel open bij Hooglied 1:7: 'Zeg mij aan, Gij, Die mijn ziel liefheeft, waar Gij weidt, waar Gij de kudde legerd in de middag; want waarom zou ik zijn als één, die zich bedekt bij de kudden Uwer metgezellen?' Het was op de zondag voorafgaande aan de 8ste september, de dag door het Parlement bepaald om de predikanten van Edinburgh af te zetten. Hugh Mackail, want zo heette de jonge prediker, sprak over het verlangen van de bruid naar de levende bediening van het Woord. Hij sprak ook over de grote vervolgingen waaraan de kerk zou worden blootgesteld. Ook zei hij dat het volk van God vervolgd werd door een Farao op de

troon, een Haman in de staat en een Judas in de kerk. Men kon wel raden wie hiermee bedoeld werden. Geen wonder dat enkele dagen later een troep ruiters hem gevangen wilde nemen, wat gelukkig verhinderd werd.

'Zeg mij aan, waar Gij de kudde weidt?' Was dit niet de vraag van vele hongerige zielen in Schotland? Of was het merendeel verzadigd met de kalverdienst van de bisschoppen? 'Indien gij het niet weet,... zo ga uit op de voetstappen der schapen en weid uw geiten bij de woningen der herderen.' De herders werden gedwongen de kerken te verlaten, maar de ware schapen volgden hen. Hun voetstappen verplaatsten zich naar de afgelegen plaatsen van het land. Hier kreeg hun ziel voedsel. De kerk nam het juk van het kruis op zich en ging in de woestijn, om daar de banier van het Verbond te volgen, door eer en oneer. Het jaar van de verdrukking was wel gekomen, maar de uitkomst zou niet falen. Of zoals een vers in de Nederlandse uitgave van het boekje Naftali het verwoordt:

*De ware Kerk wordt wel verdrukt
Met smart en smaad beladen,
Door felle golven weggerukt
En als aan 't vuur gebraden.
Doch zij zal nimmermeer vergaan
Al werd ze neergeslagen,
Zij zal nog eindelijk weer opstaan,
En hebben goede dagen.*

2. In het strijdperk

Verjaagd van huis en haard

Het jaar 1663 werd ingeluid met verdere ontberingen van de uitgeworpen predikanten en het volk dat niet van hen wilde scheiden. Het zette bij de regering kwaad bloed dat de 'curates' veelal voor een lege kerk preekten. Geen wonder, want het gros van hen had minder kennis van Gods Woord dan het gewone volk. De oudere predikanten die na 1649 waren geordend en niet om andere redenen waren afgezet, trokken des te meer mensen. Velen hadden grote afstanden lopen er voor over om hen te horen. Het Parlement dreigde met grote boeten wanneer de diensten van de parochie verzuimd werden om elders het Woord te horen. Erger werd het wanneer men afgezette predikanten ging beluisteren. Hierop stonden zware straffen die langzamerhand werden aangescherpt tot de doodstraf. Sommige evangeliedienaars hielden huiselijke godsdienstoefeningen, die door velen werden bijgewoond. Zo ontstonden de 'conventicles' die vooral in het zuiden werden gehouden. Geen wet of plakkaat was in staat om het houden van deze verboden samenkomsten tegen te gaan. Er moesten dan ook hardere maatregelen genomen worden om het volk in het gareel te krijgen.

Omdat de particuliere huizen de toeloop van het heilbegerige volk niet konden bevatten en het gevaar van omsingeling in de bebouwde kernen levensgroot aanwezig was, werd naar andere wegen gezocht. Sommigen opperden het idee om de open lucht als vergaderplaats te kiezen. Dan konden afgelegen plaatsen worden gekozen waarde vijand niet zo makkelijk kon komen. Spoedig werden deze 'Field meetings', of *openluchtsamenkomsten*, algemeen. De predikanten, die hiervoor voelden, hielpen elkaar waar de gelegenheid zich voordeed. Zij doopten zoveel mogelijk in hun eigen huizen, maar later werden ook de sacramenten in de open lucht bediend. De mensen hadden tientallen mijlen lopen ervoor over om het Woord des levens te horen.

Voorals John Blackader was een graag geziene voorganger die dan ook veel gevraagd werd. Duizenden kwamen onder zijn gehoor en dit was veel malen meer dan het kleine kerkje van Troqueer ooit had kunnen bevatten. Met een grote ijver bezocht hij vele huizen, waarbij hij persoonlijke gesprekken voerde en op zijn tijd wist te vermanen en te vertroosten. De honger naar het levende Woord werd steeds sterker. Menigten zochten hem op, begerig naar geestelijk voedsel, en op den duur wist hij niet waar hij deze mensenmassa met de prediking kon bereiken. Hij week uit naar de vier parochies van de Glenkens in het berggebied van Galloway. Velen trotseerden het winterse weer om de geliefde predikant daar te horen. Blackader stond gelukkig niet alleen. De classis, waartoe hij behoorde kenmerkte zich door een grote standvastigheid.

Voorals John Welch van Irongray was hem tot grote steun. Hij behoorde tot een nobel geslacht: zijn vader heette Josias Welch, die in Ierland velen tot zegen was; zijn grootvader, John Welch van Ayr, was een zeer Godzalig predikant en diens schoonvader was niemand minder dan John Knox. Welch moest Irongray verlaten, vooral omdat hij het 'Dronken Parlement' beledigd had. De ordecommissaris Maxwell kreeg instructies uit Edinburgh om Welch gevangen te nemen. Uit voorzichtigheid liet de predikant het Avondmaal bedienen in een aangrenzende plaats. Een drom van mannen en vrouwen had Welch omringd en zouden zeker niet hebben toegelaten dat hij gegrepen werd. Zo begeleidden zij hem huiswaarts, maar nu moesten zij toch afscheid van hem nemen. Aan de groene oevers van het riviertje de Cluden knielde hij met nog enkele predikanten neer. Zijn broeders gaven hem aan zijn Meester over, want dan was hij in goede handen. Het volk weende van verdriet bij het zien van dit aandoenlijke

schouwspel. Zij wilden hem niet laten gaan. Maar Welch klom op zijn paard en rende naar een doorwaadbare plaats om aan de handen van het trouwe volk te ontkomen. Zij volgden hem op de voet door het ijskoude water totdat hij uit hun gezicht verdwenen was. Zo verscheen hij voor een commissie van het Parlement, die hem in juni uit zijn ambt ontsloeg.

Ondanks een verbod om nog langer te preken ging Welch toch door. Een prijs van 500 pond stond op zijn hoofd, maar dit deerde hem niet. Twintig jaren lang sprak hij in de verstilde dalen van het zuiden voor vele duizenden die aan zijn lippen hingen. Soms reed hij drie dagen en twee nachten op zijn paard, zonder ook maar één uur te rusten, naar de meest afgelegen plaatsen om daar soms in het holst van de nacht de boodschap van het evangelie te laten weerklinken. Enige tijd woonde hij bij de rivier de Tweed, de grensrivier met Engeland. Wanneer de rivier lag dichtgevroren, preekte hij in het midden van de bedding, als het ware tussen twee koninkrijken. Maar het Koninkrijk dat hij diende was niet van deze wereld. Voor de tirannieke koning Karel II was hij niet bevreesd, want deze kon alleen maar zijn lichaam doden. En ondanks alle zoekacties en grote beloningen was de koning niet in staat om hem levend of dood in handen te krijgen.

Twaalf mannen vormden zijn lijfwacht wanneer hij door de velden of bossen van Lothian en Fife reed. Zijn Meester beschermde hem en zegende zijn werk. Op een keer was hij in het nauw gedreven en wist niet hoe te ontkomen. Ten einde raad deed hij een beroep op de Schotse gastvrijheid door op de deur van een 'landlord' te kloppen. Nu kon hij weten dat deze man niets van de zogenaamde veldpredikers moest hebben. Maar gelukkig herkende hij Welch niet en klonk het hem kennelijk niet zo vreemd in de oren toen de wat vermomde prediker zei: 'Ik ben gezonden om rebellen te grijpen. Ik weet waar hij is die morgen zal preken, maar ik wil hem in uw handen overgeven.' Natuurlijk was de landedelman bereid om met deze vreemde gids mee te gaan. Toen zij op de afgesproken plaats van samenkomst aankwamen, maakte het volk ruimte voor de voorganger en zijn metgezel. Welch gaf deze de stoel die voor hem klaar stond. Tot grote verbazing van de edelman begon zijn gids het Woord van God te preken. En de Geest van God schoot een pijl van overtuiging in zijn geweten. Daar zat de 'landlord', verslagen van hart. Aan het einde van de dienst gaf Welch hem een hand en vroeg of hij aan zijn wens voldaan had. De getroffen man wist niets anders te antwoorden dan de veelzeggende woorden: 'U vertelde mij dat u uitgezonden werd om opstandelingen te grijpen en nu ben ik, een opstandige zondaar, vandaag zelf gegrepen.'

De afkeer onder het volk tegen de hulppredikers nam steeds meer toe, vooral toen het volk zich bewust werd wat zij door het vertrek van hun eigen leraars moesten ontberen. De eerste openlijke oppositie tegen de 'indringers' vond in de gemeente van Irongray plaats. De hulpprediker werd op alle mogelijke manieren dwars gezeten en riep op het laatst een bende soldaten te hulp. De vrouwen, aangevoerd door Margaret Smith, waren niet bang; zij verwelkomden de lijfwacht met een lading stenen. Margaret werd hierop gevangen genomen en naar Edinburgh gebracht. Daar hoorde zij het vonnis van verbanning naar de Barbadoes tegen haar uitspreken. In niet mis te verstane bewoordingen gaf zij haar mening weer. De rechters hielden haar wel vast, maar de verbanning ging niet door. Het bleek voor de machthebbers een onmogelijke opgave om het volk onder het gehoor van de 'curates' te krijgen.

Lord Warriston gegrepen

De dagen van Middleton waren bijna geteld. Behalve dat hij zich gehaat gemaakt had bij het Schotse volk, was hij nu ook niet langer in de gunst bij de koning. De hertog van

Lauderdale, John Maitland, werd vanuit Whitehall naar het Holyrood Palace gezonden om orde op zaken te stellen. Het eerste wat hij deed was Middleton afzetten als Commissioner van de koning om in zijn plaats de graaf van Rothes te benoemen. Eindelijk had Lauderdale zijn rivaal uit de weg geruimd. Op 18 juni 1663 arriveerde Rothes om het nieuwe Parlement voor te zitten. Hij was niet veel beter dan zijn voorganger. Zijn vader was eenmaal aanwezig geweest bij de ondertekening van het Covenant op het kerkhof van Greyfriars in 1638, maar de zoon ging niet in dezelfde voetstappen. Hij was van hetzelfde gehalte als de koning: een man ruw van tong en onzedelijk van leven. Van hem was geen heil te verwachten. Geen wonder dat het Parlement de maatregelen tegen de Covenanters verscherpte. In juli werd een wet, die als 'sleepnet van de bisschoppen' de geschiedenis inging, bekrachtigd. Hierbij werden zware boetes vastgesteld voor hen die de diensten van de 'curates' verzuimden. De volgende maand werd de 'Scots' Mile Act' gepasseerd. De predikanten mochten geen verblijf houden binnen twintig mijl van hun vorige woonplaats en zes mijl van Edinburgh. Lauderdale hield op afstand de touwtjes stevig in handen. Eenmaal de grote vriend van de leiders van de Covenanters, was hij nu de gunsteling van de goddeloze koning, wiens praktijken hem wel aanstonden. Het leek er veel op dat zijn geweten, dat eens week was door zondenovertuiging, nu als met een brandijzer was toegeschroeid. Zijn haat tegen het trouwe overblijfsel bleek onverzadelijk. Hij zou zich weldra samen met James Sharp gaan ontpoppen als een drieste vervolger van de kudde van Christus. Door zijn toedoen werd een wet aangenomen, waarin niemand tot een openbaar ambt werd toegelaten, voordat hij de Covenants schriftelijk had veroordeeld. Iedereen moest worden gedwongen om de prelaten te erkennen en niemand mocht het wagen de koning ongehoorzaam te zijn.

Inmiddels was Lord Warriston gevangen genomen. Hij zat eenmaal naast Lauderdale op de zittingen van de vergadering van Godgeleerden in Westminster, waar zij samen als regerende ouderlingen de kerk van Schotland mede vertegenwoordigden.

Nu was Warriston, één van de opstellers van het Covenant van 1638, dan eindelijk in de macht van zijn vroegere broeder. Hij was twee jaar geleden ontsnapt toen een bevel tot zijn gevangenneming werd uitgevaardigd. Het was Karel er alles aan gelegen om hem levend in handen te krijgen. Archibald Johnston, Lord Warriston, was naar het vasteland gevlucht en hield zich eerst in Hamburg schuil. Daar werd hij ziek, waarbij hij Dr. Bates, die tot de geneesheren van de koning behoord had, raadpleegde. Vermoedelijk had deze hem middelen gegeven die hem tot een wrak maakten. Hij verloor zelfs een gedeelte van zijn geheugen, zodat hij zich niet meer kon herinneren wat hij een kwartier geleden gezegd had.

Na een tweejarig verblijf in Duitsland ging hij naar Frankrijk om daar zijn vrouw te ontmoeten. In Rouen werd hij gegrepen door spionnen van koning Karel die hem naar de Tower in Londen overbrachten. Zij vonden hem in gebedshouding, waarin hij enkele uren per dag zijn God zocht. Lord Warriston had een biddend leven en mocht vaak de gemeenschap met Christus proeven en smaken.

In de zomer van 1663 werd hij naar Edinburgh overgebracht om zich voor het Parlement te verantwoorden. Zonder pardon werd hij ter dood veroordeeld. Velen hadden medelijden met deze eenmaal zo machtige man in het land, die nu lichamelijk een wrak geworden was. Velen, behalve Lauderdale, zijn gewezen broeder, die in enkele brieven zijn gal uitspuwde over de Lord Advocate. Zo schreef hij verachtelijk over 'een verzoekschrift van die verdorven kinderen, die erop wezen dat hij zijn geheugen verloren heeft en bijna niet meer kan zien. Zij vragen om uitstel totdat hij in een betere toestand is om te sterven.' De bisschoppen in de Raad stonden achter Lauderdale om

het vonnis zo spoedig mogelijk te voltrekken. Zij hadden leedvermaak met de eens zo gevatte rechtsgeleerde die destijds zo'n indruk maakte door zijn welsprekendheid en nu amper een woord wist te uiten. Zij spotten zelfs met hem in het openbaar en maakten hem zo tot schande. Had God Zijn kind dan verlaten, opdat zijn vijanden zouden zegevieren? Was Hij niet machtig zijn tong aan te roeren met een kool van zijn liefde? Had zijn Meester Zijn discipelen niet eenmaal beloofd dat zij niet bevreesd hoefden te zijn voor wat zij moesten spreken? Hij zou hen toch mond en wijsheid geven om voor stadhouders en koningen te getuigen?

Zonder een getuigenis achter te laten zou Lord Warriston niet heengaan. Op aandrang van Lauderdale werd hij veroordeeld tot de galg. Op 22 juli 1663 zou hij bij het 'Cross' worden opgehangen, waarna zijn hoofd naast dat van zijn vriend James Guthrie op de Netherbow Poort te Edinburg zou worden vastgezet. Waardig hoorde hij het verschrikkelijke vonnis aan. Naar de gewoonte van de tijd zat hij op zijn knieën; hij kon niet nalaten om God te bidden of Hij de koning en het Parlement wilde zegenen. Al was zijn lichaam uitermate zwak, al werd hij door neerslachtige gedachten gekweld, toch was er geen zweem van twijfel aan zijn eigen zaligheid. 'Ik durf mijn zaligheid nooit in twijfel te trekken. Ik heb Gods aangezicht zo vaak in het huis des gebeds gezien.'

Zijn jonge dochter bleef bij hem in de Tolbooth; zij sprak later met veel achting en ontroering over de laatste dagen van haar vader. Het was zijn grootste zorg om in het uur van beproeving niet te versagen. Maar hoe meer het einde van zijn leven naderde, des te krachtiger werd zijn geloof gevestigd op zijn Heiland. Het was of de Zon der gerechtigheid de verwarmende stralen uitgoot in zijn amechtige ziel.

Op de morgen, voordat hij zijn laatste gang moest maken, werd de Geest der aanneming zo vaardig over hem, dat hij gedreven werd om met grote vrijmoedigheid en diepe ootmoed steeds te herhalen: '*Abba, Vader! Abba! Vader!*' Met de volle verzekering van zijn gemoed sprak hij over 'het lange witte kleed' dat hij deze dag uit genade zou ontvangen. En in dit vooruitzicht liep hij de Highstreet uit op weg naar de plaats van de terechtstelling.

De plaats waar de galg stond opgesteld, kende hij als geen ander. Deze was recht tegenover het grote huis dat hij eens bewoond had en waarin hij zo vaak Gods aangezicht had ontmoet. Onderweg keerde hij zich meermalen om naar het volk en vroeg hen om hun gebeden. Nu was het ogenblik gekomen dat hij het schavot zou bestijgen. Nog een wens wilde hij vervuld zien. Het was alsof de Heere hem zijn gedachten weer had teruggegeven. Zijn tong was vaardig geworden om van zijn Heere te getuigen. Zijn geheugen was weer als voorheen, terwijl zijn ziel vervuld werd met de 'vrede Gods die alle verstand te boven gaat.'

De laatste nacht had Hij zijn lichaam en ziel verkwikt en toen hij opstond nam hij papier en inkt om zijn rede op te schrijven. Zo sprak hij tot de wacht om rustig te blijven als hij zijn laatste toespraak tot het volk zou richten. Toen las hij zijn getuigenis voor, eerst tot hen die aan de noordkant van het schavot stonden en toen voor het volk aan de andere kant. Het was dezelfde stem die eenmaal op het Greyfriarskerkhof geklonken had, toen de jonge Warriston het Covenant voorlas. Wat waren de tijden veranderd!

Wat had hij zijn aandachtig gehoor te vertellen? In de eerste plaats beleed hij zijn zonden en Gods barmhartigheid aan hem bewezen en 'om uit te drukken mijn bekering van het één en mijn geloof in het ander, door de verdiensten van de Heere Jezus Christus, onze genadige Verlosser en Middelaar.' Hij beleed ook dat hij tijdens het bewind van Cromwell onvoorzichtig gehandeld had, waardoor hij de 'harten van de godzaligen gekwetst had.' Juist zijn houding tegenover de Lord Protector had kwaad bloed gezet en was de belangrijkste beschuldiging van de zijde van het Parlement. In de tweede plaats verklaarde hij zich geheel verenigd met de Verbonden en alle hiervan

afgeleide besluiten. Ook benadrukte Warriston hoe nodig het was om gedurig te smeken om een herleving van 'Zijn Naam, zaak, verbond, woord en werk van hervorming in deze met elkaar verbonden naties, in het bijzonder in het arme Schotland, dat zich zo plechtig aan Hem heeft verbonden...'

Nadat hij onder doodse stilte zijn getuigenis had voorgelezen, deed hij met veel verruiming van zijn gemoed een krachtig gebed, waarbij hij uitriep: *'Abba, Vader! Neem deze Uw arme zondige dienstknecht aan, die tot U komt door de verdiensten van Jezus Christus.'*

Hierop nam hij afscheid van zijn vrienden, waarna hij geholpen werd om de ladder te beklimmen. Luid riep hij het volk nog toe: *'Uw gebeden, uw gebeden. Uw gebeden begeer ik in de Naam van de Heere!'* Nadat hij de bovenste sport van de ladder bereikt had, riep hij met een luide stem uit: 'Ik smeeek u allen die tot het volk van God behoren om niet bevreesd te zijn om voor de zaak van Christus te lijden, of ook niet bang te zijn, wanneer u iets in deze weg overkomt, maar om aangemoedigd te worden om voor Hem te lijden, want ik verzeker u in de Naam des Heeren, dat Hij uw lasten wil dragen.' Toen de beul hem het touw om de nek bond, herhaalde hij de woorden: 'De Heere heeft mij genadig vertroost!'

De beul was zo onder de indruk van de onschuld van Warriston dat hij hem om vergeving vroeg. 'De Heere vergeve u, arme man!' sprak de martelaar, terwijl hij hem wat geld toestopte.

Nu was het ogenblik gekomen dat hij van de ladder zou worden afgeworpen. Iedereen kon zijn laatste woorden horen: *'O, pray, pray! Praise, praise, praise!'"O, bid, bid! Loof, loof, loof!'* Met de handen gericht naar de hemel viel hij naar beneden en zijn ziel ging opwaarts naar de heerlijkheid van Gods kinderen.

Weer was een leider de Covenanters ontvallen. Wie zou zijn plaats innemen? Waar waren de Mozessen en Arons gebleven die de wacht bij het huis van God hielden? Was het verzet tegen de prelaten langzamerhand niet geluwd? Een handjevol predikanten ging gewoon door met preken. Zij negeerden openlijk de wetten van Londen. De Geheime Raad vond het nodig om de wapenen tegen hen te gaan gebruiken. De 'curates' fungeerden als spionnen om belangrijke informatie over de veldpredikers aan de overheid en de bisschoppen door te geven. Vooral in het westen en zuiden van het land was hun aanhang het grootst. Sir James Turner kreeg de eer om tegen de opstandige boeren op te treden. Met zijn troepen dragonders moest hij het volk door hoge boetes en andere straffen dwingen om zich aan de prelaten te onderwerpen. Turner was voor deze opdracht uitermate geschikt, omdat hij bekend stond als een gewetenloze, zelfgenoegzame en wrede krijgsman, die zich niet schaamde het zwaard tegen onschuldigen daadwerkelijk te gebruiken. De soldaten waren niet veel beter. Dronken en vaak plunderend gingen zij het land door en eisten hier en daar inkwartiering als het hun uitkwam. Onschuldigen werden mishandeld en beroofd en vaak verschenen zij dronken aan de kerkdeur om het volk te onderzoeken of zij tot de plaatselijke parochie behoorden. Bij het tegendeel eisten zij de hoge boetes op en als men niet dadelijk betaalde, rukten zij de Bijbel uit de handen en vergrepen zich aan de kleding. Geen wonder dat hun handelwijze op veel plaatsen kwaad bloed zette. Wat zij bereikten was nog meer onvrede en onrust onder het volk dat niet wilde bukken voor hun barbaarse en goddeloze methodes.

De Schotse inquisitie

Aartsbisschop Sharp was van mening dat alle maatregelen niet tot het gewenste resultaat geleid hadden. Hij vond de Geheime Raad niet doortastend genoeg en stelde daarom in

het begin van 1664 voor om de 'Court of High Commission', een bijzondere rechtbank, weer in te stellen. Hij ging naar Londen om zijn zin door te drijven, wat hem nog gelukte ook. Deze 'inquisitie' bestond zowel uit geestelijken als leken. Zij moest alle ongehoorzame predikanten straffen en ook hen die verboden bijeenkomsten bezochten, waartoe zij bijzondere volmachten ontving. Niemand anders dan Sharp werd als voorzitter van deze 'bloedraad' benoemd, die veel weg had van de 'Raad van beroerten' van Granville in de Nederlanden. Wat moet hij zich vereerd gevoeld hebben dat hij nu zelf als rechter kon optreden over hen die zijn ambt niet wilden erkennen. Wat zou zijn macht nu vergroot worden! Hield deze onverlaat nog wel rekening met de opperste Rechter van hemel en aarde?

Op 7 december 1665 werd de proclamatie 'tegen de Conventicles' uitgevaardigd. De maatregelen tegen de verboden kerkdiensten in huizen en daarbuiten werden aangescherpt. Geen wonder dat het jaar daarop de wreedheden nog meer toenamen. Turner hield danig huis, vooral in Nithsdale en Galloway. Zeven maanden achtereen werd het verlaten land het doelwit van de barbaarse soldaten. Men had het vooral voorzien op Blackader, Welch en Gabriël Semple, op wie men jaagde. Vooral Alexander Burnet, die pas tot bisschop van Glasgow was benoemd, gaf leiding aan de vervolging in het westen. Hij wilde van de Schotse kerk een copie maken van de anglicaanse liturgie. Ook de overgebleven presbyteriaanse predikanten waren hem een doorn in het oog en liefst zou hij hen allen afzetten en vervangen door hulppredikers die hij naar zijn hand kon zetten. En soms gelukte het hem zijn zin door te drijven.

Sharp en de zijnen werden opgeschrikt door de verschijning van *An Apologetical relation* een boekje dat van de hand van de verbannen John Brown van Wamphray bleek te zijn. Het geeft een beschrijving van het 'bijzondere lijden van de getrouwe predikanten en belijders van de kerk van Schotland sinds 1660.'

Sharp noemde het een 'verdoemelijk boek' en hij zon dan ook op wraak. In het voorjaar van 1666 maakte Sir James Turner voor de derde keer een tocht door het westen en het zuiden. Had hij het eerst op het gewone volk gemunt, nu was het de beurt aan de 'landlords' die met hoge boetes werden aangeslagen. Huizen werden geplunderd als het geld niet snel op tafel kwam en gehele gezinnen uit elkaar gedreven. Met een rijke buit gingen de soldaten naar Edinburgh terug. In het najaar herhaalden zij hun strooptochten weer en maakten van het land een ware wildernis. Velen hadden noodgedwongen hun huizen verlaten en elders een onderkomen gezocht. Robert Wodrow haalt in dit verband het woord van de apostel aan: 'Welke de wereld niet waardig was, hebben in woestijnen gedoold en op de bergen, en in spelonken en in de hollen der aarde.' Alleen omdat zij Gode meer gehoorzaam wilden zijn dan de mensen! Het woeste landschap, dat vaak uit onafzienbare heidevlakten bestond, was in een plaats van onrust en angst veranderd. Niemand was meer veilig voor de dragonders van Turner.

De 'Pentland Rising'

Op dinsdag 13 november 1666 kwamen vier Covenanters na dagen te zijn opgejaagd, in het dorpje Dalry in Galloway aan, om hier een onderkomen voor de nacht te zoeken dat zij in een kleine herberg niet ver van de Loch Ken vonden. Eén van hen heette Maclellan van Barscobe. Niet ver van deze plaats zagen zij drie of vier soldaten die enkele inwoners voor zich uit dreven. Het bleken de burenen te zijn van een oude man die beboet was wegens kerkverzuim. Omdat hij niet direct betaalde, dreigden zij hem te zullen ontkleden. Zij pakten hem beet en zetten hem op een heet braadrooster. Toen de vier mannen hoorden wat er aan de hand was, gingen zij dadelijk naar de barbaarse soldaten en gelastten hen de man los te laten. Dat lieten deze lieden zich niet gezeggen; zij trokken hun zwaarden en wilden de Covenanters te lijf gaan. Eén van de laatsten

trok zijn pistool, gevuld met gebroken stukken van zijn pijp, en verwondde een zekere korporaal Deanes. Dit schot was het sein tot de opstand van de Covenanters, van wie het geduld nu ten einde was. Zij waren niet bang en wisten de arme man te bevrijden uit de handen van de onverlaten. De soldaten namen zij gevangen en deden hetzelfde met een andere groep die ook in Dalry bezig was.

Het kon niet anders of Turner zou deze daad wreken. De dappere Covenanters hadden inmiddels versterking gekregen en besloten ook Turner, die in Dumfries verbleef, gevangen te nemen. Zij verzamelden een klein leger dat de trotse krijgsman wist te verrassen. Hij lag ziek op bed en weigerde eerst zich over te geven. Diep beledigd was hij toen hij werd weggevoerd. Wel was hij verbaasd dat zijn vijanden hem niet op dezelfde manier behandelden als hij gewoon was te doen. Hij werd als het ware omringd door de vreze Gods. Enkele predikanten, waaronder John Welch, spraken met hem over zijn zieleheil. Zij baden om zijn bekering, maar Turner liet zich zomaar niet ompraten. Het nieuws van het gebeurde had Edinburgh snel bereikt. De Geheime Raad en vooral Rothes reageerden met een schok van verbazing. Dadelijk werd een leger van tweeduizend man verzameld om orde op zaken te stellen. De leiding hiervan werd toevertrouwd aan generaal Thomas Dalzell, een 'ijzervreter' die zelfs onder de tsaar van Rusland generaal geweest was. Van hem was niet veel goeds te verwachten. Hij marcheerde, het koude weer en de hevige regen trotserend, in de richting van Glasgow en trok vandaar naar Galloway. De Covenanters hadden inmiddels een leger verzameld van zevenhonderd man. Zij kozen James Wallace tot commandant, die in het verleden meermalen voor 'Christus' Kroon en Verbond' de wapenrok had aangehad. Onder hen waren er meer die de krijgskunst machtig waren, zoals kapitein John Paton van Meadowhead, maar het merendeel bestond uit ongeoeffenden. Toen zij van de komst van Dalzell hoorden, weken zij eerst onder de stromende regen uit in de richting van Ayrsmoss naar de Moor Kirk of Kyle, een onherbergzaam moerassig gebied. Hier brachten zij zonder voedsel en vuur de nacht door. Wat stond hen te doen? Moesten zij de strijd aanbinden tegen de overmacht? Of moesten zij alleen in de verdediging gaan en op deze wijze hun aanhankelijkheid aan het Covenant voor de gehele wereld tonen?

Toen de dageraad op 26 november opging, kwamen zij in Lanark aan. Hier hielden zij stil om de Verbonden te vernieuwen. John Guthrie, een broer van William Guthrie van Fenwick, preekte voor de infanterie en Gabriël Semple voor het paardenvolk over Spreuken 24:11, 12: 'Red degenen, die ter dood gegrepen zijn, want zij wankelen ter doding...' Met opgeheven handen werd het Verbond opnieuw gezworen. Een korte verklaring gaf uitdrukking aan hun streven om de verworven vrijheden van volk en kerk weer te herstellen, in overeenstemming met Gods Woord en de Verbonden. Voor deze beginselen hadden zij hun leven over. Het koningschap van Christus was hun meer waard dan de eer van koning Karel II.

Het leger van Covenanters was nu aangegroeid tot bijna duizend man. Op dezelfde dag dat zij Lanark verlieten kwam Dalzell hier aan. Wallace koos zijn route ten noorden van Bathgate, door bijna onbegaanbare venen. Doodmoe kwamen zij in New Bridge aan en zij leken veel op stervende soldaten na een veldslag. Geen wonder dat zij een rechtstreekse confrontatie met het leger van Dalzell ontweken. Maar moesten zij zich aan deze vijanden van de Heere der heirscharen overgeven? Was hun strijd geen heilige krijg voor de Naam van hun Heere en God? Maar waar bleven de velen die zo met hen meeleeften? Waar bleven de vele duizenden uit het westen en zuiden die dezelfde zaak dienden? Het leger bleef klein en ongeoeffend. Afgemat sleepten de mannen zich voort door het eentonige landschap, kou en regen trotserend. Maar hun hart klopte van vurige

liefde tot hun Heiland. In Zijn handen gaven zij zich over. En zo marcheerden zij voort, niet wetend wat er komen zou. Hun vertrouwen was gericht op de God des Verbonds, Die het land zo vaak verrast had met Zijn wonderen.

Ondanks hun grote moed zagen hun ogen wel dat hun strijd toch hopeloos was. Zij zongen nog wel de 71ste en 78ste psalm, zij riepen de God van Jacob aan, zij luisterden naar de bemoedigende woorden van hun geliefde voorgangers, maar een voorgevoel bekreep hun gemoed dat zij het moesten verliezen.

Nu kwam het kasteel van Edinburgh hen in het vizier. Het was de oude stad waar eenmaal de Verbonden waren gezworen en waar de Heere zo vaak Zijn gunst had betoond. Hier waren zij niet welkom, want hier regeerde de ijzeren scepter van de ontrouwe Judassen. In de morgen van 28 november, 'een schone, winterse dag', leidde kolonel Wallace zijn manschappen tenslotte naar de oostkant van de Pentland Hills, een heuvelrij ten zuiden van Edinburgh. Op de groene helling, die als naam draagt Rullion Green, vlijden de vermoeide strijders zich neer om verdere orders af te wachten.

Wat zou het 'Moskovische Beest' doen? Dalzell marcheerde vanuit Calder ook in de richting van de Pentlands. Nu was een ontmoeting onvermijdelijk. Drieduizend goed gewapende koninklijke soldaten stortten zich op het handjevol weerloze Covenanters. Deze verweerden zich echter als leeuwen, maar tegen zo'n overmacht waren zij niet opgewassen. De strijd was spoedig beslecht in het voordeel van Dalzell. Veertig of vijftig doden telde hun leger en zeventig of tachtig mannen werden gevangen genomen. Onder de slachtoffers waren twee Ierse predikanten, John Crookshank en Andrew M'Cormick. De overige soldaten wisten over de heuvels te vluchten naar een veiliger bestemming. De nederlaag was verpletterend. Zo eindigde de 'Pentland Rising', de Pentland expeditie. De slachtoffers werden in rijen op het slagveld begraven. Een gedenksteen siert nog steeds de plaats waar zij voor de zaak van Christus het leven lieten. En het opschrift wijst op hun moed en vasthoudendheid:

*'Hier ligt een schare van getuigen,
Die voor de zaak van Christus hier verschenen,
Om de ware vrijheid te herstellen
Omdat zij toen door tirannie werden onderdrukt.
Deze helden vochten met edele moed
en kregen na hun val de martelaarskroon.'*

De onverschrokken Wallace en kapitein Paton wisten te ontkomen. Dalzell had het vooral op de laatste gemunt, die opviel door grote moed en vastberadenheid. Hij kende Paton van andere gelegenheden en probeerde hem neer te vellen. Toen hij zag dat hij ontkwam gaf hij orders om hem te achtervolgen. Drie soldaten zaten hem op de hielen en probeerden hem in het nauw te drijven. Toen de eerste op hem afkwam hief hij zijn zwaard en sloeg zijn hoofd in twee stukken. Ternauwernood wist Paton aan de bloeddorstige handen van Dalzell te ontkomen. Zijn tijd was nog niet gekomen. Nog jaren zou hij het overblijfsel van getrouwen bijstaan in hun strijd.

James Wallace wist de kust te bereiken en slaagde erin naar het vasteland te vluchten. Zijn geliefde vaderland heeft hij nooit meer mogen zien. Hij zwierf van plaats tot plaats, totdat hij in Rotterdam zijn uiteindelijke bestemming vond. Hier ontmoette hij Robert MacWard, John Livingstone en anderen die tot de Schotse kerk behoorden. Spoedig werd deze Godvrezende man tot ouderling gekozen. Koning Karel II liet hem hier niet met rust. Door Sharp opgestoot schreef hij een brief aan de Staten Generaal waarin hij om zijn uitlevering vroeg. Al gaven dezen niet toe, toch was het voor Wallace beter om ergens anders onder te duiken. In 1678 keerde hij in Rotterdam terug, maar spoedig hierna stierf hij. Hij was een man die opviel door een leven geworteld in Christus.

Een brief aan de weduwe van William Mure, die ook naar Rotterdam gevlucht was, toont iets van zijn leven dat met Christus verborgen was in God. '... Nooit had ik meer van de nabijheid van God, nooit eerder was mijn tafel beter toegericht dan toen ik Rotterdam verliet. Laten wij moed putten en als goede soldaten van Jezus Christus de smaadheid dragen. O, dat wij meer geloof hadden! O, dat Gods volk meer geloof had!" ... De Heere heeft Sion gegrondvest en de armen van het volk zullen op Hem vertrouwen. Laten wij elkaar gedenken...' Als een voortgejaagde vermoeide pelgrim stierf Wallace in ballingschap om uiteindelijk rust te vinden in de gewesten waar de bloeddorstige koning hem niet meer kon bereiken.

Twaalf mijlen van Pentland, de plaats van het onheil, verwijderd, ligt een Covenanter begraven. Hij was gewond geraakt en probeerde desondanks zijn woonplaats in Ayrshire te bereiken. Maar zijn krachten lieten hem in de steek. In het holst van de nacht bereikte hij de boerderij van Adam Sanderson van Blackhill, maar weigerde daar te blijven om de familie niet in gevaar te brengen. Sanderson wees hem een schuilplaats aan, onder een struik bij het West Water. Daar blies de strijder de laatste adem uit. Maar voordat hij stierf riep hij de boer nog toe: 'Begraaf mij ergens in het gezicht van de heuvels van mijn Ayrshire.' Daar vinden wij nog steeds zijn grafsteen, dat de gedachtenis aan de onbekende Covenanter levend houdt, 'die stierf de dag na de slag bij een eikenstruik...'

'Haddock's Hole'

Het was een trieste aanblik toen de krijgsgevangenen door de poorten van Edinburgh werden gevoerd. Het merendeel van hen werd opgesloten in de 'Haddock's Hole' een gedeelte van de St. Giles kerk. Hun werd een menselijke behandeling beloofd, maar Sharp wilde zijn haat op hen botvieren. Hij durfde het te zeggen dat 'God ons dankbaar deed zijn en Hij gaf ons harten om een recht gebruik te maken van deze barmhartigheid die zo gelegen komt.' Enkele Godvruchtigen uit de stad wisten de gevangenen voedsel te brengen met wat nodig was voor hun wonden. Eerst waren er vijftig gevangenen, maar na drie dagen bedroeg hun aantal tachtig man. In de Tolbooth zat ook de bekende Hugh MacKail opgesloten. Hij had enkele jaren terug in de St. Giles kerk het regiem van Sharp en Middleton zonder omhalen aangevallen en veroordeeld.

Ook kapitein Andrew Arnot en Alexander Robertson, ook een evangeliedienaar, waren gevangen gezet. De laatste schreef de eerste een broederlijke brief, waarschijnlijk op de dag van zijn executie, en eindigt met de woorden: 'O, geef Hem dank! O, prijs, o, zegen, zegen Hem! U gaat mij voor. O, dat ik dit ook waardig gerekend werd!'

De wreedheid in de 'Haddock's Hole' kende geen grenzen. Thomas Paterson overleed ter plaatse aan zijn verwondingen en werd door enkele geestverwanten op het Greyfriars kerkhof begraven. Toen Burnet, de bisschop van Glasgow, dit hoorde, wilde hij het lichaam laten opgraven en hierop geweld doen. Als wraak wist hij te bereiken dat al zijn goederen werden verbeurd verklaard. Elf mannen werden voor de rechtbank gedaagd; zij beriepen zich op hun krijgsgevangenschap, opdat hun leven gespaard zou blijven. Maar de wreedaards gaven het tegenstrijdige antwoord: 'U ontvangt gratie als soldaten, maar geen vrij spraak als onderdanen.' Het onbarmhartige vonnis was de dood door ophanging bij het Cross van de stad, waarna hun hoofden en rechterhanden moesten worden afgehouden. Hun hoofden waren bestemd voor de stadspoorten en hun handen moesten aan de gevangenisdeuren van Lanark worden bevestigd, dus in de plaats waar zij met opgeheven handen de Verbonden gezworen hadden. Zonder tranen in de ogen hoorden de dappere helden het onwettige vonnis aan.

Op 7 december werden tien Covenanters ter dood gebracht. Onder hen bevonden zich kapitein Andrew Arnot en John M'Culloch van Barholm. De laatste was een welgestelde heer 'van goede manier en grote vroomheid.' Verschillende keren was hij al beboet en veroordeeld en nu was dan eindelijk het ogenblik gekomen dat hij niet meer uit de handen van Sharp kon ontglippen. Voor hun dood stelden zij een getuigenis op, waarin zij bewijzen gaven van hun onschuld. 'Hoewel wij niet de eersten zijn die voor de zaak van God in dit land geleden hebben, zo zijn wij echter onder de eersten die volgens deze rechtsvorm veroordeeld zijn en vanwege het aannemen van het Verbond ter dood gebracht worden. Het is ons er verre van dat wij ons daarom zouden schamen en het een oneer rekenen dat wij waardig geacht worden om voor deze zaak te lijden. Wij kunnen niet anders dan God danken dat wij zulk een wolk van getuigen voor ons hebben van hen die ons reeds zijn voorgegaan...' En als slot verklaarden zij: 'Voorts zijn wij verzekerd, hoewel dit de dag van Jakobs ellende is, dat de Heere evenwel, wanneer Hij de beproeving van de Zijnen zal voleind hebben en de beker van Zijn vijanden zal hebben gevuld, zal opwaken ten gericht om Zijn eigen zaak te bepleiten en de breuk van het Verbond te wreken. Hij zal naar het vergoten bloed onderzoek doen, Zijn volk beschermen, de arm van de goddelozen breken en de rechtvaardigen bevestigen, want Hem komt de wraak toe en Hij zal het vergelden. Hoewel onze ogen dit niet zien zullen, geloven wij evenwel dat de Zon der gerechtigheid zal opgaan met genezing onder Zijn vleugelen en Hij zal het werk weer levend maken, de bressen toemuren, de oude vervallen plaatsen weer opbouwen en de verwoesting herstellen. Ja, de Heere zal Zijn volk oordelen en het zal Hem berouwen over Zijn knechten als hun klacht zal zijn vergaan en geen opgesloten meer overblijven....Zo moeten al Uw vijanden omkomen, o Heere! maar allen die U liefhebben moeten zijn als de zon die voortgaat in haar kracht.'

Daar stonden de veroordeelden op het schavot in de Highstreet van Edinburgh. Zij namen afscheid van hun vrienden en geliefd vaderland. Hun blikken waren nu gericht op de 'Stad die fundamenten heeft'. Andrew Arnot achtte het een hoge eer om 'zich onder de getuigen van Jezus Christus te rekenen en voor Zijn Naam, waarheid en zaak te lijden. Deze dag acht ik mijn eer, bloemkrans, kroon en koninklijke waardigheid te zijn om een deel van Zijn lijden uit te voeren.'

John Shields noemde zichzelf een 'ongeleerde man' die moeilijk in het openbaar kon spreken. Ook hij achtte het een eer om voor Christus te lijden. 'Er is een onuitsprekelijk heil en zoetigheid in het betrachten hiervan, waarvan ik getuigenis kan geven door mijn overvloedige ondervinding, sinds dat wij begonnen zijn om voor Hem en Zijn zaak te lijden...'

Een week later was het de beurt voor Alexander Robertson en nog vier anderen om in het openbaar opgehangen te worden. Robertson schetste in zijn toespraak hoe Gods werk door de bisschopgezinden werd tegengestaan en vervolgd. 'De afval van dit land door meened en verbondsbreuk is zeer groot...' Maar toch was hij niet zonder hoop: 'Ik weet dat er een heilig zaad is in het land dat nog het steunsel daarvan zal zijn en ik bid God dat Hij voor de waarheid op aarde Zijn volk nog ijveriger en kloekmoediger make...'

Op dezelfde dag ontving John Neilson van Corsack in Galloway de martelaars-kroon. Voordat hij het schavot besteeg was hij op zo'n verschrikkelijke manier gefolterd, 'dat zijn gegil ieder ander dan zij die hierbij waren zou hebben doen versmelten...' 'Alles wat ik heb', zo lezen wij in zijn getuigenis, 'is weinig, maar al had ik veel werelden zo zou ik dit alles voor Christus en Zijn zaak willen afleggen, zoals ik nu ook met mijn leven doe. Ik twijfel niet of de Heere zal voor mijn vrouw en zes kinderen genoegzaam en

overvloedig voorzien. Ik beveel hen dan ook aan de voorzorg des Heeren aan en ook aan de vriendschap en gebeden van de gelovigen...'

George Crawford uit Cumnock liet ook een kort getuigenis na, dat als volgt eindigt: 'Ik zal niet meer zeggen, maar daar ik gewillig was om in deze zaak mijn leven te wagen, zo ben ik ook nu bereid om het voor de voeten van mijn Meester af te leggen, als Hij mij daartoe roept. En ik bid de Almachtige dat Hij mij Zijn Geest der vertroosting zendt, Die door Zijn Zoon aan Zijn eigen volk beloofd is, om hen te sterken en tot de bestemde tijd dat Hij ter verlossing komen zal te dragen, want Hij zal gewis komen ter wille van Zijn eigen zaak en dat van Zijn volk, want Hij zal niet vertoeven.'

Het einde van Hugh Mackail

Op 22 december beëindigde Hugh Mackail zijn leven op het schavot. Hij was nog maar 26 jaar oud, eenmaal een veelbelovende man, die op twintigjarige leeftijd al tot het predikambt was toegelaten. Maar Gods wegen zijn anders dan menselijke gedachten kunnen beramen. Toen hij in 1662 zijn berucht geworden preek in de St. Giles gehouden had, wilde men hem direct gevangen nemen, maar hij wist nog net op tijd te ontkomen. Hij ging toen naar zijn ouderlijk huis in Liberton, waar hij vier jaar lang onderdook. Ook hij voegde zich bij het leger dat in Rullion Green verslagen werd. Voor de beslissende slag moest hij zijn kameraden verlaten, omdat hij vanwege zijn gezondheid niet meer verder gaan kon. Maar de mannen van Turner wisten hem te vinden en brachten hem over naar Edinburgh.

Tijdens zijn gevangenschap in de Tolbooth was de Heere hem genadig nabij en hij liet niet na zijn vader en medegevangenen te troosten. De Geheime Raad onderwierp hem aan een kruisverhoor en wilde uit zijn mond horen dat hij zich bij het leger van de Covenanters gevoegd had. Mackail voelde zich niet geroepen hierover tekst en uitleg te geven, waarop zij een verschrikkelijk martelwerktuig dat nooit eerder was toegepast in de rechtszaal brachten. Het was de zogenaamde 'Boots', een ijzeren laars waarin het been gelegd werd dat door zware slagen vreselijke pijnen veroorzaakte. Zij dreigden hem te zullen folteren als hij niet bekende. Toen hij de volgende dag bij zijn standpunt bleef, legden zij zijn been in de 'Boots' en sloegen tien of elf keer met lange tussenpozen op het duivelse werktuig, dat zijn been bijna verbrijzelde. Het was geen wonder dat zijn lichamelijke toestand nog meer verslechterde en hij bijna geheel uitgeput was. Zware koorts sloopten zijn lichaam en maakten hem ongeschikt voor verder verhoor.

Op 16 december, toen hij weer wat beter was, werd hij weer voor de rechters gebracht en in staat van beschuldiging gesteld. Met de waardigheid van een dienstknecht van Christus verdedigde hij zich. En toen het vonnis werd voorgelezen riep hij verheugd uit: *'De Heere heeft gegeven, de Heere heeft genomen, de Naam des Heeren zij geloofd.'* Teruggekomen in zijn cel wierp hij zich op de knieën in gebed tot God voor zichzelf en voor zijn rechters. Tot een goede vriend sprak hij: 'O, wat voor een goed nieuws, nog slechts een reis van minder dan vier dagen, daarna zal ik het aangezicht van Jezus Christus zien.' 'Een druppel van mijn bloed', zo voegde hij enkele huilende vrouwen toe, 'mocht door Gods genade meer zielen overtuigen dan vele preken zouden hebben kunnen doen.'

's Middags deed hij een verzoek om zijn vader te mogen zien, die de volgende avond bij hem kwam. Deze zei tot hem: 'Hugh, ik heb je een goede olijfboom genoemd met schone vruchten en nu heeft een storm de boom en zijn vruchten verwoest.' Hugh antwoordde dat het zijn zonden waren die zijn leven zouden bekorten. Was hij niet tekort geschoten in de plicht van gehoorzaamheid aan zijn ouders, waaraan toch de belofte van een lang leven verbonden is?

De laatste nacht van zijn leven sprak hij met zijn medegevangenen en stelde hun tot

troost en versterking van hun geloof enkele vragen voor die hij zelf beantwoordde. De eerste vraag was: 'Hoe zal ik mij gedragen als ik mij door een mij aanstarende menigte te midden van soldaten en wachten van de Tolbooth naar het schavot en de galg begeef, om de indruk van dit alles te boven te komen?' En zijn antwoord was in hemelse woorden vervat: 'Door een diepere indruk in mij te ontvangen van de menigten van engelen die op ons zien, overeenkomstig de tekst: "Ik zal u tot een schouwspel stellen voor de wereld, voor engelen en mensen", want de engelen verblijden zich over onze goede belijdenis en zijn aanwezig om onze zielen te geleiden en over te brengen, evenals de ziel van Lazarus tot de schoot van Abraham; niet om hen te ontvangen, want dat is het werk van Jezus Christus alleen, Die hen Zelf in de hemel zal verwelkomen met de gezangen van de engelen en de gezegende geesten. De engelen zijn maar gediensstige geesten, steeds gereed om stervende gelovigen te dienen en te versterken.'

De laatste woorden, die hij aan het avondeten sprak, bevatten een aanbeveling van de liefde boven de kennis: 'O, wat zijn begrippen van kennis zonder de liefde; zij zijn van geringe waarde, verdwijnen tot niets en zijn erg gevaarlijk.' Na elf uur ging hij naar bed en sliep rustig tot vijf uur 's morgens door.

Hij maakte John Wodrow, die deze dag ook moest sterven, wakker en riep hem toe: 'Sta op John, want je ligt te lang in bed. Men zou niet zeggen dat wij vandaag moesten worden opgehangen; zolang blijven wij liggen.'

John zei na wat verder praten: 'Jij en ik zullen weldra naast Robertson liggen.'

Maar Mackail antwoordde hem: 'Ik denk, John, dat je mij maar voor vreesachtig houdt, omdat je voor de Raad meer vrijmoedig was dan ik, maar ik zal op het schavot minstens zo vrijmoedig zijn als één van jullie. ... De Heere schonk mij deze morgen, nadat Hij mij had doen ontwaken, een helder gezicht van Zijn heerlijkheid en majesteit, maar daarna verdonkerde het enigszins.' Hierop smeekte hij de Heere, of hij die dag een goed getuigenis voor Hem en Zijn zaak mocht achterlaten.

Om twee uur in de middag werd hij met nog vijf anderen naar het schavot geleid. Op de ladder hield hij stil om zijn getuigenis voor het volk voor te lezen. 'Hoewel ik nu geoordeeld en veroordeeld ben als een opstandeling onder de mensen, zo hoop ik nochtans ook in dit opzicht als getrouw bevonden en aangenomen te worden bij God.' Mackail leed niet als een kwaaddoener, maar als een getuige voor Christus. Hij verklaarde geen vrees te hebben voor de dood en wenste alleen God te verheerlijken in zijn einde.

'Hierna zal ik niet meer spreken met vlees en bloed, noch denken aan de wereldse vertroosting. Vaarwel al mijn vrienden, wier gezelschap mij een verkwikking is geweest in mijn vreemdelingschap. Ik heb afgedaan met het licht van de zon en van de maan. Welkom, eeuwig leven, eeuwige liefde, eeuwige lofzegging, eeuwige heerlijkheid. Lof en eer zij Hem Die op de troon zit en het Lam tot in eeuwigheid...'

Na zijn toespraak zong hij Psalm 31 en bad zo vurig dat velen in huilen uitbarstten. Hierop sprak hij: 'Uw werk is niet om te wenen, maar wil de Heere liever bidden dat Hij tot verheerlijking van Zijn Naam ons hier door helpen wil.' Tot zijn medemartelaren zei hij: 'Vrienden en medelijders, wees niet bevreesd, elke stap van deze ladder is een stap dicht bij de hemel.' Daarna zei hij: 'Ik heb nog een enkel woord tot mijn vrienden te zeggen. U hoeft niet te treuren of u over mij te schamen, als u mijn toestand ziet, want ik mag gebruik maken van dat woord van Christus: "Ik vaar op tot Mijn Vader en uw Vader, tot Mijn God en uw God, tot Mijn Koning en uw Koning", tot de gezegende apostelen en martelaars en tot de stad van de levende God, het hemelse Jeruzalem, tot een ontelbaar gezelschap van engelen, tot de algemene vergadering en de gemeente van de eerstgeborenen, tot God, de Rechter over allen en tot de geesten der volmaakt rechtvaardigen en tot de Middelaar des Nieuwen Testaments. Ik zeg u allen vaarwel,

want God kan u meer tot troost zijn dan dat ik dat zou kunnen zijn. Hij zal mij nu meer verkwikken dan dat u zou kunnen. Vaarwel, vaarwel in de Heere!'

Nu was het ogenblik van zijn einde gekomen. Een laatste afscheidsgroet klonk over de toegestroomde menigte: 'Vaarwel vader en moeder, vrienden en betrekkingen. Vaarwel wereld met uw genoegens, vaarwel voedsel en drank, vaarwel zon, maan en sterren. Welkom God en Vader, welkom zoete Jezus Christus, de Middelaar van het Nieuwe Verbond, welkom gezegende Geest der genade en God van alle vertroosting, welkom heerlijkheid, welkom eeuwig leven en welkom dood.'

Zijn laatste woorden waren een kort gebed: *'O God, in Uw handen beveel ik mijn geest, want Gij hebt mij verlost, o Heere, God der waarheid.'*

Dit zijn de woorden uit Psalm 31 die hem zo tot troost waren. De Heere gaf hem een ruime ingang in de eeuwige heerlijkheid en bevestigde Zijn werk door zijn tong los te maken om zowel voor vriend als voor vijand een heerlijk getuigenis af te leggen.

Ook zijn medestrijders, John Wodrow, Ralph Shields, Humphry Colquhoun en John Wilson bleven standvastig en lieten een getuigenis achter voor het nageslacht.

John Wodrow schreef zijn vrouw op de dag van de executie een brief, waarin hij uitdrukking gaf van een hemelse vreugde die zijn ziel vervulde. 'Want mijn ziel is verblijd en mijn eer verheugt zich... en hoewel ik veroordeeld ben om door mensenhanden op aarde te sterven, ben ik toch gerechtvaardigd door het bloed van mijn Zaligmaker Jezus Christus, Die in onze natuur in de hemel is gezeten. Hij heeft mij vrijgemaakt door Zijn toegerekende gerechtigheid die Hij mij geschonken heeft en waarin ik voor altijd zal staan. Binnen enkele uren zal ik Hem in vrede zien...' 'Hij is zonder weerga. O, heb Hem lief, heb Hem lief! O, kom tot Hem...' Hij stierf in het verlangen naar zijn Heiland Die hij zo hartelijk liefhad. In dezelfde gesteldheid ging Shields heen. Hij was een Engelsman van geboorte, maar voelde zich toch van harte met de Covenanters verenigd. En was ook zijn land niet door het Plechtig Verdrag met Schotland verbonden?

Zo was ook 22 december 1666 een kroningsdag voor de verdrukte kerk. De getuigenissen van de martelaren gaven de achtergebleven broeders en zusters in het geloof nieuwe moed om hun strijd voort te zetten. Zij waren getuigen van de tastbare blijken van Gods gunst toen zij de hemelse taal vanaf het schavot hoorden klinken. Het leek erop dat Sharp en de zijnen hadden overwonnen, maar in feite kwam de eerkroon toe aan het handjevol getrouwen, die voor de zaak van Christus hun leven opofferden.

De wreedheden hielden niet op. In Ayrshire, Galloway en ook in andere gebieden werd de jacht op de 'rebellens' voortgezet. In Ayr stierven zeven mannen op het schavot en ook in Glasgow waren de gevangenen overvol. De Covenanters waren in het strijdperk getreden. Zij verzetten, in gehoorzaamheid aan de Verbonden, zich tegen de koninklijke willekeur, tegen de beroving van de duur verworven vrijheden. Het ging hen niet om eer en gewin, maar om de 'Kroonrechten van Christus hun Koning.' En in Zijn Naam zou de strijd worden voortgezet.

3. Het evangelie onder de open hemel

De vervolging wordt heviger

De overwinning van de bisschopsgezinden in Rullion Green was voor Sharp en zijn handlangers een aanmoediging om hun vervolgingsdrang nog meer te laten gelden. Hun angst voor een massale opstand was geweken, want het legertje, dat bij de Pentland Hills verslagen was, had weinig te betekenen. Nu enkele leiders waren gedood, moest het mogelijk zijn om de kracht van de Covenanters geheel te breken. Maar in één ding vergisten zij zich: Vooral de gebeurtenissen in 1666 hadden het overblijfsel gelouterd. Hoe zag de vervolgde kudde van Christus in lijdzaamheid op de grote Opperherder, Die door Zijn lijden juist de vervolgde gemeente zulke troostrijke beloften en raadgevingen had nagelaten. Was het niet onuitsprekelijk groot dat hun Zaligmaker de Kerk van alle eeuwen en plaatsen eenmaal dit troostwoord had meegegeven: 'Zie, Ik ben met ulieden, al de dagen, tot aan de voleinding der wereld'? Al zouden de vervolgingen nog in hevigheid toenemen, al zouden zij gedood worden, dan hadden zij toch immers niets te verliezen?

Meer dan ooit waren de Covenanters overtuigd van de rechtmatigheid van hun beginsel. Zij streden voor een rechtvaardige zaak. En de Heere toonde meermalen Zijn gunst en lieflijk aangezicht. Zo werd een jongeman van zestien jaar gedwongen om het Verbond te verloochenen. Met het leger van James Wallace had ook hij in Lanark zijn rechterhand omhoog gestoken en zich hiermee in het openbaar aan de verstrooide kudde verbonden. Maar hij had weinig licht in geestelijke dingen en geen volle verzekering van zijn heil. Een grote angst kwam over zijn ziel, want als hij moest sterven kon hij God niet ontmoeten. De soldaten namen hem gevangen en zetten hem in Irvine in de ijzers. Ook daar riep hij dag en nacht de hemel aan. En zijn medebroeders baden mee en spraken met hem over de geopende toegang tot de Troon der genade voor verloren zondaren. De Heere opende nu een venster in de hemel en een venster in zijn ziel. Het licht van Zijn vergevende liefde overstroomde hem en in die gestalte ging hij zijn dood tegemoet.

De strafmaatregelen in het westen werden verscherpt. De boetes werden verdubbeld en zelfs verdrievoudigd. De troepen van Dalzeil en Turner achtervolgden de weerloze Covenanters. Ook Sir William Bannatyne viel niet alleen op door een schandalig en zedeloos gedrag, maar hij stortte zich meedogenloos op onschuldige vrouwen en mannen. Hij deinsde er niet voor terug om hen, die hun vrouwen en kinderen wilden beschermen, te mishandelen en zelfs te doden. Hij presteerde het om in Dalry een vrouw te pijnigen door brandende lonten tussen de vingers te bevestigen, alleen omdat zij haar man moest hebben geholpen om aan zijn bloedhanden te ontkomen. Soms werden de onschuldigen voor hun deur, zonder enige vorm van proces, neergeschoten. Het bewind van Sharp was een schrikbewind geworden, dat alle wetten met voeten trad. Maar de trouwe predikanten zetten hun werk voort.

Vooral John Welch trok door het land om het evangelie van vertroosting uit te dragen. Zijn werk werd bijzonder gezegend en betekende een versterking voor de voortgedreven kudde. Vele duizenden luisterden naar zijn preken, die vrucht droegen in de bekering van dode zondaarsharten. De dragonders waren niet in staat hem te vangen. Jarenlang ging hij ongestoord voort. In 1670 hield hij in Cartwath een openluchtpreek, die door een grote menigte werd aangehoord. Een soortgelijke gelegenheid vond in 1672 in Perthshire plaats. En in 1674 trok hij door Fife, waarbij hij soms acht- tot tienduizend toehoorders telde. Na een verblijf in Engeland, vinden wij hem in 1677 terug in

Maybole, waar hij het Avondmaal bediende. Een jaar later deed hij hetzelfde in Dunse en in Irongray. Spoedig hierna was hij bij een Avondmaalsviering in Kirkcudbright en Colmonell in Ayrshire. Daarna vluchtte hij weer naar Engeland om aan de hitte van de vervolging te ontkomen. Welch was een man met een diepe ootmoed en zachtmoedigheid. Hij was een rechte zielenwinner, die met al de liefde van zijn gemoed Christus preekte.

John Stevenson, een landbouwer uit Dailly in Ayrshire, hoorde hem eens preken over de woorden: 'Wij bidden van Christus' wege: Laat u met God verzoenen' (2 Kor. 5:20). 'Terwijl hij deze woorden sprak hielp de Heere Zijn dienstknecht niet slechts om aan te tonen wat het is om met God verzoend te zijn, maar ook om op een ernstige wijze te verklaren wat de verzoening zelf inhoudt. Hij deed een vrij, vol en dringend aanbod van die heerlijke Christus als Middelaar, die grote Vredevorst, Die de breuk zou helen en deze zo hoog nodige verzoening zou teweegbrengen. Daar ik van harte en ten volle overtuigd was hoe ik deze verzoening en scheidsrechter ten zeerste nodig had, Die de enige weg tot de Vader is, nam ik dit volkomen aanbod hartelijk en met graagte aan. Ik nam die heerlijke Christus aan en ontving Hem op al Zijn voorwaarden en ambten als Middelaar en gaf mij aan de Heere over in een nooit te vergeten en eeuwigdurend Verbond. Ik roep de hemelen en de aarde, de zon en de predikant plechtig tot getuigen dat ik van harte ben ingegaan in het eeuwigdurend Verbond met Christus.'

Als zovelen dankte Stevenson zijn bekering aan de prediking van Welch als een instrument in Gods handen.

Het evangelie onder de open hemel bood soms een vergezicht in de hemelse opperzalen, vooral als de tafel van het Verbond werd toegericht. Het was een oase in de woestijn, te midden van de vervolgingen van de drieste dragonders, als het Heilig Avondmaal voor Gods verstrooide schapen werd bediend. Dit waren hoogtijdagen in de geschiedenis van de verdrukte kerk in Schotland.

Van Welch is een preek bewaard gebleven, die hij op 4 augustus 1678 in Maybole in de parochie van Carrick gehouden had. De tekst was uit Johannes 11:56: 'Dunkt u, dat Hij niet komen zal tot het feest?' 'Wij zijn hier vandaag in de Naam van onze Heere Jezus Christus, de Koning en het Hoofd van Zijn Kerk', zo begon hij zijn inleiding. 'Deze bijeenkomsten zijn, zoals u weet, door de autoriteiten verboden, maar er is een groter gezag dan wat zij, als het tegenovergestelde, bevelen en Zijn gebod moet worden gehoorzaamd. Toehoorders, u hebt erg weinig geduld om een regenbui te verdragen, maar ik denk dat het geen verkeerde overdenking voor u zou zijn te bedenken dat het de barmhartigheid van de Heere is dat er geen vuur en zwavel op ons neervalt, zoals eenmaal op Sodom en Gomorra.' De regen viel op het volk neer, maar Welch had meer besef van de ernst van zijn roeping dan van het weer.

Blackader achtervolgd

Hoe verging het John Blackader na de nederlaag in Rullion Green? Tijdens de 'Pentland Rising' hield hij zich in Edinburgh schuil. Graag wilde hij zich bij het handjevol medestrijders voegen, maar hij durfde de poortwacht van de stad niet passeren. Galloway was onveilig gebied voor hem geworden, omdat Turner hem in opdracht van de bisschop overal achtervolgde. Zijn vrouw en kinderen waren achtergebleven. In een nacht aan het einde van de winter van 1666 omsingelde een troep soldaten zijn huis, om te weten te komen waar hij naar toe gevlucht was. Zij schreeuwden of de deur open kon. De familie stond op en liet de bende binnen. Toen zij de kamer inkwamen en zagen dat het vuur was uitgegaan, riepen zij: 'Doe onmiddellijk een licht aan en steek snel het vuur aan, of anders zullen wij huis en haard in brand steken...' Hierop staken zij met hun

zwaarden in huisraad en beddengoed. De boeken van de predikant werden door elkaar gegoooid, kortom op een afschuwelijke manier hielden de soldaten huis. De kinderen beefden over hun gehele lichaam en één van hen, een zoontje van tien, wist uit het huis te lopen en rende het dorp in. Bij het marktkruis hield hij stil, klom hier bovenop en viel in slaap. Tussen vijf en zes in de morgen kwam een oude vrouw naar buiten; zij liep naar het 'kruis' en merkte iets wits op. Tot haar schrik zag zij dat het een kleine jongen was, die inmiddels wakker geworden, haar vertelde wat er gebeurd was. Zo werd het gehele gezin van Blackader van huis verdreven en over het land verstrooid.

Wanneer zou de vervolgde kudde van Christus even op adem kunnen komen? Wanneer zouden de wreedheden ophouden? Rothés, Dalzeil en Sharp waren rusteloos bezig om de Covenanters op allerlei manier te bestoken. Maar de tijd dat een adempauze zou worden ingeluid was in zicht. De chaos in de kerk werd alleen maar groter door de vervolgingen, zodat andere maatregelen moesten worden verzonnen om de zaak onder controle te krijgen. Met list moesten de hardnekkigen in de val worden gebracht. Lauderdale wilde op die manier rust in het land krijgen en de koning tegemoet komen. Eerst moesten de woeste Dalzeil en de bloeddorstige Sharp een toontje lager gaan zingen. Nu kon de eerste met de laatste niet overweg. Het 'Moskovische Beest' wist Sharp voor te houden dat als de bisschoppen verdienden gestenigd te worden, hij wel het eerste aan de beurt zou zijn. Tweedale maakte Sharp duidelijk dat 'de secretaris van zijn majesteit' in Whitehall niet zo veel meer met hem op had. Zo moest de ster van Sharp gaan dalen.

Ook Rothés, de 'Commissioner' was aan de beurt. Lauderdale stelde voor dat deze de Lord Chancellor zou worden, al miste hij de noodzakelijke juridische vorming en kennis van het Latijn om dit ambt te kunnen bekleden. De bedoeling was echter dat Lauderdale hem op zou volgen. Zo ging de gunsteling van de koning naar zijn geboorteland terug om namens Whitehall het heft in handen te nemen.

De ster van Lauderdale klom steeds hoger. Hij deed in goddeloosheid niet onder voor zijn koninklijke meester. Behalve zijn zedeloze praktijken, wist hij de gek te steken met de Covenanters en te spotten met God en Goddelijke zaken. Sharp mocht hij niet en hij voorspelde dat zijn einde niet zo best zou zijn en hij een ongewone dood zou sterven. Maar bekommerde hij zich niet over zijn eigen toekomst? Meer dan koning Karel wist hij de beginselen van de Covenanters. Evenals Sharp had hij verraad gepleegd. De Engelse puriteinse predikant, Richard Baxter, die eens zoveel verwachting van hem had, kon niet nalaten hem ernstig te waarschuwen. In 1670 schreef hij om zich goed te bedenken waar hij mee bezig was. 'Als onze harten eenmaal tot Hem gezegd hebben: "Wijk van ons", dan is het een droeve voorspelling dat wij tenslotte uit Zijn mond zullen horen: "Gaaf weg van Mij..."' Lauderdale sloeg ook zijn vermaningen in de wind. De eer van de koning was hem meer waard dan de smaadheid van Gods kinderen.

De 'Blink' en de 'Indulgence'

De drie of vier jaren die volgden op het gebeurde bij de Pentland Hills worden wel de 'Blink' genoemd. Een zwak lichtschijnsel kwam aan de donkere horizon op. Dalzeil en Turner waren uit de gratie. Ook William Bannatyne, die op wrede wijze in Galloway huis hield, werd ontslagen. Lauderdale was voor een mildere behandeling van de ongehoorzame 'fanatiekelingen'. Zijn adviseur Robert Moray, die goed op de hoogte was van de achtergronden en drijfveren van de Covenanters, werkte op verzoening van de partijen aan, zonder dat het koninklijk gezag zou worden geschaad. In juli 1669 werd de 'Declaration of Indulgence' uitgevaardigd. Letterlijk betekent dit woord

'toegeeflijkheid'. De bedoeling was om de afgezette predikanten weer naar de kerk te lokken. Onder bepaalde voorwaarden konden zij naar hun gemeenten terugkeren. Dit was wel nodig, want de 'curates' preekten over het algemeen voor lege banken. De 'Act of Glasgow' van Middleton had alleen maar ellende veroorzaakt. Nu werd de deur geopend om de verdreven leraars weer aan hun kudden te verbinden. Was dit niet een wonderlijke besturing van Gods Voorzienigheid, of was dit een nieuwe verzoeking?

Wat waren de voorwaarden die Lauderdale aan de nieuwe Act verbond? De predikanten mochten voortaan alleen in hun eigen gemeenten preken en de sacramenten bedienen. Onder bepaalde voorwaarden was het mogelijk geworden om zonder bisschopswijding, toestemming van de patroon, of beroeping van de gemeente, een predikantsplaats te bezetten. De regering in Edinburgh gaf eenvoudig wel of geen toestemming, waarbij verder geen instanties meer werden gehoord. Zowel de episcopale als de presbyteriale regels werden hierbij met voeten getreden.

Geen wonder dat Sharp brieft van woede toen ook hij gedwongen werd zonder enige inspraak met deze wet akkoord te gaan. In een brief sprak hij zelfs van 'een hels ontwerp om de koning over een tijd te vermoorden.' Hij verbood dan ook binnen zijn diocese dat predikanten op de voorwaarden van de 'Indulgence' zouden worden aangesteld.

Daar ook Robert Douglas en George Hutcheson met de nieuwe maatregel instemden, moesten zij daarom buiten Edinburgh een nieuwe gemeente zoeken. Lauderdale waarschuwde Sharp zich te matigen in zijn uitspraken en de 'Indulgence' niet tegen te werken. Toen Alexander Burnet nog sterkere uitdrukkingen gebruikte om de nieuwe wet te veroordelen en een schriftelijk protest indiende, werd hij als bisschop van Glasgow vervangen.

Hoe stonden de Covenanters tegen de 'Indulgence'? Helaas waren zij verdeeld. Zo'n 45 predikanten namen de nieuwe voorwaarden aan. George Hutcheson gaf uit naam van zijn medebroeders uiting van dankbaarheid aan de koning, dat nu weer een deur geopend was om het Woord van God in de kerkgebouwen te verkondigen. Hieraan voegde hij voorzichtig toe: 'Wij hebben onze bediening van de Heere Jezus Christus ontvangen.' In bedekte termen betekende dit, dat zij in de eerste plaats aan hun hemelse Meester verantwoording schuldig waren! De vreugde van de 'indulged ministers' was dus wat getemperd en ook de kroon wist niet goed wat zij van hen moest denken.

In die tussentijd was de vervolging onder de 'nonconformisten' in Engeland en Ierland weinig verminderd. Edmund Calamy keek met enige jaloersheid naar zijn Schotse broeders, want de toegeeflijkheid van Lauderdale was in zijn land nog ver te zoeken. Maar de meeste Covenanters hadden een afkeer van de nieuwe wet. Zij vonden het halfslachtig en hypocriet om hieraan toe te geven. De bisschoppendienst bleef immers gehandhaafd, zodat er in feite niets veranderde. Nu moesten de predikanten nog meer dan voorheen de mond houden, want het was ten strengste verboden kritiek te hebben op de politiek van de koning. De predikanten, die voor de 'kerk in de woestijn' kozen, beschouwden het aanbod van Lauderdale als een 'scherpe kant van een wig'. Hier werd een valstrik gelegd om de mond van de profeten te snoeren. Robert Douglas en de zijnen werden dan ook als 'stomme honden die niet bassen kunnen' gedoodverfd. Weer was een scheidslijn getrokken onder Israëls profeten. De droeve verschillen van de Protesters en de Resolutioners lagen sommigen nog vers in het geheugen. Waar was het oude vuur gebleven, om pal te staan voor de waarheid van de zaak van de Verbonden? Zeker, ook onder de 'indulged predikanten' waren Godvruchtige mannen, maar hoe konden zij het met hun geweten overeen brengen om deze halfslachtige stap te doen? Het was dan ook geen wonder dat sommigen van hen later moesten beamen, dat zij de

kracht van de bediening van Gods Geest in hun prediking moesten missen. De Heere had Zijn gunst onthouden aan Zijn knechten, die stilzwijgend hadden ingestemd met de Baäldienst van de prelaten, door hun stem niet meer hiertegen te verheffen.

Maar wat deden de herders die achterbleven? Waren zij in alles eensgezind? Nu was het aantal van hen die toch doorgingen met preken betrekkelijk gering. De meesten vonden het onjuist om het verbod tot het houden van samenkomsten buiten de kerk in de wind te slaan. Er waren er die alleen in huizen voor kleine gezelschappen voorgingen. Slechts een handjevol koos het arbeidsveld onder de open hemel en ging ook na de uitroeping van de 'Indulgence' door, met het evangelie van genade te boodschappen. Zij hadden eenmaal hun roeping van hun hemelse Leraar ontvangen en waren op een wettige manier in hun ambt bevestigd. Hadden zij dan zo schandalig geleefd, dat hun de mond moest worden gesnoerd? Was het geen teken van hun trouw aan hun Zender dat zij verdrukkingen moesten lijden?

In september 1668 bezocht een afvaardiging van verschillende parochies uit het westen John Blackader in Edinburgh om hem uit te nodigen het Woord en de sacramenten te bedienen. Zonder te aarzelen gaf hij aan hun verzoek gehoor. In Dunlop doopte hij 42 kinderen en in de pastorie van Newmills.

In Fenwick hield hij in januari 1669 de eerste preek in het openbaar na de droeve afloop van de Pentland Rising. Onvermoeid was hij dag en nacht in de weer om aan de vraag van de verstrooide gemeenten te kunnen voldoen. Zijn lichaam kon dit op den duur niet meer verwerken en hij stortte dan ook ineen. Zestien weken lang moest hij het bed houden, waarna hij weer ongestoord verder ging. In Bo'ness stichtte hij een nieuwe gemeente. In Paisley preekte hij voor 1200 luisteraars. En in Livingstone sprak hij voor een grote gemeente over de woorden: 'De Zoon des mensen is gekomen om te zoeken en zalig te maken dat verloren was.' Van heinde en ver kwamen de hongerige zielen naar hem toe. 'Het volk scheen te ruiken waar hij was, ondanks al zijn voorzichtigheid; zoals zijn Koning en Vriend kon hij niet verborgen blijven.' De hitte des daags en de koude des nachts trotserend, ging hij onvermoeid voort. De 'Indulgence' gaf hem geen volmacht om naar zijn roeping als evangeliedienaar te handelen, maar hij luisterde alleen naar de stem van zijn Meester.

Het 'Conventicle' van Beath-Hill

De politiek van matiging, die Lauderdale eerst nastreefde, veranderde na enkele jaren weer in geweld. De 'Indulgence' had weinig succes opgeleverd en de verboden bijeenkomsten nog meer bevorderd. Weer werd een leger ingezet om de nachtelijke samenkomsten uiteen te drijven. Het volk vond het nodig om niet langer lijdelijk af te wachten, maar nam zelf ook de wapenen op om zich te verdedigen. Eén van de eerste beschermde samenkomsten werd in de zomer van 1670 gehouden in Beath-hill, boven Dunfermline. Het was een streek waar de onwetendheid en goddeloosheid schrikbarend was. Onder de indruk van deze geesteloosheid besloot Blackader hier het evangelie te gaan preken. Omdat het volk als barbaars bekend stond, vroeg hij John Dickson met hem mee te gaan. Strikte geheimhouding was wel nodig, maar toch lekte het uit. Velen maakten zich op om de reis naar de plaats van samenkomst te maken. Op zaterdag begon het volk zich te verzamelen. Velen overnachtten op de heuvel waar de samenkomst zou plaatsvinden. De veldwachter was op hun hand en gaf instructies voor het bewaren van de orde. De 'tent' voor de predikanten werd opgezet en het volk stelde zich zo dicht mogelijk bij deze provisorische preekstoel op.

Op zondagmorgen preekte Dickson, waarna Blackader als tekst nam: 'Want Hij moet als Koning heersen, totdat Hij al de vijanden onder Zijn voeten zal gelegd hebben' (1

Kor. 15:25). Om elf uur waren de diensten afgelopen en werd een pauze ingelast, voordat de middagdiensten aanvingen. Het was Blackader en anderen opgevallen dat niet alle aanwezigen tot zijn vrienden behoorden. Scherp hield hij de personen in de gaten die een verdacht voorkomen hadden. Toen hij zich voor overdenking en gebed had teruggetrokken, hoorde hij een geluid. Hij zag dat twee zonen van de 'curate' hardhandig werden verwijderd. Zijn tekst voor de middag was: 'Want indien ik het evangelie verkondig, het is mij geen roem; want de nood is mij opgelegd. En wee mij, indien ik het evangelie niet verkondig!' (1 Kor. 9:16). Hij was nog maar net begonnen, toen een heer op een paard aan kwam rijden. Het bleek de luitenant van de militie te zijn, die met nog enkelen de rust kwam verstoren. Toen deze zijn staf nam, dachten sommigen dat dit een pistool was. Blackader zag dat dit wel verkeerd moest gaan en hield op met preken. Hij wendde zich tot de luitenant die naast hem was komen staan en vroeg hem naar het doel van zijn komst. Vanwege de dreigende houding van het volk was de ordebewaarder van dit gebied wel wat bang geworden, maar de predikant stelde hem gerust en voegde hem toe: '...Wij zijn hier niet gekomen om enig mens geweld aan te doen, maar om het evangelie des vredes te preken en mijnheer, als u zich rustig houdt, zult u net zo welkom zijn als ieder ander, maar als u dat niet doen wilt, mag u gaan, want wij zullen niemand dwingen.' De luitenant vertrok en de dienst verliep nu verder ongestoord. Het volk zat rustig in het gras en luisterde intens naar de boodschap van vergeving en genade die uit de mond van Blackader vloeide. Afgemat, maar gesterkt in de geest, verliet hij Hill of Beath en reed vandaar in de richting van Edinburgh. Blackader en Dickson moesten zich voor hun gedrag voor de rechtbank verantwoorden, maar zij verschenen niet. Nu was het zaak om te vluchten en een onderduikadres te zoeken. Dickson ging naar Londen en Blackader hield zich voor een tijd in Edinburgh verborgen. Maar toen men er lucht van kreeg waar hij verbleef, werd zijn huis ondersteboven gekeerd. Gelukkig wist hij op tijd te ontkomen en naar de Merse uit te wijken. Hier ging hij weer verder met preken. De Heere was een vurige muur rondom Zijn knecht en Sharp en andere vijanden van de zaak van het Covenant moesten tandenknarsend toezien hoe hij hen steeds ontsnapte. De vervolgingen namen weer toe en velen werd gevangen genomen, van wie een aantal naar de Amerikaanse plantages verbannen werd. Eén van hen, die in de Tolbooth in de ijzers gezet was, verzocht vóór zijn vertrek zijn vrouw en kinderen te mogen groeten. Lauderdale gaf als onbarmhartig antwoord: 'U zult uw huis nooit meer zien', waaraan hij sarcastisch toevoegde: 'Dit zal een getuigenis zijn voor de zaak.'

De volgende drie jaren zette Blackader zijn openluchtpreken voort. Soms was hij alleen en bij andere gelegenheden deed hij dit samen met anderen, zoals met Welch, Riddell en Cargill. In het voorjaar van 1671 bezocht hij de omgeving van Borrowstounness. Op zondagmorgen werd het huis, waar hij verblijf hield, door een grote menigte van mensen omsingeld. Velen waren van Linlithgow gekomen om hem te zien en te horen. Weldra was zowel het huis als de tuin gevuld met honderden toehoorders, die niet eerder weggingen voordat zij de geliefde predikant gehoord hadden. De gevolgen bleven niet uit; de provoost beboette velen en nam een aantal gevangen. Het volgende jaar werd een grote samenkomst gehouden in Bathgate, waarin Riddell voorging. Een groep dragonders trok over de heidevelden naar de afgelegen plaats. Zij grepen enkele toehoorders en lieten zelfs schoten horen. Een zekere John Davie werd dodelijk getroffen. De predikant wist met vele anderen te ontkomen.

In Balcarras in Fife sprak Blackader over Job 23:3: 'Och, of ik wist, dat ik Hem vinden zou; ik zou tot Zijn stoel komen.' Een man veroorzaakte enige consternatie, door plotseling op de grond te vallen waarna hij enkele minuten lang rond tuimelde. Omdat

hij met armen en benen zwaaide, durfde niemand hem aan te raken. Opeens was hij stil, sloeg zijn ogen op naar de hemel en riep uit: 'O, gezegend zij de Heere dat ik ooit deze gelukkige dag heb mogen zien!' Nu liep hij naar de predikant om hem te vertellen wat voor zondaar hij jarenlang geweest was, maar hoe de Heere Zich over hem had willen ontfermen.

De regering wist niet op welke manier zij de verboden samenkomsten moest tegengaan. Lauderdale die eerst zo mild was, veranderde als een blad aan een boom. Steeds meer soldaten werden naar het zuiden gezonden, om hun wreedheden tegen het weerloze volk te tonen. Op de hoofden van de predikanten die bleven preken, stond de doodstraf. De boetes voor de hoorders werden verdubbeld. Het was ten strengste verboden de predikanten onderdak te verlenen. Overal liepen spionnen om berichten over verboden samenkomsten door te brieven. De tirannie vanuit Edinburgh kende geen grenzen. Maar desondanks nam het aantal diensten steeds meer toe. De honger naar het Woord dreef de mensen uit. In Nithsdale, Annandale, de Merse, Teviotdale, Lothian, Fife, overal werden gevaren getrotseerd. Schildwachten stonden op de heuvels om bij onraad het sein te geven; gewapende mannen hielden de wacht en waren gereed om de drieste dragonders af te weren. De gevaren waren vele, maar de zegen bleef niet uit. De eeuwigheid zal openbaren hoevelen in het hart gegrepen waren. Gods gunst overschaduwde de dalen en heuvels van het schone Schotse land. De dauw van de hemel daalde neer op het volk dat dorstte naar de levende God.

Avondmaalsdienst in East Nisbet

In juni 1674 hield Blackader op verzoek van een aantal Covenanters uit de Merse en Teviotdale een Avondmaalsdienst in East Nisbet. Zorgvuldig werd alles tot het feest voorbereid. Blackader en Riddell hadden de plaats van de viering op zaterdag bereikt. Een grote menigte was al aanwezig en wachtte met spanning op de predikanten. De Satan dreigde roet in het eten te gooien, want het gerucht werd verbreid dat een bende van de militie onderweg was. Haastig werd poolshoogte genomen en de omgeving verkend. De verstrooide schapen waren op alles voorbereid, maar zij gingen nog niet weg. Hun Meester nodigde hen tot de heilige maaltijd, die zij zo lang hadden moeten ontberen. Het weer was schitterend, maar belangrijker was dat de zegen van God op hen rustte.

'Wij gingen over tot de bediening van de heilige inzetting en gaven ons over aan de onzichtbare bescherming van de Heere der heirscharen, in Wiens Naam wij met elkaar waren samengekomen. Ons vertrouwen was op de arm van Jehova, hetwelk beter was dan de wapenen van de oorlog of de sterkte van de heuvelen. Als de God van Jakob onze Toevlucht was, dan wisten wij dat onze zaak voorspoedig zou zijn, want in Zijn gunst is meer veiligheid dan in al de middelen van verdediging zowel in het wapentuig als in de natuur', zo schreef Blackader in zijn dagboek. Het volk was bij het riviertje de Whitadder bijeengekomen, omgeven door een prachtige natuur. Een blauwe lucht was als een koepel boven hun hoofden. Het was een 'lieflijke en kalme Sabbatsmorgen, veelbelovend als één van de dagen van de Zoon des mensen.' De avondmaalstafels stonden op het groene gras bij de waterkant. Het volk zat op de helling van een heuvel die van boven tot beneden met mensen bedekt was. Zou de vrede wreed verstoord worden? Als de Heere Zijn huis niet bewaart, dan waakt de wachter tevergeefs. Ongestoord gaf het volk zich over aan de hoge bescherming van de Koning van de kerk. Het viel alles mee. Vanaf zaterdag tot maandag bleven de vijanden op een afstand. Het was alsof een wolk het volk overschaduwde. 'De grote Meester der verzamelingen was in het midden. Het was inderdaad het werk van de Heere, Die een tafel toerichtte in de

wildernis, in de tegenwoordigheid van onze vijanden en een pilaar van heerlijkheid tussen ons en hen oprichtte, als de wolkkolom die eertijds het leger van de Israëlieten en de Egyptenaren scheidde, tot bemoediging van de ene en tot verschrikking van de andere."

Tussen de afgelegen bergen gedachten wij de woorden van onze Heere, dat de ware aanbidding niet aan Jeruzalem en Samaria was overgelaten, dat het sieraad van de heiligheid niet in gewijde gebouwen bestaat of tempelen met handen gemaakt. Wij gedachten aan de ark van Israël, die jarenlang in de woestijn verbleef, zonder een woonplaats, maar in een overdekte tabernakel. Wij dachten aan Abraham en aan de oude patriarchen die hun offeranden op een rots ten altaar brachten en hun wierook onder de schaduw van de groene bomen verbrandden.'

'De inzetting van het laatste Avondmaal, die gedachtenis van Zijn stervende liefde tot aan Zijn tweede komst, werd opmerkelijk geheiligd en ondersteund met de kracht en verfrissende invloed van Boven. Gezegend zij God, want Hij heeft ons bezocht en Zijn erfenis, die mat geworden is, bevestigd. Op deze dag heeft Sion het sieraad van Saron en Karmel aangedaan; de bergen maken vreugdegescal en de woestijn en de dorre plaatsen zijn hierover vrolijk en bloeien als een roos. Heel weinig van zulke dagen heeft de verlaten kerk van Schotland gezien en weinigen zullen ooit iets dergelijks aanschouwen. Er was een rijke en overvloedige uitstorting van de Geest in vele harten. Hun zielen werden vervuld met hemelse vervoeringen en schenen in een Goddelijke sfeer te ademen. Zij werden opwaarts geheven, als met het vuur van een zuivere en heilige toewijding. De predikanten waren zichtbaar ondersteund om tot het geweten van de hoorders te spreken. Het scheen alsof God hun lippen had aangeroerd met een levende kool van Zijn altaar, want zij die het mochten zien verklaarden dat zij meer als gezanten van het hemelse hof werden meegevoerd dan als mannen in een aarden vat.'

De heiligheid van de Goddelijke instelling werd wel beschermd tegen onreine handen. Niemand werd tot het Avondmaal toegelaten zonder de gebruikelijke penning. Wel was het moeilijk om onderzoek te doen naar de levenswandel van de gasten, maar de predikanten en hun assistenten gingen erg zorgvuldig te werk bij de toelating en verzamelden informatie over allen die wensten deel te nemen. John Welch hield de preek vóór de bediening van het sacrament en sprak de gasten bij de eerste twee tafels toe. Blackader, Riddell en Rae namen de andere tafels onder hun hoede en Welch sloot de viering af met een plechtige dankdienst. Twee lange tafels stonden opgesteld, met een korte aan het eind. Er was plaats voor ongeveer honderd gasten aan een tafel. Zestien tafels werden er bediend, zodat ongeveer 3200 avondmaalgangers aanzaten. Het gezang uit duizenden monden weerkaatste tussen de heuvels. Het was het 'gezag met een vreugdegeluid tot de Rots van hun heil. Het was aangenaam om bij het vallen van de avond hun melodie in een volle harmonie over de heuvels te horen aanzwellen. De gehele gemeente verenigde zich in één akkoord en prees God met de stem der psalmen.' De preek op zondagmiddag was van Dickson, die stilstond bij Genesis 22:14: 'En Abraham noemde de naam van die plaats: De Heere zal het voorzien. Waarom heden ten dage gezegd wordt: Op de berg des Heeren zal het voorzien worden.' Was de plaats waar zij samenkwamen, omringd door hun vijanden, geen Bethel, een huis van God, of '*Jehovah Jirah*', waar de Heere Zich aan hen openbaarde en Zijn kracht en tegenwoordigheid zo kennelijk werd opgemerkt?

'Na zo'n dikke en vreselijke duisternis die het land overschaduwde, scheen het licht van Zijn aangezicht weer met een schitterende helderheid door de wolk en velen zouden zich de heerlijkheid van deze dag blijven herinneren. Wel was het geloof van de goede oude patriarch wellicht tegengesteld aan dat van hen bij die gelegenheid. Zij hadden een

reis door de wildernis gemaakt van drie dagen om hun offerande te brengen. Zij waren in twijfel en verwarring gekomen, maar de God van Jakob was hun Toevlucht en Sterkte en verborg hen in Zijn tent ten dage des kwaads.'

Op maandag besloot Blackader de plechtigheden met een preek over Jesaja 53:10: 'Doch het behaagde de Heere Hem te verbrijzelen...' Diezelfde avond zadelde hij zijn paard om zo spoedig mogelijk te vertrekken. De oase was nu nog stil en het geluid van de naderende paarden van de dragonders werd nog niet gehoord. Maar de herders moesten op hun hoede zijn en steeds luisteren of er gevaar dreigde. Want hoe vaak waren zij niet ternauwernood aan de bloedhanden ontsnapt? Was dit niet het geval in Lilsly (Lilliesleaf), een heideveld in Forrestshire? Daar verstoorde de sheriff de samenkomst. De wachten gaven het sein dat soldaten in aantocht waren. Het volk stond onbewogen te wachten op hun vijanden. Blackader kreeg een paard aangeboden om de vlucht te nemen, maar bij het zien op zijn gehoor weigerde hij op te stappen. Het paardenvolk omsingelde de samenkomst en wilde deze uit elkaar jagen. Een trouwe toehoorder wierp gauw een grijze mantel over Blackaders schouder en deed een muts over zijn hoofd om niet de indruk te wekken dat hij de voorganger was. Zodoende bleef hij onopgemerkt. De sheriff gelastte het volk in de naam van de koning te vertrekken. Resoluut en zonder schroom kreeg de bruijt antwoord: 'Wij zijn hier allen in de Naam van de Koning des hemels om het evangelie te horen en om niemand kwaad te doen.' Na lang dralen maakte het volk aanstalten om weg te gaan. Blackader hield zich net zo lang op een afstand tot het gevaar was geweken en wist zodoende op tijd te ontsnappen.

Samenkomst bij Irongray

Onverstoorbaar gingen Blackader en anderen door. Zij lieten zich door niets en niemand afschrikken. Ook in Irongray, waar Welch eenmaal herder en leraar was, zou het Avondmaal onder de open hemel worden bediend. Toen Blackader vanuit Edinburgh koers zette naar de plaats die hiervoor was aangewezen, zag hij onderweg de smalle wegen bedekt met het eenvoudige volk, dat door de pas van Enterkin en via het Nithsdale langzaam voortging. Het was hem een genoegen om deze en gene onderweg aan te spreken, totdat zij het Cluden-water bereikt had. Het regenwater had het kleine stroompje opgezwollen. Duizenden verzamelden zich op een afgelegen plaats nabij het riviertje de Nith.

Blackader opende de plechtigheid met een preek over de woorden: 'Doet dit tot Mijn gedachtenis.' Welch preekte 's middags en deelde mede dat het Avondmaal op een andere plaats zou worden bediend. Hij durfde nog niet mee te delen waar dit precies zou zijn, uit vrees dat de vijanden hen dan zouden omsingelen.

Op de zondagmorgen zat de gemeente op de heuvel van Whitehill in Irongray neer. Nog meer mensen waren hier gekomen dan in East Nisbet. Zonder enige verstoring werd het Avondmaal gevierd. De lucht was bewolkt, maar tijdens de viering regende het niet. Op weg naar huis werd het volk door een hevige bui overvallen en moesten de dappere gelovigen door de kolkende riviertjes waden. Maar de zegen die zij deze dagen hadden ondervonden vergoedde alles. En het meest wonderlijke was dat de vijand niet toesloeg. Het was alsof de Heere hen ommuurd had.

Het overblijfsel van de Covenanters kreeg weer moed. Overal werden bijeenkomsten gehouden. Het aantal predikanten, zowel uit de 'indulged' als de 'non indulged' dat het waagde om alle dreigementen vanuit Edinburgh te trotseren nam steeds meer toe. Zij hoopten op de verlossing van Sion. Daarvan getuigen ook de preken, die uit die tijd zijn bewaard gebleven.

Zo sprak Blackader omstreeks het jaar 1674 over Psalm 126:1, 2: 'Als de Heere de gevangenen Sions wederbracht, waren wij gelijk degenen die dromen. Toen werd onze mond vervuld met lachen en onze tong met gejuich...' Was er hoop voor het verdrukte Sion in Schotland? Was hun verlossing niet nabij? Hij begon zijn preek: 'Een kerk kan wel erg ver neergeworpen zijn, maar toch niet zijn teniet gedaan; het volk van God kan in een zware en langdurige verbanning zijn overgegeven, maar zij kunnen toch weer worden teruggebracht...' Hoe hingen de Joden aan de rivieren van Babel hun harpen aan de wilgen en werden daar overstelpt door droefheid. 'Maar toch is er ook een tijd van vreugde voor de ware godzaligen, zoals wij in deze woorden mogen zien, want zij hebben wel enige dagen van droefheid gehad, maar nu beginnen zij weer dagen van blijdschap en verheuging mee te maken.'

Wat wordt met Sion bedoeld? 'Het was Sion, de kerk van God, de zichtbare kerk op aarde.' De Heere zou hun gevangenis wenden; Hij zou Zijn kerk verlossen uit de hand van haar vijanden. Zoals de Joden uit Babel naar Jeruzalem mochten terugkeren om daar de verwoeste plaatsen weer op te bouwen, zo zou de Heere ook het verdrukte Sion in Schotland genadig zijn. Maar nu was er nog sprake van treuren en wenen.

Zou Blackader de verlossing van het Sion Gods in zijn vaderland nog meemaken? 'O mensen, als ik maar kon horen vertellen van het treuren in Schotland en bijzonder in het westen van Schotland, dan denk ik dat het gemakkelijk zou zijn om onder u een profeet te zenden. Maar zo lang dat ik geen gevoel van zonde of een hartelijk treuren bemerk, kan ik weinig of niets zeggen. Maar veracht echter de dag der kleine dingen niet. En daarenboven, de Heere zal Zijn eigen werk, naar dat het Hem behaagt, volvoeren...'

Door het geloof in de getrouwheid van God wist deze Godsgezant dat de verlossing nabij was. 'Het zal een dag van verheuging zijn voor het arme onderdrukte volk van God in Schotland, wanneer Hij komt om de verwachting van de rechtvaardigen te vervullen, die zo lang op Hem hebben gewacht...' 'Wel, toehoorders, wat zal ik nog meer zeggen? Wanneer nu een smaad gelegd wordt op Zijn heilige Naam en Zijn heerlijkheid tot verdriet van onze harten wordt vertrapt, vertroost u dan met deze woorden dat de dag komt, dat de Heere alle verwijten zal wegwissen en Zijn waarheid en de onschuld van het volk zal verdedigen. Daarom, ware gelovigen, al is de tijd droevig, weest niet geheel ontmoedigd, maar heft uw harten opwaarts en vertrouwt op de Heere, uw God, in het geloof dat uw droefheid zal wegvlieden en in blijdschap veranderd worden.' In dit geloof besloot de trouwe hemelbode zijn preek. De verlossing was nabij, maar de verdrukking zou op het laatst toenemen. Het vuur van de beproeving was nog niet uitgeblust. De smeltkroes van de loutering werd over het overblijfsel uitgegoten, opdat Sion des te meer zou verlangen naar zijn verlossing.

Niet alleen in het zuiden vonden de openluchtsamenkomsten plaats. In de Hooglanden werden ook Covenanters gevonden, hoewel hun getal daar erg gering was. Over de noordelijke woeste streken hing nog een sluier van grote onkunde en bijgeloof. In 1662 verlieten Thomas Hogg uit Kiltarn, Hugh Anderson uit Cromarty en nog twee predikanten noodgedwongen hun pastorie. Zij kozen voor de verstrooiing en preekten op eenzame plaatsen. In Alness en omgeving kwamen de verdreven Covenanters soms in dalen bijeen, om naar de boodschap van het heil te luisteren. Ook daar verstoorden de ruwe dragonders de diensten. Vlak bij Alness werd in 1675 bij het huis van de Lady van Fowlis in Obsdale het Avondmaal bediend. Anderson hield op zaterdag een voorbereidingspreek uit 2 Kronieken 30:18, 19: 'Want een menigte des volks, velen van Efraïm en Manasse, Issaschar en Zebulon hadden zich niet gereinigd, maar aten het pascha niet gelijk geschreven is...' Het was een gezegend samenzijn. Vooral bij de laatste preek, nadat de tafels waren gesloten, werd de aanwezigheid van de Heere

gevoeld. 'Een menigvuldige uitstorting van de Geest op een groot aantal aanwezigen' was merkbaar.

Wodrow verhaalt dat 'er zulke gevoelige en heerlijke ontdekkingen van de Zoon des mensen waren en zo'n klare aanwezigheid van de Meester der verzamelingen, op deze en de vorige dag, dat het volk in vervoering scheen te zijn en hun zielen werden vervuld met de hemel, waarnaar zij hijgden, terwijl hun lichamen op aarde waren.' Sommigen waren zo zalig gesteld dat zij niet wisten of het in of buiten het lichaam geschied was. De soldaten die orders hadden om de diensten te verstoren, raakten verdwaald. Zij deden zich te goed aan de vruchten van de boomgaard van een predikant die zij zochten. Toen zij achter de werkelijke plaats van samenkomst kwamen, waren de diensten al afgesloten.

Het opgejaagd overblijfsel

De verboden 'veldsamenkomsten' hadden geen gebrek aan belangstelling. Wellicht waren het ook veel nieuwsgierigen die de moeite namen om naar de predikanten te luisteren. Wie zou kunnen bepalen wat voor een zegen hun werk in deze tijd van vervolging heeft afgeworpen? Alexander Shields merkt in zijn boek *A Hind let loose* op, dat 'het Woord van God een buitengewone voortgang had en tenminste door de zuidelijke grensgebieden het koninkrijk doorging als het weerlicht of als de zon aan de evenaar. De wonderen van Gods wet werden ontdekt, ook de geheimen van het evangelie, de verborgenheden van Zijn Verbond en de zonden en plichten van de tijd. Wat voor een overvloedige oogst werd door Christus verwekt. Zijn verovering was heerlijk, want arme slaven van Satan werden in het hart gevat, van zijn macht bevrijd en van de duisternis overgebracht tot het licht. O, wie kan zich de heerlijkheid van die tijd in herinnering brengen zonder in het hart te versmelten, ook wanneer wij bedenken wat wij hebben verloren, laten gaan en weggezondigd door onze achteruitgang? O, dat wij in onze dag naar Zijn stem hadden gehoord en hadden bekend de dingen die tot onze vrede dienen.'

Wat moest de voortgedreven kudde van Christus doorstaan? Wat hadden zij er voor over om het evangelie te gaan horen? 'Door moerassen, heidevelden, onbegaanbare bergen, zomer en winter, door grote hitte of strenge koude, vele dagen en nachten reizen, en zelfs hadden zij geen verwachting het zwaard van de wildernis te kunnen ontgaan...' Maar de tegenwoordigheid van hun Heere en Heiland maakte alles goed. De kerk in de woestijn was een gelukkige kerk. En dan verzucht Shields: 'Hadden wij zulke dagen van verootmoediging voor persoonlijke en openbare overtredingen, zulke avondmaalsdagen, zelfs in het open veld, en zulke sabbatten, dat de plaatsen waar zij mochten samenkomen genoemd mochten worden met de namen van Bethel, Pniël, Bochim, en alle gelegenheden gesierd worden met de Naam van *Jehovah Shammah*. Werden velen toen niet waarlijk bekeerd, meerderen overtuigd en in het algemeen allen hervormd van hun vorige zedeloosheden? Zelfs rovers, dieven en profane mensen werden tot een zaligmakende overgave aan Christus gebracht...' Was de heerlijkheid van Sion niet zichtbaar in deze verachte kudde, deze 'slachtschapen van Christus'? De kerk van de Reformatie was dan vervallen en overgeleverd aan de huurlingen, maar de gemeente onder het kruis bloeide en schitterde vanwege de heerlijkheid van Christus, Die Zijn bijzondere zorg besteedde aan de instandhouding van Zijn erfdeel in het Schotse land.

'Zo was de Heere met ons, zolang wij met Hem waren; maar toen wij Hem verlieten, verliet Hij ons en gaf ons over in de handen van de vijanden. Zolang de vergaderingen voor de evangelie-inzettingen voortgang vonden, hielden de goddeloze regeerders niet op om van tijd tot tijd hun vele barbaarse soldaten erop af te sturen, om het evangelie

in deze veldbijeenkomsten te onderdrukken.' Wat waren zij blij als zij predikanten konden arresteren. Want zonder hun herders waren de schapen aan het roofgedierte overgegeven. Zonder het levende Woord konden zij niet strijden voor de zaak van het Covenant. Kon de Heere ook de eenzame pelgrim niet onderhouden? Zeker, maar juist de levende verkondiging gaf kracht om de strijd voort te zetten. En het Avondmaal gaf hun teerkost op de weg, om standvastig te blijven in het geloof van Christus.

Wat was de boodschap die de vervolgte Covenanters zo aansprak? Was het een scherp veroordelen van de politiek van de koning? Nee, het was de boodschap van Christus, de heerlijkheid van Zijn Persoon, de rijkdom van Zijn vergevende liefde en genade, die hun zielen zo vervulde. De nagelaten preken uit de tijd van de vervolging getuigen van de liefde van de Zaligmaker tot verloren zondaren. Zo sprak Welch tijdens een Avondmaalsviering in Maybole in augustus 1678, met veel verruiming over het onbegrijpelijke werk van Gods eeuwige liefde in de gave van Zijn Zoon. Hem schoten woorden te kort om iets daarvan uit te drukken. 'Nu, Christus is tot u gekomen en heeft gezegd: "Wat voor onderpand wilt u hebben van deze Mijn liefde? Hier geef Ik u Mijn leven; hier geef Ik u Mijn vlees en bloed, opdat u gedragen zou worden en dat het als een staf in uw hand zou mogen zijn door het dal van de schaduw van de dood. Hier geef Ik u alles waarin Mijn Naam geschreven staat en alles wat Ik voor u verworven heb. Hier heb Ik u alles gegeven wat in Mij is en u hebt Christus tot wijsheid, rechtvaardiging, heiliging en volkomen verlossing." O vrienden, had u dan armen om Hem te omhelzen en harten om Hem te ontvangen?..."Dan, o gelovigen, laat mij u dringend verzoeken dat u uw leven lang dit korte gezang zult zingen: "Loof de Heere, mijn ziel, en vergeet geen van Zijn weldaden, Die al uw ongerechtigheden vergeeft en uw krankheden geneest..." En er is een ander gezang dat u moet zingen en dat is het gezang daarboven: "O de hoogte, de lengte, de breedte en de diepte van de liefde van God, welke is in Christus Jezus." En de profeet Micha zegt: "Wie is een God gelijk Hij, Die de ongerechtigheid vergeeft en de overtreding van het overblijfsel Zijner erfenis voorbijgaat?" Zo zing, o gelovige, op een tiensnarig instrument. Zeg tot Hem: "O, hoe grote dingen hebt Gij voor mij gedaan!" en laat Hem zien dat u enkele indrukken hebt van Zijn goedheid.'

De heerlijkheid van de Goddelijke inzetten was nog niet van Schotland geweken. Al waren de kerkgebouwen veelal leeg, onder de open hemel was nog voldoende ruimte om samen te komen. Hier ontmoetten de gelovigen elkaar. Hier werd de gemeenschap der heiligen gesmaakt. Te midden van de hitte van de vervolging hadden zij hun oasen, hun rustplaatsen in de wildernis. Zij dronken hier van het levende water van Gods getuigenissen om hun reis te vervolgen. Vaak waren zij te moe om de banier van het Covenant op te heffen, maar onder de open hemel kregen zij nieuwe kracht om van de waarheid getuigenis te geven. Het was de banier die de veelzeggende spreuk vertoonde: 'For Christ' Crown and Covenant', 'Voor Christus' Kroon en Verbond.'

4. Zijn vijanden zullen verstrooid worden

De gehate Sharp

'Waar is de God van Elia? Waar zijn de eerste en latere beroemde en getrouwe dienaren van Christus in de kerk van Schotland? Waar is de geest waarin deze geloofshelden handelden?...'. Dit zijn waarschijnlijk woorden van John Carstares, vóór zijn afzetting als predikant in Glasgow, die hij in 1670 aan een vriend schreef. De getrouwen in het land waren weinig geworden. En hun getuigenis werd overstemd door het geroep van de geweldhebbers, van de vijanden van het Covenant. De kloof tussen de bisschopsgezinden en de Presbyterianen was onoverbrugbaar. 'Hebt u de priesters des Heeren niet uitgeworpen, de zonen van Afton en de Levieten en hebt priesters van zulken gemaakt die gekomen zijn om zichzelf te wijden...', zo vervolgt Carstares. Wat was de macht van de bisschoppen anders dan de gemeente van Christus van haar dienstknechten en vrijheden te beroven? Gods ware knechten waren uit de tempel gedreven en hun plaats werd door huurlingen ingenomen. 'Waar is de God van Elia', Die toe kan laten dat het wild gedierte zich op de weerloze tortelduif werpt? Wanneer zou de God des Verbonds twisten met de bestrijders van Sion?

James Sharp ging ongestoord verder met zijn pogingen om zijn haat-gevoelens tegen de Presbyterianen te bevredigen. De 'Indulgence' was hem hierbij een doorn in het oog. Nu kregen zijn oude 'vrienden' weer de kans om hun ambt uit te oefenen. De primaat had op hardere maatregelen gehoopt, maar nu Lauderdale aan het toppunt van zijn macht stond, had hij weinig kans van slagen. Ook onder de bisschoppen waren de meningen verdeeld.

Een heel ander persoon was Robert Leighton, die de kleinste diocese onder zijn bestuur had. Maar toen in 1670 Alexander Burnet in ongenade viel, omdat hij evenals Sharp voor een harde aanpak was, verhuisde Leighton naar Glasgow. Zo kwam hij in het bolwerk van de Covenanters terecht, die zijn komst met argusogen tegemoet zagen.

Zij schuwden de vredelievende bisschop, omdat zij hem niet vertrouwden. Evenals Sharp had hij het Covenant eenmaal gezworen en hiermee het episcopale stelsel verworpen, maar nu was hij zelf bisschop! Hij muntte uit in ootmoed en zelfverloochening, maar was het alles geen schijn? Hij was toch immers nooit een vriend van de Presbyterianen geweest? Leighton was geen vechtersbaas; hij beminde de eenzaamheid en zat graag met een 'boekje in een hoekje.' De Navolging van Christus van Thomas à Kempis behoorde tot zijn lievelingsboeken. De meditatie en mystiek hadden een grote aantrekkingskracht op hem. Zijn overdenkingen waren gericht op het toekomstige leven en niet op de politieke en kerkelijke ontwikkelingen. Toch was hij een gespleten persoonlijkheid. Zijn zelfverloochening ging niet zover dat hij het onrecht openlijk aan de kaak stelde. Had hij zijn stem verheven tegen het bloedvergieten van onschuldige christenen? Ondanks al zijn vredelievendheid was hij in feite net zo'n verrader van de kerk als Sharp. Hij wist immers waar de Covenanters voor stredden en was ook bekend met het gewetenloze karakter van de koning. Maar Leighton zweeg en als hij sprak deed hij dit in bedekte termen. 'Leighton preekte met de tong van een archangel over de zuivere godsdienst en met de wijsheid van een slang onthield hij zich van enig protest te uiten tegen het geschreeuw om de ware godsdienst en haar liefhebbers te verpletteren.'

De vredelievende bisschop was ook vindingrijk. Hij bedacht een plan dat als de 'Accommodation' de geschiedenis in zou gaan. Hiermee wilde hij het presbyterianisme met het episcopalisme verzoenen. De kerkelijke vergaderingen van synoden en classes

bleven bestaan, maar de prelaten waren de vaste voorzitters, al hadden zij geen doorslaggevende stem. Wel kon zonder hun aanwezigheid geen kandidaat tot het predikambt worden toegelaten. In het kort kwam dit hierop neer, dat de bisschop de kerk regeerde, in samenwerking met de predikanten en ouderlingen. In feite betekende dit systeem een nieuwe strik om de kerkelijke vergaderingen ondergeschikt te maken aan de bisschoppen. Op deze manier had destijds koning Jakobus de bisschoppen ingevoerd. Zo zocht Leighton bij de tegenpartij in de gunst te komen. In tegenstelling tot James Sharp, die een voorstander was van de harde lijn, was hij een 'vredesapostel'. Maar sommige Covenanters hadden geen goed woord over voor zijn pogingen tot verzoening. Het boekje *Naftali* spreekt een vernietigend oordeel uit over 's mans goede bedoelingen: 'Mr. Leighton, prelaat van Dunblane, onder een jezuïetachtige betovering van voorgewende heiligheid, ootmoed en gekruisigd zijn aan de wereld, heeft beproefd om over de grond te kruipen, maar is altijd op een heuvel... en... niemand heeft zo met een kus de zaak verraden en de godsdienst onder de vijfde rib een slag toegebracht...'. Na zijn overplaatsing naar Glasgow, als opvolger van Alexander Burnet, begon zijn ster te rijzen en die van Sharp te dalen. Men verwachtte dan ook, dat hij de gehate primaat eerdaags op zou volgen. Hij verzamelde een zestal predikanten om hem in zijn verzoeningspogingen te ondersteunen. Eigenlijk bereikte hij niets. In juli 1670 kwam het Parlement bijeen en het verwelkomde Lauderdale als de nieuwe Commissioner van de koning. Sharp, Leighton en nog vier bisschoppen waren ook aanwezig. Een nieuwe wet werd aangenomen om personen te straffen die weigerden informatie te verstrekken over de opstandige partij. Leighton zweeg. Een conferentie met predikanten, waaronder George Hutcheson, over de voorstellen van Leighton leverde niets op. De maatregelen tegen de 'Conventicles' werden verscherpt. Boetes, gevangenschap, of verbanning golden nu voor alle 'non indulged' predikanten die buiten hun huizen baden en een woord spraken. Wanneer zij samenkomsten leidden, konden zij tot de doodstraf worden veroordeeld.

Karel II was zo 'goed' om in 1672 de 'Tweede Indulgence' uit te vaardigen. Predikanten die sinds 1661 waren afgezet, konden weer terugkeren. Een aantal van hen maakte gebruik van deze mogelijkheid, maar de meesten wilden van geen compromis met de bisschoppen weten. Helaas werd de kloof onder de predikanten nog meer vergroot. Toen de nieuwe 'Indulgence' aan Blair van Galston werd aangeboden, wierp hij het papier op de grond en voegde de Lord Chancellor toe: '...Ik kan van u geen bevelen ontvangen voor het regelen van de uitoefening van mijn predikantschap, want als ik van u instructies zou ontvangen zou ik geen gezant van Christus zijn.' Vanwege deze eerlijke uitspraak gingen de gevangenisdeuren onmiddellijk voor hem open. Leighton die moedeloos was geworden, omdat zijn pogingen geen enkel resultaat hadden opgeleverd, legde in 1674 zijn bisschopsstaf neer en vertrok hierop in alle stilte naar het zuiden van Engeland. Hij schuwde de strijd tegen Sharp en de zijnen en koos nu de weg van de minste weerstand.

In het begin van hetzelfde jaar werd de vervolging een aantal maanden gestaakt. De afgezette predikanten waren bang dat deze adempauze slechts van korte duur zou zijn. Met des te meer ijver namen zij deze gelegenheid te baat en preekten behalve in particuliere woningen ook in de open lucht. Vooral in de gebieden waar de Indulgence praktisch geen aanhang verkreeg, werden des te meer 'veldbijeenkomsten' gehouden. Daar er kans was dat het vuur van de verdrukking opnieuw zou worden aangewakkerd, kwam de weduwe van John Livingstone, met een aantal andere aanzienlijke vrouwen van afgezette predikanten en enkele dames van stand, bij elkaar. Zij besloten een petitie op te stellen, om de zo gevreesde nieuwe vervolging te voorkomen. Onder biddend

opzien tot de Heere, gingen zij in de morgen van 4 juni naar de Parlementsgebouwen, om het verzoekschrift te overhandigen. Toen de koets van de Lord Chancellor aankwam en Lord Rothes met James Sharp uitstapte, liep Janet Livingstone naar voren en begon Rothes toe te spreken, waarna zij hem de petitie gaf. De toon van dit eenvoudige stuk was nederig: 'Moge het u behagen om onze predikanten in deze stad en in het gehele land zulk een vrijheid te verlenen dat zij wettig en zonder molestatie hun heilig ambt mogen uitoefenen...' De Chancellor was zo hoffelijk zijn hoed voor de dames af te nemen. Sharp keek gramstorig toe hoe hij de deputatie vriendelijk toesprak. De petitie werd serieus genomen en de vrouwen kregen de gelegenheid deze voor de Raad toe te lichten. Een grote menigte van belangstellenden wachtte buiten op het plein toen de vrouwen voor de Raad verschenen. Het vriendelijke verzoek van de moedige vrouwen werkte echter averechts. De Raad waagde het zelfs enkele vrouwen in de Tolbooth vast te zetten en wees na maanden van behandeling het verzoek uiteindelijk van de hand.

James Mitchell gegrepen

In hetzelfde jaar dat Leighton het strijdperk verliet en naar Engeland vertrok, werd James Mitchell gegrepen. Hij kende Leighton uit zijn studententijd in Glasgow en herinnerde zich goed dat deze bij de afsluiting van de studie verlangde, dat de Verbonden werden aangenomen. Mitchell deed dit met hart en ziel, maar toen hij kandidaat werd voor het predikambt, bemerkte hij dat Leighton en velen met hem hun ware gedaante lieten zien en hun vijandschap tegen de kudde van Christus in praktijk brachten. Ook Mitchell ging een tijd van vervolging tegemoet. Hij week uit naar Holland en keerde in het begin van 1668 terug. Nu beraamde hij een plan, dat hem niet in dank zou worden afgenomen. Met droefheid zag hij hoe Gods volk ten bloede toe werd verdrukt. De 'Pentland Rising' was op een mislukking uitgelopen en de toekomst zag er somberder uit dan ooit tevoren. Wie was de voornaamste aanstoker van het bloedvergieten? Was het niet James Sharp, de 'Judas van het Covenant', die zijn toegeschroeide geweten steeds meer belastte met zijn goddeloze praktijken? Moest deze vijand van de gezegende Verbonden niet uit de weg geruimd worden? Mitchell besloot een poging te wagen om de gehate bisschop van het leven te beroven. Het was een onbezonnen plan dat niet door alle broeders werd goedgekeurd. Was het geoorloofd om zelf wraak te nemen? Zou God Zijn vijanden op Zijn tijd niet verstrooien?

Op 11 juli zag hij de koets van Sharp bij de Blackfriars' Wynd in Edinburgh. Zonder zich verder te bedenken liep Mitchell naar de koets, trok zijn pistool en schoot naar binnen. De primaat bleef echter ongedeerd, maar zijn metgezel, bisschop Honeyman, werd in zijn pols geraakt. Hierop nam Mitchell de benen en wist aan zijn achtervolgers te ontkomen. Een grote beloning werd op zijn hoofd gezet voor een ieder die wist waar hij was ondergedoken.

Zes jaar later werd Mitchell gearresteerd. De broer van Sharp merkte hem op en voordat hij het wist, was hij omringd door een aantal van diens knechten. Enkele dagen voor zijn gevangenneming had hij de begrafenis van Robert Douglas bijgewoond en Sharp in het gezicht gekeken. Nu was hij in de handen van de bloeddorstige prelaat die niet zou rusten totdat hij zijn leven op het schavot zou beëindigen. Een lange weg van verhoren en gevangenschap leidde uiteindelijk tot zijn dood. Rothes en anderen ondervraagden hem en wisten zijn bekentenis af te dwingen. Zijn doodvonnis volgde, maar op aanraden van één van de rechters, die geen vriend was van Sharp, trok Mitchell zijn bekentenis in. Nu moesten andere middelen worden beproefd om hem klein te krijgen. De Boots, het afschuwelijke martelwerktuig waarmee Hugh MacKail had kennis gemaakt, werd te voorschijn gehaald en om zijn been gelegd. Intussen had hij al twee jaar in de Tolbooth doorgebracht. Tijdens de marteling werden zo'n dertig vragen

op hem afgevuurd, zoals 'Was u in Pentland?', 'Waar was u tijdens Pentland?'

Aan het begin van deze mishandeling sprak hij: 'Mijn heren, ik weet niet of ik deze foltering zal overleven, daarom smee ik u om te gedenken aan wat Salomo zegt: "Die geen barmhartigheid toont, zal het oordeel ontvangen zonder barmhartigheid" (Eng. vert.). En nu, mijn heren, vergeef ik u van harte, die hier als rechters zitten, ook hen die de opdracht hebben om dit afschuwelijke werk te doen en zij die dit met hun ogen aanschouwen. Ik smee of God nimmer een beschuldiging op u zal leggen, zoals ik Hem smee of het Hem mag behagen al mijn zonden en ongerechtigheden om Christus' wil te vergeven...' Toen daalden de barbaarse slagen, tot negen keer toe, op het been van Mitchell neer. Vanwege de vreselijke pijn viel hij flauw, waarop de beul uitriep: 'Hij is dood, mijn heren, hij is dood!' De rechters liepen nu weg en de gevangene werd in een stoel naar de Tolbooth gedragen.

In 1677 werd Mitchell naar een andere plaats overgebracht. Uit vrees dat hij, evenals anderen, uit de Tolbooth zou ontsnappen, werd hij overgeplaatst naar een eilandje in de Firth of Forth, niet ver van Edinburgh. Het was een kolossale rots van enkele honderden meters hoogte, bestaande uit een vulkanische steensoort, bedekt met een droog, bruinachtig soort zee gras. Door de steile kanten is deze Bass Rock, zoals dit eiland heet, nauwelijks bereikbaar, behalve voor de ontelbare zeevogels. De Bass was aangewezen als oord van gevangenschap, niet alleen voor dieven en rovers, maar ook voor Covenanters. Zo waren ook zij van hun betrekkingen gescheiden maar niet van hun God, om hun dagen op dit grauwe eiland door te brengen 'en wanneer de zon haar kring achter de "Lomonds of Fife" had neergelaten en des avonds haar schaduw had geworpen over het landschap en de oceaan zijn stem had verdiept in de toonaarden die hij zingt voor de sterren, keerden zij zonder murmureren terug naar hun kerkers en legden zich neder om te dromen van de hemel en van de martelaarskroon.' Lauderdale had de Bass van de Provoost van Edinburgh gekocht en omgedoopt tot staatsgevangenis. Het garnizoen dat reeds op het eilandje gevestigd was, kreeg nu orders de gevangenen te bewaken die zo van 1673 tot 1687 naar dit woeste en verlaten eiland gezonden werden. Zo bleef ook Mitchell een tijd in dit onherbergzame oord, totdat hij eind 1677 naar Edinburgh terugkeerde, om weer een verhoor te ondergaan. Het definitieve vonnis over hem werd nu geveld. Op 18 januari 1678 moest hij op de Grassmarket in Edinburgh worden opgehangen. Zo eindigde het leven van deze godzalige man. Niet dat zijn leven zonder blaam was, maar ondanks al zijn gebreken had hij een hart vol van liefde tot zijn Zaligmaker. En vooral zijn laatste dagen getuigden van een vast vertrouwen in de God des Verbonds waarvan hij voor de ogen van de vele toeschouwers getuigenis mocht geven.

In de gevangenis gaf hij ook meermalen blijk van de hoop die in hem was. Toen hij van zijn lijden sprak, getuigde hij ook van de toekomstige heerlijkheid die hem spoedig ten deel zou vallen. 'Nu als de Heere mij in Zijn wijze en alles besturende voorzienigheid aan het einde van mijn pelgrimstocht gebracht heeft en mij de volle genieting van de heerlijkheid, waarnaar ik zo lang heb uitgezien en verlangd heb, in het vooruitzicht stelt, laat ik het aan Hem over hoe en op welke tijd dit zal worden vervuld. Intussen, o mijn ziel! zing het lied. Spring op, o bron van mijn geluk en zaligheid, van mijn eeuwige hoop en vertroosting! Je bent beladen met het blok van deze aardse tabernakel, waarin geloof, hoop en liefde en alle instrumenten die God je gegeven heeft, zijn ingegraven...' 'Ingegraven totdat je komt tot de vergadering der eerstgeborenen, waar dit lied op de meest gepaste wijze tot lof en prijs en heerlijkheid van de rijke genade en barmhartigheid van de Fontein des levens zal worden gezongen.' Zo werd zijn ziel getroost en de prikkel des doods weggenomen. Met een eerlijk geweten kon hij belijden: 'En ziende dat ik geen voorkeur gegeven heb aan mijn eigen zaak noch deze gezocht

heb, maar de eer en heerlijkheid, het goede, de vrijheid en veiligheid van Uw kerk en volk, hoewel dit door velen verkeerd wordt uitgelegd, hoop ik toch dat Gij, o Heere, Uw licht wilt doen doorbreken als de morgenstond en Uw gerechtigheid als de middag. Dat schaamte en duisternis al Uw vijanden van Uw rechtvaardige zaak zullen bedekken. Want Gij, o Heere, zijt het Schild van mijn hoofd en het zwaard van uitnemendheid en mijn vijanden zullen leugenaars bevonden en verdaan worden. Amen, ja amen.'

Wat voor een getuigenis liet James Mitchell op het schavot achter?

'Met mijn gehele hart en ziel heb ik het werk van de Reformatie aangehangen, zoals het begonnen was en voortgang vond in dit koninkrijk, overeenkomstig het Woord van God en het Nationaal Verbond..."...Ik weet geen andere reden waarom ik hier gebracht ben dan omdat ik mijn hand tot de allerhoogste God heb opgeheven en in oordeel en gerechtigheid gezworen heb, waarvan ik niet kan terugkeren, om de bedoeling van deze gezegende Verbonden te volgen, die de grondslag en de fundamentele rechten en constitutie van het koninkrijk zijn...' '...Ik begeer van harte dat met het einde van mijn arme leven een einde zal komen aan de vervolging van de ware leden van Christus in deze plaats... Ik leg mijn leven af en prijs God dat Hij mij dit waardig gerekend heeft, tot Zijn heerlijkheid en belang...' 'Vaarwel alle aardse beslommeringen en welkom Vader, Zoon en Heilige Geest, in Wier handen ik mijn ziel beveel.'

Tegelijkertijd met James Mitchell werd James Fraser of Brea naar de Bass Rock gebracht. Twee jaar lang bleef hij hier opgesloten. Fraser was afkomstig van de Hooglanden waar hij de gemeente onder het kruis diende. Tot 1672 ging hij in veel openluchtsamenkomsten voor. De vervolgers probeerden hem te grijpen en voor de Geheime Raad te dagen. Na het sterven van zijn vrouw kwam hij in handen van de koningsgezinden terecht. Moedig was zijn optreden voor de Raad waarvoor hij zijn onschuld verdedigde: 'Ik heb Christus gepreikt en het volk vermaand hun zondige wegen te verlaten en zich te bekeren. Als dat verkeerd is dan beken ik schuldig te zijn.' Tenslotte werd hij naar de Bass verbannen, waar hij twee vrienden uit het noorden, John Mackilligan en Thomas Hogg, ontmoette. Hij vertelt dat 'gedurende stormachtig weer het eiland omgeven is met het gedreun en de weergalm van de golven die zich op de vesting werpen en zich storten op het pleintje tegenover de cellen van de gevangenen.' Een landingsplaats was alleen bij vloed bereikbaar, want bij het afnemen van het tij moest men handen en knieën gebruiken om langs de steilte omhoog te klauteren. Aan de zuidkant stond het huis van de gouverneur en hogerop kwam men bij de gevangenis en de verblijfplaats van het garnizoen. Sommige cellen hadden slechts één venster en dat was zo aangebracht dat men noch de lucht noch iets van de aarde kon zien. 's Winters waren de cellen vol rook en damp, zo dicht dat de gevangenen bijna stikten. Maar James Fraser liet zich door deze benarde omstandigheden niet ontmoedigen. Iedere dag las hij in de Bijbel, zong psalmen en bad met zijn medegevangenen. Ook studeerde hij Grieks en Hebreeuws en schreef een boek over het rechtvaardigend geloof. 'Zo bracht ik mijn tijd niet zonder vrucht door.' 'Ik arbeide naar enige meerdere kennis van God door Christus en begeerde genade om Godin mijn lijden te verheerlijken.' Zijn voornaamste werk was om toe te nemen in het ware geloof. Later bracht men hem over naar Edinburgh, waarop hij werd vrijgelaten. Na verloop van tijd kon men hem weer niet met rust laten en werd hij weer gevangen gezet. Eerst in Edinburgh, toen op het Blackness kasteel en daarna weer naar de Bass. Geen klacht kwam over zijn lippen. De woorden die zijn ziel troost gaven waren: 'Zekerlijk goedertierenheid en barmhartigheden zullen mij volgen de dagen mijns levens.' Jarenlang bracht hij in de gevangenis door, maar zijn vertrouwen dat de verlossing eenmaal zou komen bleef rotsvast.

Ook Thomas Hogg uit Kiltarn in de Hooglanden werd naar de Bass gevoerd en in een vunzige kerker opgesloten. Omdat hij ernstig ziek werd, deed hij een verzoek om losgelaten te worden. Maar Sharp vond het nodig om hem in een nog vunziger hol te stoppen. Zo kwam hij terecht in de Black Hole, de vuilste kerker van de Bass. Zijn trouwe knecht Ballock hield hem ook hier gezelschap. Deze kon zijn tranen niet inhouden en riep vol medelijden uit: 'Nu meester, uw dood is onvermijdelijk.' Maar Hogg antwoordde in gelovige moed: 'Nee, nu de mensen geen genade meer kennen, zal de Heere Zelf Zijn barmhartigheid tonen; vanaf het ogenblik dat ik deze kerker binnenkwam is mijn genezing begonnen.' En het wonder gebeurde, want de Heere deed hem de gezondheid weer rijzen en later mocht Zijn dienstknecht na veel omzwervingen weer naar zijn kudde terugkeren, om nog vele verdwaalde schapen tot zegen te zijn.

Zo was deze grauwe en verlaten rots voor de gevangen Covenanters een Padmos voor de ziel, die niet door ketenen kon gebonden worden, omdat de Heere Zijn liefelijk aangezicht over hen deed lichten. Zo kon John Dickson, die Blackader meermalen bij Avondmaalsbedieningen in de open lucht had bijgestaan, aan een vriend schrijven: 'O geliefde vrienden, indien u weet welke vloed van tederheid ik ontmoet heb, wat voor een wegneming van de donkere wolken die scheiding maken tussen mijn dierbare Heere en mij, wat voor een vrijmoedigheid van belijdenis, wat voor een schijnend licht schoner dan de zon op de middag in mijn ziel doorbreekt,... wat voor een overvloeiende stromen van vreugde... O gezegende maaiers! in die dag wanneer de kroon op Zijn hoofd zal bloeien, die ontloken door het bloed van de martelaren bloesem zal geven en de aarde met blijdschap zal vervullen.'

Ook Alexander Peden, 'de profeet van het Covenant' zoals hij genoemd werd, hield enige tijd verblijf op het eiland. Sinds hij in 1662 van zijn gemeente New Luce in Galloway werd losgemaakt, was hij een voortgedreven vogel die van dorp tot dorp vloog en steeds weer ontkwam aan de strikken van de vogelvangers. Later zullen wij nog meer van deze merkwaardige man horen. Hij werd streng bewaakt en mocht maar tweemaal per dag zijn cel uit om een luchtje te scheppen. Hij benijdde de vrijheid van de vogels en moest binnen het gekreun van de gevangenen aanhoren. Toen hij op een dag een wandeling maakte over de rots, hoorde hij een soldaat hem toeroepen: 'De duivel neme hem.' Ernstig antwoordde Peden deze spotter: 'Foei, foei, arme man, je weet niet wat je zegt, maar je zult hiervan berouw hebben.' De soldaat had hierna geen rust meer en dacht dat de duivel hem nu onmiddellijk in de hel zou werpen. Peden sprak met hem en deed een ernstig gebed. De volgende morgen kwam hij weer naar hem toe en vond de gevangen predikant hem onder diepe overtuiging van zonde. Toen de wacht hem gelastte de wapenen op te nemen, weigerde hij en zei: 'Ik wil geen wapens meer tegen de zaak van Jezus Christus opnemen, noch Zijn volk vervolgen. Ik heb dit te lang gedaan.' Zo was Pedens aanwezigheid op dit eenzame eiland nog tot een eeuwige zegen voor een verloren ziel.

Ook de onvermoeide veldprediker John Blackader werd naar de Bass gebracht. Eindelijk waren de vijanden hem op het spoor gekomen en konden zij de hand leggen op de prooi die zij zoveel jaren gezocht hadden. In mei 1680 was hij naar Holland gegaan waar zijn oudste zoon in Leiden medicijnen studeerde. Hij preekte wekelijks in de Schotse kerk van Rotterdam, maar ging toch weer naar zijn eigen land terug. Op dezelfde dag dat hij in Edinburgh aankwam, werd zijn vriend John Dickson gegrepen en naar de Bass gebracht. In januari van het volgend jaar bezocht hij zijn oude woonplaats Troqueer, waar hij voor zijn achtergelaten kudde preekte. Kort hierop werd

hij in Edinburgh in de kraag gevat. Zijn vrouw lag ziek op bed toen in de vroege morgen op de deur gebonsd werd. Blackader lag nog te slapen. Hem werd gelast om naar de Canongate gevangenis te gaan. Daarna vond een langdurig verhoor plaats. In plaats van ter dood veroordeeld, werd hij op de Bass Rock opgesloten. Hier eindigde het leven van deze getrouwe Godsgezant. Vele mijlen had hij op zijn paard gereden om het evangelie onder de open hemel te prediken. Meermalen was hij bijna gesnapt, maar steeds weer ontkwam hij aan de handen van zijn vervolgers. Nu was zijn raad uitgediend. De laatste vier jaar van zijn leven bracht hij op de Bass door. Zijn gezondheid leed zo erg, dat zijn vrienden de Staatsraad om zijn vrijlating verzochten. Eerst werd dit verzoek ingewilligd, maar toen men toestemming gaf om hem naar Edinburgh over te brengen, was het al te laat. De Bass Rock werd uiteindelijk een Pisma voor deze vermoeide pelgrim, waar hij het land van zijn vreemdelingschap mocht verlaten en inruilen voor een beter vaderland. In North Berwick ligt deze geloofsheld begraven en op het oude kerkhof kan men nog steeds de woorden lezen die getuigen van zijn aardse banden van gevangenschap, maar ook van het hemels vooruitzicht dat hij ongetwijfeld op de eenzame rots voor de poorten van de eeuwige rust mocht ontvangen:

*'Gezegende John, om Christus' wil op Patmos gebonden.
In Bethel zijn gevangenis, had op Patmos Pisma gevonden;
Zijn lichaam moest lijden, maar geen ketenen konden binden
Zijn naar de hemel verlangende ziel; terwijl dag aan dag
Als vanaf de top van Pisma's berg, hij mocht aanschouwen
Het beloofde land, en ziende op de kroon door het geloof
Gelegd op degenen die getrouw zijn tot aan de dood.'*

Het jaar 1679 ving aan met alleen maar sombere verwachtingen voor de vervolgde kudde. Lauderdale bleef op zijn hoge post, James Sharp hield de kerk in zijn wurggreep en andere 'bloedhonden' deden hun intrede op het toneel van verdrukking. De advocaat George Mackenzie versterkte de justitie en James Graham of Claverhouse werd de leider van de brute dragonders die steeds drierster gingen optreden. Paterson, die tot bisschop van Edinburgh was gewijd, was zo vindingrijk de dubbele duimschroeven uit te denken, die weldra bij vele Covenanters zouden worden gebruikt om een bekentenis af te dwingen.

In februari verscheen William Veitch voor Sharp. Na veel wonderlijke omzwervingen belandde deze predikant in de handen van de vijanden. Vele malen was hij zowel in Schotland als in Engeland aan hun handen ontsnapt, maar eindelijk hadden ze hem dan te pakken. 'Heb je het Covenant gezworen?' vroeg Paterson hem, waarop de gevangene antwoordde: 'Allen die mij hier zien kunnen gemakkelijk bemerken dat ik niet in staat was om het Covenant te onderschrijven, toen u en de andere predikanten van Schotland het hebben aangeboden.' Dit was een schot in de roos van de afvallige verbondsbrekers! Dadelijk werd hij naar de Bass verbannen, maar de wens van Sharp om hem op het schavot te zien ging nooit in vervulling. Hij was voorbestemd om het ochtendgloren van de bevrijding van Schotland nog mee te maken. Toen hij in de gevangenis zat, verkeerde zijn vrouw in een grote geestelijke duisternis. Dit kwam ook omdat zij niet anders dan de dood van haar man vreesde. Maar, ondanks dat zij door droefheid werd overstelp, verviel zij niet tot wanhoop. Zij nam de toevlucht tot de Troon der genade en vond verlichting in de genadige beloften van Gods Woord. Met haar Heere werd zij het eens, al zou haar man zijn leven op het schavot moeten laten. Gedurende de twaalf dagen van zijn gevangenschap sprak zij: 'Ik was onder veel geestelijke oefeningen, die mij tot God uitdreven om vele malen voor hem te smeken. Hij maakte dit woord zoet voor mij: "Want Hij zal volbrengen, dat over mij bescheiden is; en dergelijke dingen

zijn er vele bij Hem" en ook "Hij is van één zin en wie zal dan Hem afkeren" (Job 23:14, 13, Eng. vert.).' Maar het ongeloof zat ook niet stil, maar: 'Hij vertroostte mij met deze woorden: "O, waarom buigt gij u neder, mijn ziel...". Ps. 43. Tenslotte hielp Hij mij om hem vrij aan Hem over te geven, om te doen wat Hem behaagt. Indien zijn bloed de beker van de vijand zou vullen en verlossing aanbrengen voor Zijn kerk, zou ik mij aan Zijn zorg en voorzienigheid voor mij en voor mijn kinderen toevertrouwen.' Hoe vertroostte de Heere haar met de woorden: 'Het meel van de kruik zal niet ontbreken tot op de dag dat de Heere regen op de aardbodem geven zal' (1 Kon. 17:14), 'hetwelk veel vrede in mijn benauwde gemoed betreffende mijn gezin verwekte. Ik dacht dat ik nu grond had om te geloven dat hij niet zou sterven...' Hoe vervulde de Heere deze belofte!

De laatste dagen van Sharp waren weldra geteld. Zestien dagen na de executie van Mitchell ging hij zijn eigen vonnis tegemoet. Sommigen waren al met zijn einde bekend gemaakt. Zo preekte John Welwood in een plaats niet ver van St Andrews. Zijn tekst was: 'Niet vele edelen, niet vele machtigen, niet vele wijzen...' In de vergadering merkte hij een jongen op die de livrei droeg van de aartsbisschop. Na de preek riep hij hem en bracht hem een vreselijke boodschap over. Hij moest zijn meester aanzeggen dat 'zijn goddeloze leven nu nabij het einde is, dat zijn dood plotseling, verbazend en bloedig zou zijn.' Aldus deed hij 's avonds, toen hij in het paleis van de prelaat terugkeerde. Sharp spotte met de boodschap van de jongen, maar zijn vrouw besepte heel goed dat dit geen ijdele woorden waren. Wat zou haar man overkomen?

De moord op Sharp

Na de dood van Mitchell zonnen sommige Covenanters op vergelding. Enkele pogingen werden aangewend om Sharp te vermoorden, echter zonder resultaat. Een complot werd nu gesmeed om niet te rusten voordat de prelaat gedood was. Het waren John Balfour van Kinloch, James Russell van Kettle, die met nog tien anderen op vrijdag 2 mei 1679 de prelaat opwachtten. Onder hen was de godzalige David Hackston of Rathillet, die zich, in tegenstelling tot de anderen, nooit zou bezoedelen met het bloed van de gehate aartsbisschop. Eerst was het de bedoeling om de dronken Carmichael, die Sharp tot sheriff van Fife had benoemd, een afstraffing te geven, vanwege zijn goddeloze praktijken. Maar Sharp reed in een koets getrokken door zes paarden en was op weg naar Edinburgh. Zijn dochter en vier of vijf knechten vergezelden hem op de reis. Zij stakende Firth of Forth over en reisden via Kennoway naar Ceres, waar het gezelschap even stopte. Toen zij hier vandaan door Magus Moor reden, werd de geestelijke wat zenuwachtig, omdat zij langs het huisje van een zekere Millar kwamen. Hij zei tegen zijn dochter: 'Hier woont een man van het slechte soort, God beware ons, mijn kind.' Tegen de middag daalde de koets af van de glooiing van de heuvels van Magus Moor, terwijl zij de torens van de kathedraal van St. Andrews in het gezicht hadden.

De groep gewapende Covenanters hoorden tot hun stomme verbazing dat de aartsbisschop in aantocht was en hen binnen enkele minuten zou ontmoeten. Was dat geen bijzondere weg van Gods Voorzienigheid? John Balfour, ook wel genoemd 'de Jehu van het Covenant', had de leiding. Zij overlegden wat hun stond te doen. James Russell vertelde dat hij enkele dagen geleden veel vrijmoedigheid had in het persoonlijk gebed en daarbij bij een aantal Schriftgedeelten was bepaald. Hieruit maakte hij toen op, dat de Heere werk voor hem had te doen en dat een groot man, die een vijand was van Gods kerk, zou worden gedood. Een ander zei, dat hij geen stap verder zou zetten om het leven van deze brute man nog langer te sparen, want anders was de kans groot dat de wreedheden nog meer zouden toenemen. Nu was de gelegenheid gekomen om de hand aan het leven van deze vijand van God en Christus te slaan. Wat zij zo lang

hadden gehoopt, werd hun als het ware in de schoot geworpen.

Maar David Hackston antwoordde, dat hij deze daad niet met zijn geweten kon verantwoorden. 'De Heere is mijn getuige dat ik gewillig ben om alles voor de zaak van Christus over te hebben, maar toch durf ik deze daad niet te begaan.' Hierop beval Balfour de mannen hem te volgen. Sharp zag de troep gewapende mannen aankomen en voelde direct aan dat het om hem te doen was. Hij beval de koetsier de paarden de sporen te geven om aan hen te ontkomen. Nu wisten de mannen dat het de koets van de prelaat was. Russell rende op de koets af, wierp zijn mantel af en riep: 'Neem Judas gevangen!' De mannen openden het vuur op de koets en zetten de achtervolging in. Eén van hen reed de paarden voorbij en trok zijn zwaard, als teken dat zij moesten stoppen. Russell beval de koetsier halt te houden en toen deze weigerde trok ook hij zijn zwaard. Na een kleine schermutseling kregen zij de wagen stil. David Hackston was niet meegegaan, maar bleef op een afstand staan. Russell deed nu de deur van de koets open en beval de eerwaarde direct uit te stappen. De ongelukkige probeerde de mannen van zijn onschuld te overtuigen, door te zeggen dat hij niemand kwaad had berokkend. Maar Russell vertelde hem zonder omwegen waaraan hij zich had schuldig gemaakt. Hij was een Judas die de kerk had verraden en zijn handen deze 18 of 19 jaar had gedompeld in het bloed van de heiligen, in het bijzonder in Pentland en ook bij James Guthrie, James Mitchell en anderen. Nu waren zij door God gezonden om vandaag wraak te nemen. Zij bevalen hem zich te bekeren en uit te stappen. Balfour voegde hieraan toe, dat Sharp een moordenaar was van vele onschuldige zielen, wier bloed hij over de aarde vergoten had als water. Daarom moest hij sterven!

Nu begon de bisschop nog meer beangst te worden. 'Red mijn leven en ik zal jullie leven sparen.' De mannen werden ongeduldig. Eén sloeg met zijn zwaard op de achterkant van de koets. Bevend als een rietje kwam de prelaat te voorschijn. Hij viel op de grond en smeekte om zijn leven te sparen. Ook zijn dochter viel op de knieën en bad voor zijn leven. Maar de mannen waren vastbesloten dat Sharp moest sterven. Zij sloegen hem met hun zwaarden, waarop de bisschop roerloos bleef liggen. Toen zijn dochter zag dat hij nog leefde, gaf Russell hem de genadeslag en hieuw zijn hoofd in stukken. Nu kwam de dochter van het slachtoffer op hem af en vervloekte hem. Zij noemde hem een moordenaar, maar James antwoordde dat zij geen moordenaars waren, maar dat zij alleen als middel dienden om deze bloeddorstige man zijn verdiende loon te geven.

Nu doorzochten zij de koets, waarbij zij enkele pistolen vonden. Ook vonden zij een klein doosje met enkele brieven. In een jaszak ontdekten zij een Bijbel vol met portretten en andere dingen. De mannen beseften toen nog niet dat de prelaat brieven bij zich had, waarin hij voorstelde om nog hardere maatregelen te nemen tegen de Covenanters. Toen zij een tabaksdoos open maakten vloog er een hommel uit. Sommigen uit de groep zeiden dat dit een vliegende duivel was. Of was het een vorm van bijgelovigheid van de gewetenloze bisschop?

Het doek over het leven van Sharp was nu gevallen. Het was wel de tijd door God bepaald, maar of de mannen het recht van God hadden om deze daad te doen is de grote vraag. David Hackston wilde zijn handen niet bevleken aan zijn bloed. Zijn zwager Balfour was van een andere geest dan hij. Overigens had de godsdienst bij de laatste maar weinig te betekenen. Toch waren onder de anderen mannen die met de vreze Gods bedeed waren. Maar hielden zij rekening met de woorden van hun Meester: 'Mij komt de wraak toe; Ik zal het vergelden'? Was hun strijd dan niet rechtvaardig? Had Sharp dan geen meened gepleegd, waarop de doodstraf stond? En als geen rechtbank het beslissende woord sprak en een rechtvaardig vonnis velde, moesten anderen deze taak overnemen. Zij hadden het Covenant aan hun kant dat verbondsbreuk als een zware zonde aanmerkte.

De derde mei 1679 was aan de ene kant volgens sommigen een zwarte bladzijde in de geschiedenis van de Covenanters. Maar aan de andere kant had één van de vijanden van de zaak van Christus zijn verdiende loon ontvangen. Vele malen was Sharp gewaarschuwd. Steeds vaker had hij tegen zijn eigen licht gezondigd. Voor hem bleef geen slachtoffer meer over, maar een vreselijk oordeel was zijn deel geworden. 'God zal opstaan, Zijn vijanden zullen verstrooid worden en Zijn haters zullen van Zijn aangezicht vlieden.' De profetie van Welwood was vervuld. Hoe dachten de getrouwe predikanten over deze daad? Alexander Shields verdedigde de moord, terwijl een man als Brodie in zijn dagboek schreef: 'Ik hoorde dat de bisschop van St. Andrews was gedood. Mijn ziel gruwelt hiervan bij het horen dat iemand met een belijdenis van genade in zulk een daad zou vallen. Ik heb er werkelijk een afschuw van.'

Wat was de reactie van de regering? Lauderdale was niet bedroefd dat zijn rivaal op deze manier aan zijn einde was gekomen. Toch was de woede in Edinburgh groot. De koning nam met afschuw kennis van deze gruweldaad en loofde een grote som geld uit voor hen die de moordenaars wisten te pakken te krijgen. Hij vergat dat de moorden die hij in de loop der jaren op zijn geweten had wel veelvuldiger waren dan de dood van Sharp, die overigens een rechtvaardige dood gestorven was. Maar Karel eiste dat deze daad met geweld gewroken moest worden. De dragonders werden nog bruter en riepen om wraak. En de moordenaars van Sharp probeerden zo vlug mogelijk een veiliger plaats op te zoeken.

Het compromis van de 'Indulgences'

Het leek er meer dan ooit op dat de kansen van de Covenanters waren verkeken. Het was duidelijk dat Lauderdale en de zijnen geen enkel pardon meer kenden. Het was nu onderwerpen of omkomen. Het vuur van de beproeving zou nog heter gestookt worden. Een halfslachtige stellingname was nu zeker zinloos. Vandaar dat de radicale Covenanters ook wilden breken met hen die de Indulgence hadden geaccepteerd. Op twee gedachten hinken kon niet langer. De banier van het Covenant moest zuiver gehouden worden. Meer dan ooit ging het om de Kroonrechten van Christus. En de tekst van de Verbonden gaf duidelijk aan, dat ieder compromis om de bisschoppen stilzwijgend te erkennen een schending betekende van de trouwbelofte. De strijd zou zich nu gaan toespitsen en het geloof op de proef stellen. Wie zou in de hitte van vervolging staande blijven?

Robert Wodrow is van mening dat de Indulgence veel zegen heeft achtergelaten, omdat de kerkdeuren weer open stonden voor het evangelie, wat niet kan worden ontkend. Maar toch betekende deze toegeeflijkheid een verschraling van het beginsel van het Covenant. De meeste predikanten kozen dan toch liever de weg van smaadheid en verachting met behoud van het beproefde beginsel, dan de weg van de minste weerstand. Robert Mac-Ward vond de Indulgence gevaarlijker dan de legermachten van Dalzeil en de zijnen. Ook na het jaar 1669 toen de eerste Indulgence werd uitgeroepen, bleef het klaaglied van het overblijfsel: *'Ikabod', de eer uit Israël is weggevoerd vanwege de ark van God*. Een jaar later kwam een aantal getrouwe predikanten bij elkaar om de toestand van land en kerk te bespreken. Zij konden de juichtoon niet aanheffen, maar zagen met droefheid dat het land boog voor de afgoden. 'Het heilige en schone huis des Heeren, waarin zowel wij als onze vaders Hem gediend hebben, is met al onze aangename dingen verwoest. De muren van Jeruzalem zijn afgebroken, evenals de poorten (als waren zij door vuur verbrand). Sion is als een veld omgeploegd, Jeruzalem tot steenhopen geworden en de berg van het huis des Heeren als de hoge plaatsen van het woud. De roede der goddeloosheid ligt op het lot der rechtvaardigen en niet weinigen zijn in gevaar om hun handen tot de ongerechtigheid uit te strekken.

Onze leraars zijn in de uithoeken verdreven en vreemdelingen zijn in de woonplaats des Heeren ingekomen, planten die de hemelse Vader niet geplant heeft, ijdele herders die zichzelf weiden en niet de kudde, die de grazige weiden hebben opgegeten en het overschot met hun voeten bevuild...'

Als de Klaagliederen van Jeremia vervolgen de bedroefde predikanten: '...Zijn inzettingen zijn veranderd, het verbond is verbroken en nietig verklaard. Werd eertijds niet gezegd: "Komt, laat ons met de Heere in een eeuwig verbond treden, dat nooit zal worden vergeten". "O, hoe heeft de Heere ons verstrooid in de dag van Zijn toorn! Hoe velen van Zijn dierbare knechten en volk zijn tot zwervers gemaakt, vervolgd van berg naar heuvel, die niet weten waar zij hun hoofd zouden neerleggen..." 'En wat zullen wij zeggen van de arme stervende menigte die zijn als schapen zonder herder, ja, van het nageslacht daar er zoveel veelzeggende veronderstellingen zijn dat de Heere de volkeren verlaat, onze kandelaar wegneemt en het licht van Israël komt uit te doven?' Hingen de oordelen niet laag over het land? Waar waren de wenende Sionieten die hun klacht voor het aangezicht van de Heere brachten? 'Waar zijn de priesters, de dienaren van de Heere, die wenen tussen het voorhof en het altaar, zeggende: "Spaar Gij Uw volk, o Heere"?"

'O, dat de Heere van Zijn Geest wilde uitgieten op al Zijn knechten en volk, zelfs op zovelen van alle rangen in het land, die geheel van hun standvastigheid zijn afgevallen, dat zij met geopende ogen, zowel het gevaar waarin deze arme kerk verkeert, als het geneesmiddel mogen onderscheiden.' Tot slot riepen de predikanten op tot het gebed, naar de opdracht van de Zaligmaker 'om altijd te bidden en niet te vertragen.'

Juist nu alles er zo somber uitzag was dit de enige ademtocht van Gods verdrukte kudde in Schotland. Zo kwamen enkele vrouwen van aanzien in 1678 in Edinburgh met vasten en bidden bij elkaar om God te zoeken. Zij traden met elkaar in een verbond, '*het Ladies Covenant*', met de bedoeling de vervolgte Covenanters op te dragen aan de Troon der genade. Zij baden in het geloof dat de Heere Zich over het overblijfsel van Jakob zou ontfermen. Uiteindelijk zouden alle vijanden worden verstrooid en zou de kerk van Schotland zegevierend uit het stof herrijzen. En geduldig wachtte de verdrukte kudde op de vervulling van de belofte dat de Heere haar zou verlossen uit de hand van al haar vijanden. Wanneer zou die dag aanbreken?

5. Tot overgave gedwongen

De rijzende ster van Claverhouse

De afgelegen plaatsen van het heideland in het westen en zuiden van Schotland waren woningen van geweld geworden. Met gevaar van hun leven kwamen de getrouwen hier en daar nog samen om Gods Woord te horen, maar hoe lang zou dit voortduren? Behalve de koninklijke soldaten, hadden sommige landheren het ook op de Covenanters voorzien. Zo was George, Lord Ross of Hawkhead, erg actief in het jagen op de verboden bijeenkomsten. Hij had Lauderdale ingeseind dat op de laatste zondag van februari 1675 in Bathgate een vergadering zou worden gehouden. Op de weide zat een grote menigte neer, toen een troep soldaten verscheen. Maar het volk liet zich zomaar niet uiteen jagen. Het verhuisde naar een moerassig terrein waar het paardenvolk niet zo gemakkelijk kon komen. Nu hadden de dragonders het voorzien op hen die achterbleven. Toen anderen hen te hulp kwamen, ontstond een gevecht. Schoten vielen en één Covenanter werd dodelijk getroffen. Vijftien personen werden gevangen genomen en naar Edinburgh gevoerd.

Toen bleek dat de verboden samenkomsten gewoon doorgingen, bracht de overheid grover geschut in gereedheid. Een leger, bestaande uit barbaarse Hooglanders, werd verzameld. Zij moesten maar eens orde op zaken gaan stellen. Het leek meer op een stelletje bandieten die het broeinest van de Presbyterianen moesten gaan bestoken. In feite kwam dit hierop neer dat Schotland onder staat van beleg was geplaatst. Maar het viel niet mee een gedisciplineerd leger te vormen. Uiteindelijk vertrokken zo'n zesduizend Hooglanders in februari 1678 in de richting van het zuiden. Nu was de kloof tussen het noorden en het zuiden in die dagen enorm. De Hooglanders uit het noorden waren over het algemeen ruw en onbeschaafd. Zij wisten beter met pikhouwelen en spaden om te gaan, dan met het wapentuig van koning Karel. Amper wisten zij wat hun opdrachten waren. Daarom vielen zij maar op onschuldige burgers aan, zonder zich af te vragen waarom. Huizen gingen zij binnen om te plunderen, paarden namen zij mee, kortom, alles wat van hun gading was, werd meegevoerd. Hun expeditie betekende een mislukking ten opzichte van de verboden samenkomsten en liet niet anders dan een spoor van vernieling na.

Uit machteloosheid probeerde het bewind allerlei wetteloze list te verzinnen om de Covenanters te doen buigen. Maar ook een oude wet werd misbruikt om hen klein te krijgen. Zo moesten de landheren een wet toepassen om de pachters op de knieën te krijgen. Lauderdale maakte zich op deze manier steeds meer ongeloofwaardig, niet alleen naar zijn onderdanen toe maar ook naar Whitehall. De stiefbroer van de koning, de hertog van Monmouth, was erg verbaasd toen hij van de 'listen' van de gunsteling van Karel hoorde. Maar de koning koos toch partij voor Lauderdale. Hij zei vol ironie dat Schotland wel de beste wetten had, dan welk volk ter wereld ook. Zeker, als de koning deze maar kon misbruiken om naar zijn eigen willekeur te handelen! Maar uiteindelijk gaf hij toch orders om het leger van de Hooglanders terug te trekken. Hij was in dezen meer rechtschapen dan de eens zo ernstige hertog van Lauderdale. Het geweten van deze omhoog gevallen hertog had kennelijk geen functie meer.

De gehate aartsbisschop was van het toneel verdwenen, maar de Satan wist andere dienaren te vormen, om de vervolgte kudde van Christus met geselslagen te martelen. Eén van hen was George Mackenzie, de nieuwe Lord Advocate, die in september 1677 was aangetreden. Hij ging door voor een beschaafd rechtsgeleerde, die aanvankelijk zelfs op de hand was van de onderliggende partij. In een geschrift verklaarde hij dat zijn hart bloedt, wanneer hij de schavotten overdekt ziet met het bloed van de martelaren.

Hij was één van de raadsmanen van de markies van Argyle en pleitte voor zijn vrijlating. Na de Pentland Rising veroordeelde hij het standpunt van Lord Nisbet, dat rebellen die niet door Dalzell gegrepen waren in hun afwezigheid ter dood veroordeeld mochten worden. Dit was geheel in strijd met de grondslagen van de rechtspraak die Schotland sinds jaar en dag volgde. Weer nam Mackenzie het op voor de Covenanters. Maar toen hij als Lord Advocate werd aangesteld, veranderde hij weldra als een blad aan een boom. Nu werd hij een volbloed episcopaal en slaafs onderdaan van de koning. Hij vond het in strijd met begrippen van redelijkheid en gezond verstand, dat de Covenanters verzet pleegden tegen het gezag, omdat zij het Covenant boven de koning stelden. Met een vlijmscherpe tong trok hij tegen de Presbyterianen van leer. Het was naar de mens gesproken onmogelijk te ontsnappen wanneer zijn vernietigend oordeel voor de rechters de straf van de onschuldigen eiste. Ook was hij een meester in het bedenken van folteringen om de aangeklaagden op de knieën te krijgen. Evenals Lauderdale was hij een gespleten persoon. Eensdeels verdedigde hij de tolerantie tegenover andersdenkenden met veel verve, maar aan de andere kant toonde hij geen enkel pardon ten opzichte van de vreedzame Covenanters, die voor hun verworven rechten opkwamen. Wel een bewijs dat de vorst der duisternis deze rechtsgeleerde beheerste en hem aanzette tot een onverzadelijke haat tegenover de gemeente van Christus.

John Graham of Claverhouse was niet veel beter. Hij was de man die honderden onschuldigen in koelen bloede en zonder enige vorm van proces zou doodschieten. Als opvolger van James Turner moest hij de orde in het westen en zuiden van het land handhaven. Zijn voorkomen was veel beschaafder dan dat van Turner en Dalzell. Ogenschijnlijk was hij een innemend persoon, maar zijn ogen verraadden een kille hardvochtigheid en trots. Sommigen spreken over duivelse trekken die zijn gelaatsuitdrukking sierden. Anderen vergelijken hem met Julianus de Afvallige, die ook bevangen was met een dodelijke haat tegen de volgelingen van Christus. Toch moest men zijn gezichtsuitdrukking diep op zich in laten werken om deze trekken te kunnen ontdekken, want op het eerste gezicht had Claverhouse iets van een jongensachtige bevalligheid in zijn voorkomen. Hoe bedrieglijk is vaak het aangezicht van een mens, waarachter een hart vol van haatgevoelens schuil gaat.

Hij kwam uit een adellijk geslacht uit Angus. Spoedig maakte hij kennis met de krijgskunst die hij in Frankrijk beproefde. Waarschijnlijk ontmoette hij daar de hertog van Monmouth die wij straks in de strijd met de Covenanters zullen tegenkomen. Ook had hij achting voor Prins Willem van Oranje, die hij enige tijd gediend had. Was ook hij een gespleten persoon? Of moesten alle principes wijken voor zijn onverzadelijke trots? Zo zocht hij ook de gunst van Karel II en rustte niet totdat hij zich door heldendaden verdienstelijk kon maken. Hoe kon hij zich als sheriff van Dumfries, Annandale, Kirkcudbright en Wigtown waar maken? Hier was de bakermat van de rebellen, die al jarenlang het gebod van de vorst in Londen overtraden. De verboden samenkomsten gingen gewoon door. Wat Lauderdale niet kon uitroeien en zelfs de barbaren uit het noorden niet vermochten te doen, was nu voor hem weggelegd. Hier kon hij successen behalen. Met verachting keek hij neer op het overgebleven hoopje van Covenanters, dat voornamelijk bestond uit arme keuterboeren en handwerkslieden. Hij zou hen achtervolgen, waar dan ook. Op de heuvels, in de dalen, op de stille heidevelden en in de moerassen. Geen instrument zou hij onbeproefd laten om deze weerloze 'rebellen' in zijn handen te krijgen. En als zij toch doorgingen, zou hij hun bloed op de bodem laten stromen, al was het voor de ogen van hun vrouwen, of kinderen.

Claverhouse, hoe zou zijn naam weldra een angstwekkende klank vormen. Hij was nog

erger dan Sharp en Lauderdale. Zijn werkterrein was heel uitgestrekt. Zo jaagde hij op de rondtrekkende predikanten, op hen die de verboden samenkomsten bezochten, kortom een ieder die niet in het gareel wilde lopen van de tirannieke vorst werd gerekend tot het doelwit van de gehate sheriff. Als de 'Bloodie Clavers', de bloedige Claverhouse, zou hij geschiedenis maken. Met Lauderdale kon hij instemmen, toen deze opmerkte dat het 'beter was dat het westen niets anders zou voortbrengen dan strobossen en leeuweriken, gras voor de honden en vogels, dan rebellen tegen de koning.'

De schermutseling bij Drumclog

Waar waren de leiders van de Covenanters gebleven? Hoe konden zij zich verdedigen tegen de 'Bloody' Mackenzie en de 'Bloody' Claverhouse? Na de dood van aartsbisschop Sharp, in mei 1679, was een gewelddadige ontmoeting van de beide partijen onvermijdelijk. Maar wat kon een handjevol beginnen tegen een goed gewapende overmacht onder leiding van een man als Claverhouse? Het was Sir Robert Hamilton die weldra als aanvoerder van een nieuw leger zou optreden. Hij was de jongste zoon van Sir Thomas Hamilton van Preston die in 1638 het Covenant had ondertekend. Robert had een hart vol liefde tot het werk van de Reformatie in zijn vaderland. Op 29 mei reed hij aan het hoofd van zeventig of tachtig gewapende mannen door de straten van Rutherglen. Ook John Balfour en James Russell, die medeplichtig waren aan de moord op Sharp, behoorden tot de groep. Het was de beruchte gedenkdag van koning Karel II die overal verplicht gevierd moest worden. Een vreugdevuur moest de feestvreugde in het dorp aanwakkeren. Nadat de mannen het vuur hadden uitgeblust, gingen zij naar het stadskruis, waar zij een verklaring voorlazen die de regering sinds 1660 veroordeelde. Zij verbrandden de besluiten van het Parlement en van de Geheime Raad die in deze periode het werk van de Reformatie hadden moeten uitroeien. Na een gebed van Thomas Douglas, één van de aanwezige predikanten, zongen de mannen een psalm. De 'Rutherglen Declaration' behelsde een scherpe veroordeling van het schrikbewind van Lauderdale en de zijnen. Het wilde aan het getuigenis van de aangenomen Verbonden en de geloofshelden, die hun leven hiervoor moesten geven, een openlijke afkeer van de verbondsbreuk, waaraan de natie zich had schuldig gemaakt, toevoegen.

Hamilton kon niet verwachten dat Claverhouse en de zijnen na dit voorval werkeloos zouden blijven. De sheriff had het gemunt op het leven van de leider en was vanuit Glasgow in zuidelijke richting getogen om hem te pakken. Onderweg wist hij John King, de hofprediker van Lord Cardross, met nog veertien anderen te arresteren. Hij bond hen twee aan twee aan elkaar en dreef hen voor zijn paarden uit. Toen hij hoorde dat in Loudonhill een 'conventicle' gehouden zou worden, spoedde hij zich naar deze plaats, met de bedoeling om de samenkomst wreed te verstoren. Het was een prachtige zonnige dag, deze eerste zondag in juni, toen velen zich op de heidegrond hadden neergevlijd om naar Thomas Douglas te luisteren. Hij was nog maar net begonnen, toen de wacht een sein gaf dat er onraad dreigde. Het was Claverhouse in levenden lijve, die op de mannen en vrouwen afstormde. De predikant gaf orders om zich te verdedigen. 'U hebt de theorie gehoord, nu de praktijk', was zijn instructie aan het volk. Zonder enige wanorde werden de vrouwen en kinderen apart gezet en traden de gewapende mannen naar voren. Nu was een schermutseling met de vijand onvermijdelijk.

Wie waren er nog meer onder de dappere helden van het Covenant? Henry Hall of Haughhead, David Hackston of Rathillet en William Cleland traden toe, om hun brandende harten voor de dienst van hun Heere en Heiland in een rechtvaardige strijd op te offeren. De groep van Rutherglen had zich uitgebreid tot veertig man te paard, vijftig gewapende infanteristen en meer dan honderd mannen die met hooivorken en

pikhouwelen de vijand te lijf wilden gaan. Op het slagveld van Drumclog zou de strijd beslist worden. Toen de Covenanters hun posities innamen, gingen zij niet dadelijk tot de strijd over maar begonnen eerst een strijdlied aan te heffen. Het was Psalm 76, die uit honderden kelen over het zonovergoten land weerkaatste: *'In Juda's land is God bekend, Zijn naam is groot in Israël...'*

De melodie was die van de 'Martyrs', van de martelaren, de slachtschapen van Christus. Met deze psalm op de lippen en het geloof in hun harten gingen zij Claverhouse en zijn soldaten tegemoet.

De wrede aanvoerder had met verachting het gezang aangehoord. 'Hun bloed zij op hun hoofd. Het wachtwoord voor vandaag is: Geen genade', zo riep hij uit. De koninklijke krijgers vuurden eerst en de Covenanters beantwoordden dit met een salvo. Wat was hun wachtwoord waarmee zij zich afweerden? Hamilton sprak zijn manschappen moed in: 'Houdt uw spiesen gereed om de cavalerie van de vijand op te vangen. Ons wachtwoord is: God en ons vaderland.' Tot het laatste toe zouden zij zich verweren. Kennelijk was Claverhouse wat overrompeld door de dappere reactie van zijn tegenstanders. Dit had hij niet verwacht. Hoe konden deze mannen na een vredige godsdienstoefening zo dadelijk overschakelen op een gewapende strijd? Het gebied was hem onbekend. Hij vreesde de verraderlijke moerassen en gaf dan ook eerst orders om een veilige uitweg vrij te maken. De paarden zakten echter weg in de drassige grond, zodat de Covenanters de gelegenheid kregen het vuur op hen te openen. Velen uit het leger van Claverhouse werden uit hun zadels geworpen en vielen op de drassige grond. De strijders van de andere kant kenden de moerassen van Drumclog en omgeving als geen ander en wisten zodoende een grote voorsprong te behalen op het verschrikte leger van de vijand.

Nu werden de dragonders overrompeld door Balfour en Cleland die met hun paarden toestormden. Zij probeerden hen in de flank te raken. 'Geen genade', schreeuwden de woeste soldaten. 'Geen genade voor jullie', antwoordde Balfour en hierbij sloeg hij één van de officieren op het hoofd. Claverhouse en de zijnen raakten hierdoor nog meer in paniek. Doordat zij steeds verder in het nauw gedreven werden en de onvaste bodem te veel risico's met zich meebracht, probeerden zij tenslotte het hazenpad te kiezen. Hierop kwam de infanterie van Hamilton in actie. 'God en ons vaderland', echode het over de heuvels. 'Geen genade', was het antwoord. Een bloedige ontmoeting volgde. Hamiltons soldaten wisten John King en de andere gevangenen te bevrijden. Zij kwamen net op tijd. Claverhouse probeerde tot het laatste stand te houden. Zijn mannen die om hem heen stonden vochten als leeuwen en deden alles wat zij in deze situatie doen konden. Drie keer viel de sheriff van zijn zadel en rolde over de heidegrond, maar steeds opnieuw sprong hij te paard. De Covenanters probeerden hem te overmeesteren maar hij was hun te vlug af. Hij wilde zich niet overgeven. Hij verzamelde nu al zijn troepen om zijn laatste wanhopige aanval uit te voeren. Hierop plaatste Hamilton de witte vlag van het Covenant in het voorfront van de strijd. Bij het zien van hun embleem vielen zijn manschappen des te meer op de koninklijke soldaten aan. Claverhouse vocht als een bezetene. Het staal van zijn zwaard kwam met een klap neer op de helm van David Hackston, die gelukkig ongedeerd bleef. Maar toch moest de trotse 'Bloodie Clavers' de strijd verliezen. Zonder zwaard en zonder helm gaf hij zijn paard de sporen en verliet in galop het slagveld.

Nu kwamen de vrouwen te voorschijn om de gewonde mannen weg te dragen en te verzorgen. Aan de kant van de tegenpartij waren twee doden. Gelukkig kon verder bloedvergieten worden voorkomen. De Covenanters wisten zich over het algemeen zo te beheersen, dat zij zich niet aan onnodige barbaarsheden te buiten gingen. Zo vluchtten

de troepen van koning Karel over de heuvels en moerassen van het eenzame Schotse land. De keuterboeren zetten de achtervolging in op hun zware paarden. Eén van hen, Thomas Finlay, een boer uit Southfield, slaagde erin om het paard van Claverhouse neer te steken. Maar de berijder wist met het paard van een gedode trompetter toch te ontkomen. Toen de gevangen soldaten de bevrijde John King voorbijgingen was deze zo vrij om hen voor de middagpreek uit te nodigen, want een rechtgeaarde Covenanter was ook bewogen met het zieleheil van zijn vijanden! Claverhouse ontkwam aan de handen van zijn achtervolgers en wist tenslotte Glasgow te bereiken. Hier eindigde de schermutseling van Drumclog. De overwinning was aan de kant van de getrouwe aanhangers van de Verbonden. Zes of zeven uit hun midden moesten hun leven op het slagveld beëindigen. Onder hen was William Daniel, die een maand tevoren bij Magus Moor geholpen had Sharp te doden. Na zijn dodelijke wond leefde hij nog een dag. Met vreugde verlangde hij heen te gaan naar de plaats waar geen bloed meer vloeit en waar de Heere alle tranen van de ogen van Zijn kinderen zal afwissen. Voordat de strijd begon had Daniel 'zichzelf in gebed overgegeven om de waarheid te verzegelen, in het bijzonder de bestreden waarheid met zijn bloed en na het gebed gaf hij zich in de strijd over aan lofprijzing.' En James Russell, die zich over de gewonde heen boog, vroeg hem: 'Beste broeder Will, je hebt mij vele malen verteld dat je genoegzaam van de hemel verzekerd bent; heb je nu nog enige twijfels?' De stervende man kon nauwelijks meer spreken, maar wist nog te fluisteren: 'Geen twijfels, maar ten volle verzekerd, ten volle verzekerd!' Niet alleen verzekerd van de rechtvaardigheid van hun strijd, maar ook van de hemelse zaligheid, die Christus voor Zijn verstrooide kudde in Schotland verworven had.

Na hun overwinning in Drumclog, zetten de Covenanters de achtervolging in tot binnen de poorten van Glasgow, waar zij het garnizoen probeerden te overmeesteren. Maar Hamilton had geen artillerie en moest daarom afhaken. Jammer genoeg moest een aantal hun leven met de dood bekopen. Het kleine leger was inmiddels uitgegroeid tot zo'n vijfduizend man-schappen. Overal vandaan, uit Ayrshire, Renfrew, Lanark, Stirling, vanuit Galloway, trokken de getrouwen in de richting van Glasgow om zich bij hun medestanders te voegen. Het was alsof zij nieuwe moed kregen, maar toch onderschatten zij de overmacht van de andere kant. De guerrillastrijd zou wellicht de beste manier zijn om de vijand te bestoken, maar Hamilton en de zijnen verwachtten een nieuwe veldslag.

Hoe was het met de eenheid in eigen kring gesteld? De meningen liepen helaas ver uiteen. John Welch behoorde tot de gematigden, die wars waren van fanatisme en ondanks alle verschillen de eenheid onder de broeders in hetzelfde geloof voor ogen hadden. Op zondag 8 juni preekten Kemp en Douglas in Rutherglen. Zij spraken heftig tegen de Indulgence en degenen die hiermee instemden. Was dit geen verraad aan de Covenants? Kon hier Gods zegen op rusten? De scheiding van twee partijen werd nu pas goed merkbaar. Daar waren Hamilton, Cameron en Cargill, die zich opstelden tegenover de 'indulged ministers'. Zij bevalen zich van hen af te keren en geen gemeenschap met hen meer te onderhouden. In dit opzicht gingen zij veel verder dan destijds de Protesters en mannen als James Guthrie en Samuel Rutherford. Richard Cameron en Donald Cargill zullen wij in het vervolg meer ontmoeten, in de strijd van het kleine overblijfsel dat de banier van het Covenant tot het laatste toe zou volgen. Zij waren mannen des geloofs die hun Meester van harte liefhadden. Welch, King en anderen waren van mening dat alleen een wettige kerkelijke vergadering over deze zaak kon beslissen en dat het te ver ging om de aanhangers van de 'Indulgence' uit hun midden te doen. Meer dan ooit was het nu nodig om de eenheid te bewaren, want de

vijand maakte zich gereed voor de volgende slag.

Er was nog een derde groep onder de Covenanters.

Tot hen behoorden John Blackader en James Fraser of Brea, die van mening waren dat de verlossing van de gemeente van Christus eerder zou komen onder een geduldig lijden en kruisdragen, dan door middel van geweld. Maar had de Heere dan geen overwinning gegeven in Drumclog? Was het nu niet nodig de strijd voort te zetten? De gemoederen werden door de discussie des te meer verhit. In plaats van de wapenen te controleren en de strijd voor te bereiden, werd de tijd verdaan met eindeloze discussies. Er waren er, die twijfelden aan de bekwaamheid van Hamilton. Nu oefende hij weinig gezag uit over zijn manschappen en zijn leeftijd van dertig jaar was niet bepaald een bewijs van een jarenlange ervaring op het oorlogsveld. Was zijn enthousiasme niet groter dan zijn strategische gaven?

Nederlaag bij Bothwell Bridge

Intussen rukte een leger van tienduizend goed gewapende soldaten op in de richting van Bothwell Bridge, een brug over de Clyde ten zuiden van Glasgow. De aanvoerder van deze koninklijke troepen was de jonge hertog van Monmouth, een bastaardzoon van Karel II. Zijn welgemanierdheid en protestants geloof verschaften hem meer vertrouwen dan mannen als Dalzeil en Claverhouse, hoewel zijn godsdienst geen diepgang vertoonde. Het was een prachtige zondagmorgen, de 22ste juni 1679, drie weken na de slag bij Drumclog, toen de legers zich gereed maakten voor de strijd en zich aan beide kanten van de rivier de Clyde hadden opgesteld. De smalle tolbrug was gebarricadeerd door de Covenanters. Slechts één kanon stond opgesteld om de brug te beschermen; dit was alles wat zij aan artillerie hadden.

Monmouth wachtte af wat de tegenpartij zou doen en vroeg naar Hamiltons ultimatum. 'Geen overgave', was het antwoord. Vroeg in de morgen waren David Hume en waarschijnlijk John Welch naar Monmouth getogen om hun smeekschrift aan te bieden. Zij wezen op de rechten van de Presbyterianen, op een vrij Parlement en een vrije General Assembly. De hertog luisterde geduldig, maar gaf aan dat zij eerst hun wapenen moesten neerleggen en zich aan de goedgunstigheid van de koning onderwerpen. Onverrichterzake keerden zij terug. Nu kon het sein tot de aanval worden gegeven. Claverhouse en de hertog van Montrose behoorden tot de officieren van het leger dat gereed stond om op de Covenanters aan te vallen. Ten opzichte van Drumclog hadden de laatsten een goede strategische positie ingenomen. Zouden zij weer hun psalmgezing aanheffen? Maar bij Bothwell werd geen gebed gehoord en geen gezang kwam uit de vele kelen. Vroegen zij zich niet af of de Heere met hen zou zijn in de strijd? Was Hij niet vertoornd over hun onderlinge verdeeldheden? Hackston of Rathillet en Henry Hall of Haughead stonden aan het front bij de brug, toen het gevecht 's morgens begon. De vijand probeerde de brug in handen te krijgen. Hackston en nog driehonderd mannen vochten als leeuwen, maar helaas, het kruit raakte op. Zij wilden het niet opgeven tegenover de overmacht van de duizenden. Waar waren hun broeders in het geloof nu gebleven? De hulp van de achterhoede bleef uit en het leek erop dat zij allen moesten sterven. Opeens klonk de roep van Hamilton: 'Terugtrekken! Terugtrekken!' Met gebroken harten gaven Hackston en de zijnen na enkele uren van verbeten vechten hun posities op. De trotse koninklijke soldaten stortten zich hierop zegevierend op de begeerde brug. Nu scheen de strijd verloren.

De kanonnen van Monmouth zaaiden hierop dood en verderf onder de onthutste en teleurgestelde Presbyterianen. Dalzell en Livingston reden over het slagveld en maaiden zich een weg onder hen. Claverhouse liet zich door een lijfwacht omringen toen hij de

brug overging. 'Kunnen wij Clavers niet vinden?' zei Henry Hall.

'Nee', was het antwoord van kapitein Paton, die de strijd bij Rullion Green nog had meegemaakt, 'de galante kolonel draagt zorg voor een solide wacht van zijn schelmen om hem heen. Ik heb hem op het veld gezocht maar ik zie nu dat hij door een massa van soldaten is omgeven.'

Opeens zagen zij dat hun eigen aanvoerder in gevaar was. Hij droeg *de vlag van het Verbond*. Hamilton was van zijn paard gegaan en verdedigde zich nu te voet. Zijn vrienden kwamen hem te hulp. 'Mijn vrienden', zo riep hij uit, 'de dag is verloren! Maar jij Paton, jij Brownlee of Torfoot en jij Haughhead, laat die vlag niet in de handen van deze gevleesde duivels vallen. Wij hebben de slag verloren, maar, door de genade van God, zullen noch Dalzell noch Clavers kunnen zeggen dat zij onze kleuren hebben genomen. Mijn vaandel heeft zijn plicht gedaan. Hij is neergehaald. Dit zwaard heeft hem twee keer gered. Ik laat hem nu over aan jullie zorgen. Je ziet dat het een hachelijke toestand is.' De kleuren van de vlag schitterden in het zonlicht; zij waren blauw en scharlaken met het welbekende motto: 'For Christ' Crown and Covenant'. Met gouden letters op het doek gedrukt, gaf deze spreuk inspiratie aan de strijders die zo enthousiast waren begonnen. De vlag was wel bewaard en kwam niet in de handen van de vijanden, maar de strijd was verloren.

Velen vielen neer op het slagveld dat weldra bezaaid lag met dode en gewonde lichamen. Niet minder dan vierhonderd dappere mannen lieten het leven in de slag. En waar bleef Hamilton? Hij was één van de eersten die de vlucht nam. De leider verdween van het strijdtoneel. Hoe beschamend was dit voor de rest van de duizenden die hun leven over hadden voor de zaak van de Verbonden. Hoe bedroevend was de verdeeldheid in eigen gelederen. Moesten zij niet gezamenlijk optrekken in gehoorzaamheid aan die ene zaak die van Gods gunst getuigde?

De dappere John Paton gaf de strijd zomaar niet op. 'Ik kan het slagveld niet verlaten', zo sprak hij. Alles wilde hij in het werk stellen om zijn broeders uit de handen van de vijand te bevrijden. Vijftien dragonders vielen op hem aan, maar hij sloeg er veertien neer. Toen kreeg hij Clavers in het vizier. Hij gaf zijn paard de sporen om hem neer te slaan. Op dit ogenblik was de gehate sheriff alleen. Spoedig was hij van het paard afgestoten. Maar toen kwam Dalzell hem te hulp en overdekt met wonden moesten Paton en zijn helden terugtrekken. Weer ontglipte hij hun handen. Maar ook Paton, wiens einde door Dalzell zo fel begeerd was, wist te ontkomen. De bloeddorstige 'Moskoviet' kreeg zijn zin niet.

Hoe reageerden de 'veldpredikers' op het verloop van de strijd? Cargill sprak aan het begin van de slag de overgeblevenen toe. 'Ziet de banieren van de vijand', zo riep hij uit, 'hoort u het vuur niet van de vijand en van onze eigen broeders? Onze broeders en vaders zijn door het zwaard gevallen. Haast u tot hun hulp. Ziet de vlag van het Verbond. Ziet het motto in letters van goud: "*Christus' Kroon en Verbond*." Hoort de stem van het wenende land. Hoort het gehuil van de bloedende kerk. Doet de wanorde weg. En laat ons als een verbond van broeders een krachtig front vormen tegen de vijanden. Volgt mij, allen die uw land en het Verbond beminnen. Ik ga om in het voorfront van de strijd te sterven.' Zo wekten de moedige predikers het volk op om voor de goede zaak te strijden. Maar het was alles tevergeefs. De overmacht was te groot. Een verpletterende nederlaag maakte een einde aan de slag bij Bothwell Bridge. Twaalfhonderd Covenanters werden gevangen genomen en in triomf weggevoerd. Toen de strijd in alle hevigheid woedde, zou Alexander Peden op veertig mijlen afstand preken. Maar hij weigerde en gaf als reden op: 'Onze vrienden zijn gevallen en voor de vijand naar Hamilton gevlucht. Zij worden dood gehakt en hun bloed stroomt als water.' Het was alsof de Heere Peden bekendmaakte met de afloop van de strijd die zo

teleurstellend was.

John Stevenson wonderlijk bewaard

Eén van de ontkomenen was John Stevenson, de landbouwer uit Dailly, die wij al eerder ontmoetten onder de prediking van John Welch. Meermalen had hij al kennis gemaakt met de ruwe dragonders. Zijn vader had inkwartiering van een aantal van dit soldatenvolk. Hij kon gewagen van de bijzondere bewaring van de Allerhoogste Die hem op al zijn wegen omtuinde. Zo verhaalt hij hoe de Voorzienigheid hem ook in Bothwell bewaarde. 'Terwijl wij voor het gevecht in Hamilton lagen, bemerkte ik dat al mijn bekenden en anderen zich voorzagen van helmen en borstwapenen en van alles wat hun in de dag van hun strijd tot hun beveiliging kon dienen. Daar ik geen geld had om deze zaken aan te schaffen, zoals anderen, zo zag ik omhoog tot God en nam Hem tot een bedekking des hoofds ten dage des strijds, zoals Hij voor David vanouds geweest was, want ik merkte op dat wat voor wapenen zij ook voor hun beveiliging bereidden, er toch een mogelijkheid bestond dat zij gedood zouden worden. Ik vertelde de grote God nederig dat ik mij in de dag van de strijd geheel op Hem zou verlaten, als mijn enige Bedekking. Toen ons leger voor de vijand vluchtte en allen de weg namen die hen het meest geschikt voor hun redding voorkwam, reed ik niet met de overigen door Hamilton maar ging om de stad heen. Ik ging door een nauw dal en merkte, toen ik aan de andere kant was gekomen, een troep van de vijand op net onder mij en op dezelfde weg waarlangs ik moest voorbijgaan. Ik kon niet terugkeren zonder hen te wapen te roepen en daarom reed ik door. Mijn kameraad reed juist voor mij met zijn helm en andere wapenstukken, die hij voor zijn veiligheid had genomen. Ik zag dat hij ontstelde en door slaafse vrees niet goed op zijn paard kon zitten, waarop ik hem toefluisterde rustig door te gaan en ik ging hem voor met mijn karabijn over de arm en het uitgetrokken zwaard in de hand. De vijanden kwamen zo dicht bij de weg en zij waren allen gewapend dat ik hen niet kon voorbij rijden zonder hun klederen te raken, waarop de bevelvoerder op een dreigende toon het wachtwoord vroeg. Ik was besloten niet te spreken, wat zij mij hierover ook zouden vragen, daar ik hun wachtwoord niet wist en dacht dat het hen nog meer zou verbitteren, als ik hun iets zei dat hun wachtwoord niet was. Toen ik niets sprak maar doorreed, geheel vertrouwend op God, Die ik ten dage des strijds tot mijn Bedekking had gekozen, kwam ik hen zonder overlast voorbij.'

'Toen mijn kameraad nabij hen kwam, hoorde ik de officier vragen: "Het wachtwoord, hond!" Hierop antwoordde hij door vrees een woord dat hun wachtwoord niet was, wat de bevelhebber zo woedend maakte dat hij hem met zijn breed zwaard op het hoofd sloeg, dat in tweeën brak ten gevolge van de helm die mijn kameraad droeg. Dit maakte de commandant razend, zodat hij enigen van zijn mannen last gaf te vuren, wat zij ook deden en hem ter plaatse doodden. Ik ging door zonder de minste haast of ontsteltenis, terwijl zij mij in het minst geen overlast aandeden. Toen ik hen pas voorbij was, zag ik kolonel Burns, die zij een ogenblik tevoren hadden doodgeschoten, in zijn bloed liggen, zodat ik moest erkennen dat de Heere mijn beveiliging was en "de Bedekking mijns hoofds ten dage des strijds." Hij verborg mij als in het holle van Zijn hand en bond op een opmerkelijke wijze het overblijfsel der grimmigheden van de vijand in. Zo was het koord gebroken en "ik ontkwam als een vogel uit de strik des vogelvangers." Mijn zekere en afdoende hulp was in de Naam van Jehova, Die hemel en aarde gemaakt heeft.'

Stevenson ontkwam zo aan de handen van de vervolgers, terwijl twaalfhonderd van zijn medestrijders werden weggevoerd.

Onder hen waren John Kid en John King, dezelfde King die in Drumclog was bevrijd. Zij werden allen naar Edinburgh overgebracht. Onder de hete zon moesten zij ontdaan

van zoveel mogelijk kleren in groepen marcheren. Het was een ellendige tocht. Wanneer vriendelijke vrouwen onderweg met schalen eten aankwamen, werden deze door de soldaten kapot geslagen. Hongerig, dorstig en afgemat kwamen zij in de stad aan. 'Waar is uw God?' joelde de menigte die hen opwachtte. Het was geen triomftocht in de aloude hoofdstad, maar toch hieven zij het hoofd omhoog, omdat zij wisten dat hun strijd niet tevergeefs zou zijn.

Het lot van de krijgsgevangenen

Wat moest met de krijgsgevangenen gebeuren? Claverhouse was van mening dat zij allen gedood moesten worden, maar Monmouth vond dit in strijd met goed oorlogsgebruik. De gevangenen in de stad waren echter overvol, zodat voor de mannen van Bothwell Bridge geen plaats was. Er zat voor de magistraat niets anders op dan voor hen een plaats in de open lucht toe te wijzen. Een gedeelte van de Greyfriars Churchyard werd in gereedheid gebracht om de krijgsgevangenen te herbergen. Tot op deze dag wordt deze plaats gesierd met de naam van 'Covenanters' prison'. Hier werden zij aan de zon, regen, wind en andere weersomstandigheden prijsgegeven. Schildwachten bewaakten hen dag en nacht. Hun bed was de naakte grond. Er waren geen predikanten om hen toe te spreken en te troosten. Zou deze oude begraafplaats hun dodenakker worden? Zij kregen slecht voedsel en werden barbaars behandeld. Vijf maanden brachten zij in deze bizarre omstandigheden door. Hoe was de grafakker van de Greyfriars kerk nu overdekt met amechtige gevangenen. Waar was de tijd gebleven dat de banier van het Verbond voor het eerst werd opgeheven, toen op de gedenkwaardige winterse dag in het jaar 1638 op deze plaats duizenden samenkwamen om de Verbonds-Jehova trouw te zweren? Wat was van al die eden terechtgekomen? Sion was dun geworden en het wild gedierte sloeg steeds meer toe op de hulpeloze tortelduif. De vijand woedde wel, maar de gemeente van Christus werd niet overweldigd.

Terwijl Claverhouse doorging om zijn strooptochten door de woongebieden van de getrouwe Presbyterianen voort te zetten, zochten de gevangen strijders onder de gruwelijke behandeling die zij in deze onmenselijke verblijfplaats moesten ondergaan. Velen stierven aan de ontberingen, anderen wisten te ontsnappen, weer anderen zwichtten en legden de eed af ten behoeve van de ontrouwe vorst.

Tenslotte was 15 november, een maand voor het aanbreken van de winter, de dag dat tweehonderdvijftig overgebleven gevangenen naar Leith moesten marcheren om in een schip, dat de naam van 'The Crown' droeg, te worden ingescheept. De bestemming van dit vaartuig zou de Amerikaanse plantages zijn. Daar zouden zij als slaven worden verkocht. Het schip kon eigenlijk maar honderd passagiers vervoeren, maar geen nood, de ruimen werden wel volgestouwd met de ongelukkigen. De zieken mochten zitten en de gezonden konden op het dek staan. Zo oordeelde de Geheime Raad, de barbaarse bloedraad van Lauderdale, die de bloedschulden steeds meer opstapelde. Velen vielen al in zwijm toen het ranke schip de haven van Leith uitvoer. Het water aan boord stonk, het voedsel was niet veel beter en het zag er naar uit dat niemand het einddoel ooit zou bereiken. Trouwens, wat hun in Amerika wachtte was niet anders dan barbaarse slavendienst. 'Al de moeiten die wij in Bothwell ontmoetten', zo schreef James Corson zijn vrouw, 'waren niet te vergelijken met één dag in onze huidige omstandigheden. Ons ongemak is niet in woorden uit te drukken. Toch wegen de vertroosting en ik hoop dat wij nabij de hemelpoort zijn, die zich weldra voor ons zal ontsluiten.' Voor velen kwam het einde en naar wij mogen aannemen, was dit voor velen het begin van de hemelse zaligheid.

Een stormwind kwam opzetten juist toen het schip de oceaan wilde gaan oversteken. Zij waren bij de kust van de eilandengroep van Orkney, toen de kapitein beval om de ankers te laten vallen. De ruimen werden met grote sloten afgesloten, om te voorkomen dat de gevangenen zouden vluchten. In een volslagen duisternis sloeg het schip op 10 december stuk op de rotsen. De zeelieden maakten van een mast een brug en wisten zo de ruwe kust te bereiken. Bijna zestig Covenanters konden hun voorbeeld volgen. Maar de rest van hen verdween in de kolkende golven van de ijsskoude zee. Niet ver van Mull Head sloeg het schip op een rots en brak in twee stukken. Toen sommige drenkelingen zich op een rots wisten vast te klemmen om te voorkomen dat zij in de golven zouden worden meegesleurd, wist de barbaarse kapitein hen daar van af te slaan. Zo kregen vele getrouwe strijders uiteindelijk een zeemansbegrafenis.

Een monument in Deerness op Orkney houdt nog hun gedachtenis levend. In het vergelegen Scarvating is nog een rij van graven zichtbaar, waar de moede krijgers rusten van hun arbeid voor 'Christus' Kroon en Verbond'. Hier eindigde de strijd van Bothwell Bridge. Gods wegen zijn vaak anders dan de wegen die Zijn kinderen voor ogen hebben. Ogenschijnlijk hadden Claverhouse en zijn bloedhonden overwonnen, maar de strijd was nog niet klaar. Het getuigenis was nog niet uit Schotland weggenomen en de banier bleef bewaard en geraakte niet in de handen van de vervolgers en verraders van de zaak van Christus. 'No surrender', 'geen overgave' was het woord dat Robert Hamilton aan de hertog van Monmouth doorgaf. 'Tot in de dood', was de aantekening die sommigen in 1638 met hun eigen bloed op het perkament van het Covenant op het Greyfriars kerkhof achter hun naam zetten. Hoe zou dit bewaarheid worden. De getrouwen moesten hun beginsel door lijden verdedigen.

Predikanten Kid en King

Wat was het lot van de gevangen predikanten Kid en King? Hoe werden zij veracht toen zij de poorten van Edinburgh passeerden. De dragonders bespotten hen. Eén van hen vroeg om bier en dronk in hun bijzijn ter ere van 'de ondergang van de Covenanters.' En een ander antwoordde bij de Stablepoort op een vraag waar zij naar toe gingen: 'Om King naar de hel te dragen.' Maar de onverlaat die luid zingend de stad inging kwam niet ver, want een karabijn doodde de spotter. 'Maar God zal hen haastig met een pijl schieten...' De predikanten moesten op 9 juni voor de Raad verschijnen. Zij tekenden hun geloofsbelijdenis dat weldra als bewijs voor hun schuld moest dienen. De martelwerktuigen moesten hen op de knieën brengen, maar beiden ondergingen de foltering met veel geduld en zachtmoedigheid. De Lord Advocate George Mackenzie bracht de bewijzen van hun schuld naar voren. Het eindvonnis was de dood door ophanging bij het marktkruis van de stad. De dag van hun terechtstelling was bepaald op dinsdag 14 augustus. Hun hoofden en rechterhanden moesten worden afgehakt. Zij werden naast het hoofd van James Guthrie aan de Netherbow Poort bevestigd.

Met opgeheven hoofden beklommen Kid en King het schavot. Hun verlossing was nabij. Zij verklaarden nogmaals hun onschuld. Hand in hand liepen zij naar de plaats des doods. Vrede was van hun gezichten af te lezen. Zij stierven moedig voor de Naam van hun Verlosser. De dood was voor hen geen koning der verschrikking meer. Hun toespraken voor de samengestroomde menigte zijn bewaard gebleven. John Kid getuigde van de vrede die zijn ziel overstroomde. 'Als er vrede is tussen God en de ziel dan kan niets de vrede door onze Heere Jezus Christus teniet doen; het is een ondersteunend bestanddeel in de bittere beker en onder de meest erge en zwaarste beproeving waaraan hij wordt blootgesteld.' De vrede van God was als honing aan de roede van verdrukking en benauwdheid. Deze vrede maakte Kid ook nederig voor God en mensen. '...Ik ben het meest onwaardig dat ik ooit mijn mond geopend heb om de

onnaspeurlijke rijkdommen van Christus in het evangelie te verkondigen...' Dankbaar was hij dat hij met zegen had mogen preken. Dankbaar was hij ook dat hij nu voor zijn Zender mocht lijden.

Nu klonk zijn zwanenzang over de straten van Edinburgh. 'Ik neem afscheid van mijn getuigenis van het kruis van Christus en ik dank Hem dat Hij mij waardig gerekend heeft om in zulk een lot voor Hem te verschijnen... En daar ik heb geleefd in dit geloof, waardoor al de drie koninkrijken met elkaar getrouwd en verbonden zijn, zo sterf ik in het geloof dat er een wederopstanding zal komen van Zijn Naam, Woord, zaak, Verbonden en al Zijn belangen in deze zaak, hoewel ik de tijd en de manier waarop niet durf te noemen, maar ik laat dit alles in de handen van de oneindig wijze God, Die alle dingen weldoet en weldoen zal. O, dat Hij naar dit land wilde wederkeren en onze breuken herstellen, de afkeringen wegnemen en voor Zijn werk verschijnen! O, dat Hij met ons verzoend zou mogen worden. O, dat Hij Schotland weer zou voorbijgaan en onze tijd tot een tijd der minne maken. Kom Heere Jezus, kom haastelijk...' En toen klonk het uit de mond van de martelaar: 'De Heere is mijn Licht en mijn leven; mijn vreugde, mijn lied en mijn heil!' 'De God van Zijn verkorenen zij vandaag mijn genade en de rijkmakende vertroosting van de Heilige Geest bedekke mij en neme mij op tot de heerlijkheid van Zijn genade, tot de stichting van Zijn volk en tot mijn eeuwig voordeel! Amen.'

Ook John King sprak goed van zijn God. 'Ik dank God dat sinds ik gegrepen ben en een gevangene mag zijn, God mij wonderlijk heeft staande gehouden en mij dit troostrijke woord heeft gegeven: "Vrees niet, wees niet versaagd, Ik ben met u, Ik zal u ondersteunen met de rechterhand van Mijn gerechtigheid".' In zichzelf viel niet te roemen; alleen in Gods genade kon hij blijven staan. '...Ik heb niets van mijzelf om mij op te beroemen. Ik beken dat ik een zondaar ben en één van de voornaamste, die onder de naam van een belijder van de godsdienst heeft geleefd, ja, onder de onwaardigste van hen die het evangelie gepredikt hebben. Mijn zonden en ongerechtigheden zijn vele geweest en zij hebben mij in alle dingen verdorven, zelfs in het doen en navolgen van de plichten. Ik heb mijn eigen zondige zwakheden niet nodig, zodat ik oprecht mag zeggen: Ik heb geen gerechtigheid van mijzelf; alles is verdorven als een wegwerpelijk kleed. Maar gezegend zij God dat er een Zaligmaker is voor zondaren, Jezus Christus de Rechtvaardige en ik geloof dat "Jezus Christus in de wereld gekomen is om de zondaren zalig te maken van welke ik de voornaamste ben" en dat ik door het geloof in Zijn gerechtigheid genade verkregen heb. Door Hem en Hem alleen begeer ik te hopen op en mag ik deel hebben aan een gelukzalige en heerlijke overwinning over de zonde, de Satan, de hel en de dood...' King kon niet boven zijn vijanden uitkomen, omdat hij alles onwaardig was, maar ook wilde hij niet met hen ruilen, daar hij het betere deel had uitgekozen. Zijn haters kon hij evenals Stefanus vergeven, vandaar dat hij aan het slot van zijn toespraak de woorden van zijn Zaligmaker aanhaalde: 'Bidt voor degenen die u vervolgen en zegent hen die u vervloeken.' In de hoop dat de Heere zijn vaderland genadig mocht zijn en Sion nog eens uit het stof zou verrijzen ging hij heen. Zijn laatste woorden waren: 'Loof de Heere, mijn ziel en alles wat in mij is.'

Eén ding was Lauderdale niet gelukt. De moordenaars van Sharp waren hem ontglipt. Balfour week uit naar Holland en ook de andere betrokkenen liepen nog vrij rond. Om wraak te nemen werden vijf mannen naar Magus Moor, de plaats van de moord, gebracht en daar opgehangen. Niet omdat zij de hand hadden in de dood van aartsbisschop Sharp, maar omdat zij weigerden deze daad als moord te bestempelen. Het waren Thomas Brown en vier anderen die op 25 november het leven lieten. Ook zij

waren bij de strijd rondom Bothwell Bridge betrokken en hun getuigenissen laten zien dat zij hartelijk verbonden waren aan de beginselen van de Covenanters. Hun lichamen werden in kettingen vastgeklonken en voor iedere voorbijganger tentoongesteld. Toen in 1728 bij het plaatsen van een grafmonument de kettingen uit hun graven werden verwijderd, bleek dat sommige ledematen en kleren zoveel jaren na hun dood nog niet waren verteerd.

Men komt onder de indruk van de getuigenissen, die deze martelaren hebben nagelaten. Hoe schitterde het werk van een Drie-enig God in hun belijdenis. Hoe waren hun zielen vervuld met de liefde van Christus en stierven zij met een vreugdegezing op hun lippen. Thomas Brown, een schoenmaker uit Edinburgh, was de eerste die de ladder besteeg. Nadat hij had gebeden, dankte hij de Heere en bevestigde dat wanneer op deze dag iedere haar van zijn hoofd een mens zou zijn en iedere druppel van zijn bloed een leven zou inhouden, hij deze alle hartelijk zou afleggen voor Christus en voor de zaak waarvoor hij veroordeeld was.

Andrew Sword, een wever van beroep, volgde hem en zong Psalm 34, één van de psalmen die David had gezongen, toen hij voor Saul moest vluchten. Hij dankte God dat hij bewaard was voor de strik om de hand aan het leven van Sharp te slaan. 'Ik vermaan u de Heere te zoeken en het lijden niet te vrezen.' Hoe zong hij op de ladder: 'Smaakt en ziet dat de Heere goed is...' De rede van James Wood had veel weg van één van de martelaren uit de eerste eeuwen van het christendom. 'Nu heeft Hij mij de wens van mijn hart gegeven en zal ik de begeerte van mijn hart hebben door al de eeuwigheid...?'

Ook John Waddel gaf getuigenis van de hoop die in hem was.

En ook John Clyde, een arme ploeger, stierf in de vaste verzekering van zijn eeuwig heil. *'Nu, vaarwel vrienden en betrekkingen, vaarwel broeder, zuster en moeder. Welkom Heere Jezus. In Uw handen beveel ik mijn geest.'*

Dit was het droeve einde van de slag van Bothwell. De Covenanters waren met wreed geweld tot overgave gedwongen. Monmouth toonde meer medelijden dan Claverhouse en Dalzell. Hij stuurde aan op matiging en was de bewerker van de derde 'Indulgence'. In juli werden de gevangenisdeuren geopend voor hen die de voorwaarden van deze nieuwe wet wilden aanvaarden. Sommige predikanten accepteerden deze, maar de meesten verkozen hun gevangenschap boven onderwerping aan de goddeloze wetten van het bewind. Monmouth was van een andere geest dan Lauderdale. In Engeland werd het geroep sterker om de laatste van zijn post te ontslaan. De koning wilde zijn gunsteling handhaven. De toekomst voor Schotland zag er dan ook niet best uit. Helaas werkte de verdeeldheid onder de Covenanters verwoestend, waardoor zij de vijanden nog meer in de kaart speelden. De gematigde John Welch week uit naar Engeland en stierf twee jaar later in Londen. Hij werd naast zijn grootvader op het St. Botolph kerkhof aan het Bishopsgate begraven. Welch had de vrede en de waarheid lief. Hij beminde de poorten van Sion boven alle woningen van Jakob. Evenals zijn voorvader John Knox ging het hem om de vrede van Jeruzalem, om de eenheid van de zichtbare kerk. Getrouw had hij jarenlang het Woord van zijn Meester gebracht. Eerst aan zijn kudde in Irongray en daarna aan de verstrooiden van het land. Zijn gemeente van Irongray droeg hij op zijn hart. Na zijn afzetting schreef hij zijn 'raadgevingen aan de parochie van Irongray'. Hij wees zijn oude gemeente erop dat hij vrij was van het bloed van hun zielen. Zijn vrees was dat na hem wolven in deze plaats zouden inkomen die de kudde niet zouden sparen. Vandaar dat hij hen opriep om bij de woorden te blijven die hij hun had verkondigd.

In deze geest getuigden Gods knechten die de banier van het Verbond trouw bleven.

'Deze Mr. Welch', zo oordeelde Kirkton, 'was de dapperste predikant die ik ooit in de kerk van Christus vroeg of laat ben tegengekomen. Niettegenstaande al de dreigementen van de staat, de grote prijs die op zijn hoofd gezet was, de boosaardigheid van de bisschoppen, de ijver van al de bloedhonden, behield hij zijn moeilijke post door bijna twintig jaar vele malen voor vele duizenden in de bergen van Schotland te preken en altijd werd hij uit de handen van zijn vijanden gehouden.' Zelfs de 'Bloody' Claverhouse wist hem niet te vangen en kon nog minder voorkomen dat zijn boodschap voor velen tot een eeuwige zegen was. Dit was de andere kant van de medaille. God zond steeds opnieuw getuigen die in Zijn Naam spraken. De klacht van David in Psalm 60 eindigde niet in de wanhoop, maar hij hield ondanks alle tegenheden vast aan het woord van Gods belofte: 'Gij hebt het land geschud, Gij hebt het gespleten; genees zijn breuken, want het wankelt. Gij hebt Uw volk een harde zaak doen zien, Gij hebt ons gedrenkt met zwijmelwijn. Maar nu hebt Gij degenen, die U vrezen, een banier gegeven, om die op te werpen, vanwege de waarheid. Opdat Uw beminden zouden bevrijd worden, geef heil door Uw rechter-hand en verhoor ons.' En dan het slot van dit lied, waarin ook de belofte van de komende victorie op de vijanden van Gods geschonden verbonden doorklinkt: 'In God zullen wij kloeke daden doen en Hij zal onze wederpartijders vertreden.' Alleen op Zijn tijd!

6. Cameron, de leeuw van het Covenant

Dood van Lauderdale

Na de nederlaag bij Bothwell Bridge waren velen de strijd moe geworden. De oorzaak lag niet alleen in het vele bloed dat gevloeid was, maar ook in de broedertwisten die de eenheid in eigen kring zo verstoorden. Juist nu was het, meer dan ooit tevoren, nodig om één blok te vormen tegenover de vijand. Degenen, die op de hand van Robert Hamilton waren, beschuldigden de 'indulged ministers' van halfslachtigheid en keerden zich niet alleen van hen af maar ook van degenen die het contact met hen niet volledig wilden verbreken. Het waren vooral Donald Cargill en Richard Cameron die leiding gaven aan het verstrooide overblijfsel, de 'remnant', dat tot geen concessie bereid was. Zij vonden het alleszins de moeite waard om hun leven op te offeren voor het zuivere beginsel. Zij waren dan ook niet moe geworden, maar meer dan ooit bezielde met een vurige ijver voor de 'rechten van Sions Koning'. Het was niet hun bedoeling om lijdelijk af te wachten tot de volgende slachtpartij door 's konings troepen zou worden aangericht, maar hun onbegraven strijdbijl werd nog beter vastgehouden om deze elk ogenblik wanneer de noodzaak van de strijd zich voordeed, op te heffen naar de vijand. De strijd lust van Lauderdale begon daarentegen minder te worden. Zijn gezondheid speelde hem parten en hij was meer te vinden bij de geneeskrachtige bronnen van Tunbridge Wells in Zuid-Engeland dan in zijn vaderland. In november 1680 zonden de Schotse bisschoppen hem een afscheidsgroet. De koning was nog steeds zijn grote vriend, totdat de onverbiddelijke dood twee jaar later hem voor de hoogste Koning daagde. Met veel pracht en praal werd hij naar zijn laatste rustplaats gevoerd, maar de dag van zijn uitvaart was in de ogen van velen meer een feestdag dan een dag van droefheid. De keerzijde van deze gebeurtenis was dat de gehate hertog van York, de latere koning Jakobus II, zijn intrek nam in het Holyrood Palace. Deze broer van de koning was een openlijke belijder van het roomse geloof. Kon van deze man iets goeds verwacht worden? Was het niet nodig om boete- en vastendagen te houden, opdat de zaak van Christus niet blijvend zou worden geschonden? Claverhouse begeleidde de hertog vanuit Engeland en hij zou hem wel hebben ingelicht over zijn aartsvijanden onder de boeren in het zuiden. Meer dan ooit waren de verwachtingen gespannen; meer dan ooit dreef de nood het getrouwe overblijfsel in de binnenkamer van het gebed. Het verzet tegen het gehate bewind nam steeds meer toe. Een aantal Covenanters weigerde nog langer de 'Cess', een belasting, te betalen, zolang de gelden daarvan mede besteed werden om hen te bestrijden. De woede van Claverhouse rees ten top. Zijn dragonders kregen opdracht om bij deze weigeraars zonder pardon de huizen te plunderen en hen te mishandelen. Alexander Shields verdedigde hun standpunt met een beroep op de geschonden 'grondwet' van de natie die een dergelijk verzet rechtvaardigde.

Richard Cameron

Richard Cameron was in Holland, toen de strijd in Bothwell Bridge woedde. In oktober 1679 keerde hij terug. Wie was deze jonge predikant? Hij was afkomstig uit Falkland in Fife waar zijn vader koopman was. Zijn juiste geboortedatum is niet bekend. Eerst behoorde hij tot de episcopalen, daarna luisterde hij naar de 'indulged' predikers, totdat de Heere hem licht gaf in de zuiverheid van Zijn inzettingen en de afwijkingen hiervan. Vooral het kwaad van de 'Indulgence' was voor hem onverdraaglijk geworden. Toen hij op een zondag door de vrouw van Sir Walter Scott gevraagd werd haar naar de kerk te vergezellen om daar een 'indulged' predikant te horen, weigerde hij op het laatste

ogenblik hier naar binnen te gaan. Hij bracht die dag alleen door op zijn kamer en ondervond veel van Gods nabijheid, waaruit hij opmaakte dat hij Gods gunst aan zijn kant had. Hierna ging hij naar het zuiden, waar hij John Welch ontmoette. Welch zag al gauw welke gaven van hart en hoofd de jongeman had ontvangen en hij spoorde hem dan ook aan om zijn leven in Gods wijngaard te mogen besteden. Cameron weigerde eerst, vanwege zijn aversie tegen de 'Indulgences', maar tenslotte zwichtte hij. Zo gaven John Welch en Gabriël Semple hem ten huize van Henry Hall in Haughhead in Teviotdale in een klein gezelschap toestemming om Gods Woord te verkondigen.

Zijn eerste preek hield hij in Annandale. Hij vroeg hoe hij daar naar toe moest gaan, want hij kende het volk niet. Maar Welch antwoordde hem: 'Ga je gang maar Ritchie en doe hen de vonken van de hel in het aangezicht vliegen.' Zijn tekst was uit Jeremia 3:19: 'Ik zeide: Hoe zal Ik u onder de kinderen zetten...' In de toepassing zei hij: 'U onder de kinderen zetten, het nageslacht van dieven en moordenaars, wie heeft niet gehoord van de Annandale rovers?' Hij spaarde niemand en pleisterde niet met loze kalk. Het is bekend dat zijn preek bij die gelegenheid het middel was voor sommigen, die overtuigd werden van hun verloren staat buiten Christus. Hierna preekte hij verschillende malen in Maybole. Toen hier voor de eerste maal het Avondmaal in de open lucht werd bediend, kwamen duizenden mensen naar deze plaats. Het volk hing aan zijn lippen en was diep onder de indruk van de bijzondere zalving van de Geest die deze proponent vertoonde. Zijn boodschap had voornamelijk tot inhoud de verzoening door Christus. Wel noemde hij de tijdsomstandigheden en waarschuwde steeds tegen de 'Indulgence', maar hij liet zijn prediking niet overheersen door zaken die de aandacht van het kruis afleidden.

Cameron voelde zich nauw verbonden aan John Welwood, de predikant die de dood van Sharp had voorzien. Het was dan ook een grote slag voor hem toen hij hoorde dat zijn vriend hem in 1679 ontviel. Welwood zat op dezelfde lijn als Cameron als het ging over de 'Indulgences'. Toen in 1677 een algemene vergadering in Edinburgh werd gehouden, verdedigden beiden hun standpunt, wat veel vijandschap verwekte. Welwood had een profetische blik en voorspelde dat heel weinig getrouwe predikanten zouden overblijven. Hij sprak in het begin van 1679 tot een man uit Fife: 'Maar houd u zich bij het arme treurende overblijfsel dat voor God uitkomt, want er komt een wolk over de kerk van Schotland, waarvan nog niet eerder gehoord werd, want het grootste deel zal in afval vervallen.' Ook voorspelde hij betere tijden voor volk en vaderland. Nog voor de slag bij Drumclog en Bothwell ontsliep deze getrouwe knecht in zijn Heere en God. Tijdens zijn ziekte kwamen velen hem opzoeken en tot een ieder wist hij een woord op zijn tijd te spreken. Hij wist dat velen van Gods volk deze zomer de wapenen zouden opnemen 'om het evangelie te verdedigen.' Ook wist hij dat zij geen verlossing zouden aanbrengen 'maar dat God een getuigenis van hun handen zou afnemen.' Daarna zou de 'publieke standaard van het evangelie vallen en voor een tijd begraven worden.' Hierna zou er geen predikant in Schotland meer zijn die iemand over de zaak van de kerk zou kunnen horen of waarmee hij kon praten, behalve twee die zullen het getuigenis met hun eigen bloed bezegelen.' Tenslotte voorspelde hij dat na de verlossing van de kerk uit de hand van haar vijanden het prelatendom niet meer zou worden ingevoerd.

De twee getuigen die Welwood bedoelde, waren Cameron en Cargill. Toen deze afscheid nam van zijn vrienden was Cameron buitenslands. Hij werd weggeraapt voor de dag van het kwaad en zijn vrienden zouden hem spoedig volgen. Maar niet voordat zij de banier van het Covenant voor een korte tijd zouden opheffen, om in de voetsporen van hun hemelse Meester der waarheid getuigenis te geven. Welwoods tijd was door God bepaald en zijn einde was vrede. 'Ik heb niet meer twijfel over mijn aandeel in

Christus alsof ik reeds in de hemel ware.' Toen hij 's morgens het licht van de aanbreekende dag zag, sprak hij met stervende lippen: 'Nu, eeuwig licht, geen nacht en geen duisternis meer voor mij.' Zo ontkwam hij aan de bloedige handen van zijn vijanden. De overheid probeerde een eerlijke begrafenis van hem te verhinderen, maar zijn vrienden dolven 's nachts met gevaar voor hun leven een graf in Drone.

Richard Cameron was in Holland toen Welwood stierf. Hier werd hij geordend tot dienaar van het Goddelijke Woord. Was het dan niet mogelijk om in zijn geboorteland door handoplegging tot het ambt te worden ingewijd? De weg hiervoor was voor hem afgesneden. De breuk onder de broeders van hetzelfde huis had hem dit onmogelijk gemaakt. De Heere baande echter toch de weg aan de andere kant van de Noordzee: in Rotterdam, in de gemeente van de verbannen Covenanters. Zijn houding tegenover de 'indulged' predikanten had bij sommigen van zijn vrienden kwaad bloed gezet.

Op 14 november 1678 werd in Sundaywell, in Dunscore, een parochie in Nithsdale, een samenkomst gehouden om over de droevige verschillen te praten. John Welch was voorzitter en naast hem zat Gabriël Semple met enkele andere predikanten en ouderlingen. Cameron moest zich verantwoorden over scherpe uitdrukkingen die hij in zijn preken aan het adres van de naar de kerk overgelopen Covenanters gebezigd had. De beschuldiging dat hij hen en hun hoorders met Kaïn vergeleken had, wees hij van de hand. Toen de vergadering de volgende dag onder voorzitterschap van Semple werd voortgezet, protesteerden Cameron met zijn broer Michael, Robert Gray, John Fowler en anderen tegen de in hun ogen onheuse behandeling van Cameron. Zij vonden het niet rechtvaardig dat hij voor een soort van rechtbank gedaagd werd om zich daar te verantwoorden, terwijl zij toch allen broeders waren. Cameron eiste dat Welch zich zou verwijderen en dat hij dan pas zijn standpunt zou verdedigen. Toen men hier niet op in ging, liep hij weg.

Bevestiging in Rotterdam

Walker verhaalt dat Welch en de zijnen tot afzetting van Cameron besloten. Wanneer dit moet hebben plaatsgehad is niet bekend. Hamilton sprak in één van zijn brieven over het 'vonnis' tegen 'de grote Cameron'. En Robert Gray, die in 1682 op het schavot het leven liet verwijst in zijn slottoespraak naar de 'predikanten die in een classis bij elkaar waren tegen de waardige Mr. Richard Cameron, die hooggeëerde martelaar van Jezus Christus en zij beraamden hem van zijn bediening af te zetten.' Hoe het ook zij, op een gegeven ogenblik vinden wij hem in Holland. Hij bezocht de bloeiende Schotse kerk in Rotterdam die voornamelijk uit bannelingen bestond. Robert MacWard, sinds 1662 uit Schotland verbannen, was hier sinds 1676 predikant nadat hij al een aantal jaren hulpprediker was. De gemeente vergaderde in de St. Sebastiaanskapel in de Lombardstraat op de hoek van de Meent. Ook John Brown van Wamphray leefde nog en ging regelmatig voor in de kleine kapel die stampvol was. MacWard gaf van hem het volgende getuigenis: 'Zijn preken waren over het algemeen bijzonder zuiver evangelisch getint, zonder enige toevoeging van iets anders, en ademden niets anders dan het geloof in Christus en de gemeenschap met Hem.'

Zowel MacWard als John Brown waren grote tegenstanders van de 'Indulgences'; de laatste schreef zelfs een boek tegen de gehate zogenaamde vredesplannen van de overheid. Als zodanig stemden zij met de jonge Cameron overeen. Toch hadden zij enige vooroordelen tegen hem. Het gerucht deed de ronde dat hij alleen tegen de 'Indulgence' preekte en het evangelie verwaarloosde. Maar toen zij kennis met hem maakten en zijn preken beluisterden, viel de argwaan tegen hem geheel weg. Ook de boodschap van Richard Cameron was Jezus Christus en Die gekruist. Tijdens zijn

verblijf in Rotterdam ging hij voor in particuliere huizen en in de Schotse kerk. Zijn lievelingstekst was: 'Komt allen tot Mij die vermoeid en belast zijt en Ik zal u rust geven.' Behalve in zijn gebed sprak hij haast niet over de omstandigheden in zijn vaderland. Van harte waren MacWard en Brown met hem verenigd. Alles wat zij over hem gehoord hadden, was laster geweest. Nu kon MacWard aan een vriend schrijven: '...Hier wordt een man gevonden van een heldere evangelische ligging; de neiging van zijn hart is gericht op het voorstellen van Christus en op de aanrading om met Hem verenigd te worden...' Zijn voorkomen ademde de geur van Christus en het was zijn bedoeling om zielen tot Hem uit te drijven. In de gemeente werd zelfs gefluisterd dat zij zulke preken na de komst van Brown niet meer hadden gehoord.

Niets meer stond nu in de weg om Cameron tot dienaar des Woords te bevestigen. De kerkeraad gaf Brown en MacWard opdracht om hem te ordenen. Ook Jakobus Koelman, die op goede voet stond met de verbannen Schotse Presbyterianen, werd bij de bevestiging betrokken en zou aan de handoplegging deelnemen. Voordat de ceremonie in de St. Sebastiaanskapel plaatsvond, sprak MacWard Cameron als volgt toe: 'Richard, de openbare standaard van het evangelie is nu gevallen in Schotland en indien de Heere mij iets van Zijn raad heeft bekend gemaakt, bent u geroepen om nadat u door ons in het ambt bevestigd bent en naar huis bent teruggekeerd, de gevallen standaard weer op te richten en in het openbaar voor een ieder te ontvouwen. Maar vóórdat u uw handen aan het werk slaat, zult u tot de zovelen van de veldpredikers gaan als u er kunt vinden en hen hartelijk uitnodigen om met u te gaan. Indien zij niet mee willen gaan, ga dan alleen en de Heere zal met u zijn.' Daarna daalden de handen van Brown, MacWard en Koelman op zijn hoofd neer. En toen zij hun handen hadden afgelicht, hield MacWard de zijne nog omhoog en riep hij uit: 'Aanziet al gij toeschouwers; hier is het hoofd van een getrouwe leraar en dienstknecht van Jezus Christus die het voor de zaak van zijn Meester zal verliezen, terwijl het voor zon en maan tentoongesteld zal worden in het gezicht van de wereld.'

Het hoofd van de 'Leeuw van het Covenant'! In de strijd zou hij sneuvelen, maar toch de overwinning behalen. Zijn getuigenis zou kort duren, maar de kracht en sterkte van de Heilige Geest zouden hem overschaduwen. Zijn werk in Gods wijngaard en strijd voor het Covenant zouden vele oudere predikanten beschamen. De lauwheid van Laodicea was hem geheel vreemd.

Cameron keerde in de herfst van hetzelfde jaar naar Schotland terug. Velen van Gods kinderen waren terneer geslagen. Kid en King waren opgehangen, er heerste rouw over de nederlaag bij Bothwell en ook over de houding van vele predikanten die met een zwijgende mond de nieuwe 'Indulgence' aanvaardden. Camerons eerste taak was om de predikanten, die voorheen zo ijverig waren in het vasthouden van de banier van het Verbond, te bezoeken. Behalve bij Donald Cargill en Thomas Douglas had hij verder geen bijval. Zelfs Welch, Hogg en Dickson voegden zich niet bij het 'overblijfsel', dat in april 1680 een vastendag hield in Darnead Moors in Cambusnethan. Het treurde over de zonden van het land, dat zelfs de roomse hertog van York met vreugde had verwelkomd. Er was alle reden om zich voor de Heere diep te verootmoedigen, vanwege de ontrouw aan de Verbonden.

Behalve Cargill stond zijn trouwe vriend Henry Hall Cameron met raad en daad bij. Hall was na de nederlaag bij Bothwell naar Holland gevlucht, maar vond het godsdienstig klimaat in de Lage Landen kennelijk te benauwd want spoedig keerde hij weer terug. Kort hierop kwam hij in handen van de brute Dalzell, maar voordat hij de Tolbooth van Edinburgh bereikt had, ging hij in in de vreugde zijns Heeren. In zijn zak werd een papier gevonden waarop een nieuw Verbond stond opgeschreven. Donald

Cargill moet de samensteller hiervan geweest zijn. Het werd het 'Queensferry Paper' genoemd naar de plaats waar Hall gegrepen was. De inhoud bestond uit acht punten met als laatste de belofte om de presbyteriale eredienst van de vrijheden van de kerk te verdedigen en 'aanvallers als oorlogsverklaarders te beschouwen, om hen af te maken en niemand te wonden dan zij die ons verwond hebben.' Op deze wijze gaf de groep van Cameron en Cargill aan hoe dat zij de strijd wilde voortzetten.

Wat deed Cameron intussen? In een brief van november 1679 hadden MacWard en Brown hem aangeraden in de open lucht te preken 'als een openbaar getuigenis voor de vrijheid.' Het volk in Annandale en Nithsdale verwelkomde hem met grote vreugde. Maar toch was de opkomst niet te vergelijken met de duizenden die Blackader en Welch beluisterden. Het leek of het volk het strijden moe was geworden. Cameron klaagde over de weinigen die nog overgebleven waren: 'Bent u gekomen om Jezus van Nazareth, Die gekruisigd was, te zoeken? Vorig jaar om deze tijd was de Heere als het ware op de Olijfberg. Hij reed als het ware vol triomf aan het hoofd van een kleine groep naar het marktkruis van Rutherglen en velen riepen: "Hosanna zij de Zone Davids." Dit duurde enkele dagen. Maar hoevelen roepen sinds 22 juni 1679 "Kruis Hem! Kruis Hem! weg met Hem; wij willen niets meer met Hem te maken hebben. Christus is te kostbaar voor ons. Deze veldsamenkomsten van Hem kosten ons te veel. Wij wilden dat wij nooit eerder deze veldbijeenkomsten in Schotland gezien hadden".' Waar was de ijver van het eerste uur? Was de eerste vreugde zo spoedig weggestorven toen de smeltkroes van de beproeving werd aangericht? Was Christus het niet waard om Hem te volgen, al was het naar het schavot?

Maar was dan niemand bang dat het oordeel van de Allerhoogste over het land en zijn inwoners zou worden uitgegoten? Was de kans niet groot dat de Heere vanwege de ontrouw Zijn kandelaar zou wegnemen? De woorden van Welwood waren immers uitgekomen, dat de duisternis zo groot zou zijn 'dat het volk des Heeren door de lengte en breedte van Schotland zou trekken en van berg tot berg om het Woord van de Heere te zoeken en het niet meer kon vinden, behalve in de pronkkamers van de dames in Edinburgh en dergelijke, waartoe maar weinigen zich toegang verschaffen. Dan kon het niet gezegd worden dat de armen het evangelie nog konden horen.'

Cameron preekte in Swineknow in Clydesdale over de tekst: 'En die Man zal zijn als een verberging tegen de wind en een schuilplaats tegen de vloed...' (Jes. 32:2). In zijn voorafsprak zei hij dat hij ten volle overtuigd was dat de Heere 'in genade op deze kerk en natie zou neerzien, dat Hij het ongelukkig geslacht van de Stuarts van de Britse troon zou wegvagen, vanwege hun bedriegerij, tirannie, ontucht, maar in het bijzonder omdat zij de koninklijke voorrechten van Koning Christus hadden aangerand...' Zo was de boodschap van Cameron niet hopeloos al zou Schotland niet verschoond blijven van de fiolen van Gods toorn.

Preken onder de open hemel

Op 4 juli 1680 preekte hij in Grass Water, in de buurt van Cumnock. Het was in het vooruitzicht op zijn naderend einde dat hij weer enkele profetische woorden uitsprak: 'Er zijn drie of vier dingen die ik niet wil nalaten u vandaag mee te delen, omdat ik in kort mijn vijanden als tot een ontbijt zijn zal en dan zullen mijn werk en mijn dag geëindigd zijn. Het eerste is dit: Wat betreft die ongelukkige man Karel II, die nu op de troon van Brittannië zit, na hem zal er geen gekroonde koning van de Stuarts in Schotland zijn. Ten tweede: Er zal geen oud Covenanters hoofd boven de grond blijven van hen die deze Verbonden met opgeheven handen bezworen hebben, vóóordat een zuivere Reformatie in Schotland tot stand zal zijn gekomen. Ten derde: Een man zal

een dagreis te paard kunnen afleggen in de graafschappen Galloway, Ayr en Clydesdale, zonder dat hij een rokende schoorsteen zal zien noch een haan horen kraaien, vóórdat u een zuivere Reformatie zult krijgen en in vele andere graafschappen zal het niet beter gesteld zijn. En ten vierde: De roede, die de Heere hiertoe gebruiken zal, zullen de Fransen en andere vreemdelingen zijn die samen zullen gaan met een zekere partij in dit land, maar u, die de belijdenis tot die dag getrouw zult blijven, wees niet ontmoedigd door uw geringe getal, want wanneer Christus zal komen om Zijn eigen rijk in Schotland weer op te richten, dan zal Hij geen mannen te kort komen om voor Hem te werken...'

Toen Cameron naar Cumnock kwam om daar te preken, ondervond hij veel tegenstand van de landadel die hem als een Jezuïet en vreselijk mens afschilderde. Gods kinderen begeerden hem echter te horen. Hij begon het volk te vermanen en hield hen een eeuwig wee en een eeuwig wel voor ogen. Een goddeloos mens spotte met hem en riep hem toe: 'Mijnheer, wij kennen noch u noch uw God.' Cameron hield even stil en sprak toen: 'U en allen die mijn God niet in genade zullen leren kennen, zullen Hem leren kennen in Zijn oordelen en dit laatste zal u binnen enkele dagen onverwachts overkomen. Ik waarschuw u, als een dienstknecht van Jezus Christus, Wiens lastuitdeler ik ben en Wiens merkteken ik op mijn borst draag, en ik geef u over aan het rechtvaardig oordeel van God.' De man kreeg enkele dagen daarna na het eten een hevige bloedspuwing waarop hij dadelijk de geest gaf.

Op een vasten- en boetedag op vrijdag 20 mei preekte Cameron uit Hoséa 13:9-10: 'Het heeft u bedorven, o Israël, want in Mij is uw hulp...' De eerste zin van zijn inleiding kon al in de gewetens van zijn gehoor indringen: 'Wat bent u vandaag aan het doen? Er zijn sommigen onder u die van ver gekomen zijn. Is het uw ijver voor de Heere der heirscharen die u hier gebracht heeft?' Een ernstig zelfonderzoek! Hoe ontmoedigend klonk de stem van de trouwe knecht: 'O, hoe weinig tranen zullen, naar ik vrees, vandaag in de fles van onze Heere vergaard worden. Het kan zijn dat u moe bent van uw reis en dat u vandaag onderweg gezweet hebt. Maar, hebben de zaken waarvoor u hier gekomen bent de Heere geen grote druppelen van bloed doen zweten? Waar bent u voor gekomen? Bent u gekomen om Jezus Christus en Die gekruist te zoeken?' En dan volgt de eigenlijke preek. 'Het heeft u bedorven...' "Zo hebben wij in opdracht de kerk van Schotland aan te zeggen: "Het heeft u bedorven, o kerk van Schotland. O predikanten van Schotland, o inwoners en volk van alle soort in Schotland; het heeft uzelf bedorven.' Dit is een droevige beschuldiging. Ik weet niet of wij deze boodschap binnen de deuren van uw geweten krijgen, deuren die zo krachtig zijn toegesloten en afgegrendeld. Maar als wij de deuren van uw harten niet kunnen openen, om op uw geweten te binden, opdat u zich bewust zult zijn dat u uzelf altijd bedorven hebt, dan kan ik niet meer doen. Wij zullen het dan voor de deur laten liggen...' Zo maakte Cameron zich vrij van hun bloed.

Wat is de enige weg van behoud? 'In Mij is uw hulp.' "Nu, er is hulp voor ons in Hem Die ons uit Egypte door de Rode Zee geleid heeft. Wij zijn niet in een meer gevaarvolle toestand dan de Israëlieten waren toen zij uit Egypte kwamen.' Cameron stuurde zijn hoorders niet hulpeloos naar huis. 'Ik zal u vertellen waar uw hulp is. Het is in Hem Die onze vaders van het pausdom in de dagen van koningin Mary en haar tirannie verlost heeft. Onze hulp is in Hem Die hen verlost heeft van de listen en wreedheden van die vos Jakobus VI. Hoewel hij nu dood is, mogen wij hem rechtvaardig zo noemen. Christus noemde Herodes een vos. Ook verlost Hij ons van dat juk van Karel I dat op onze schouders drukte. "In Mij is uw hulp." En o, dat Hij ons wilde afhelfen van de tirannie van de man die nu op de troon zit! Maar op wat voor voorwaarden wil Hij ons helpen? Wij moeten om hulp roepen, want "de goedertierene vergaat en er is niemand

die het ter harte neemt." Help, Heere, want anders zijn wij hulpeloos! Laat onze harten naar Hem opzien en om hulp roepen. Wilt u hulp hebben? Roep hierom. Onze Heere zegt: "Ik zal u vertellen wat de voorwaarden zijn; als u hulp van Mij wilt ontvangen, dan moet u Mij als uw Koning aannemen; dan moet u Mij als het Hoofd van de kerk aannemen." Onze Heere Jezus is en moet Koning zijn op Zijn heilige berg Sion. Er is geen koning in de kerk behalve Hij.'

Christus Jezus is de Koning van alle natiën. Dit was het grote motto van de Covenanters. Maar hoe nodig vonden zij het dat deze Koning in de harten van zondaren woning zou maken. Vandaar dat Cameron vervolgde: 'Nu, bent u tevreden om de Koning der ere, de Heere der heirscharen, in uw harten en zielen te laten binnentreden? Wat zegt u hierop in Galloway en Nithsdale? Wilt u Christus als uw Koning aannemen en als de gezalfde Koning van de kerk aanvaarden? Wilt u geen andere heer over Gods erfenis erkennen dan de Heere Jezus Christus Zelf? En wat zegt u hierop Clydesdale en Lothian?' Zo stelde Cameron hen voor de keus. Hij wees hen alleen op Jezus Christus, de Profeet, Priester en Koning. Het was zijn grootste verzuchting dat zo weinigen Hem volgden. Soms voelde hij zich als een eenzame mus op het dak die voor dovemansoren sprak. Maar de Heere bedekte Zijn dienstknecht met Zijn gunst en nabijheid en gaf hem de verzekering dat zijn getuigenis niet tevergeefs zou klinken.

Op 30 mei preekte hij bij Hind Bottom bij Crawford-John over de woorden van de Zaligmaker tegen de halsstarrige Joden: 'En gij wilt tot Mij niet komen, opdat gij het leven moogt hebben' (Joh. 5:40). Onder het preken begon hij te wenen en de meesten van zijn hoorders weenden met hem. Midden in de preek stopte hij en zag hij op naar de hemel. Hij deed een krachtig gebed voor de bekering van de Joden, voor de val van de antichrist en ook smeekte hij of de dag verhaast mocht worden dat de Stuarts van de troon zouden worden weggevaagd. Het was een ure om nooit te vergeten. Hoe schilderde hij de onwilligheid van de mens om tot Christus te komen. Hoe stelde hij de zonde van het ongeloof aan de kaak, als de grootste belediging tegenover een gewillige Zaligmaker, Die met uitgebreide armen gereed staat om een zondaar te ontvangen. Dan vraagt hij: 'Weet u iets van deze onwilligheid om tot Christus te komen?' Hoe nodig is het om overtuigd te worden van de zonde van het ongeloof in de verwerping van Christus, zoals Hij in het evangelie wordt voorgesteld. Gaan velen niet om deze zonde verloren, terwijl zij de liefelijke klanken van het evangelie zo vaak hebben gehoord? 'O, het is droevig om aan het westen van Schotland te denken! Ik weet geen plaats waarin meer mensen naar de hel zullen gaan dan in vele plaatsen in het westen van Schotland. De woeste Hooglanden hebben niet zoveel roepingen afgewezen dan u gedaan hebt. O, West-Schotland, u bent aan Kapernaüm gelijk, tot de hemel verhoogd, maar nu tot de hel toe neergeworpen. O, gij in het westen, u bent allen godsdienstig, waarlijk u bent allen als de gemeente van Laodicea, aan wie niets ontbrak, maar zij wisten niet dat zij lauw, arm, ellendig, blind en naakt waren. Het kan zijn dat u denkt genoeg te hebben en geen behoefte hebt aan de prediking, of aan de inzettingen van het evangelie... Toch bent u van geheel Schotland het volk dat in de slechtste toestand verkeert. Ik zou niet graag de schuld voor mijn rekening nemen die u op uw hoofd hebt, als belijders in Clydesdale, Ayr, Galloway en Tweeddale. Christus roept u in de parochies van Muirkirk, Crawford-John en Douglas toe: "Gij wilt tot Mij niet komen opdat gij het leven moogt hebben".'

Zo spaarde de trouwe prediker zijn gehoor niet. Hij gaf de doodsteek aan alle Jehu's ijver buiten Christus. Had de apostel de gemeente van Korinthe niet op het hart gedrukt: 'Al gaf ik mijn lichaam over om verbrand te worden, maar had de liefde niet zo zou het mij geen nuttigheid geven'? Wat geeft Christus aan al de Zijnen? Hij geeft hun, die in

Zijn Naam geloven, niet alleen het eeuwige leven, maar ook het aardrijk komt hun toe. Al ontnamen de vijanden al hun goederen en landerijen, dan nog behielden zij een Goddelijk recht daarop. 'Zij namen uw landerijen weg, maar zij kunnen het recht op uw landerijen niet wegnemen.' Arme mensen hebben hun goederen en levens verloren, maar de koning heeft zijn recht op de kroon verloren, toen hij de Covenants overgaf om verbrand te worden. Nu is hij niet langer een rechtvaardig koning, maar een ontaarde plant en is hij tot een tiran geworden.' 'Maar u die tot Christus komt, uw leven is verzekerd.' Zo benadrukte Cameron dat de verbondsbreuk de koning tot een rechteloos vorst gemaakt heeft en dat aan de getrouwen in het land alles toekomt. 'Alles is uwe...' en dan besluit hij: 'Houdt u dicht bij Hem in deze ure van duisternis.' 'Maar wat kunnen wij anders zeggen dan wat wij gezegd hebben dat er een grote onwilligheid is om tot Christus te komen?' 'Gij wilt tot Mij niet komen, opdat gij het leven moogt hebben. En zij die komen zullen het leven hebben. De Heere helpe ons om te komen. Amen.'

Het was een veldsamenkomst om nooit te vergeten. Zo werd ook op andere plaatsen zijn ernstige boodschap gehoord, zoals in Mungo Hill, in het zuiden van Eaglesham, in Kirkmahoe, in Shawhead, in Quarryholes bij de Dunaeton, bij Kype Water in Evandale, in New Cumnock en in Carluke. In Darroch, op een eenzame plaats in de parochie van Cambusnethan, werd later tot zijn nagedachtenis een monument opgericht, evenals in Auchengilloch. De laatste preek die van Cameron bekend is hield hij in Clydesdale over de woorden uit Psalm 46:11: *'Laat af en weet dat Ik God ben.'* Het was de laatste zondag voor zijn dood, dat hij samen met Donald Cargill was. Hij zei dat zij beiden verzekerd waren dat de Heere een standaard zou oprichten tegen de antichrist, die zou reiken tot aan de poorten van Rome en dat ze met vuur verbrand zou worden. Het woord 'bloed' zou hun teken zijn en 'geen genade' hun wachtwoord. Toen zij van elkaar scheidden kwamen zij overeen dat zij elkaar de volgende rustdag in Craigmead zouden ontmoeten. Maar die dag is voor Cameron nooit gekomen.

'Verklaring van Sanquhar'

Het was 22 juni 1680, precies een jaar na de slag bij Bothwell Bridge. Op die dag waren twintig mannen te paard het plaatsje Sanquhar binnen gereden. Zij waren gewapend met pistolen en zwaarden. Via de hoofdstraat ging de stoet in de richting van het marktplein. Toen zij hier aankwamen, stegen twee mannen van hun paarden af en wandelden naar het marktkruis. De anderen vormden een kring om hen heen en de inwoners sloten zich hier bij aan. De twee mannen waren Richard Cameron en zijn broer Michael. Zij zongen allen een psalm, Richard deed een gebed, waarna zijn broer een papier ontvouwde. Onder ademloze stilte las hij de 'Sanquhar Declaration' voor. 'Ofschoon wij voor regering en regeerders zijn, zoals het Woord van God en ons Covenant toelaten, beschouwen wij ons, met al degenen die ons aanhangen, als de vertegenwoordigers van de ware presbyteriaanse kerk en de verbondsnatie van Schotland.' Het klein getal van de vromen dat nog in de voetsporen van de vaders wenste te gaan hield zich voor de ware Kerk en scheidde zich af van al de zogenaamde geestverwanten die op de één of andere wijze met het vijandige bewind heulden. Zij zwoeren Karel II af als koning van Groot Brittannië, omdat hij het Verbond van de vaders verbroken had en door een tiranniek bestuur de rechten van Christus als Hoofd van de natie op een gruwelijke wijze had geschonden. 'Wij verklaren onder de standaard van onze Heere Jezus Christus, de Vorst der zaligheid, de oorlog aan zulk een tiran en overheerser en aan alle mannen die zich als vijanden van onze Heere Jezus Christus en van Zijn zaak en Verbonden aanstellen...' Dit was boud gesproken. Een oorlogsverklaring aan hun eigen vorst en ook aan de 'hertog van York, die papisten-belijder.'

Zo wierpen Cameron en de zijnen het gezag van hun vorst van zich af. Zij brachten in praktijk wat John Knox eenmaal tegenover koningin Mary verdedigd had. Dit was de laatste openbare daad van Richard Cameron. Als een leeuw had hij zich op de zaak van de Covenants geworpen en zijn leven in de waagschaal gesteld. Grote sommen gelds waren door de overheid uitgeloofd aan hen die Cameron of Cargill dood of levend vonden. Dagenlang van tevoren had Richard in de binnenkamer geworsteld voor zijn vaderland. Zo hield hij twaalf dagen voor zijn dood de deur van zijn kamer op slot. De vrouw des huizes probeerde deze te openen wat haar niet lukte. Toen zij geen geluid meer hoorde forceerde zij de deur en vond de predikant in een neerslachtige stemming. Zij wilde wel weten wat hiervan de reden was, waarop Cameron antwoordde: 'Die moeitevolle belofte die ik deze predikanten gegeven heb, drukt zwaar op mij, want hiermede zal mijn lijk binnen veertien dagen in de wildernis tot mest worden.' Zo wist hij dat zijn einde naderde. Geduldig wachtte hij op de dingen die komen zouden en hij verlangde zeer naar 'een volle bezitting van de erfenis...'

De laatste nacht van zijn leven bracht hij door in het huis van William Mitchell in Meadowhead bij het water van Ayr. Drieëntwintig mannen te paard en veertig te voet waren die week bij hem gebleven. 's Morgens gaf een vrouw hem water om zich te wassen en toen hij zich afdroogde, keek hij naar zijn handen die hij op zijn gezicht legde. 'Dit is de laatste maal dat zij gewassen worden. Het is nodig dat ik ze wasse, want zij zullen door velen gezien worden.' Toen de moeder van die vrouw begon te huilen, sprak hij: 'Ween niet over mij maar over uzelf en over de uwen en vanwege de zonden van een zondig land, want u hebt vele treurige en droevige dagen voor u.'

Op dezelfde dag dat Cameron en zijn metgezellen in Sanquhar hun verklaring hadden voorgelezen, werden zij verrast door een bende dragonders. Deze stond onder leiding van Bruce of Earshall, 'die goddeloze en wrede vervolger.' Zij zochten hem in opdracht van Sir John Cochrane van Ochiltree. Tegen vier uur in de middag vielen de brute soldaten op het legertje van Cameron aan. Zij bevonden zich ten oosten van Ayrs Moss, toen zij zo plotseling door deze bende werden omsingeld. Ayrs Moss was een verlaten heidevallei, gelegen in de drie parochies van Sorn, Auchinleck en Muirkirk. Ontsnappen was nu onmogelijk geworden en er zat niets anders op dan dicht bij elkaar te blijven. Cameron die de vijand op hem zag aankomen, sprak een kort gebed uit dat hij driemaal herhaalde: '*Heere, spaar het groene en neem het rijpe.*' Hierop sprak hij tot zijn broeder: 'Michael, laten wij tot het einde toe vechten, want dit is de dag waarnaar ik verlangd heb en de dood waarom ik gebeden heb, om te mogen vechten tegen de gezworen vijanden van de Heere. Dit is de dag waarop wij de kroon zullen ontvangen.' En tot de rest sprak hij: 'Vat allen moed om tot het einde toe dapper te vechten, want voor u allen die vandaag zullen vallen zie ik de poorten van de hemel geopend om u te ontvangen.'

Schermutseling bij Ayrs Moss

De vijand kwam steeds dichterbij. Cameron en acht medestrijders werden neergeveld in de strijd en stierven op de eenzame plaats op de heide van Ayrs Moss. Hun tegenstand tegen de overmacht mocht niet baten. Een steen siert nog steeds de laatste rustplaats van Richard en Michael Cameron tezamen met de andere Covenanters, als een nagedachtenis aan hun getuigenis voor Jezus Christus. Vijf anderen werden gevangen genomen en naar Edinburgh gevoerd. Het waren de bekende David Hackston of Rathillet, Manual of Shotts, die stierf aan zijn verwondingen toen hij de gevangenis werd binnengedragen, John Vallance, die de volgende dag stierf, Archibald Alison en

John Malcolm.

De volgende zondag preekte Donald Cargill in Shotts uit 2 Samuël 3:38: 'Weet gij niet dat te dezen dage een vorst, ja, een grote in Israël gevallen is?' Martelingen waren Cameron bespaard gebleven. Zijn hoofd en handen werden afgehouden en naar Edinburgh meegenomen. Zijn vader zat in de Tolbooth vanwege zijn trouw aan het Covenant. De wreedaards schroomden niet de oude man nog meer te kwellen door hem de ledematen van zijn gestorven zoon te tonen. Hij nam het hoofd en de handen van Richard en kuste ze. Toen zij vroegen of hij die kende, sprak hij: 'Ik ken ze, ik ken ze, zij zijn van mijn zoon, van mijn lieve zoon. Het is de wil van God. Gods wil is goed; Hij kan geen onrecht doen aan mij, noch aan de mijnen, maar Hij heeft gemaakt dat goedheid en genade ons al de dagen van ons leven zullen volgen.'

Hierna werd het hoofd van de 'Leeuw van het Covenant' op de Netherbow Poort geplaatst, terwijl zijn handen met de vingers omhoog ernaast werden opgehangen, alsof zij om wraak riepen tot de allerhoogste Rechter. Een grote in Israël was gevallen. Hij had zijn leven opgeofferd voor een rechtvaardige zaak. Getrouw had hij gearbeid, al was de tijd van zijn bediening maar kort. Getrouw had hij de banier van het Covenant opgeheven tegen de vijanden van de Kroonrechten van Christus. Getuigd had hij tegen de afval van het land en van velen die eerst in de goede sporen gingen. Zelfs de vijanden maakte hij beschaamd. Toen één van hen de Netherbow Poort voorbij liep, kon hij niet nalaten te getuigen: 'Zie daar het hoofd en de handen van iemand die biddende en prekende leefde en biddende en vechtende stierf.'

Onder de gevangen genomen Covenanters in Ayrsmoss bevond zich ook David Hackston. Bloedend en bijna levenloos kwam hij in Edinburgh aan. Als een leeuw had hij gevochten, zoals hij een jaar tevoren in Bothwell gedaan had. Van rechts en links viel men hem aan, maar hij verdedigde zich uit alle macht. Tenslotte liep zijn paard vast in de moerassige grond, zodat hij te voet verder moest vechten. Een zekere David Ramsay volgde hem nu en beiden vochten met het zwaard, zonder dat de strijd beslist werd. Maar drie soldaten vielen hem van achteren aan en sloegen hem op zijn hoofd. Hij viel neer en moest zich nu aan de vijand overgeven. Eindelijk hadden zij deze held te pakken. Eerst werd hij naar Douglas gebracht en vandaar naar Lanark, waar Dalzell hem dreigde te zullen roosteren als hij geen goed antwoord gaf op zijn vragen. Daarna werd hij met nog drie gevangenen naar de Tolbooth overgebracht.

Ondanks zijn zware verwondingen moest hij voor de Raad verschijnen, waar hem een verhoor werd afgenomen. Natuurlijk wilde men weten wat hij dacht van de moord op Sharp. Op een afstand was hij getuige geweest van zijn dood. Hij wilde hier verder niet op ingaan, hoewel hij als zijn mening aangaf dat hij het woord 'moord' in dit verband niet juist vond. Kanselier Rothes noemde hem een valse man. Op een waardige manier verdedigde Hackston zich. Uitgeput van de spanning en de wonden stond hij voor de 'bloedraad' om zijn vonnis aan te horen. Hij was bereid om zijn woorden met de dood te verzegelen. Scherp veroordeelde hij het bewind. Hij noemde hen moordenaars die over de kerk van God getiranniseerd hadden. Hierop werd hij naar de plaats van executie gevoerd. Tot God mocht hij nog bidden, maar het werd hem verboden het volk toe te spreken. Toen hij bij het schavot kwam werd zijn rechterhand afgehouden en daarna volgde zijn linker. Met grote moed doorstond hij de vreselijke pijnen. Gruwelijk gingen de onverlaten met hem om. Het leek er veel op dat zij hun haatgevoelens op hem wilden botvieren. Met een katrol werd hij omhoog gehesen naar de top van de galg, waarop de beul hem tot drie keer toe met zijn volle gewicht op het schavot liet vallen. Daarna haalde men zijn verminkte lichaam weer omhoog. Nu begon de beul met een groot mes zijn borst open te snijden. Nog voordat hij stierf trok hij zijn hart uit het lichaam, dat

nog bewoog toen het op de planken viel. Het volk ijsde bij deze lugubere aanblik, maar de beul vertrok geen spier. 'Hier is het hart van een verrader', zo riep hij uit. Hij wierp het in een vuur dat voor dit doel was aangestoken. Zijn hoofd werd op de Netherbow Poort gestoken en zijn andere ledematen naar St. Andrews, Glasgow, Leith en Bruntisland verstuurd. Zo eindigde het leven van deze kampioen voor de zaak van Christus.

Het was David Hackston wel verboden het volk toe te spreken, maar zijn nagelaten brieven bevatten een getuigenis voor het nageslacht. Wij blikken hier in het hart van een man, die zichzelf geheel over had voor de zaak van het Covenant. Hij werd door de liefde van Christus gedreven, om voor Zijn Naam smaadheid te lijden. Zo schreef hij op 25 juli 1680 vanuit de Tolbooth: 'O, dat ik Hem aan allen kon aanbevelen en opwekken om Hem te vrezen, te bewonderen, te loven, in Hem te geloven! Maar de lauwheid, gebrek aan liefde tot God, onverschilligheid in de zaken van Christus... en onpartijdigheid is zo toegenomen onder de belijders, zodat God naar mijn gedachte struikelblokken voor hen neerlegt...' 'Acht het niet vreemd als ik zeg dat allen schuldig staan. Niemand gaat vrijuit of zal aan Gods kant vrijgesproken worden dan de treurenden Sions. God geve bekering en een geest van treuren! Verbrokenheid en verslagenheid van hart zijn de enige offeranden die God behagen...' En aan het slot lezen wij: 'Bid om de uitlatingen van al de genaden van Gods Geest aan mij en de anderen. Ik heb lijdzaamheid, onderwerping, ootmoed, liefde tot God en ijver voor Hem nodig; boven alles hoop en geloof, want zonder dat ben ik maar een zwakke worm en zal ik voor mijn vijanden, zowel in mij als buiten mij, vallen.'

Twee medegevangenen die ook in Ayrs Moss gegrepen waren eindigden op 13 augustus 1680 hun leven op het schavot op de Grassmarket in Edinburgh. Voor John Malcolm en Archibald Alison was het een kroningsdag. In tegenstelling tot David Hackston spraken zij het volk toe. Malcolm was betrokken bij de strijd rond de Bothwell Bridge, bevond zich op het slavenschip dat bij Orkney schipbreuk leed en voegde zich daarna bij het handjevol 'Society People', zoals de volgelingen van Cameron werden genoemd. Hij was wever van beroep en afkomstig uit Galloway. Zijn laatste woorden getuigen van de liefde tot God en het was goed merkbaar dat de Geest hem aandreef om zijn Meester groot te maken. 'Toeschouwers en toehoorders, hoort de woorden van een stervend man, die gereed staat zijn tabernakel voor uw ogen op te offeren. Het is mijn laatste wens dat u acht zult geven op uw wegen en uw handelingen die niet goed zijn en dat u uw harten niet zult verharderen, want u hebt te doen met een heilig God Die spoedig zal komen in een vlamvend vuur om wraak te doen over alle onheilige mensen, die de gerusten in Sion zijn en zich verblijden in de smarten van Gods volk...'

'...Ik verwonder mij over Zijn nederbuigende goedheid dat Hij ooit de dienst zocht van zulk een ellendig zondaar als ik ben geweest, want ik leefde al mijn dagen als een vreemdeling van Hem. O, verbazende liefde! Ik verwonder mij over de onvergelykelijke handelingen van Zijn nederbuigende liefde en over Zijn onnaspeurlijke wegen met mij. O, dat Hij Zijn keuze heeft laten vallen op zulk een arme, zwakke, wrakke aardworm als ik ben en dat Hij mij heeft uitgeleid en ingeleid en heeft gebracht tot deze plaats van executie, om mijn getuigenis aan Zijn werk, zaak en belangen te geven...' Malcolm gaf alleen de Heere de eer Die hem had waardig gekeurd om voor Zijn Naam te lijden. Het was alleen de genade van Christus die hem had aangedreven.

Met achting en eerbied sprak hij over Richard Cameron. 'Ik ben er van verzekerd dat in het bijzonder de evangelieprediking van Richard Cameron werd ondersteund door de macht en tegenwoordigheid van Christus. Er werd zoveel gesmaakt van de

tegenwoordigheid van Christus en de hemel, als eindige schepsels op aarde in staat waren te bevatten, ja meer dan zij konden houden. De stromen van het levende water liepen door tussen het volk, wanneer zij in de bergen samenkwamen. Deze wateren gingen als een vloed over de zielen van velen. Ik kan getuigen dat zij niet verschrikt zouden geweest zijn voor tienduizenden. De Heere hun God was met hen en het geklank des Konings was bij hen. Ik hoop dat de vruchten daarvan na dezen nog zullen gezien worden. Al de dragonders van Groot Brittannië zullen nooit het vuur dat in de ziel van velen ontstoken is kunnen uitblussen. Het zal niet uitgeblust worden, het zal niet sterven. De vaderen zullen het vertellen aan de kinderen. Zij zullen hun kinderen vertellen dat in het jaar 1680 er grote dagen waren op de bergen van Schotland en ik kan getuigen dat ik daar het zegel van God op mijn ziel kreeg. Dan zullen de kinderen zeggen: Wie waren zij die predikten in woeste plaatsen en op de bergen en niet in de kerken of huizen? En de vaders zullen zeggen: Weet mijn kinderen dat zij die daar preekten getuigen waren tegen de prelaten en hulppredikers, die de voorrechten van de kerk hadden verkocht aan een tiran die de kerk onderdrukte en de preekstoelen vulde met afvalligen.'

Richard Cameron was heengegaan, maar zijn getuigenis was nog springlevend. Zijn naam zou tot in het nageslacht worden voortgeplant. Daar was ook John Malcolm van overtuigd: 'U mag dit zeggen en vertel het aan de kinderen die nog moeten geboren worden: De rechtvaardige zal in eeuwige gedachtenis zijn. Inderdaad mijn vrienden, ik mag wel zeggen: Er is op 20 juli 1680 een groot man in Israël op Ayrsmoss gevallen.' In zijn voetstappen wilde ook deze martelaar gaan. In hetzelfde geloof ging ook hij heen. Zijn gebed was ook voor de achtergebleven kudde die de strijd zou voortzetten. 'Nu, de Heere helpe Zijn arme worstelende volk door al hun beproevingen heen. Hij helpe hen getrouw te zijn en tot het einde toe te verdragen, want zij hebbende belofte der zaligheid. Voeg u bij Zijn volk en werp uw lot met hen en houd u niet afzijdig. Laat Zijn zaak uw zaak zijn, in wel en wee. O, edele zaak! O, edel werk! O, doorluchtige hemel! O, doorluchtige Christus Die het tot een hemel maakt! O, verheven Middelaar van het Nieuwe Verbond! O, getrouwe Verlosser, Die machtig is te helpen in tijd van nood en hen zal helpen die op Hem vertrouwen! ...'

Zo vonden Richard Cameron en zijn dappere metgezellen hun levenseinde. Donald Cargill nam nu de leiding van het steeds kleiner wordende overblijfsel over. Hij treurde over het verlies van zijn vriend, maar was niet zonder hoop. Ook de oude Alexander Peden beweende de dood van Cameron. Op een dag zat hij bij zijn graf, terwijl hij zuchtend uitsprak: 'O, om bij Ritchie te zijn.' Later werd een monument opgericht ter nagedachtenis aan hen die vielen voor het Covenant. Het opschrift luidt: 'Hier ligt het lichaam van die beroemde en getrouwe prediker van het evangelie Mr. Richard Cameron, die met enkele anderen hier is gevallen, in de strijd met de bloedige vijanden van waarheid en godzaligheid, 20 juli, Anno 1680.' De afbeeldingen van een geopende Bijbel, een hand, een arm en een sabel sieren de steen. De stem van Cameron hield op deze plaats op te spreken, maar zijn getuigenis was door bloed bezegeld. En het overblijfsel dat standvastig vol hield bleef bestaan en was onuitroeibaar. Het waren de woorden van David Hackston die de overtuiging uitdrukten dat de Heere Zijn kerk uit dit overblijfsel zou vernieuwen: 'Ik twijfel niet of God zal een overblijfsel behouden... Indien de vrije genade van Godin mij verheerlijkt wordt, behoren allen Hem dan niet te loven?'

Ook Robert MacWard in Rotterdam kreeg het bericht van Camerons dood. Stephen Cuthel, een godzalig man uit Borrowstowness, vluchtte onmiddellijk na de gruwelijke

moord in Ayrsmoss naar Holland en vertelde de oude bevestiger de geschiedenis van de 'Leeuw van het Covenant'. MacWard weende en zei: 'O, waardige Cameron; zeer gewenste man van de Heere, Cameron! O, verbondsbrekend en brandend Schotland, o bloedschuldig Schotland, hoe vele, lang en groot zullen uw oordelen zijn!'

Cuthel wees hem op de profetische woorden die hij eenmaal bij de ordening van Cameron gesproken had. 'Inderdaad, Stephen, dit is waar en het was geen vooruitblik en vooruitgedachte in mij, maar toen mijn hand op zijn hoofd was, werd ik er zo van overtuigd en zo door aangedaan, alsof ik in Ayrsmoss zelf geweest was en gezien had hoe zijn hoofd en handen werden afgehouden, of alsof ik bij de Netherbow Poort gestaan had om ernaar te kijken. Ik kon niet meer overtuigd, aangedaan en gekweld zijn dan op die tijd.'

Gods weg is in de zee en in diepe wateren en Zijn voetstappen worden niet bekend. Soms geeft Hij Zijn kinderen te kennen de dingen die moeten geschieden, maar Zijn handelingen met Zijn kerk zijn vaak onbegrijpelijk en ondoorgrondelijk. Dit heeft Hij ook willen betonen in het korte leven van Richard Cameron, die de banier van de Verbonden zo dapper en vol van geloofsmoed wist te bewaren.

7. De ban uitgesproken

Donald Cargill volgt Cameron op

Het wegvallen van Richard Cameron betekende een gevoelige slag voor de overgebleven getrouwen in het land. Donald Cargill was nu de enige predikant onder de Cameronianen. Voelde hij zich nu geheel verlaten evenals Elia onder de jeneverboom? Waren er nog wel zeventuizend overgebleven die hun knieën niet voor de Bals van de bisschoppen hadden gebogen? Hoe hing Cargill aan zijn jongere vriend, die altijd vol vuur en ijver was en hem in menig ogenblik van moedeloosheid wist op te beuren. Hoe miste hij zijn geliefde broeder in Christus.

Al vroeg vreesde Cargill de Heere. Voordat hij de vrijheid door het geloof in Christus mocht ervaren, was hij onder grote zieleangsten. Hij wilde zelfs een einde aan zijn leven maken. Maar toen hij in de vroege morgen in de duistere diepte van de schacht van een kolenmijn blikte en zich hierin wilde werpen, hoorde hij een stem van boven de wolken, die tot hem sprak: 'Zoon, wees welgemoed, uw zonden zijn u vergeven.' Vanaf zijn jeugd was hij veel in het verborgen gebed met zijn God alleen. Gehele nachten worstelde hij op zijn knieën. Dan zat hij rechtop zonder ergens op te rusten met zijn handen omhoog geheven naar de hemel. Het was hem tot een grote troost dat hij niet twijfelde over zijn staat voor de eeuwigheid. Tegenover James Wodrow verklaarde hij eenmaal dat hij bijna dertig jaar achtereen zijn aandeel in Christus nooit in twijfel getrokken had. Dat wilde niet zeggen dat de aanvallen van de boze hem onbekend waren. Maar juist deze aanvechtingen maakten hem des te meer waakzaam en deden zijn geloof des te dieper wortel schieten. Vooral na het sterven van Cameron was hij stil geworden. Preken deed hij bijna niet meer. Hij scheen veel in overdenking te zijn en zijn gemeenschap met de Heere was in die tijd intens. Wat hij beraamde wist bijna niemand, maar zijn voorkomen voorspelde dat een belangrijke gebeurtenis op komst was.

Het was Walter Smith aan wie hij iets van de geheimen van zijn hart open legde. Smith was een jonge student in de Godgeleerdheid die uit Holland was teruggekeerd en hem tot aan zijn einde toe vergezelde. Ook enkele anderen vertelde hij dat de 'Heere hem een trompet in de hand gegeven had om in de oren van velen door geheel Brittannië en andere plaatsen in Europa te laten klinken.' Sinds 1662 was hem het zwijgen opgelegd, hoewel hij toch was doorgegaan. Vele malen had de vijand geprobeerd om zijn mond voorgoed te snoeren. In de slag van Bothwell had hij bijna het leven verloren, toen hij enkele ernstige wonden aan zijn hoofd opliep. Hij viel in de handen van de vijand, toen hij de dood voor ogen zag. Een soldaat kwam naar hem toe en vroeg hem zijn naam. 'Donald Cargill', was zijn antwoord. Een ander vroeg of hij predikant was. Toen hij dit bevestigde liet men hem gaan. De Heere liet niet toe dat zij hem zouden binden, want zijn tijd was nog niet gekomen. Steeds weer bleef hij wonderlijk gespaard. Ook toen de Satan andere middelen gebruikte bleef hij standvastig. De leugenaar viel hem aan met de knellende vraag of zijn roeping tot het predikambt wel van God was, maar ook nu weerstond hij hem met het Woord.

Cargill kende de vrijheid die in Christus is bij bevinding. Daarom kon hij met vrolijkheid het kruis van zijn Meester dragen. In een preek die hij in 1678 in Quarrelholes hield over de woorden: 'Indien de Zoon u zal vrijgemaakt hebben, zo zult gij waarlijk vrij zijn', gaf hij zijn eigen ervaring weer in de eerste woorden: 'De vrijheid van Christus is het grootste voorrecht en het is in de beste handen.' Wat had hij dan nog meer met het juk van de dienstbaarheid te doen? Daarom kon hij de gehele wapenrusting

van God aandoen om de listige omleidingen van de boze tegen te staan. Daarom kon hij Gods aangevochten volk troost geven: 'Wanhoop niet om van uw banden los te komen, al waren zij nooit eerder zo sterk...' Vanuit deze vrijheid in Christus ontving hij kracht om de strijd tegen de geweldhebbers van zijn eeuw aan te binden. En al moest hij zijn leven opofferen, dan zou deze strijd toch niet tevergeefs zijn.

Er woonde in Rutherglen een vrouw die haar man overhaalde om de hulpprediker te gaan horen, want dan zou de vervolger haar gezin voorbijgaan. Toen zij de volgende morgen haar koeien ging melken, vielen er twee of drie dood neer. Dit kon niet anders dan de Satan zijn, die haar ook aanzette om een einde aan haar leven te maken. Zij meende dat wat vroeger tussen God en haar ziel was voorgevallen op inbeelding berustte. En had zij Christus niet verloochend door haar man zo op te hitsen? Zij was ten einde raad. Het was voor haar verloren. Toch riep zij de hulp van Cargill in. Deze wist eerst niet wat te doen. Zij werd aangevallen dat zij de zonde tegen de Heilige Geest gedaan had waarvoor geen vergeving was. De wijze predikant gaf het zomaar niet op. Toen hij weer bij haar kwam, haalde hij zijn Bijbel uit zijn zak, noemde haar naam en sprak: 'Ik heb vandaag een opdracht van mijn Heere en Meester ontvangen, om de overeenkomst tussen u en Hem te vernieuwen. Als u hierin niet wilt toestemmen, moet ik u de Bijbel laten ondertekenen dat u bereid bent alle rechten, aandeel en aanspraak op Hem vaarwel te zeggen.' Hierop reikte hij haar pen en inkt aan. De vrouw was enige tijd stil, maar plotseling riep zij uit: 'O, heden is dezen huize zaligheid geschied. Ik neem Hem aan, ik neem Hem aan op Zijn eigen voorwaarden, zoals Hij mij door Zijn getrouwe afgezant is aangeboden.' Van toen af werd zij bevrijd van haar banden.

Cargill was vol van 'gericht en dapperheid' om de overtredingen van land en volk aan de kaak te stellen. Hij vreesde de vijanden niet, omdat hij wist dat hun vorst zich wel kon roeren, maar dat zijn verderf ten volle besloten was. Toen hij met Walter Smith en enkele andere gelovigen in een huis in Edinburgh samengekomen was, vertelde één van hen van het voornemen van enkele edellieden in het westen om de veldsamenkomsten tegen te gaan en allen die deze bezochten uit hun bezittingen te verdrijven. Cargill antwoordde: 'De vijanden hebben hun beker reeds volgemaakt en predikanten en belijders hebben nog enige tijd over om hun beker ook vol te maken, maar zij zullen deze niet vol gemaakt hebben, tot zij en hun vijanden in elkaars armen te zamen gekomen zijn en, zo waarlijk als de Heere leeft, zal Hij Zijn raad van wraak en gerechtigheid over hen allen brengen.' De Heere Zelf zou opstaan tot de strijd om wraak te doen over zijn vijanden. En al zouden zij hem op het schavot brengen dan nog wist hij: 'De Heere is mijn Sterkte en Psalm, want Hij is mij tot Heil geweest.' Hoe was deze psalm hem steeds tot troost geweest in al zijn moeiten en noden.

De ban van Torwood

Het was twee maanden na de dood van zijn vriend Cameron dat Cargill in Torwood aan de weg van Larbert naar Stirling voor een grote menigte van mensen sprak. Niemand behalve Walter Smith wist wat op deze 12de september zou gebeuren. Maar de velen die van heinde en ver gekomen waren voelden wel aan dat er iets bijzonders plaats zou vinden. Cargill gaf als tekst op Ezechiël 21:25-27: 'En gij, o onheilig, goddeloos vorst van Israël, wiens dag komen zal ten tijde der uiterste ongerechtigheid; also zegt de Heere HEERE: Doe die hoed weg en hef die kroon af, deze zal dezelve niet wezen; Ik zal verhogen dien die nederig is en vernederen dien die hoog is. Ik zal die kroon omgekeerd, omgekeerd, omgekeerd stellen; ja zij zal niet zijn, totdat Hij kome, Die daartoe recht heeft, en Dien Ik dat geven zal.' Alleen al het voorlezen van de tekst verwekte beroering onder het volk en Cargill kon zich ternauwernood verstaanbaar

maken. Hij verhief zijn stem om hen tot stilte te manen en sprak: 'Nu, ik heb slechts één verzoek aan u, dat u geen vooroordelen tegen ons zult aanvoeren voordat u ons hoort spreken.'

Hij begon zijn korte preek met een verklaring van de tekst. 'Dit woord', zo riep hij uit, 'geeft verzekering aan alle mensen dat God de Rechter is van allen. Hij zal de onderdrukkers oordelen. Indien Hij de verdrukten geen verlichting geeft, dan twijfel ik er niet aan dat Hij de onderdrukkers zal belonen. God is een rechtvaardig Rechter. Hij zal niet toelaten dat de goddelozen ongestraft zullen voortgaan.' En dan vervolgde hij: 'De woorden houden in dat de Heere een grote verandering zal maken. En waar Hij een grote verandering maakt, zal Hij koningen, edelen, prinses wegnemen en ten laatste zal Hij vele schone gebouwen verwoesten. U zult zeggen: "Waarom zal Hij deze grote verandering maken?" Hij zal dit doen, al was het alleen maar omdat men Zijn gezag heeft weggenomen. Nu zegt Hij tot Brittannië: "Wie regeert hier?" Weldra zal Hij laten zien wie in Brittannië regeert.

'Wij zien nu dat een grote is gevallen. De Heere zegt: "En gij o onheilig, goddeloos vorst in Israël, wiens dag komen zal..." Het is alsof de Heere gezegd heeft: "De dag is gekomen dat u niet langer als tiran zult handelen; u

zult niet langer in wellusten leven." O, vreselijk wee! zijn dag is nu gekomen! Nu moet hij al zijn vermaken verlaten. Nu moet hij zijn paleis verlaten...' Zijn rol is uitgespeeld. De Heere roept hem ter verantwoording voor het hemelse tribunaal. '...O, gezegend zal die dag gerekend worden, wanneer de zonde en ongerechtigheden een einde zullen hebben en teniet gedaan worden. Wij zijn ervan overtuigd dat deze blijdschap al de vromen zal ten deel vallen.' Gods kinderen zullen zich verblijden in de oordelen. Zal dit ook in Schotland zijn? Wanneer zou de dag komen dat de tirannieke vorst met al zijn trawanten in de Rode Zee van Gods toorn zou omkomen? 'Maar zijn dag is gekomen. Er is veel geklaag voor de dood van koningen, maar hij is tot zo'n grote last voor het volk geweest dat bij zijn sterven gezang en grote blijdschap zal gehoord worden.'

Na deze verklaring van de tekst hield Cargill nog een korte rede, waarbij hij het woord van de tekst vergeleek met de laatste gedeelten van 1 Korinthe 5, waarin de apostel vermaant om 'deze boze uit ulieden weg te doen.' Hij handelde over de laatste trap van de kerkelijke tucht, namelijk die van de ban of excommunicatie. Het gaat om personen, die 'onder de dekmantel van de naam van christen en Godsvreze tot het andere lichaam behoren, waarvan de Satan het hoofd is en niet tot het lichaam waarvan Christus het Hoofd is.' Zij behoren door de doop tot de christelijke kerk maar zijn door 'goddeloosheid afgefallen'.

Op dezelfde dag dat Cargill zijn banvloek uitsprak, preekte hij over de woorden: 'Want de Heere zal niet verstoten in eeuwigheid. Maar als Hij bedroefd heeft, zo zal Hij Zich ontfermen naar de grootheid Zijner goedertierenheden' (Klaagl. 3:31-32). Het was een preek zonder enige toepassing op het gebeurde van die morgen. Zij was niet bedoeld voor de personen die onder de tucht waren geplaatst, maar tot troost voor de kerk onder het kruis. Het was een loflied op de trouw van God tegenover de ontrouw van Zijn kinderen. 'O, de getrouwheid van God! Als Hij met ons gehandeld had zoals wij met Hem handelen, wat zou er dan van ons terecht komen? O, Zijn getrouwheid is sterk!' Cargill was niet alleen een zoon des donders, maar ook een zoon der vertroosting. De liefde van Christus drong hem om niet alleen de rechtvaardigheid, maar ook de barmhartigheid van zijn God voor te stellen. De tijd van de verdrukking op aarde, hoe zwaar deze ook mag zijn, is slechts van korte duur tegenover de heerlijkheid die Gods kinderen wacht. Een week later preekte hij uit Lukas 18:7: 'En zal God Zijn uitverkorenen dan geen recht doen, die dag en nacht tot Hem roepen?' 'O, zoek geen vergelding vanuit uzelf, wanneer u door anderen onrecht wordt aangedaan...' God zal

Zijn vijanden op Zijn tijd straffen en Sion recht doen tegenover haar wederpartijders.

Vier Covenanters gegrepen

Na het gebeuren in Torwood was Cargill in feite vogelvrij verklaard. Toch ging hij gewoon door met preken. Op 3 oktober sprak hij in Craignad bij Falkirk over: 'De dagen zijn nabij gekomen en het woord van ieder gezicht' (Ez. 12:23). Hij waarschuwde voor de dreigende oordelen die het land te wachten stonden vanwege hun afval en verbondsbreuk. De vijand loerde op hem en zocht hem te grijpen. Bij Linlithgow Bridge ontsnapte hij ternauwernood aan een troep soldaten. Zijn paard werd onder hem vandaan geschoten en enkele hoorders meegevoerd. Hij vond het beter om voortaan 's nachts te reizen en zich overdag schuil te houden. Vooral de gouverneur van het Blackness kasteel had het op hem voorzien. Hij kon het niet zetten dat Cargill hem in Queensferry ontglipte toen Henry Hall kon worden gepakt. Nu probeerde hij hem met list te vangen. Hij huurde de veerman van Queensferry, James Henderson, in om hem te zoeken en uit naam van enkele vrienden van de predikant uit Fife een brief te overhandigen, waarin het verzoek gedaan werd om voor hen te komen preken. Henderson wist hem te vinden en deed het voorstel om hem de volgende dag over te zetten. Cargill was zich nergens van bewust toen hij met nog vijf anderen, drie mannen en twee vrouwen, op weg ging. Een bende krijgsvolk wachtte hen echter op. Eerst grepen zij de twee vrouwen en twee mannen die te voet waren. Eén vrouw wist echter te ontglippen en waarschuwde Cargill, die hierop onmiddellijk rechtsomkeert maakte naar Edinburgh. De vier gevangenen werden geboeid naar de stad gevoerd en zonder pardon ter dood gebracht. Het waren Archibald Stewart, James Skene, John Potter en Marion Harvie. Stewart, Skene en Potter werden op 1 december bij het 'cross' terechtgesteld en Marion Harvie vond samen met een andere vrouw, Isabel Alison, op 26 januari 1681 op de Grassmarket de dood. Hun enige 'misdad' was dat zij de preken van Cargill beluisterden en achter zijn beginselen stonden!

Cargill was omringd door gevaren. De beloning, die op zijn hoofd rustte, was bijna verdubbeld. In een proclamatie worden hij en zijn vrienden 'schurkachtige en fanatieke samenzweerders' geheten en Cargill zelf als 'één van de meest oproerige predikers' aangemerkt. De Geheime Raad stelde hem na Torwood in het meest kwade daglicht en wist geen woorden te vinden om hem zo zwart mogelijk af te schilderen. Steeds meer werd de voortgejaagde predikant geïsoleerd. Weer waren enkele vrienden uit zijn kring weggenomen. Wie zouden de volgende zijn? Evenals na het gebeurde in Bothwell en Ayrsmoss trok hij zich terug. Drie maanden bracht hij in Engeland door om wat tot rust te komen. Hier vond hij gelegenheid om het Woord te verkondigen en 'de Heere zegende zijn arbeid tot de overtuiging en stichting van vele zielen.'

Enkele pastorale brieven zijn uit deze periode bewaard gebleven. Eén brief zond hij op 27 maart 1681 naar zijn oude gemeente van de Barony in Glasgow. Bijna twintig jaar geleden werd hij van zijn gemeente losgescheurd, maar toch voelde hij zich nog aan dit volk verbonden. 'Ik ben een schuldenaar aan allen en in het bijzonder aan u, maar hoe dat ik mijn verplichtingen zal vergelden weet ik niet. Om alles terug te geven is onmogelijk, om niets te geven is ondankbaar.' Dan gaat hij verder: 'Wees altijd nederig en dankbaar voor wat u hebt ontvangen en dorst steeds naar meer, want Zijn volheid is oneindig en uw behoeften zijn wonderlijk groot.' 'O, dat God de ogen van de mensen wilde openen opdat zij rriogen zien hoe weinig goeds en hoe veel kwaads het (de 'Indulgence') heeft voortgebracht, hoe weinig het gedaan heeft voor de vrijheid en uitbreiding van het koninkrijk van Christus...' 'O, vrees, vertrouw, waak en bid voor uzelf en voor anderen en weet dat u dezelfde strijd, aanvechtingen en zwakheid van het

vlees hebt. Heb vurige liefde onder elkaar als u ziet dat u weinig bent; Heb alle dingen met elkaar gemeen, uw smarten, uw aanvechtingen, uw barmhartigheden, uw blijdschap, uw persoon, uw goederen, voor zover het nodig is...' Als een vader gaf Cargill raad en wees hij zijn oude 'kudde' alleen op de grote Opperherder, Die hen geen wezen zou laten.

Ook in Engeland zaten de bloedhonden niet stil. De koning gaf instructies aan de hertog van Newcastle om hem op te sporen. In april keerde hij naar Schotland terug en dat was voor de laatste keer. Zijn einde was niet ver weg meer. Maar voordat hij zijn staf neerlegde werd hij plotseling met andere gevaren in aanraking gebracht. Een zekere John Gibb uit Borrowstounness had wat aanhangers om zich heen verzameld die zich ook verzetten tegen het koninklijke bewind. Maar de Gibbieten, of 'Sweet Singers', hadden meer gemeen met de Anabaptisten uit de tijd van Luther. Gibb meende Goddelijke openbaringen te hebben ontvangen en baseerde zijn handelwijze op dit innerlijke licht. Hij verwierp de belijdenis, de berijmde psalmen en ook de Covenants als uitvindingen van Satan. Cargill had gesprekken met deze sektarischen, echter zonder enig resultaat. De overheid wierp hen op dezelfde hoop als de Presbyterianen en richtte de vervolgingsdrang ook op hen. Cargill was geschrokken van de macht die van hen uitging en vond de opvattingen van Gibb een groot gevaar voor de voortgang van Gods werk.

Cargill terechtgesteld

Sinds dat John Blackader in april 1681 naar de Bass Rock gevoerd werd, was Donald Cargill de laatst overgebleven veldpredikant. Toen hij uit Engeland terugkwam, hield hij zich zoveel mogelijk schuil om aan de handen van de dragonders te ontkomen. Na zijn gesprek met John Gibb was hij op 1 mei in Underbank Wood bij Crossford, aan de oevers van de Clyde, waar hij preekte uit Jesaja 62:6: 'O Jeruzalem, Ik heb wachters op uw muren besteld...' Waar waren de trouwe wachters in Schotland gebleven? Was hij de enige die was overgebleven om de wacht op de muren van Sion waar te nemen? Enkele dagen later vinden wij hem in de velden van Loudon Hill in Ayrshire, vlak bij Drumclog. Het was een vastendag voor de voortgejaagde kudde van Christus. Een grote menigte was bij elkaar gekomen. Cargill preekte 's morgens over: 'De leiders dezes volks zijn verleiders' (Jes. 9:15). Hij spoorde krachtig aan tot het gebed om getrouw te mogen blijven. Bij die gelegenheid doopte hij ook een aantal kinderen. Troostrijk was zijn preek over de woorden: 'Gij die Mij gevolgd zijt in de wedergeboorte' (Matt. 19:28). Het was een bemoediging voor hen die vervolgd werden om der gerechtigheid wil. In de middag bediende hij het Woord uit Lukas 23 : 28: 'Weent niet over Mij, maar weent over uzelf en over uw kinderen.' Het was alsof de voorboden die zijn einde aankondigden steeds dichterbij tot hem naderden. Nu was een troep soldaten op weg naar deze plaats. Na zijn slotgebed kwamen zij aan. In consternatie stond de predikant in het gezicht van zijn vijanden, maar zijn vrienden hadden de tegenwoordigheid van geest om hem vast te pakken en naar een veiliger plaats te brengen. Zo ontkwam hij weer.

Toch staakte hij het preken niet. In die tijd wezen sommigen hem erop dat hij zo kort preekte en bad. Zij zeiden: 'Och heer, wij krijgen onze maaltijden met zulke lange tussenpozen en wij sterven bijna van honger. Alles wat u ons meedeelt is zoet en heilzaam, maar waarom kort u het voor ons zo in.' Cargills antwoord was: 'Sinds ik ooit in goede ernst een knie boog om te bidden, durf ik in het preken of bidden nooit mijn gaven en bekwaamheden aan het werk te zetten. Wanneer mijn hart niet aangedaan is en niet meekomt met wat uit mijn mond komt, houd ik het voor tijd om af te breken. Ik heb weinig hoop dat wat niet uit mijn hart komt tot het hart van anderen zal gaan.' Hier getuigde hij van zijn diepe afhankelijkheid van de bediening van Boven en was hij bang

om op eigen benen te steunen. Afhankelijk was hij in alles, des te meer nu hij als een vogel werd achterna gejaagd. Wanneer zou het net van de vogelvanger zijn vleugels lam slaan?

Voort ging hij om het Woord te verkondigen. Zolang het dag was zou hij niet ophouden. Hij trok door Ayrshire en Galloway, preekte en doopte waar hij gelegenheid vond. Hier hadden Welch, Blackader en Semple vaak gepreekt, maar hun stemgeluid was overgegaan. In juni vinden wij hem in zijn geliefd Clydesdale, waar hij altijd zo'n vrijmoedigheid kreeg om zijn boodschap kwijt te raken. Op een zondagmorgen, toen hij in het huis van John Liddel in Tinto verblijf hield, zag hij veel mensen voorbijgaan. Zij waren op weg om hem in Home Common te horen. Hij moest hen twee uur in de hitte door een bergachtig gebied volgen. Vermoeid kwam hij aan op de plaats waar hij zou preken. Een man gaf hem een dronk water uit zijn Schotse muts, wat die dag zijn eerste verkwikking was. Zijn preek handelde over de tekst: 'Zijt niet hooggevoelende, maar vrees.' Hier vandaan trok hij naar Fife en daarna keerde hij terug in Cambusnethan. Twee mannen kwamen hem hier opzoeken om te vragen of hij weer naar Galloway wilde komen. Hij wees hun verzoek af en gaf hun deze opmerkelijke woorden mee: 'Als ik mij niet bedrieg, zullen de Fransen en andere vreemdelingen met enkele ongelukkige mensen uit dit land u de slag toebrengen. En dit zal gebeuren op zulk een noodlottige tijd dat geen van deze volken in staat zal zijn om elkaar te helpen. Wat mij betreft, ik zal spoedig moeten sterven door de handen van deze moordenaars en zal uw ellende niet zien. Ik weet niet hoe Gods volk, die dit zullen meemaken, het zullen ondergaan, maar het gezicht en de gedachten die ik daarvan heb, doen mij beven.' 'Het zal niet erg lang duren, maar erg zwaar zijn.' Dit gezicht op de toekomst ontmoedigde hem zeer, te meer daar hij aanvoelde dat zijn einde vlakbij was.

Zijn laatste preek hield hij op 10 juli in Dunsyre, onder de schaduw van de Pentland Hills. Zijn tekstkeus was uit Jesaja 26:20: 'Ga heen, Mijn volk, ga in uw binnenste kamers, en sluit uw deuren na u toe; verberg u als een klein ogenblik, totdat de gramschap overga.' Onder zijn hoorders bevond zich Patrick Walker, een jongen van 14 of 15 jaar oud, die zich die preek vele jaren later nog heel goed wist te herinneren. 'Hij preekte uit eigen bevinding en ging over op de bevinding van allen die enige van de genadige bemoeienissen van de Heere met hun zielen hadden. Het kwam uit het hart voort en ging tot het hart in, zoals ik enkelen van zijn hoorders hoorde zeggen dat hij sprak als nooit eerder een mens gesproken had, want zijn woorden gingen door hen heen.'

Het uur van zijn gevangenneming was aangebroken. James Irvine of Bonshaw marcheerde met een troep dragonders van Kilbride en kwam de volgende ochtend in St. John's Kirk aan. Cargill was in het nabij gelegen Covington. Plotseling werd het huis waar hij was door de soldaten omsingeld. Bonshaw was wel op zoek naar hem, maar had hem hier zeker niet verwacht. Toen hij hem vond riep hij uit: 'O gezegende Bonshaw, gezegend is de dag dat ik geboren ben, wat een buit heb ik gevonden. Nu krijg ik een beloning van 5000 merks, omdat ik hem ingerekend heb.' Met haast brachten zij Cargill naar Lanark. Bonshaw bond hem hardhandig onder de buik van een paard vast om hem zo naar Glasgow te brengen. De trouwe predikant keek op de onverlaat neer en zei: 'Waarom bindt u mij zo vast? Uw boosheid is groot, u zult het rechtvaardig oordeel van God nietlang meer ontgaan en als ik mij niet bedrieg zal het u op deze plaats overkomen.' Een jaar later gebeurde dit nadat hij de bloedprijs ontvangen had. Zijn vriend stak hem in Lanark overhoop en zijn laatste woorden waren: 'God zal mijn ziel eeuwig verdoemen, want het is afgelopen.'

Van Glasgow werd Cargill met nog enkele gevangenen naar Edinburgh overgebracht en op 15 juli voor de Raad geleid. Hier kwam hij in het gezicht van Lord Rothes, die hevig tegen hem te keer ging en hem dreigde te zullen martelen en een bittere dood te doen sterven. Rothes was door Cargill in de ban gedaan en moest hij nu onder zijn handen sterven? Hij zei echter tot hem: 'Mijnheer Rothes, houd er mee op om mij zo te dreigen, want wat voor dood ik ook zal sterven, uw ogen zullen daarvan geen getuigen zijn.' De volgende dagen werd hij aan een kruisverhoor onderworpen. George Mackenzie beschuldigde hem van 'de paapse en jezuietische beginselen van het onttroonen en doden van koningen...' Enkelen stelden zelfs voor zijn leven te sparen, omdat hij al oud was, maar de beslissende stem van Rothes veroordeelde hem tot de dood aan de galg. Zelfs de graaf van Argyle, de zoon van de eerste martelaar van de Covenanters, stemde in met het vonnis dat over hem geveld werd. (De graaf van Argyle Jr. werd later ook veroordeeld en gedood; hij beledigde zijn schuld en gaf een goed getuigenis van het werk van genade in zijn hart)

Op 26 juli werd hij wegens hoogverraad veroordeeld. Toen de klerk het vonnis voorlas, viel Cargill hem in de rede en wees naar de Lord Advocate, waarbij hij hem aansprak: 'De man die dit geschrift heeft opgesteld heeft dit gedaan in strijd met het licht van zijn eigen geweten, want hij weet dat ik God gevreesd heb van mijn jeugd af...' Mackenzie begon hierop heftig te razen en maakte zich zo nog meer ongeloofwaardig. Toen klonk de beschuldiging onder trompetgeschal, waarop de veroordeelde sprak: 'Dit is een treurig geluid, maar het geschal van de laatste bazuin zal een vrolijk geluid zijn voor mij en voor allen die steunen op de gerechtigheid van Christus.'

Die nacht stierf Lord Rothes. Hij was in de greep van de koning der verschrikking. Zijn vrouw vreesde de Heere en had achting voor de getrouwe dienstknechten. Hij vroeg haar om enkele predikanten te roepen om hem in zijn uiterste bij te staan. George Johnston en John Carstares kwamen bij het bed van de ongelukkige man. Zij spraken hem over zijn zonden en vertelden hem dat zelfs bij het naderen van de dood, vergeving mogelijk was voor hem die zich van harte tot God bekeert. De graaf kon echter niet geloven dat dit voor hem nog mogelijk was. Zijn geweten was geopend vanwege de vloek die Cargill over hem in Torwood had uitgesproken. 'Wij dachten er weinig aan', zo zei hij tegen Carstares, 'wat Cargill deed door ons in de ban te doen, maar ik bevind dat dit vonnis nu op mij drukt en mij tot in eeuwigheid zal vastbinden.' Zo ging Rothes heen en was hij geen getuige van de dood van hem die hij zo gehaat had, maar wiens einde vol zou zijn van de vrede die alle verstand te boven gaat.

De dag van de kroning was voor Cargill aangebroken. Het was 27 juli 1681. Hij vond troost uit Psalm 118, zoals dit meermalen het geval was, en zong deze vanaf vers 16 uit de Schotse berijming voor de ogen van de vele toeschouwers. 'Ik zal niet sterven, maar leven en zal de werken van God vertellen, van nu aan tot in eeuwigheid toe.'

"Dit is de blijdschap die ik ooit gedurende mijn pelgrimsreis op aarde gezien heb. Mijn vreugde is nu begonnen en ik weet dat ze nooit weer zal worden afgebroken.' Zo begon hij zijn toespraak op het schavot.

Cargill kon zonder verschrikking in het aangezicht van de dood zien, maar als hij de situatie in zijn vaderland bezag, was hij bevreesd. Gelukkig was de banier van de waarheid nog niet geheel weg. 'Er is een klein overblijfsel in Schotland waarvan mijn ziel op aarde grote troost heeft. Ik wens dat u zult toenemen in heiligheid, getal, liefde en gehoorzaamheid...' Hoe moest hij hen achterlaten? Wie zou zijn taak overnemen? 'Mijn prediking heeft grote vervolging veroorzaakt, maar ik vrees dat het gemis van die prediking nog meer zal veroorzaken.' Toch kon hij alles in Gods hand overgeven. Zijn

taak op aarde was volbracht; hij had de raad van God uitgediend.

Nu besteeg hij de ladder naar de galg. De trommels probeerden zijn woorden te overstemmen. De trouwe wachter ging heen. Vloek en zegen had hij jarenlang voorgesteld. Had hij nog hoop voor zijn Schotland? 'Ik ben ten volle overtuigd dat het Gods weg is waarvoor ik lijd en dat Hij heerlijk tot Schotland zal wederkeren. Maar dit zal een verschrikking zijn voor velen en daarom smee ik u, verliest de moed niet vanwege de weg van Christus of om de oorzaak waarom ik mijn leven moet afleggen en de eeuwigheid moet binnentreden. En nu, dit is de liefelijkste en heerlijkste dag die mijn ogen ooit aanschouwden.' 'De Heere weet dat ik deze ladder opga met minder vrees en onrust dan ik ooit had wanneer ik de preekstoel beklom om te preken. Nu ben ik dicht bij het bezit van mijn kroon, die zeker is...' Zo ging Cargill heen om de onverwelkelijke kroon te ontvangen.

Op dezelfde dag stierf zijn jonge vriend en medestrijder Walter Smith op hetzelfde schavot, evenals John Boig, William Thomson en William Cuthill. Smith had in Utrecht theologie gestudeerd, maar het was hem niet gegeven om Cargill op te volgen. De Heere had bepaald dat James Renwick zijn werk zou overnemen. Ook beleed hij zijn trouw aan de Verbonden en steunde dan ook op de belofte van zijn God: 'Mij aangaande, dit is Mijn Verbond met hen, zegt de Heere: Mijn Geest Die op u is en Mijn woorden die Ik in uw mond gelegd heb, die zullen van uw mond niet wijken, noch van de mond uws zaads, noch van de mond des zaads uws zaad, zegt de Heere, de Solway Firth. Jedburgh, de geboorteplaats van Rutherford ligt aan de Teviot, die bij Kelso in de Tweed uitmondt. Galloway is vooral bekend door Kirkcudbright en niet te vergeten Anwoth, eenmaal de standplaats van Rutherford. De rivier de Annan stroomt door de Tweedsmuir Hills. Clydesdale heeft de bekende plaatsen Rutherglen, Lanark, Stewarton en Fenwick binnen haar palen. En de Nithsdale kent ook veel plaatsen van bekendheid in de geschiedenis van de Covenanters. Het centrum van deze streek van heide en moeras wordt gevormd door Sanquhar, waar Richard Cameron zijn 'Proclamatie' afkondigde.

Voor na 1684 was het zuid-westen van Schotland het toonbeeld van achtervolging en executies. Op 22 november 1684 werd een wet uitgevaardigd die toestond dat personen die de verschillende verklaringen van de Cameronianen onderschreven, zonder enige vorm van proces mochten worden neergeschoten. De zogenaamde 'Killing Time', de periode van 1684 tot 1686 behoort tot de meest zwarte bladzijden in de geschiedenis van de Covenanters. De dragonders hadden permissie om in aanwezigheid van twee getuigen hun geweren op de onschuldigen te richten die zij in de velden tegenkwamen en hardnekkig bleven weigeren de gehate 'Test act' te onderschrijven. Het jagen op de 'Hill men' werd steeds heviger. Het schrikbeeld van de ruwe soldaten doemde overal op. Honderden werden neergeschoten, maar ook velen ontkwamen uit hun handen. De verstrooide 'slachtschappen van Christus' verschole zich op eenzame plaatsen. Wonderlijke uitdrijvingen vonden plaats. Het overblijfsel vormde een hechte groep die standvastig voortging om voor de rechten van Christus uit te komen. Zij waren in het vuur en in het water van een zware beproeving, maar de Heere verliet hen niet. Onbeschrijflijk was het leed dat deze mensen werd aangedaan. Gedurig waren zij in gevaar. Steeds lag de vijand op de loer en sloeg vaak op de meest onverwachte ogenblikken toe. Huizen werden omsingeld, mannen voor de ogen van vrouw en kinderen neergeschoten, samenkomsten werden verstoord. De tirannie kende geen grenzen meer. De vijand dorstte naar het bloed van de onschuldigen. Het waren de 'bloeddorstige soldaten, de boosaardige troepen, dragonders en spionnen en hun helpers

en ophitsers, die samenzwoeren met de bloedige Doëg om ons bloed te vergieten en met de vleiende Ziffieten om de achtervolgers door te geven waar wij ons bevonden.'

De aanvoerders van de 'benden'

Wie waren de commandanten van deze beestachtige troepen? Voorop liep de bekende John Graham of Claverhouse. Na zijn benoeming als Sheriff van Wightown in 1682, had hij vrij spel om zijn moordlust bot te vieren. Ook werd hij de Sheriff-deputy in de aangrenzende districten van Dumfries, Annandale en Kirkcudbright. Niet alleen ouderen, maar ook kinderen waren het doelwit van zijn achtervolgingsdrift. Het is bekend dat hij er behagen in had om weerloze jongens en meisjes in het nauw te drijven en te mishandelen. Zo had hij een groepje kinderen, waarvan sommigen niet ouder waren dan zes jaar, in een gehucht verzameld. Een rij van soldaten omgaf hen. Hij beval hen te bidden, voordat hij de lopen van de geweren op hen liet richten om het moordend lood op hun hoofden te laten neerkomen. Zo waren er veel voorbeelden van de gewetenloze daden van deze schurk, die steeds als een schrikbeeld onder de vervolgdgen opdoemde.

Een andere leider was Sir James Johnstone van Westerhall. Eenmaal was hij een 'groot belijder en iemand die het Verbond gezworen had.' Toen de 'Test Act' werd uitgevaardigd, blufte hij dat hij deze wet verachtte, maar toen het eropaan kwam zwichtte hij en zwoer deze goddeloze wet trouw. Sindsdien werd hij een bittere vijand van Gods volk. Hij haatte hen met een onweerstaanbare haat. De geschiedenis van Andrew Hislop laat zien hoe hij met mensenlevens omging. Deze jongen van zeventien jaar woonde bij zijn moeder die weduwe was. Een doodzieke vluchteling kroop van de koude heuvels in hun huis en stierf kort hierop. Zijn lichaam werd in een naburig veld begraven. De mannen van Claverhouse vonden het graf en namen Andrew gevangen. Zij brachten hem naar Johnstone in Eksdale. Deze wilde de jongen direct doodschieten, maar Claverhouse raadde hem dit af. Het was alsof het geweten van John Graham in dit geval sprak; daartegenover hield Johnstone vol. De laatste beval drie dragonders het vuur op de jongen te openen. Hem werd gevraagd zijn muts over zijn gezicht te trekken, wat hij weigerde. Fier stond de jonge Covenantant daar met de Bijbel in zijn hand voor zijn moordenaars. 'Ik kan u in het aangezicht zien', zo zei hij, 'ik heb niets gedaan waarover ik mij moet schamen. Maar hoe zult u in die dag opzien, wanneer u geoordeeld zult worden door wat in dit Boek geschreven staat?' Onbeschaamd hoorde Johnstone de jongen aan en zonder een spier te verroeren zag hij hoe de kogels hem dodelijk troffen. Dit was Sir James Johnstone.

Daar was ook luitenant Douglas, de broer van de hertog van Queensberry. In 1685 verraste hij in de parochie van Glencarin een gezelschap van Covenantants dat zich in een hol schuil hield. Zijn soldaten schoten in het hol en de rook overdekte de grond. Zij namen vijf mannen gevangen, John Gibson, Robert Grierson uit Galloway, Robert Mitchell, James Bennoch en John Edgar. Zonder verder onderzoek te doen, gaf Douglas hen orders om zich voor de dood voor te bereiden. Gibson was de eerste die bad en hij deed dat op een ontroerende toon, waardoor zelfs de ruwe soldaten bewogen werden. Ook zong hij een gedeelte van Psalm 17 en las het zestiende hoofdstuk van het Johannes-evangelie. Ook mocht hij nog met zijn moeder en zuster spreken. Hij vertelde hen dat dit de mooiste dag van zijn leven was. Daarna vielen de schoten, die voor drie van de vier dodelijk waren. Eén man was nog bij kennis, hoewel hij dodelijk gewond was. Met zijn laatste ademtocht wist hij nog te getuigen: 'Ik ben gewillig om als deze doden te sterven voor Christus en voor Zijn zaak.' Toen gaf hij de geest. Hier eindigde één van de vele wreedheden van Douglas.

Kapitein Bruce van Earshall was niet veel beter. Hij was bij Richard Cameron in

Ayrsmoss. In januari 1685 greep hij Thomas M'Haffie bij Straiton in Ayrshire, een man bekend door zijn godzalig leven. Afgemat en ziek had hij zich op een winterdag verborgen in een 'glen' bij een dorp. De regen en de vorst hadden zijn krachten mede gesloopt. De soldaten wisten hem te vinden. Kapitein Bruce haalde hem uit de kuil en beval zijn manschappen de dodelijke kogel door zijn hoofd te jagen. Barmhartigheid kende hij niet; hij was een ware zoon van de duivel.

Wat beoogden deze bloeddorstige sadisten? Wat voor eer dachten zij te behalen met hun wreedheden? Bij het plattelandsvolk waren zij gehaat en ook hun eigen soldaten hadden geen achting voor hen. Wel waren zij met elkaar bevriend, zoals Robert Grierson of Lagg die veel met Claverhouse omging. Ook hij was uit hetzelfde hout gesneden. Soms ging Grierson zijn kameraad in barbaarsheid te boven. Zijn naam was een schrik in Galloway en omgeving. Hij woonde in Garryhorn in de parochie van Carsphairn. Niet minder dan twee garnizoenen had hij tot zijn beschikking om zijn moordcampagnes uit te voeren. En zijn spion, de 'curate' van Carsphairn, wist de namen wel op te sporen van hen die nooit onder zijn prediking kwamen.

In Airloch, in de parochie van Dalry, woonde Robert Stewart, wiens zoon met drie anderen in 1684 door Claverhouse was neergeschoten. De jonge Robert vertoonde een zeldzame godsvrucht. Zelfs Claverhouse moest na de executie uitroepen: 'Stewarts ziel zingt nu in de hemel!' Op een keer bezocht Lagg Airdloch. Het was hem te doen om één van de huisgenoten van Stewart, de oudere. Toen zij hem zagen aankomen ontstond er paniek. De waakhond voelde goed aan wat voor gezelschap het huis naderde. Hij vloog op Lagg af en wist hem op de grond te krijgen. Hij zou zijn hart uit zijn lichaam hebben gescheurd als zijn mannen hem niet bevrijd hadden.

Lagg was een ware bloedhond. In Anwoth woonde John Bell die sinds de slag bij Bothwell Bridge veel beproevingen had moeten doorstaan. De paarden van de dragonders hadden het gras van zijn land vertrapt en zijn huis verbrand. Alsof dit nog niet genoeg was, kwam hij in februari 1685 in de handen van Grierson. Zo gauw mogelijk moest Bell het genadeschot ontvangen. 'Laat mij nog enkele minuten bidden', vroeg Bell. 'Wat heb je dan zoveel jaar op deze heuvels gedaan?' was de barbaarse wedervraag. 'Nee, nee! je hebt genoeg gebeden.' En toen de man dood neerviel, wilde de schurk hem nog niet eens begraven, maar begeerde hij zijn woede op het ontzielde lichaam te wreken. Enkele dagen later ontmoette hij Lord Kenmure in Kirkcudbright, die hem bestrafte vanwege zijn moorddaad tegenover John Bell, ook omdat hij hem geen begrafenis had gegund. Lagg was van deze berisping niet gediend en riep uit: 'Neem hem, als u wilt en zout hem in uw vleesvat.' De edelman trok hierop zijn zwaard en zou hem in stukken hebben gehakt als Claverhouse niet tussenbeide was gekomen. Dan waren er nog luitenant-generaal Drummond, kapitein Inglis en zijnzoon Peter, majoor Balfour, kolonel Buchan en nog een aantal Schotse 'Doëgs' die het zwaard niet vreesden en het bloed van de onschuldigen als water over de grond lieten vloeien. Hun wreedheden waren grenzeloos en geschieden onder de hoge toelating van de roomse koning. Was Rome niet dronken van het bloed van de martelaren? De kudde van Christus was als een 'losgelaten hinde' tussen de bergen van het land, voortgejaagd en voortgedreven van plaats naar plaats. Alexander Shields beschrijft hun lijden en strijd in hun woongebied. 'Zij werden gedreven vanuit hun eigen en alle andere woonplaatsen, uit steden, dorpen of huisjes, naar de wildernissen, bergen, moerassen, waar zij in holen hun schuilplaatsen maakten om zich te verbergen.' Toch zochten zij elkaar op. Zij schuilden bij elkaar en baden gezamenlijk om Gods bewaring, om standvastig en getrouw te mogen blijven tot in de dood. Zij waren zwervers, maar dan op zoek naar een beter vaderland. 'Gasten en vreemdelingen' waren zij op deze aarde en hun

verlangen was gericht op de komst van Gods koninkrijk vanuit de hemel. Zij verwachtten 'de stad die fundamenten heeft' en een nieuwe hemel en een nieuwe aarde waarop gerechtigheid wonen zal.

De boerderij van de Howies

Hier en daar hadden de vermoeide en rusteloze zwervers rustplaatsen waar zij even adem konden halen. In Lochgoin, te midden van de heidegrond rondom Fenwick in Ayrshire was zo'n 'asiel' te vinden. De boerderij van de Howies bood een schuilgelegenheid voor velen uit de omtrek. Het was een 'spelonk van Adullam' voor hen die door Claverhouse en Grierson uit hun huizen gedreven waren. Omgeven door een sombere en onvruchtbare heidevlakte, waaruit soms de dampen opstegen, is deze boerderij nog steeds te vinden. Het naburige Fenwick was eens een centrum van evangelisch licht, vanwege de rijke Christusprediking van William Guthrie. Ook de Howie's schaarden zich jarenlang onder het gehoor van deze begenadigde voorganger. De huidige lange, smalle en witgepleisterde boerderij werd in 1853 gebouwd in plaats van het oude huis dat volgens de traditie al vanaf de twaalfde eeuw bewoond was door de familie Howie. Tijdens de vervolging van de Waldenzen verlieten drie broers met de naam van Hoi of Hoy de schone valleien van Piëmont en vestigden zich in 1178 (het jaartal is nog zichtbaar op één van de bovenposten) in de omgeving van Lochgoin. De eerste Howie die de geschiedenis vermeldt was James Howie, die bekend stond als een moedige Covenanter. Hij stelde zijn huis open voor de vluchtelingen en nog steeds worden in deze streek avonturen verhaald van zijn heldhaftig optreden en wonderlijke ontsnappingen uit de handen van de vervolgers. Twaalf keer werd de boerderij omsingeld en geplunderd en eenmaal was al zijn vee verdreven.

Vele bekende Covenanters, zoals John Paton of Meadowhead, Alexander Shields, Richard Cameron en James Renwick ontvingen hier een gastvrij tegenover de prijs die hen wachtte, tegenover de heerlijkheid die hen zou geopenbaard worden.

John Brown van Priesthill

'Hier is de lijdzaamheid der heiligen...' Zo was het ook in het leven van John Brown. Hij woonde in Priesthill, in de parochie van Muirkirk en het district van Kyle in Ayrshire. Zijn huis stond op de top van een heuvel, waarachter een uitgestrekte heidevlakte voor het oog ontluikte. Het was gebouwd van steen en kalk, bedekt met heideplaggen. Naar de maatstaven van zijn tijd was het interieur geriefelijk ingericht. Maar boven alles herbergde deze woning de vreze Gods, want John Brown en zijn vrouw Isabel Weir dienden de Heere met hun gehele hart.

John was nog maar een jongen toen honderden predikanten de kerk verlieten. De droefheid die toen van veler gezichten was af te lezen, maakte op hem een onuitwisbare indruk. John volgde de verdreven leraars in de velden en dalen van zijn woonstreek. Hij leefde mee met de strijdbare helden van Rullion Green, Drumclog en Bothwell, al vocht hij niet met hen mee. Met een aantal jongemannen kwam hij 's zomers in een schaapskooi bijeen en gaf hij onderwijs vanuit Gods Woord en de Belijdenis van Westminster. 's Winters zaten zij rondom een groot vuur van turf en kolen naar de jonge Brown te luisteren.

Al vroeg was John weduwnaar geworden en bleef hij met een dochtertje achter. Omstreeks 1680 hertrouwde hij met Isabel Weir, die hij in Sorn had leren kennen. Zij had een opgeruimd karakter, wat de wat sombere John goed van pas kwam. Beiden hadden niet alleen elkaar lief, maar hun harten brandden ook van liefde tot hun Zaligmaker. Ook waren zij eensgezind in hun opvattingen over de droeve vervallen staat van het Sion Gods. Toen hij haar ten huwelijk vroeg, moest er eerst een zware last van

hem af. Hij vertelde haar van zijn voorgevoel dat hij eerdaags zijn getuigenis voor zijn Meester met zijn eigen bloed moest bezegelen. Maar desondanks gaf Isabel hem haar jawoord. Maar wie moest hun huwelijk inzegenen? Richard Cameron was niet meer en ook Donald Cargill had zijn leven afgelegd in de strijd. Moesten zij naar de 'indulged' predikanten gaan om hun huwelijk te bevestigen?

Uiteindelijk vonden zij een predikant bereid om de plechtigheid te leiden. Het was niet de eerste de beste; het was Alexander Peden, de profeet van het Covenant, die in Kyle was om kinderen te dopen. En in een 'glen' vlak bij Browns woning vond het huwelijk plaats. Zij waren verbaasd zoveel belangstellenden te zien. Peden verwelkomde het bruidspaar met de merkwaardige woorden: 'Dit zijn de getuigen van uw eden; zij allen zijn vrienden, die met gevaar van hun leven zijn gekomen om Gods Woord te horen en om Zijn ordinantie van het huwelijk bij te wonen.' Toen de eenvoudige plechtigheid voorbij was, noemde hij de bruid bij haar naam en sprak haar als volgt aan: 'Isabel, je hebt een goede man, maar je zult hem niet lang hebben. Wees blij met zijn gezelschap en houd het linnen bij de hand voor een lijkkleed, want je zult het nodig hebben, als je er niet naar zoekt, want zijn einde zal bloedig zijn.' Het was geen gelukkig vooruitzicht dat hun trouwdag overschaduwde, maar toch wisten zij dat de Heere hen voor elkaar bestemd had. En de korte tijd van hun huwelijk was als een Elim in de woestijn van het leven. Zij bemoedigden elkaar in het geloof en spoorden elkaar aan om met lijdzaamheid de verdrukking te doorstaan.

De vijfjarige Janet, want zo heette het meisje uit het eerste huwelijk van John, lichtte de morgen na de trouwdag de klink van de deur van de provisiekamer op en zag haar nieuwe moeder staan. Het kind bedekte het gezicht verlegen met haar arm en sprak: 'Zij zeggen dat u mijn moeder bent!' 'Wat denk je als ik je moeder zou zijn?' vroeg Isabel haar. 'Niets, maar ik dacht, als u mijn moeder was, dat ik dan een beetje bij u mocht komen.' 'Ik hoop dat ik je moeder zal zijn, mijn kind, en dat God mij hiervoor genade geeft en dat jij voor mij en voor je vader een gemak mag zijn.' En zo was het ook. Zij hielp haar vader en moeder, zo jong als zij was, en niets was haar te veel. Vrede en geluk overschaduwden het gezin van John Brown.

Met hart en ziel waren John en Isabel verbonden aan het overblijfsel dat de banier van het Verbond hoog hield.

Ook James Renwick was een graag geziene gast in Priesthill. Bij zijn eerste bezoek herkende Isabel hem niet. Toen haar man binnenkwam, zag hij dat de vreemdeling leek op de jongeman die enkele jaren terug door de 'Societies' naar Holland gezonden was om daar te gaan studeren. Nu was hij geordend en naar zijn vaderland teruggekeerd. In plaats van een vaste woonplaats te hebben, werd hij hier, evenals Peden, als een hert voortgejaagd. Het was hem een zegen van Boven om in het Godvruchtige huisgezin van John Brown van Priesthill op verhaal te komen. Zij spraken met elkaar over het lijden van de Kerk en over haar uiteindelijke overwinning. Spoedig hierop publiceerde Renwick zijn Apologetical Declaration.

De vijand wist ook Priesthill te vinden. De 'society', die hier regelmatig samenkwam, werd spoedig verstoord. John Wilson en John Smith van Lesnahagow werden door kolonel Buchan neergeschoten.

John Brown van Blackwood, die in dezelfde parochie woonde, volgde in het begin van maart, toen kolonel Murray hem doodde.

8. Het einde van de vervolging

Het leven en de werkzaamheden van James Renwick zijn bekend en door diverse auteurs beschreven. Zijn martelaarschap in 1688 betekende een zware slag voor de 'Society People', het vervolgde overblijfsel in Schotland, die op de bergen en dalen samenkwamen. Maar zij werden echter gesterkt door het getuigenis dat hij achterliet en begeerden in zijn geest verder te strijden. Alexander Shields nam nu de leiding over, daartoe bijgestaan door Thomas Lining en William Boyd die ook in Holland geordend waren.

Tijdens hun verblijf in de Nederlanden hadden zij kunnen opmerken dat de Prins van Oranje hun land een warm hart toedroeg en met belangstelling de gebeurtenissen binnen het Britse rijk volgde. Zo was hun hoop gevestigd op de Protestanten aan de andere kant van de zee, onder wie steeds meer stemmen opgingen om hun geloofsgenoten in Engeland en Schotland te hulp te komen. Vooralsnog leek het er niet op dat de vervolgingen zouden ophouden. De dragonades gingen onverminderd voort, ondanks de verschillende 'Indulgences' die schijnbaar op vrede en vrijheid aanstuurden. Toch zou maar enkele maanden na de dood van Renwick de laatste martelaar het leven laten voor de zaak van Christus. Het was dus niet Renwick, zoals wel wordt aangenomen, maar een jongen van zestien jaar die als laatste door de vijand gedood werd. Zijn naam is George Wood die in Tinkhornhill door John Reid werd neergeschoten. Hij werd ontdekt in zijn schuilplaats, twee mijlen verwijderd van Sorn. Volgens Wodrow stierf hij in juni 1688, maar volgens anderen was dit een maand later. Zonder een woord te zeggen werd hij vermoord, alleen omdat hij de veldbijeenkomsten wel eens bezocht. Zijn grafsteen op het kerkhof van Sorn, de geboorteplaats van Alexander Peden, houdt zijn gedachtenis levend. Hij was één van de vele duizenden die van 1660 tot 1688 hun leven opofferden. Volgens Howie was het aantal vervolgd ongeveer 18.000. Van hen werden 2800 gevangen genomen, 7000 verbannen, 680 in de strijd gedood en 498 onder de blote hemel in koelen bloede neergeschoten. De anderen leden door hun zwerversbestaan, verjaagd van huis en haard, vervolgd van dorp tot dorp, of van berg tot berg. Wie zou het leed kunnen peilen dat tot in de hemel doordrong? Nu was de verlossing vlakbij. Reikhalzend zagen de vromen uit naar de dag van bevrijding die spoedig zou aanbreken.

Wellicht dachten de Covenanters aan de woorden van Alexander Peden, die het aanbreken van de nieuwe dag reeds had voorzien, toen hij sprak: *'Ik vertel u goed nieuws: onze Heere zal een veer uit de vleugel van de antichrist nemen en deze zal de hertog van York (koning Jakobus) neerwerpen en hem uit het koninkrijk verbannen.'* Niemand minder dan de stadhouder van de Nederlanden zou het instrument worden in Gods handen om het Britse rijk te hulp te komen. Patrick Walker noemt hem 'de man die de Heere in Zijn soevereiniteit, genade en goedheid verwekte om deze landen, in het bijzonder Schotland, te helpen en om een instrument te zijn om een halt toe te roepen aan de vloed van het Pausdom die over ons was gekomen als een overstroming van wateren.' Ook is daar het getuigenis van Thomas Hogg, die naar Holland was verbannen en hier de stadhouder meermalen ontmoette. Vier zomers voor de Roemruchte Omwenteling in 1688, toen de vervolgingen op zijn felst waren en de uitkomst nog ver weg scheen te zijn, zond deze knecht van de Allerhoogste de prins de volgende boodschap: 'Hoewel de kerk van Schotland nu onder een wolk verkeert, zo zal deze toch spoedig voorbij zijn en u zult het instrument zijn tot verruiming van de kerk van

Schotland. Tevens zult u koning van dit gehele rijk worden.'

De Hollandse Stadhouder

Willem Hendrik van Nassau was de derde Prins Willem van Oranje. Hij was de zoon van de dochter van Karel I en getrouwd met een dochter van koning Jakobus II. Zijn vrouw Mary Stuart was de erfgenaam van de troon, totdat op 10 juni 1688 de kroonprins James geboren werd op wie de rechten van troonopvolging automatisch overgingen; 'een katholieke zoon die een katholieke vader zou opvolgen.' Deze gebeurtenis betekende het begin van een algehele omwenteling. Niet voor niets schreef de bondgenoot van Jakobus, koning Lodewijk XIV van Frankrijk, aan zijn gezant in Holland dat 'de geboorte van de Prins van Wales ongetwijfeld voor de Prins van Oranje een reden te meer zal zijn om de rust in Engeland te gaan verstoren.' Dit had de grote Zonnekoning goed gezien, want nu de protestantse Mary haar vader niet op kon volgen, was het belang van het protestantisme meer dan ooit in groot gevaar. De geboorte van de kroonprins werd dan ook niet met vreugde ontvangen, maar veroorzaakte grote onrust in het gehele land. Willem van Oranje had er geen behoefte aan om de verhouding met zijn schoonvader te verstoren. Hij had zich altijd vredelievend opgesteld en wilde zich niet inlaten met de Britse aangelegenheden. Hoewel hij het verzet niet openlijk steunde, stond hij wel achter de expedities van Monmouth en Argyle om zijn schoonvader ten val te brengen. Nu werd hij geroepen om zelf te handelen en was de tijd aangebroken dat hij als redder van het protestantisme Engeland te hulp moest komen. Toen een aantal protestantse edelen het 'Kom over en help' liet horen, besloot hij deze onderneming te wagen.

Het was geen zelfverzekerde vorst, die in november met honderden schepen de Noordzee overstak. De prins schreef in die dagen aan zijn vriend Bentinck: 'Mijn lijden, mijn ongerustheid is vreselijk: ik zie nauwelijks een weg; nooit heb ik zo de behoefte aan Gods leiding gevoeld.' Op het koninklijk schip wapperde zijn standaard: 'De protestantse godsdienst en de vrijheid van Engeland.' Zijn hart was niet zonder vrees, toen hij openlijk de strijd ging aanbinden tegen zijn schoonvader. Maar op de bodem van zijn hart rijpte steeds meer het vertrouwen dat het ging om Gods zaak, om het behoud van de zuivere godsdienst. 'En daarom, laat ons dan uit dien hoofd de Heere bidden, dat Hij dit grote werk wil zegenen en alles tot dat gewenst einde besturen.'

Kennelijk waren Willems politieke oogmerken van ondergeschikt belang toen hij het Britse volk te hulp kwam. Macaulay beschrijft naast zijn karakter en militaire kwaliteiten ook zijn godsdienstige opvattingen. 'He leerstuk van de predestinatie was de hoeksteen van zijn godsdienst.' Er Wodrow verhaalt hoe een nieuwsgierige soldaat de vorst op een morgen in een schuur van achter de balen stro bespiedde: 'Hij haalde een kleine Bijbel uit zijn zak en las hierin staande een half uur lang. Enkele malen sloeg hij zijn ogen op en keek naar boven. Hij deed het boek dicht en knielde neer. Hij bad op het allervurigst en hilde hierbij veel... Nadat hij zijn gezicht gewassen had, ging hij de deur uit.'

De stadhouder was een Presbyteriaan zodat hij wel aansluiting had bij de Schotse kerk. Toch was hij breder van opvattingen dan de Covenanters. Hij maakte van de kerkvorm geen halszaak en kon zich zelfs ook wel vinden bij de gebruiken in de anglicaanse kerk. Evenals de Stuarts was hij een voorstander van een Erastiaanse politiek, waarbij de vorst de zeggenschap ook over kerkelijke zaken moest hebben. Aan de andere kant verafschuwde hij elke vorm van tirannie en bloedvergieten.

Stadhouder Willem was ook goed op de hoogte van het wel en wee van de kerk in Schotland. Eén van zijn hofpredikers was William Carstares, met wie hij via raadpensionaris Fagel in aanraking kwam. Carstares vinden wij al in 1669 in Holland,

toen hij zich als theologisch student aan de universiteit van Utrecht liet inschrijven. Drie jaar later bracht hij brieven geschreven met witte inkt van Schotland naar zijn verbannen geloofsgenoten. Het schip waarop hij was werd door de Engelsen in beslag genomen, maar Carstares wist te ontsnappen. Ten tijde van het 'Rye-house-komplot' in 1683, werd hij op beschuldiging van hoogverraad gevangen genomen. Na zijn vrijlating vertrok hij weer naar het vasteland en woonde een tijd in Kleef. In de herfst van 1686 verhuisde hij naar Leiden, waar hij met veel vrienden en ook met de stadhouder in aanraking kwam. De laatste zorgde ervoor dat hij de tweede predikantsplaats van de Schotse kerk in Leiden kreeg toegewezen. Spoedig hierop volgde zijn benoeming tot hofpredikant. Tussen Willem van Oranje en Carstares ontstond een hechte vriendschapsband, evenals tussen hem en Hans Willem Bentinck, die de belangrijkste raadsman van de prins was. Tot aan de dood van de Oranjevorst bleef de vriendschap bestaan. Op zijn sterfbed gaf de koning hem een haarlok als aandenken. De hofprediker sprak nooit onbewogen over de dood van zijn koninklijke vriend.

Carstares had niet alleen achting voor de prins, maar ook voor zijn vrouw, Mary Stuart. Hij gaf haar het boekje van William Guthrie, *Des Christens groot interest* dat zij las en herlas. Zij zei 'dat zij dit boekje bewonderde en zolang zij leefde er geen afstand meer van wilde doen.'

De Hollandse prins deed zijn glorieuze intocht in de hoofdstad. Een grote menigte juichte de redder van het Engels, volk toe en iedere hoed en stok was met oranje gesierd. Spoedig hierop kol ook Mary zich bij haar man voegen. Ook zij werd met veel eerbetoon ontvangen.

Op 22 februari 1689 werden William en Mary tot koning en koningin van Engeland ingehuldigd. De wapenkoning van de 'Orde van de Kouseband' las met luide stem de proclamatie voor, die aan duidelijkheid niets te wensen over liet. 'Alzo het de almachtige God heeft behaagd om door Zijn grote genade over dit koninkrijk een wonderlijke verlossing van het pausdom en de arbitraire macht te beschikken en alzo wij onze behoudenis, naast God, schuldig zijn aan het besluit en gedrag van Zijn Hoogheid, de Prins van Oranje, die God verkoren heeft om het heerlijk instrument te zijn van zulk een onwaardeerbaar geluk voor ons en voor om nakomelingschap... zo proclameren wij... Willem en Mary, Prins en Prinses van Oranje, om koning en koningin van Engeland en Ierland te zijn...' Zo werd de protestantse godsdienst voor het Engelse koninkrijk verzekerd.

De pogingen die de gevluchte Jakobus later nog aanwendde om het rijk weel onder zijn macht te krijgen mislukten. Bij de rivier de Boyne in Ierland werd hem op 12 juli 1690 een beslissende slag toegebracht.

William Carstares bevond zich op het koninklijke schip op weg naar Engeland. De prins nam een leger van 12.000 man met zich mee, dat op 600 schepen vervoerd werd. Prinses Mary ging niet mee; zij had grote moeite om afscheid van haar echtgenoot te nemen. Op 26 oktober 1688 ging de prins over op het fregat 'Den Briel'. Het begin van de overtocht verliep erg moeilijk. Eerst woei de wind uit de goede hoek, maar toen de helft van de tocht was afgelegd, draaide deze naar het westen en veranderde in een zware storm. De schepen waren zo verstrooid dat zij weer koers zetten naar de Hollandse kust. Duizend paarden stierven of sloegen overboord. Dit betekende een zware beproeving voor de prins. Maar hij liet de moed niet zakken. Zijn vrouw tekende aan: 'De prins getuigde in al zijn brieven van een diepe berusting in de wil van God en wachtte Zijn tijd af in Hellevoetsluis.'

De wind draaide naar het oosten en de vloot zeilde nu in de richting van het Nauw van

Calais. De troepen landden op de Engelse kust, in Torbay in Devonshire. William Carstares stelde de prins voor, om de Heere in het openbaar te danken voor zijn bescherming. Zo zongen de soldaten aan de kust uit volle borst Psalm 118, waarna de hofprediker in gebed voorging.

De tocht naar Engeland bleek spoedig succesvol. Voordat de stadhouder Londen bereikt had, vluchtte koning Jakobus hals over kop met zijn gezin naar Frankrijk. De rol van de roomse, gewetenloze vorst was eindelijk uitgespeeld. Het protestantisme had gezegevierd. Toen de nood op het hoogst was, was de redding nabij.

Willem van Oranje, koning van Schotland

Hoe verging het Schotland? Koos ook het buurland van Engeland voor de Hollandse prins? Op de avond voor zijn vertrek uit Holland zond hij eer 'Declaration' aan het Schotse volk, waarin hij zich als verdediger van het protestantisme aanbood. De Geheime Raad verbood de verspreiding hiervan, maar toch werd deze open brief overal gelezen. Het zou echter nog maanden duren voordat Willem ook in Schotland vaste voet aan de grond kreeg. Het verzet tegen het bewind nam vastere vormen aan. Edinburgh was aan het einde van het jaar vervuld met aanhangers van het Huis van Oranje. De roomse kapel bij het Holywood paleis werd met de grond gelijk gemaakt. Het gepeupel had het nu gemunt op de woningen van de roomsen in de stad en verbrandde hun boeken, crucifixen en beelden. Dertig hoge en tachtig lage Schotse edelen gingen naar Londen om te vragen of Willem het bestuur van hun land wilde overnemen totdat een Conventie in Edinburgh zou gehouden worden. Deze kwam in april 1689 bijeen en zwoer Jakobus af als koning van Schotland. En een dag later werd bij het marktkruis de proclamatie voorgelezen waarin Willem en Mary de kroon kregen toegewezen. De lang verwachte verlossing was nu gekomen!

De gebeurtenissen wisselden zich hierna snel af. De haat tegen de bisschopsgezinden maakte zich nu van het volk meester. Overal werden de 'curates', de gehate hulppredikanten, afgezet. De bisschoppen waren in grote verwarring. Zij wachtten af hoe de nieuwe koning met de kerk zou handelen. In december waren zij al naar Londen gegaan met de bedoeling hun positie te versterken. In Engeland kon Willem immers niet om de anglicaanse bisschoppen heen. Hun macht konden de Puriteinen niet meer breken. Het overgrote deel van het Engelse volk koos immers voor de anglicaanse liturgie en episcopale kerkvorm. De Puriteinen kregen wel vrijheid van godsdienst en verzamelden zich in verschillende kerkformaties onder de naam van 'dissenters'. Willem aarzelde hoe hij de kerk van Schotland tegemoet moest treden. De Schotse bisschoppen wezen hem erop, dat de macht van de episcopalen ook in hun land niet gering was. Willem wees hun verzoekschrift om de bisschoppen te handhaven dan ook niet zonder meer af, als zij hem beloofden dat zij hem met het grootste deel van de adel zouden steunen in zijn pogingen om de Schotse troon te bezetten. Het is de vraag of Willem III in zijn houding tegenover het Schotse presbyterianisme wel handelde uit overtuiging of uit persoonlijk belang. Wellicht dat de invloed van Carstares bij de afschaffing van het bisschoppenstelsel van doorslaggevende betekenis is geweest, toen hij de druk vanuit Engeland en van de Schotse bisschoppen uit de weg ging. Het werd hem steeds meer duidelijk dat de Presbyterianen hem als begunstiger van de bisschoppen zeker niet zouden accepteren. Hij had hun steun hard nodig, vooral omdat de Hooglanden en een deel van de adel nog sterk op de hand van Jakobus waren.

De graaf van Argyle, Sir John Dalrymple en Sir James Montgomery werden naar Londen afgevaardigd om de kroon aan Willem en Mary aan te bieden. Op 11 mei 1689

vond de ceremonie plaats in de eetzaal van Whitehall. De graaf van Argyle las de eed voor en het koningspaar herhaalde de woorden met hun handen opgestoken naar boven. Als laatste passage moesten zij zweren dat zij 'alle ketters en vijanden van de ware godsdienst van God zouden uitroeien...'

Dit ging Willem te ver en hij gaf dan ook direct te kennen dat hij 'zichzelf niet onder de verplichting wilde brengen om een vervolger te worden.' Hij was bang dat deze belofte zou leiden tot een nieuwe tirannie. De vredelievende Hollandse prins was een voorstander van een grote mate van verdraagzaamheid. In zijn vaderland had hij gezien hoe de Gereformeerde, Lutherse en Doopsgezinde kerk, onder bescherming van de overheid vrijheid genoten, vandaar dat hij de 'dissenters' in Engeland ook bestaansrecht toekende. Om hem tegemoet te komen werd de gewraakte zinsnede niet als onderdeel van de eed aangemerkt. Zo verbond hij zich aan het koninkrijk van Schotland.

De tegenstand van de Jacobites

De tegenstand tegen de nieuwe vorst was niet zomaar gebroken. De koningsgezinden verzamelden een leger van Hooglanders en begonnen een guerrilla-oorlog. Niemand minder dan James Graham of Claverhouse, die zoveel moorden op de Covenanters op zijn geweten had, was hun aanvoerder. Met lede ogen had hij aangezien dat zijn grote beschermheer, koning Jakobus, het land had verlaten. Generaal MacKay kreeg als taak om de pogingen van Claverhouse te verijdelen. De beide legers ontmoetten elkaar in de nauwe pas van Killiecrankie. Claverhouse wachtte hen op vanaf de steile rotswanden. Zij stortten zich op de regeringstroepen en wisten de overwinning te behalen. Alleen Claverhouse maakte de afloop niet mee. Bij het begin van de slag had hij persoonlijk het kleine aantal ruiters aangevoerd. Omdat hij vond dat zij hem niet snel genoeg volgden, keerde hij zich om en zwaaide met zijn muts om hen aan te sporen. Door deze beweging verschoof zijn harnas, waardoor zijn linkerheup niet meer beschermd was. Op dat moment raakte een kogel zijn heup en stortte hij van zijn paard. De rol van Claverhouse was weldra voorgoed uitgespeeld. Hij had meer erg in de afloop van de strijd dan in zijn eigen toestand. 'Hoe staande zaken?' vroeg hij de mannen die hem hadden opgevangen. 'Goed voor koning Jakobus'. antwoordde de één, '...maar wat u betreft...' De stervende antwoordde: 'Als we overwinnen komt het er voor mij niet op aan.' Dit waren zijn laatste woorden. Claverhouse was opgeroepen voor de rechterstoel van de hemelse Rechter om rekenschap te geven van zijn daden. Ondanks dat hun aanvoerder aan het begin van de strijd sneuvelde, behaalden de Hooglanders toch de overwinning. Zo eindigde de slag van Killiecrankie op 27 juli 1689.

Drie weken later kwam het weer tot een treffen met de ruwe soldaten uit de Hooglanden. Het was het legertje van Cameronianen dat onder leiding van William Cleland bij Dunkeld de strijd aanbond tegen de koninklijke soldaten. Cleland, die eenmaal in Drumclog als kapitein van een groep Covenanters Claverhouse had verslagen, had uit eigen gelederen een regiment gevormd. Alexander Shields werd de veldprediker van het nieuwe leger. Het was niet verwonderlijk dat de volgelingen van Renwick zich hadden opgeworpen als gezworen vrienden van de zo fel begeerde vrijheid. Zij namen de wapenen op, om de voorstanders van de tirannieke Stuart voorgoed de nekslag te geven. Niets was hun meer welgevallig dan dat de macht van de roomse Jakobus voorgoed gebroken werd. Toen een algemene vergadering van de 'Societies' op de dag van de kroning van Willem en Mary in Douglas bij elkaar kwam, werd het voorstel om een vrijwilligersleger te vormen dan ook aangenomen, hoewel de Cameronianen gereserveerd stonden tegenover de politieke ontwikkelingen.

Shields hield een preek, waarin hij tot de strijd opriep. De tekst was Richteren 5:23:

'Vloekt Meroz, zegt de Engel des Heeren, vloekt haar inwoners geduriglijk; omdat zij niet gekomen zijn tot de hulp des Heeren, tot de hulp des Heeren met de helden.' Wel werd duidelijk gemaakt dat de officieren strikte voorstanders moesten zijn van de Verbonden. Het 'Cameronian Regiment', dat hierop werd gevormd, was gehouden om 'het pausdom en het prelatendom en de arbitraire macht te weerstaan en om het werk van de Reformatie in Schotland... te herstellen...' Hun eerste taak was om de stad Dunkeld tegen het leger van oprukkende Hooglanders dat op weg was naar het zuiden, te verdedigen. Zij vochten als leeuwen tegen hun vijanden, die doorgaans met hellebaarden en spiesen gewapend waren. Na een urenlange verbeterde strijd behaalden zij de overwinning, hoewel Cleland zelf als slachtoffer van het slagveld moest worden weggedragen. Nu was de staf van Jakobus voorgoed gebroken.

De 'Roemrijke Omwenteling' (Glorious Revolution) luidde na een worsteltijdperk van dertig jaar een tijd van rust in voor het Schotse volk. Zou de glorie van weleer nu weer aanbreken? Zouden de Verbonden weer worden vernieuwd en de grondwet gaan uitmaken van de natie? Met spanning wachtten de Cameronianen af wat de nieuwe regering zou gaan doen. Willem III zag zich geplaagd voor vele moeilijkheden. Het Parlement werd in ere hersteld en hij benoemde de hertog van Hamilton als zijn vertegenwoordiger. De graaf van Crawford, een volbloed Presbyteriaan, nam het presidentschap van het Parlement op zich. De gehate Lord Advocate Mackenzie had het land verlaten en verhuisde naar Londen. Hij probeerde een goed woordje te doen voor de bisschoppen, maar hij sprak voor dovemansoren. Zijn rol was voorgoed uitgespeeld, al kreeg hij zijn verdiende straf niet. De overlevering verhaalt dat hij later 's nachts rusteloos over het Greyfriars kerkhof rondliep. In 1691 kwam een einde aan zijn gruwelijk leven en werd hij zelfs op hetzelfde kerkhof begraven waar mannen als Henderson en Renwick hun laatste rustplaats vonden.

De General Assembly komt bijeen

Het duurde een jaar voordat het duidelijk werd wat de definitieve vorm en regering van de Schotse kerk zou worden. De bisschoppen werden van hun waardigheid ontheven. Het Parlement herriep alle voorgaande wetten tegen de Presbyterianen en bekrachtigde op 7 juni 1690 de Geloofsbelijdenis van Westminster, die in de zaal van het Parlementsgebouw tegenover de St. Giles kerk werd voorgelezen. De Kerk van Schotland werd nu als de officiële kerk 'gevestigd, bekrachtigd en bevestigd.' Het Parlement koos voor de presbyteriale vorm van kerkregering, zoals deze in een wet van 1592 door koning Jakobus eenmaal was vastgesteld, als 'de enige regering van de Kerk van Christus in dit koninkrijk.' Het presbyterianisme had uiteindelijk gezegevierd. Nu was het de taak van de bijeen te roepen General Assembly om de kerk te zuiveren van de overblijfselen van het tijdperk van de bisschoppen. Dit was een moeilijke opgave, want vele 'curates', vooral in het noorden, hadden hun standplaats nog steeds niet verlaten. Het proces van verdere hervormingen zou moeizaam verlopen, vooral omdat de regering een belangrijke vinger in de pap wilde hebben. Zo was het erastianisme via de achterdeur toch weer binnengekomen. Al waren de bisschoppen nu uitgebannen, toch betekende de macht van de staat een beknotting van de vrijheden waarvoor de Covenanters gedurende tal van jaren hun goed en bloed hadden opgeofferd.

Op 16 oktober 1690 vergaderde de *General Assembly* van de kerk voor het eerst sinds 37 jaar, toen op last van Cromwell de vergadering werd ontbonden. De leden namen hun zetels in, in de oude zijbeuk van de St. Giles kerk die speciaal voor de Assembly was bestemd. Lord Carmichael deed zijn intrede als de Commissioner van koning

Willem. Gabriël Cunningham leidde de vergadering, totdat een nieuwe moderator gekozen was. De keus viel op Hugh Kennedy, een Protester van de oude stempel, die met wijsheid en voorzichtigheid de voorzittershamer hanteerde. Rondom zijn zetel zaten de predikanten en ouderlingen die de vervolgingen hadden doorstaan. Dankbaarheid en blijdschap was op hun gezichten af te lezen. Hier zaten zij, sommigen hadden de slag bij Rullion Green in 1666 nog meegemaakt, weer anderen herinnerden zich nog als de dag van gisteren, hoe het leger van Covenanters bij Bothwell Bridge in 1679 werd verslagen. Er waren er die de merken van de duimschroeven op hun handen droegen. Rondom de zetel van Kennedy zaten zij die de hitte van de vervolging aan den lijve hadden ondervonden. Daar zat de oude Gabriël Semple van Jedburgh, die assisteerde toen de Covenants op een winterse dag in het stadhuis van Lanark waren vernieuwd, alvorens de Pentland expeditie goed begon. Vaak was hij in gezelschap geweest van John Blackader en John Welch. Met gevaar van hun leven hadden zij de boodschap van genade in de dalen en op de heuvels laten horen. Niet ver bij hem vandaan zat William Veitch, de man van de hemelsgezinde Marion Veitch. Het was vooral zijn vrouw, die vast geloofde dat de Heere Zijn erfdeel in het land verlossen zou. En dan niet te vergeten Thomas Hogg, één van de weinige afgevaardigden uit het noorden. Wat had deze knecht van God geleden op de Bass Rock, wat moest hij jarenlang omzwerven en uiteindelijk in Holland een veilig onderkomen vinden.

Koning Willem was hem niet vergeten, ook niet toen hij later naar Kiltarn in het hoge noorden terugkeerde. Had hij de verlossing door de handen van de Hollandse stadhouder niet voorgezegd? Nu was deze profetie vervuld en verheugde hij zich in de vernieuwing van de kerk van zijn vaders. Ook Henry Erskine behoorde tot het illustere gezelschap. Zijn zonen Ralph en Ebenezer zouden in zijn voetstappen gaan en de kerk tot groot nut zijn. Hier zaten zij, de zonen van het Covenant. De Heere had grote dingen onder hen gedaan en daarom waren zij verblijd.

Ook William Carstares was van de partij. Hij vertegenwoordigde geen gemeente of classis, maar het hof in Londen. Hij was een geboren diplomaat van het type van Alexander Henderson, die overal zijn invloed aanwendde ten gunste van zijn geliefde vaderland. 'Ik ken hem door en door', zo oordeelde koning Willem, 'en ik weet dat hij een oprecht en eerlijk mens is.' Was dit te veel gezegd? Al had hij niet dezelfde geest als Henderson, die met vurige liefde voor het Covenant bezielde was, toch was hij de komende jaren de kerk tot groot nut. Toen de koning enkele jaren later een besluit zou tekenen, waarin de onafhankelijkheid van de Schotse kerk op losse schroeven zou komen te staan, aarzelde Carstares niet zich hiertegen te verzetten. Midden in de nacht ging hij met gevaar voor zijn leven de koninklijke slaapkamer binnen. Hij maakte Willem wakker en vertelde hem wat op zijn hart lag. En de koning schroomde niet om het omstreden decreet aan de vlammen van het haardvuur prijs te geven.

De eerste daad van de Assembly was om de drie predikanten van de Cameronianen aan te horen. Shields, Boyd en Lining brachten enkele verzoekschriften in het midden van de eerwaarde broeders; het éne was op persoonlijke titel van de predikanten en het andere was in naam van de 'Societies'. In de eerste plaats verzochten zij om als predikanten in de vernieuwde kerk te worden toegelaten, waaraan de vergadering gaarne voldeed. Het getuigenis van de 'Societies' werd niet in de vergadering voorgelezen, maar naar een commissie verwezen. Gabriël Semple en James Fraser of Brea spraken met de predikanten die de standpunten van de volgelingen van Renwick verwoordden. Hun voornaamste bezwaar hield in dat de beëdigde Verbonden werden genegeerd. Ook vonden zij het een gruwel dat het prelatendom wel was afgeschaft, maar niet als onbijbels was aangemerkt. En de presbyteriale kerkvorm was wel aangenomen,

maar niet als een 'jus divinum', als een Goddelijk recht, verklaard. Radicaal waren zij in hun standpunt dat zij een vorst als Willem van Oranje onmogelijk trouw konden zweren, die aan het werk van de 'Covenanted Reformation', tussen 1638 en 1650, moedwillig voorbijging. Sprak de tekst van het Plechtige Verdrag uit 1643, dat de drie koninkrijken aan elkaar verbond, geen klare taal, waar de 'gezworene zich verbindt om de Gereformeerde godsdienst in Schotland in leer, eredienst, tucht en regering te bewaren'? Dit was toch een bindende regel en geen tijdelijke overeenkomst?

De kritiek van de Cameronianen werd eigenlijk in de doofpot gestopt. De nieuwe kerkelijke leiders, waaronder Carstares een voorname spreekbuis was, hielden de boot af. Zij waren bang voor nieuwe twisten die de eenheid zouden verstoren. Ook de Assembly had enkele predikanten onder haar leden, die met de 'Indulgences' hadden ingestemd. De Commissioner van de koning maande de vergadering tot 'moderation', een fraai woord voor gematigdheid. De tegenstellingen, zoals destijds tussen Resolutioners en Protesters, mochten niet opnieuw worden aangescherpt. Het belangrijkste was dat de presbyteriale kerkvorm was hersteld en de natie weer vrij kon ademen. Willem III was wel geen vernieuwer van de kerk, maar wel de bevrijder. Later laakte zelfs Patrick Walker de grote ondankbaarheid, die in eigen gelederen zichtbaar was en aan Gods daden voorbijging. 'Ik heb vaak gedacht dat onze ondankbaarheid als één van de oorzaken van Gods toorn gerekend kon worden, omdat wij niet begrepen noch zagen de werken van de hand des Heeren door ons te bevrijden toen wij dreigden te vergaan.'

Om terug te keren naar de Assembly, de vergadering gaf in een brief aan koning Willem uitdrukking aan haar grote dankbaarheid voor het herstel van de 'zo lang geteisterde en benauwde' kerk. Op dezelfde dag dat deze brief werd verzonden, bepaalde de Assembly, dat zij op 'de volgende maandag, tussen acht en twaalf uur in de morgen bij elkaar zou komen voor een gemeenschappelijk gebed.' Niet alleen dankbaarheid en blijdschap was de toonzetting van de vergaderingen; er was ook zorg. De roepende zonden van land en volk waren de schaduwzijde van de 'Omwenteling'. Vandaar dat een dag van 'plechtige verootmoediging en vasten' werd vastgesteld om de nationale en persoonlijke zonden voor Gods aangezicht te belijden. Een indrukwekkend besluit werd op schrift gesteld, waarvan de toon ootmoed en vernedering ademde. 'Ofschoon onze genadige God onlangs vanwege Zijn eigen Naam grote en wonderlijke dingen voor Brittannië en Ierland en voor deze kerk en natie in het bijzonder heeft gewrocht, hebbende inwoners toch reden om hun eigen kwade wegen te gedenken en om zich te verfoeien vanwege het gezicht van hun ongerechtigheden. Helaas! wij en onze vaders, onze prinsen, onze predikers en het volk van alle standen hebben gezondigd en zijn tot op deze dag onder grote overtredingen...' 'Laat ons onszelf daarom verootmoedigen en vasten en bidden, laat ons onze zonden indachtig zijn, onze wegen doorzoeken en deze en onze andere zonden met berouw en leedwezen belijden, laat ons tot de Heere wederkeren met vasten en gewezen en met rouwklagen...' Ook klonk de oproep om het gehele christendom in het gebed te gedenken, vooral de verdrukte kerk in Frankrijk. 'Laat ons bidden dat alle einden der aarde het heil van God mogen zien en dat Hij Zijn oude volk van de Joden wilde brengen tot de kennis van Jezus Christus, dat Hij de ondergang van het roomse Babylon wilde verhaasten...'

Zo bepaalde de Assembly dat alle gemeenten op de tweede donderdag van het volgende jaar zouden samenkomen om in verootmoediging Gods aangezicht te zoeken en Zijn gunst af te smeken.

De wijze waarop de Assembly opriep tot een nieuwe reformatie van de kerk was voor Shields en de andere twee predikanten een bewijs dat de Heere de gevestigde kerk nog niet had verlaten. Maar de Cameronianen die niet terugkeerden dachten hier anders

over. Zij vonden de kerk halfslachtig en niet doortastend en schroomden ook niet om de nieuwe koning te doodverven als een begunstiger van de bisschoppen en vijand van de Verbonden. Op 3 maart 1689 vernieuwden zij plechtig de nationale Verbonden op de Borlandheuvel bij Lesmahagow. En hoewel hun drie predikanten zich een jaar later bij de grote kerk aansloten, bleven zij hun standpunt trouw. Hun houding tegenover Willem en Mary grondde zij op Deuteronomium 17:15: 'Zo zult gij ganselijk tot koning over u stellen, die de Heere uw God verkiezen zal; uit het midden uwer broederen zult gij een koning over u stellen...' Hieraan voegden zij toe dat het de Hollandse vorst niet alleen aan Bijbelse voorwaarden voor het koningschap ontbrak, maar ook aan 'Covenanted qualifications', namelijk '...een gedurige genegenheid en ijver tot de zaak van de ware kerk van God...'

Reactie van de Cameronians

De drie predikanten lieten de 'Society people' herderloos achter. Het was niet zonder schroom en aarzeling dat zij de beslissing namen om hen te verlaten. Toch konden zij niet nalaten weer tot de schoot van de kerk terug te keren, al was het met een bezwaard hart. De eenheid van Sion woog hen zwaarder en zij hadden geen vrijmoedigheid om op zichzelf te blijven staan.

Doordat Shields en zijn twee medebroeders naar de gevestigde kerk overgingen, was de eenheid binnen de 'Societies' gebroken. Na de algemene vergadering van december 1690 kwamen zij alleen plaatselijk bij elkaar. Velen van hen volgden Shields en keerden ook naar de kerk van hun vaders terug. Van het 'overblijfsel' bleef zodoende niet veel meer over. Zij hadden gevochten voor Willem van Oranje, maar uiteindelijk keerden zij hem toch de rug toe. 'De Roemrijke Omwenteling' was voor hen wat de tweede tempel geweest moest zijn voor de Israëlieten die de glorie van de tempel van Salomo nog hadden meegemaakt. Het gebouw dat nu was opgetrokken, was niet meer dan een geraamte, omdat de Covenants geen sluitstuk vormden. Het negeren van de verbondstrouwe verbintenis tussen God, vorst en volk, betekende voor hen een erger kwaad dan echtbreuk.

Afgezien van het negeren van de Verbonden, was de kerk toch teruggekeerd tot de leer en praktijk van de hervormers. De Assembly bekrachtigde niet alleen de Confessie van Westminster, maar ook de beide Catechismussen als de officiële standaard van de kerk. De 'hoogten waren weliswaar niet weggenomen', maar het werk van God was toch kennelijk zichtbaar. De meesten van Gods kinderen verblijdden zich dan ook in de Heere en roemden Zijn daden. Een sterke arm en krachtige hand had hen opnieuw uit het diensthuis uitgeleid. Zij zagen terug op de tijd van vervolging, toen het hen bang was, en zij verwonderden zich nu over de uitkomst die zo plotseling was gekomen. De vrede was gekomen, zowel in de vestingen als in de huizen. De profetie van Alexander Peden was nu vervuld. Sion was bevrijd uit de handen van haar vijanden en het woord van het evangelie kon nu weer ongehinderd van de kansels weerklinken.

Een oude Covenanter sloeg aan het einde van zijn leven een blik terug. Hij schreef: '...de Laggs, de Dalzells, de Lauderdales, de Clavers, de Sharps en vele anderen die ik niet kan noemen, hebben opgehouden om Gods erfdeel te kwellen. Sommigen van hen hebben zich hiervoor moeten verantwoorden en voor anderen komt dit nog. Het komt mij niet toe te oordelen en ik zal dit dan ook niet doen. Zij zijn de oorzaak dat het bloed van de rechtvaardigen gevloeid heeft en als slootwater gewaardeerd werd.' God zou hen oordelen in de jongste dag voor het oog van al Gods kinderen. De vijanden van de kudde van Christus zouden ten onder gaan in de Rode Zee van Gods toorn. Wat moest de oude man van zichzelf zeggen, toen hij terugblikte? '...Ik heb geworsteld in het gebed, ik was in mijn ziel bewogen, ja, zelfs heb ik met vleselijke wapenen menselijk bloed vergoten.

Wat ik gezien en gedaan heb, zou een dik boek kunnen bevatten, want vele jaren van mijn lange leven heb ik te midden van gevaren en angsten doorgebracht. Ik heb over heidevlakten en bergen gezworven, heb in holen gezeten of was bedekt onder de rotsen en in de spleten van mijn geboortestreek; verblind door weerlichten, verdoofd door de donder; doordrenkt van regenbuien, geslingerd door stormen en bijna gestikt in de sneeuwmassa. Ik ontsnapte alleen uit deze gevaren door mij op te laten jagen door de slaafse navolgers van onze goddeloze regeerders. Het is voorbij, tenminste voor de tijd. Moge het voor altijd voorbij zijn!...

De 'Roemrijke Omwenteling'

'Want zie, de winter is voorbij; de plasregen is over; hij is overgegaan...' Het ochtendgloren van de nieuwe dag van bevrijding had de nacht van verdrukking verdreven.

Jaren later, toen de dreiging van een invasie vanuit Frankrijk het land weer beroerde, leidde Carstares als 'moderator' de zittingen van de Assembly. De Jacobites probeerden een opstand te ontketen om de weg te banen dat een roomse telg van het huis van Stuart weer de troon zou gaan bezetten. Het was alsof de nu bejaarde Carstares terughadte aan het jaar van verlossing, toen zijn inmiddels ontslapen vriend, de koningstadhouder, het Britse rijk te hulp kwam. Het was zijn laatste officiële handeling om een psalm op te geven, voordat de zitting werd gesloten en hij de zegen zou uitspreken. De psalm die hij op deze 17e mei 1714 opgaf was Psalm 124. Het was 'het gezang van het overwinnende geloof' dat zoveel herinneringen opriep uit het verleden. Het was dezelfde psalm die in 1582 op de straten van Edinburgh uit vele monden klonk, toen de verbannen predikant John Durie terugkeerde en met gejuich werd binnengehaald. Het was alsof Carstares terugzag op de dagen van vervolging, op zijn jaren van gevangenschap, op het lijden dat zijn vader, John Carstares, had ondergaan. Hij zag terug op de vele duizenden die gestreden hadden voor de zaak van het Covenant, die de banier van de Verbonden, wel met bloed bevekt, hoog hadden gehouden toen zij de oorlogen streden van de Heere der heirscharen. Maar hij zag ook terug op het jaar van verlossing dat aanbrak. De kerk was niet ten onder gegaan in de golven van beproeving. Het braambos was niet verteerd, ondanks dat de vuurvlammen hoog opstegen. 'Nec tamen, consumebatur', brandende maar niet verteerd; dit was het devies van de Schotse kerk. De poorten der hel hadden de kudde van Christus niet overweldigd. En voordat de oude leider William Carstares zijn door ouderdom en beproeving verweerde handen zou opheffen om de zegen uit te spreken over de hoogste vergadering van de kerk in Schotland, door John Knox genoemd de 'onbevleete bruid van Christus', zongen de broeders het lied van overwinning op de wijs van de oude psalmen van Genève ten tijde van de grote reformator, Johannes Calvijn, in wiens voetsporen John Knox en ook William Carstares wilden gaan.

De psalm komt voor in de editie van Marot en Beza van 1562 en in de Schotse psalmbundel van 1635. Het was het gezang van bevrijding, 'een lied Hammaaloth, van David.'

'Ten ware de Heere, Die bij ons geweest is, als de mensen tegen ons opstonden;

Toen zouden zij ons levend verslonden hebben, als hun toorn tegen ons ontstak.

Toen zouden ons de wateren overlopen hebben, een stroom zou over onze ziel gegaan zijn.

Toen zouden de stoute wateren over onze ziel gegaan zijn.

De Heere zij geloofd, Die ons in hun tanden niet heeft overgegeven tot een roof.

Onze ziel is ontkomen als een vogel uit de strik der vogelvangers; de strik is gebroken, en wij zijn ontkomen.

Onze hulp is in de Naam des Heeren, Die hemel en aarde gemaakt heeft.'

Het zevende couplet van deze Schotse rijmpsalm geeft weer hoe de ziel als een vogel aan de strik is ontkomen. Zo had de hand van de tirannie de kerk wel beschadigd, maar niet uitgeroeid!

*'Zelfs als een vogel
uit de strik van de vogelvanger
is ontsnapt,
zo is onze ziel bevrijd;
Gebroken zijn hun netten
en zo zijn wij ontkomen.'*

LITERATUURLIJST

De geschiedenis van de kerk in Engeland vanaf de Restauratie 1660 tot de dood van Karel II, 1685. door T. B. Macaulay

Wed. J. C. van Kesteren en Zoon, Amsterdam, 1868.

Vertaling van: The History of England from the Accession of James II.

Philadelphia Poter & Coates, 1849.

Naftali, een losgelaten hinde, anoniem geschrift, waarschijnlijk van:

Sir J. Stewart en J. Stirling.

1667

Alexander Shields,

Een losgelaten hinde

1687

Historie der Kercken van Schotland, van het begin der Reformatie tot het jaar 1667.

Alsmede de schrikkelijke verdrukkingen, die tot dat jaar toe voorgevallen zijn, en de laatste woorden dergener die voor de waarheid gestorven zijn. Mitsgaders zonderlinge exempelen van wreedheid aan de inwoners van enige plaatsen in dat land onlangs gepleegd.

Tot Rotterdam; bij Johannes Borstius, Boekverkoper op de hoek van de grote Markt.

Anno 1668.